2018

PREMI ILURO

DE MONOGRAFIA HISTÒRICA, HUMANITATS I CIÈNCIES SOCIALS

MATARÓ 1936-1945, DE LA REVOLUCIÓ A LA REPRESSIÓ

JOAN GIMÉNEZ I BLASCO

VOLUM I

FUNDACIÓ ILURO
MATARÓ

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 1 18/9/19 14:10

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 2 18/9/19 14:10

2018

PREMI ILURO

DE MONOGRAFIA HISTÒRICA
HUMANITATS I CIÈNCIES SOCIALS

CREU DE SANT JORDI

MATARÓ 1936-1945
DE LA REVOLUCIÓ
A LA REPRESSIÓ

JOAN GIMÉNEZ I BLASCO

PREMI ILURO 2018

Volum I

FUNDACIÓ ILURO
MATARÓ

2019

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 3 18/9/19 14:10

Primera edició: octubre 2019
© Joan Giménez i Blasco
ISBN: 978-84-120604-1-6
ISBN: 978-84-120604-0-9 (obra completa)
Dipòsit legal: B. 16216-2019
Edició: Fundació Iluro
Producció: Publicacions de l'Abadia de Montserrat
Impressió: Gràfiques 92, S. A. – Avinguda Sucarrats, 91 – 08191 Rubí

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 4 18/9/19 14:10

SUMARI

Pròleg 7
Agraïments 13
Introducció 15

La Guerra Civil espanyola 19
La Guerra Civil a Catalunya 21
«Mataró semblava un braser...» 23

I. El sollevament militar 33

II. El procés revolucionari 43
II.1. La gestió d'una nova realitat política i social 43
II.1.1. Les confiscacions 46
II.1.2. Assistència social i sanitat 51
II.1.3. Abastament alimentari 54
II.1.4. La Caixa d'Estalvis 62
II.1.5. El debat polític 65
II.1.6. La construcció d'uns nous referents socials 76
II.1.7. L'ensenyament 84
II.1.8. La gestió cultural 86
II.2. Un nou model econòmic i social 88
II.3. Ordre públic i defensa 102
II.4. Milicians als front 116
II.5. Anticlericalisme i patrimoni religiós 138
II.6. Les morts violentes 156
II.7. El paper de la dona 160
II.8. La dissidència amb el moviment revolucionari 166

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 5 18/9/19 14:10

III. La fi del procés revolucionari 179
III.1. Mataró, 27 de gener de 1939 179
III.2. La implantació del *Nuevo Orden* 183

IV. El procés repressiu 205
IV.1. La *Causa General* a Mataró 207
IV.2. Els processos estudiats 216
IV.3. Els processats 231
IV.3.1. Orígens 231
IV.3.2. Tipologia professional 233
IV.3.3. Filiació política 236
IV.3.4. Denúncies 236
IV.3.5. Els judicis 242
IV.3.6. Les condemnes 244

Conclusions 255
Annex 267
Bibliografia 783
Índex onomàstic 789
Índex toponímic 815
Títols publicats 827

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 6 18/9/19 14:10

PRÒLEG

Joan Giménez no és pas un historiador novell. És un historiador d'un recorregut llarg i profitós com el Premi Iluro acredita. Fa molts anys que cultiva la història de Mataró, del Maresme i de Catalunya. És un historiador que creu en la professió, en la necessitat d'investigar i fer comprensible la complexitat del passat, sigui quin sigui. Va començar el recorregut en qüestions del desenvolupament econòmic català del segle XVII. Continuava, com tants de nosaltres, la petja de Pierre Vilar i, en el seu cas, la de qui va suscitar-li la primera vocació, el distingit historiador sevillà Carlos Martínez Shaw.

Ara mateix, l'impuls d'una vocació sostinguda l'ha conduït a escriure sobre allò que succeí a Mataró durant la Guerra Civil, del juliol de 1936 al febrer de 1939, i la prolongació repressiva del quinquenni posterior. Aquesta trajectòria historiogràfica, no l'ha recorregut pas sol. En allò que es refereix a aquest darrer treball sobre Mataró i el Maresme, disposava d'una recerca excel·lent publicada a càrrec d'una nòmina d'historiadors i historiadores destacats: treballs del mestre Joaquim Llovet, de Francesc Costa i d'Antoni Martí Coll, de Marta Manté i Margarida Colomer, de Manuel Salicrú, de Ramon Corts i de Ramon Reixac. Triat i garbellat, allò que avui sabem de la ciutat moderna i contemporània no té res a veure amb allò que vagament se'n coneixia unes dècades enrere. El progrés és evident i l'autor del llibre que teniu a les mans hi ha contribuït d'una manera destacada. Va guanyar el darrer Premi Iluro de l'any 2018 amb tota justícia i ara la Fundació en publica els resultats. El tema, com el lector apreciarà immediatament, és punyent i gens confortable, però cal que el text sigui publicat i llegit, entès i meditat. Potser ara més que mai.

Allò que planteja *Mataró 1936-1945. De la revolució a la repressió* no és ni més ni menys que la història de com una ciutat mitjana s'enfonsa amb tot el país en una guerra civil particularment cruenta. Sagnants ja ho

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 7 18/9/19 14:10

havien estat, i molt, les guerres civils del segle XIX —les dites carlines, numerades com a tals fins i tot als llibres d'història—. Ara bé, ben poca cosa del que havia passat entre 1833 i 1876 serveix de gaire res per a encarar l'horrible tragèdia de crueltat, repressió i violència d'allò que succeí vuitanta anys enrere. I aquí se'ns planteja la primera pregunta: Què ens permet explicar la insòlita violència que es desfermà aquells anys? Giménez ho explora amb profunditat per al medi local mataroní, el territori on plasma la investigació que ara presentem. La primera consideració remet d'una manera inevitable a l'estructura econòmica i social de la ciutat, el punt on el canvi era més notori. En efecte, la divisòria política entre els grups socials, els treballadors en la seva varietat i els empresaris en aquella que els era pròpia, era profunda a la capital del Maresme. Allò que sabem pels estudis de referència sobre l'Espanya i la Catalunya contemporànies és que la industrialització es manifestà amb una polarització de classes impressionant. D'una banda, el món dels fabricants (que no els incloïa només a ells mateixos i les famílies); de l'altra, el món dels treballadors de fàbrica i aquells altres grups subalterns que s'identificaven amb el proletariat fabril. Aquella divisòria s'expressava en tot allò que suposen nivells de vida tan allunyats, però també en la cultura i la religió, la sociabilitat i les formes d'entreteniment d'una societat nova. Certament, també hi havia factors i elements de cohesió i de pont entre els dos mons que s'enfrontarien d'una manera finalment tan aferrissada. El drama que perceberen els contemporanis més lúcids era que els ponts als quals ens estem referint —la dita acció social de l'Església; les entitats recreatives, esportives i de sociabilitat compartida, i la lleu acció social dels poders públics (la jornada de vuit hores, inclòs el dissabte al matí)— s'havien anat ensorrant i havien deixat en evidència la divisòria entre dos mons cada cop més irreconciliables.

Aquella societat no era pas com la que s'ha anat estructurant les darreres dècades, revertint algunes de les conquestes que, per simplificar, anomenem sota el rètol d'estat del benestar (una certa implicació redistributiva de l'Estat que garanteixi certes condicions laborals, la sanitat pública, l'educació i la protecció dels aturats). Avui dia les coses han canviat: d'allò que es tracta és de desplaçar el treball a la fàbrica a països llunyans o al treball domiciliari deslocalitzat. S'estalvien així costos laborals i es fan més precaris els contractes. Si hi ha atur, la fiscalitat universal garanteix, fins allí on pot, que l'atur estructural no esdevingui perillós en excés. La conseqüència d'aquest model és a la vista. La distància dels

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 8 18/9/19 14:10

ingressos, salaris i altres prestacions torna a campar d'una manera abusiva, recordant allò que l'acció col·lectiva tractà de pal·liar ja fa molts anys. Així s'eviten o retarden conflictes socials directes i s'assegura una relativa opacitat fiscal. La negociació col·lectiva avança (o retrocedeix) per altres mitjans.

Cent anys enrere, el poder d'un fabricant s'expressava en bona mesura en el nombre de treballadors que podia aplegar a les instal·lacions, a banda de la suma amb aquells altres que treballaven en indústries associades o en els serveis comercials que eren indispensables per a la marxa del negoci. En conseqüència, el paisatge social resultant estava definit per una inevitable separació entre persones i classes, constatable en totes i cadascuna de les facetes de la vida social i recreativa de la ciutat. La paradoxa que mostrà l'any 1936 rau en la constatació que l'enorme violència social acumulada des de les primeres dècades del segle passat al món industrial tenia alhora sòlides arrels rurals. Aquesta altra cara era el resultat d'unes transformacions en el règim de propietat i de control de la terra que provocaren bosses enormes de misèria rural a tot Espanya, però en particular a les regions del sud peninsular, aquelles on les transformacions de l'estructura social havien estat més intenses. La superposició d'ambdues crisis socials, que l'Andalusia occidental i l'Astúries minera de 1934 exemplifiquen, mostra el fracàs, en línies generals, de les idees de reforma agrària i de concertació industrial que s'havien estat discutint any rere any. La violència rural i la industrial i minera varen alimentar plegades la convulsa política espanyola fins als anys trenta, aquella a la qual Mataró no podia de cap manera sostreure's. No es tractava pas d'una excepció. Fenòmens semblants de superposició de conflictes varen donar-se a bona part de l'Europa de l'època amb prou força per a convertir-la en el «continent fosc», en expressió de l'historiador britànic Mark Mazower.

Llegint amb atenció la minuciosa recerca que Joan Giménez posa ara a les mans del lector entenem la profunda divisió de la ciutat quan arribà l'hora de la veritat, quan la guerra succeí la política per altres mitjans. Ciutat de la rereguarda republicana, el començament de les hostilitats el juliol de 1936 derivà en una repressió i una violència notables contra aquells qui foren vistos com els representants de l'ordre establert i l'encarnació local d'aquells qui s'havien aixecat contra la República. L'Església i la dreta conservadora en pagaren ràpidament les conseqüències quan l'aparell de l'ordre públic i policial republicà s'enfonsà l'estiu d'aquell

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 9 18/9/19 14:10

any. Joan Giménez no n'estalvia els detalls, per foscos i tristos que siguin. Tampoc no ho fa quan dos anys després, els guanyadors restabliren el que ells entenien per ordre i es disposaren a procedir a una revenja de gran abast, planificada i duta a terme sense escrúpols, fins i tot quan la guerra ja era acabada. El procediment que acabem d'esmentar és important. El treball de Giménez està presidit pel desig d'equanimitat. I l'equanimitat sembla estar dominada per la justificada convicció que ja ha passat prou temps per a poder tornar sobre aquells fets, que la generació que protagonitzà aquella dècada sagnant fa prou que no hi és per a no poder inventariar episodis que necessiten d'una explicació. El resultat és clarificador, higiènic i alliçonador, inobjectable per la voluntat de totalitat que ha de presidir la recerca històrica. Els historiadors no poden fer-se responsables de les accions dels avantpassats, tampoc no cal que les pintin amb colors més agradables o justifiquin amb propòsits anacrònics. Aquesta és la regla de la disciplina. Qui la transgredeix se situa en un altre terreny.

La segona exigència és més delicada: és la que ens obliga a discriminar situacions, formes de violència i formes de la política i cultura política enmig d'una tempesta que abraçà tot i tothom. En aquest territori, l'historiador es troba davant de dilemes d'un altre ordre. La violència no és mai neutra. La violència pot procedir de la ira popular o de la gana (pensem en el juliol de 1789 a París o en l'aixecament a les principals ciutats catalanes el juliol de l'any 1835), pot ser incitada des de dalt, pot ser canalitzada i continguda, pot ser organitzada per l'Estat quan la guerra acaba i els adversaris no poden fer altra cosa que fugir o amagar-se. La violència pot ser camuflada i aparentment legitimada, beneïda si cal pel discurs polític, judicial o religiós (denominar *cruzada* aquella matança encara fa estremir). Només cal pensar per un moment en la sort que esperava el mig milió de refugiats, soldats i civils, homes i dones, vells i nens, sans i malalts, que sortiren per la frontera francesa des del 28 de gener fins a la segona quinzena de febrer de 1939. La violència és un símptoma i la forma que pren la política en condicions extremes. Els europeus aprendrien aquesta lliçó a una escala gegantina mai vista a partir d'aquell any. Semblà que no havien après res de res de la tragèdia que quatre dècades abans havia significat la Gran Guerra. Cal, doncs, reflexionar en totes les dimensions que la componen i l'expressen. El llibre que tenen a les mans ens mostra exemples de tota mena per al cas de Mataró. Giménez no n'estalvia ni la descripció ni la relació meticulo-

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 10 18/9/19 14:10

sa de casos de tota mena que la societat mataronina mostra a l'historiador. La vocació d'exhaustivitat de l'autor desfà des de la primera pàgina qualsevol idea de revenja o partidisme que el lector poc informat pugui abrigar.

Quan s'arriba al final de l'esforç de reconstrucció i explicació, la reflexió de l'historiador no pot ser altra que treure conclusions sobre la naturalesa d'allò que les formes de la violència signifiquen. En fer-ho, el científic social es trobarà amb el dilema terrible d'haver de donar coherència a accions que són repugnants i difícils d'entendre. Enumerar-les no es pas difícil: la violència desfermada i cega, el càstig sense contemplacions infligit a persones indefenses els primers mesos de la «revolució» de 1936, quelcom difícil de digerir; la revenja i la freda venjança de les classes benestants contra tanta gent quan la guerra acabà, l'escarment incitat per l'Estat franquista, l'eliminació de l'adversari ordenat per un general forjat en represàlies esgarrifoses a la guerra colonial del Marroc, ho resulten encara més.

Tot —hi insisteixo: tot— necessita el recompte i l'explicació que la historiografia actual es proposa. El nom de persones i famílies és inevitable que surti. També han de sortir els d'aquells qui, induïts per la pietat envers el perseguit o per la convicció que aquella barbarització de la societat no era el camí per a aconseguir els fins que deia proposar-se, varen fer els possibles per a què algunes persones se salvessin. Algun eclesiàstic recordà més endavant els marges importants de protecció de vides o robatoris dels quals alguns d'ells gaudirien en els moments més dramàtics. En aquest punt, la figura del dirigent cenetista Joan Peiró emergeix com un cas d'un extraordinari valor moral. Denuncià els propis en el moment que el drama es descabdellava. L'home del Forn del Vidre el demostrà corrent riscos des d'una posició pública de dirigent compromès amb allò que l'anarquisme anomenà «revolució». Ho pagà car en acabada la guerra. Quan d'ençà dels Fets de Maig la coalició entre Esquerra Republicana i el PSUC imposà noves formes de control, les formes més primàries de violència a la rereguarda disminuïren d'una manera notòria. Un fet que no pot ser menystingut. Cal aixecar la vista una mica més. Si el president de la República Manuel Azaña demanà en un cèlebre discurs al Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona el juliol de 1938 «paz, piedad y perdón», l'exhortació no té equivalent a l'altra banda de la divisòria que escindí d'una manera implacable la societat espanyola. El 27 de juliol de 1936, Franco havia deixat molt clars a Jay

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 11 18/9/19 14:10

Allen, periodista del *Chicago Tribune*, els propòsits que el guiaven: «Salvaré a España del marxismo a cualquier precio.» Quan el periodista li demanà si podia aclarir allò que acabava de dir, insistí sense dubtar: «A cualquier precio.» Ho complí amb escreix, fins que la derrota de l'Alemanya hitleriana i dels socis dictatorials li recomanà canviar d'estratègia. Ara bé, aquesta constatació crucial no esborra la necessitat de reconstrucció completa i exhaustiva dels fets. Ni un cantó ni l'altre de les dues Espanyes foren mai realitats homogènies.

Es des d'aquest principi de veracitat que Joan Giménez es permet arribar a una conclusió final: la desgràcia irreparable i terrible que significa una guerra civil, el pitjor que li pot passar a una societat. Quan bufen vents que recomanen marcar divisòries irreconciliables, convé recordar a les generacions —per a les quals la Guerra Civil són només unes pàgines als programes escolars— el preu que es pagà en els anys 1936-1945.

Josep M. Fradera
Universitat Pompeu Fabra

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 12 18/9/19 14:10

AGRAÏMENTS

Un bon nombre de persones i institucions m'han ofert un suport incondicional per a la realització d'aquesta recerca.

Joan Comellas m'ha obert de bat a bat les portes de l'Arxiu Parroquial de Sant Josep de Mataró i m'ha orientat en la consulta dels seus valuosos fons. Alexis Serrano, director de l'Arxiu Comarcal del Maresme, m'ha ofert tota mena d'informacions que han ampliat l'abast d'aquesta recerca. Nicolau Guanyabens, director del Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró, m'ha facilitat documentació, per mi desconeguda, dipositada en aquesta entitat.

En l'àmbit estrictament personal han estat per a mi molt valuoses les converses mantingudes amb el mestre Joaquim Llovet (e.p.d.) i amb Josep M. Modolell (e.p.d.), Jaume Brufau (e.p.d.), Maria Antònia Llobet, Lluís Adan, Jaume Lladó, Joaquima Ximenes, Jordi Juvé, Salvador Giménez i Josep Aliberas, persones que visqueren de primera mà molts dels esdeveniments estudiats en aquest treball.

Josep M. Fradera encapçala aquestes pàgines amb una lliçó magistral.

La Glòria, l'Arnau i en Martí han estat, sempre, incondicionalment al meu costat.

A tots ells el testimoni del meu reconeixement.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 13 18/9/19 14:10

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 14 18/9/19 14:10

INTRODUCCIÓ

El segle XX s'inicià en un món ple de contradiccions i de contrastos. Imperis colonials europeus senyorejaven continents sencers poblats per milions de persones en una situació de marginalitat absoluta. Noves potències s'alçaven gràcies a les transformacions que comportà la Segona Revolució Industrial, mentre que vells imperis europeus veien periclitar el seu curs històric enmig d'una lluita aferrissada per l'hegemonia o, simplement, per la supervivència. El sistema capitalista, als països econòmicament més desenvolupats, havia generat una important confrontació social que es manifestà —ja en el segle precedent— amb l'aparició dels moviments sindicals, de nous plantejaments polítics i socials com l'anarquisme i el marxisme, en les seves diferents interpretacions.

Aquest aiguabarreig de situacions fou el marc en el qual es perfilava la realitat dels homes i les dones que visqueren la vintena centúria.

El primer conflicte que somogué des dels fonaments tota la realitat precedent fou la Primera Guerra Mundial. Les estructures polítiques més arcaiques s'esfondraren i deixaren pas a un nou mapa d'Europa; les hegemonies internacionals es ressituaren, però, sens dubte, un dels fets més rellevants fou la plasmació del pensament de Karl Marx que es feu a l'antic Imperi tsarista.

La Revolució Russa i la implantació del pensament dels bolxevics condicionà absolutament tot el panorama social i polític de la vella Europa durant, pràcticament, tot el que restava de segle. La societat dels països capitalistes es veié, ara, somoguda per la perspectiva d'una nova realitat política i social en mans del proletariat. La difusió de les idees comunistes coincidí en el temps amb una de les crisis econòmiques més importants de la història del sistema capitalista, la Gran Depressió.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 15 18/9/19 14:10

La pobresa i la misèria que aquestes crisis generaren en les classes populars encaminaren molts homes i dones a mirar amb esperança cap a la Unió Soviètica com a paradís del proletariat. Els partits comunistes proliferaren i també els intents de prendre el poder com s'havia fet l'octubre de 1917 a Petrograd. Les classes benestants, atemorides per aquesta seriosa amenaça, tendiren a aixoplugar-se en grups polítics cada vegada més radicals. Així, el naixement del feixisme va ser una resposta automàtica i agressiva davant el temor, més o menys fundat, d'una expansió del comunisme a través de possibles noves revolucions.

Als anys trenta, el conflicte s'anà covant. Itàlia fou un exemple primerenc de com afrontar una defensa aferrissada de les velles estructures econòmiques i socials amb uns plantejaments polítics autoritaris, antidemocràtics i racistes. El feixisme no en tindria prou amb la seva lluita contra el comunisme. Les seves ànsies expansionistes i els seus neguits racistes bastiren unes societats militaristes que menaren, ineluctablement, a una nova gran conflagració d'abast mundial.

A la fi d'aquesta nova Gran Guerra, l'any 1945, el panorama polític internacional —fins a un cert punt— es clarificà en base a dues superpotències que, amb models econòmics, polítics i socials antagònics, iniciaren la lluita per la supremacia mundial amb el fenomen conegut com a Guerra Freda.

L'Alemanya nazi fou derrotada i el feixisme italià abatut. Tanmateix, com una romanalla històrica, a Espanya, els militars colpistes que s'havien emparat logísticament, econòmica i ideològica en el pensament de Hitler i Mussolini aconseguiren sobreviure en el nou temps històric. El règim franquista fou capaç de dur a terme una adaptació camaleònica a la nova situació internacional i, brandant una imatge de bel·ligerància, lluita i victòria sobre el comunisme, aconseguí ser acceptat entre les potències occidentals.

Aquesta particularitat històrica permeté als militars insurrectes del juliol de 1936 tenir un control absolut de l'Espanya que senyorejaren fins a la mort del dictador l'any 1975.

Una de les conseqüències col·laterals d'aquest fet fou que disposaren de temps, mitjans i recursos per endegar una repressió ferotge, no sols de les persones o grups polítics que se'ls havien enfrontat durant el conflicte armat que tingué lloc entre 1936 i 1939, sinó també contra qualsevol plantejament polític o social que no s'avingués amb la ideologia dels vencedors.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 16 18/9/19 14:10

L'objectiu d'aquest treball és focalitzar l'estudi sobre l'impacte que aquests fets tingueren en la societat mataronina. Des de l'esclat revolucionari que suscità el cop d'estat militar fins a les dramàtiques conseqüències que tingué la seva victòria sobre els vençuts.

Des de 1936 fins a 1945, l'Estat espanyol visqué enmig d'una contínua convulsió generada pel seguit d'inèrcies que generà el sollevament dels militars colpistes. La reacció social que generà mobilitzà amplis sectors d'una societat que, políticament, abastava des del republicanisme moderat fins als sectors més radicalitzats de l'anarquisme. La convivència d'aquestes sensibilitats en l'àmbit que defensava la legalitat republicana no es feu sense fortes tensions i enfrontaments que feren encara més complexa la situació que es vivia a la rereguarda republicana, en contraposició al monolitisme ideològic que imperava a la zona controlada pels sollevats.

Aquest monolitisme ideològic afavorí, sens dubte, la victòria dels colpistes i afeblí els defensors de la legalitat republicana. Tanmateix, sense la profunda implicació en el conflicte dels règims feixistes italià i alemany, la seva victòria hauria estat molt més discutible.

La victòria no significà, però, l'inici de la pau. Si més no, per a tota la població. Per als vençuts no hi hagué pau. S'estructurà un elaborat sistema repressiu que portà el terror i l'angoixa a àmplies capes de la societat que no havien compartit els ideals feixistes.

L'objectiu d'aquest treball és conèixer com aquest cúmul de situacions i circumstàncies afectà una població prou important de Catalunya com era el Mataró dels anys trenta, que havia assolit una població de 28.804 habitants en el primer padró de la Catalunya autònoma.[1]

Revolució i repressió se succeïren a Mataró, com a la resta de l'Estat. L'estudi del microcosmos que era el Mataró de l'època és una manera d'aproximar-se al coneixement de les dinàmiques que es generaren en aquest període històric destacant-ne les coincidències i les singularitats amb els estudis d'altres zones per tal d'aconseguir un coneixement més sòlid i profund del drama que el país visqué en aquells anys.

Durant les llargues dècades del franquisme, la repressió generada pel règim era un tema innominable en públic. A les reunions familiars, si se'n parlava, era sempre amb veu baixa, amb molta prevenció i malfiança, i

1. LLOVET, *Mataró*, p. 487.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 17 18/9/19 14:10

sempre es recomanava, als qui llavors érem canalla, que no se'n digués ni una paraula fora de l'àmbit familiar.

Ara, quan ja s'han complert els vuitanta anys de l'inici d'aquell malson, ja és l'hora de posar circumstàncies, xifres i noms als fets que dugueren a aquell dissortat parèntesi de la democràcia al nostre país.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 18 18/9/19 14:10

LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA

> Lo que ocurrió a partir de 1936 fue, desde luego, una lucha de clases por la armas, pero no fue en menor medida guerra de religión, de nacionalismos, guerra entre dictadura militar y democracia republicana, entre revolución y contrarrevolución, guerra en la que por vez primera se enfrentó fascismo y comunismo. De ella se podría destacar su anacronismo, su inconfundible aire de guerra de otro tiempo, con tantos muertos en las cunetas como en las trincheras, con campesinos en alpargatas y fusil al hombro enfrentados a militares al mando de tropas mercenarias; pero también podría entenderse como prólogo de la guerra futura, guerra de tanques y aviones, de ciudades bombardeadas, con una coalición de democracias y comunismo enfrentada a las potencias fascistas, anuncio de los campos en que se dividiría Europa tres años después.
>
> JULIÁ, *Víctimas*.

Les paraules que encapçalen aquest capítol tenen el mèrit de retratar —amb pinzellades gruixudes— una realitat que, bibliogràficament, és gairebé inabastable. Els forts traços del retrat, de tècnica gairebé impressionista, tenen la virtut de transmetre un conjunt bàsic de processos que, d'una manera encadenada, es desenvoluparen a Espanya, però que constituïren el primer acte d'un drama d'abast mundial.

Si a Espanya s'esdevingué una guerra civil entre 1936 i 1939, és clar que fou perquè els esforços de la República per modernitzar el país i treure'l del nivell de prostració econòmica i social en què es trobava eren seriosos i amenaçaven les velles classes oligàrquiques que controlaven el poder des de temps immemorial.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 19 18/9/19 14:10

El 14 d'abril de 1931 s'obriren uns horitzons inèdits per a la ciutadania espanyola. Probablement, quasi per primera vegada a la història, hi havia possibilitats de vertebrar unes realitats polítiques, econòmiques i socials, no solament d'acord amb els interessos d'unes classes dominants, sinó amb la confluència de tots els sectors socials, amb el benentès de la participació femenina gràcies al seu sufragi. Les resistències a les transformacions vingueren de les classes que veien perillar el seu poder amb canvis radicals, com el sufragi femení mateix o els diferents processos polítics que s'endegaren, des de les llibertats individuals fins a una nova vertebració territorial de l'Estat o des de la reforma agrària fins a la separació Església-Estat.

Entre l'any 1931 i el juliol de 1936, les expectatives de millora i progrés d'àmplies capes de la societat xocaren frontalment amb el temor d'altres sectors socials que veien perillar la seva concepció de la realitat social i el lloc que hi ocupaven.

El Bienni Progressista concilià moltes de les esperances posades en el nou sistema polític. Àmplies reformes socials. Reforma agrària. Millora de les condicions del proletariat industrial. Reforma d'un exèrcit hipertrofiat. Reforçament de l'educació pública.

El govern de dretes, d'ençà 1933, contribuí a polaritzar la situació amb un seguit de crisis que esclataren l'any 1934. Els antecedents de Casas Viejas, de l'any 1933, presagiaven la violència que es podia arribar a manifestar en enfrontaments entre els sectors més radicalitzats de la societat i les forces repressives. Astúries fou un altre esclat de contingut altament revolucionari reprimit *manu militari*. La crisi del 6 d'octubre qüestionava el pacte territorial assolit a l'inici de la República. Els ingredients del conflicte eren tots presents a la realitat espanyola.

El context internacional no hi ajudà. La puixança dels feixismes a Alemanya i Itàlia era en aquell moment un referent i els dos estats es convertiren en un suport imprescindible per al finançament i el subministrament logístic que necessitaven els colpistes.

Els treballs d'Ángel Viñas han aportat llum sobre els contractes d'armament signats pels colpistes amb la Itàlia de Mussolini abans de l'esclat de la guerra i sobre la implicació d'una trama civil en la preparació del conflicte. Francisco Sánchez ha destacat com «el terror rojo» no existia la primavera de 1936.

El sollevament militar de 1936, en canvi, obrí la caixa de Pandora de tots els mals de la guerra. Les crides gens misericordioses dels militarots

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 20 18/9/19 14:10

revoltats a massacrar els jornalers andalusos i extremenys tingueren el seu tornaveu en l'esclat revolucionari dels qui intentaren una revolució social, llargament anunciada, que s'havia de basar en l'anorreament de l'ordre social existent i que convertia la burgesia propietària i l'Església en els principals objectius a abatre.

Tanmateix, cal destacar que, mentre que les directrius de les massacres a la zona feixista venien de les més altes instàncies, a la zona republicana hi va haver un fraccionament de l'autoritat pública —principalment a l'inici del conflicte— que fou aprofitat per grups, no necessàriament incontrolats, que intentaven evitar l'esclat feixista, però que, a voltes, integraven en el seu si veritables delinqüents. Joan Peiró ho tingué molt clar en afirmar que, per a alguns, ser revolucionari equivalia a ser «quelcom antropòfag i beure's cada matí, en desdejunar-se, una vintena de litres de sang».[1]

La guerra es convertí en el que Preston anomenà «la larga guerra de aniquilación de Franco».[2] Però l'enfrontament civil no es deturà amb la victòria dels colpistes, aconseguida gràcies al generós ajut dels correligionaris alemanys i italians, que assajaren en la guerra d'Espanya les seves armes i estratègies de cara a una guerra mundial. La postguerra no significà la pau, sinó la continuació del que Paul Preston anomenà «the spanish holocaust»: presons, camps de treballs, judicis i execucions.

I en aquest punt és on aquest treball pretén fer la seva aportació. Focalitzar —fins on les generoses fonts documentals ho permeten— l'abast d'aquest segon acte de la Guerra Civil espanyola que protagonitzaren els vencedors sobre els vençuts en un àmbit molt concret com és el de Mataró.

No és només un exercici de microhistòria. També és la voluntat de rescabalar la memòria de les víctimes i fer present —per a una reflexió col·lectiva— la dimensió del drama que visqueren molts dels nostres conciutadans i de les seves famílies que, per a molts lectors, seran les seves.

La Guerra Civil a Catalunya

Òbviament, els elements bàsics de la Guerra Civil a Espanya, les línies mestres del conflicte, tingueren la seva translació immediata al terri-

1. Peiró, *Perill*, p. 172.
2. Preston, *El holocausto*, p. 565.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 21 18/9/19 14:10

tori català. Tanmateix, el context social i polític del Principat conferí a la guerra uns trets propis.

Des d'un punt de vista polític, el més destacable era l'existència de la Generalitat de Catalunya, presidida en aquell moment per Lluís Companys i que tingué —com no podia ser de cap altra manera— un especial protagonisme en l'evolució del conflicte.

L'Estatut de 1932 fou una fita en la nova configuració de l'Espanya republicana, una manera de resoldre el «problema catalán». Mentre que Azaña defensà el projecte, sembla prou clar que el cop d'estat frustrat de Sanjurjo hi anava directament en contra.

El moviment obrer visqué una intensa reviscolada després de la liquidació de la dictadura de Primo de Rivera i també com a retop dels efectes de la crisi de 1929. La CNT tingué una confrontació interna entre diferents sensibilitats representades pels trentistes i els faistes. L'any 1933 s'intentaren aixecaments armats en nom de la revolució social que foren controlats ràpidament.

Aquest fou un altre element fonamental de la guerra a Catalunya: el paper absolutament preponderant del moviment anarcosindicalista en l'esclafament de la revolta militar. Sense oblidar que alguns dels caps militars més destacats de Catalunya, com el general José Aranguren, que ho era de la Guàrdia Civil, i el comandant militar general Francisco Llano de la Encomienda, restaren fidels al Govern de la República.

Un element clau d'aquest moment històric fou la creació del Comitè Central de Milícies Antifeixistes de Catalunya, que tingué responsabilitats en la creació de les diferents columnes de milicians que partiren cap a l'Aragó o Mallorca i el control del territori a través de patrulles i dels comitès locals.

En aquesta fase de poder compartimentat entre diferents comitès que dictaven la llei a cada municipi o de patrulles que actuaven impunement per tot el territori, s'esdevingueren nombroses situacions de violència extrema. A partir del setembre de 1936, el Govern de la Generalitat intentà recuperar el control del territori i el Comitè Central de Milícies Antifeixistes fou cessat de les seves funcions i responsabilitats.

Un dels aspectes interessants de l'etapa de la Guerra Civil a Catalunya, com a conseqüència de la importància del moviment obrer, fou el Decret de col·lectivització i control obrer d'indústries i comerços, que intentà capgirar la realitat de l'economia productiva del país.

El maig de 1937, el panorama polític català visqué una altra vegada

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 22 18/9/19 14:10

situacions d'enfrontament armat obert. Ara entre els grups partidaris de la revolució social, principalment la CNT i el POUM, i els partits que defensaven la necessitat de prioritzar la victòria enfront dels colpistes, que eren el PSUC i ERC. La victòria d'aquest darrer sector els permeté controlar la situació interior de Catalunya i dirigir les forces contra l'enemic emprenent operacions com la fallida batalla de l'Ebre, que deixà, a la pràctica, Catalunya en mans dels facciosos.

Franco havia reunit 300.000 homes per ocupar Catalunya. La República mobilitzà els homes fins als 45 anys. Una força heterogènia d'adolescents, gent gran, gent forçada des de la rereguarda. Segons Josep Termes, en aquests moments, ja no hi havia front, sols una línia discontínua de resistència que es convertí en una desbandada general. Edmon Vallès calcula en 353.000 els homes que passaren la frontera amb França entre el final de gener i el 10 de febrer de 1939.[3]

Catalunya tingué 55.170 víctimes —mortes o desaparegudes— registrades. La xifra real podria arribar a les 80.000 segons l'exposició «Víctimes (1936-1945)» del Memorial Democràtic de Catalunya l'any 2018.

Després vingué una intensa repressió sobre les persones, «des de dalt», orquestrada des de diversos tribunals. Només el Tribunal Militar Territorial Tercer incoà 81.966 processos i dictà 4.411 sentències de mort, de les quals se n'executaren 3.358. Caldria afegir-hi el Tribunal de Responsabilitats Polítiques, amb la seva actuació depredadora sobre els béns dels vençuts.

La repressió també s'exercí «des de baix», més soterrada, a cada poble, assenyalant, marcant, estigmatitzant socialment i econòmica els «rojos», els vençuts.

I no és menys important la repressió a les institucions, a la llengua o a la cultura durant una llarga i tenebrosa etapa, el franquisme, els efectes de la qual no acabaren, necessàriament, amb la mort del dictador.

«Mataró semblava un braser...»

Amb aquesta expressió descrivia la imatge de Mataró l'escriptor cabrerenc Josep M. Modolell el matí del 20 de juliol de 1936, quan ell

3. Termes, *Història*, p. 420.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 23 18/9/19 14:10

emprenia el camí quotidià, a peu, des del seu mas a Cabrera fins a Mataró. Cremaven tots els convents de la ciutat.[4]

Com s'havia arribat a aquesta situació? Mataró havia estat una població capdavantera en el desenvolupament agrícola i industrial, fet que compartia amb ser un centre d'importants organitzacions obreres —amb una importantíssima presència del món cooperativista— i organitzacions ben representatives del catolicisme social

Com es trencà l'equilibri intern d'aquesta societat?

En els darrers dos-cents anys, Mataró havia estat un exemple inqüestionable de desvetllament i desenvolupament econòmic i social. Al segle XVIII, el conreu de la vinya havia substituït, de temps, la trilogia mediterrània i s'havia especialitzat en els destil·lats que s'exportaren inicialment a l'Europa atlàntica i més endavant a Amèrica. Ben aviat, les remeses monetàries procedents d'aquest continent possibilitaren una incipient protoindustrialització que tingué en els tèxtils, la petita metal·lúrgia, la ceràmica o el paper amplis camps per especialitzar-se. L'exemple més paradigmàtic en serien els cotons pintats, les indianes, com a producció industrial, i les puntes de coixí elaborades en àmbits domèstics.

Sobre aquestes bases, la implantació primerenca del vapor com a força motriu —tant a les indústries com en el transport— potencià d'una manera exponencial una ciutat de fàbriques, tallers, burgesos i proletariat.

Mataró, al segle XIX, doblà la població.[5] L'any 1900 tenia 19.704 inscrits.

Tanmateix, el desvetllament econòmic no implicava pas que els seus beneficis arribessin a tothom. Ans al contrari.

Víctor Ligos feu un acurat estudi sobre les condicions de vida del proletariat mataroní entre els anys 1861 i 1867[6] en el qual posà de manifest un conjunt de dades que permeten configurar les condicions de vida d'aquesta important part de la població.

El proletariat industrial representava una quarta part de la població. La vida estava definida per habitatges amb una mitjana de deu persones en unes condicions de salubritat molt precàries: ventilació i llums insuficients, una latrina per a tot l'edifici, presència de pous cecs —que contribuïen a la contaminació dels pous d'aigua potable— i una mortalitat i un

4. Conversa mantinguda amb el senyor Modolell el 14 de juny de 2016.

5. Llovet, *Mataró*, p. 323.

6. Ligos, «Quatre anys»; Ligos, «Indústria».

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 24 18/9/19 14:10

treball infantil elevats. La jornada laboral estava entorn de les tretze hores, que es convertirien en setanta-quatre hores a la setmana.[7] Salaris que no arribaven a cobrir la mera subsistència...

Els dèficits sanitaris i alimentaris generaren una mortalitat que en cap cas baixava del 24 ‰ i que, en situacions límit, assolia el 31,84 ‰, taxa més pròpia de la societat de l'Antic Règim. En èpoques de crisi com l'anomenada «fam del cotó», la penúria absoluta era el pa de la majoria d'obrers lligats a la indústria tèxtil. En aquests casos s'arbitraven solucions d'emergència, com ara els repartiments de sopa econòmica, amb 6.070 racions la darrera setmana de febrer de 1865.[8] En aquestes situacions, les classes dominants es debatien entre plantejaments paternalistes[9] o absolutament repressius.[10]

Francesc Costa documentà el primer conflicte obert entre treballadors i empresaris l'any 1840. Foren els treballadors de les rajoleries de la ciutat, que presentaren conjuntament «una nota del precio diario que pretendían por sus jornales».[11] En aquests mateixos moments es constituí la Sociedad Mútua de Protección de Tejedores de Mataró. Com a primera solució, els empresaris acomiadaren els treballadors que s'hi havien afiliat. El govern d'Espartero coadjuvà en el tema: dissolgué tots els sindicats i, a Mataró, «estuvo la tropa sobre las armas».

Les línies de la conflictivitat social restaren nítidament definides d'ençà d'aleshores. I també les estratègies respectives. L'agitació obrera en forma de vagues fou l'instrument per a defensar les millores de les condicions de treball. La resposta patronal més habitual fou la pràctica del lo-

7. Joaquim Llovet documentà el cas d'un empresari que obligava els seus treballadors a netejar les màquines el diumenge al matí, fora de l'horari laboral. LLOVET, *Mataró*, p. 407.

8. LIGOS, «Quatre anys», p. 21.

9. «Los trabajadores de la industria no exigen, como un derecho, sino que piden como una merced que se les proporcione un medio de subvenir a sus necesidades... la religión cristiana impone al pobre el deber de la confomidad en el padecimiento, y al rico le impone el deber de la caridad», LIGOS, «Quatre anys», p. 14.

10. «No ens ha d'estranyar que davant aquesta perspectiva la "gent d'ordre" reclami "un cuartel militar no por su situación estratégica sino porque creemos que altas consideraciones de orden público demuestran la conveniencia de una fuerza respetable en una población industrial importante contigua a Barcelona, y junto a un camino de hierro que le presta comunicación pronta y fácil con gran parte del Principado"», LIGOS, «Quatre anys», p. 20.

11. COSTA, *Mataró*, p. 22.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 25 18/9/19 14:10

caut. Aquesta mesura, de duríssimes conseqüències per a unes economies obreres que depenien absolutament del jornal setmanal per a poder menjar, fou aplicada, per exemple, durant tretze setmanes l'any 1881, després d'una vaga.[12]

Cap als anys setanta del segle XIX, Mataró ja tenia la presència de la Unión de las Tres Secciones de Vapor, que agrupava teixidors, obrers a jornal i filadors. Segons Joaquim Llovet, aquesta organització era membre de l'Associació Internacional de Treballadors, tenia més de mil afiliats[13] i contribuí a una millora relativa de les condicions de treball del proletariat.

Malgrat tot, l'any 1872 es pujà un graó el nivell de violència en la conflictivitat social. L'empresa Baladia i Sala es trobava en vaga. Uns empleats tirotejaren uns vailets que apedregaven l'administració. Jaume Baladia fou objecte d'un atemptat. S'encetava la via dels atemptats a les persones, que no parà d'incrementar-se a la dècada dels anys vuitanta i noranta.

El mestre Joaquim Llovet documentà les estrofes d'una cançó popular que il·lustren perfectament la situació que es vivia a Mataró i que permeten copsar com s'anava definint el marc mental d'alguns dels col·lectius que tingueren un paper cabdal en els fets de juliol de 1936.[14]

Únicament la figura de Joaquim Coll i Regàs, a recer de l'encíclica *Rerum novarum*, implementà un conjunt de millores de caràcter social per als treballadors de la seva empresa que no foren seguides, sinó més aviat blasmades, per la resta de patrons.

L'any 1895, una facció mataronina de les Tres Classes ingressà a la Unión General de Trabajadores. Mataró tingué diverses associacions sindicals de caire socialista que confluïren en la Casa del Poble, ubicada a la part alta del carrer de Santa Marta.

En paral·lel a aquest moviment sindical, com a mostra de la vitalitat del món obrer, es desenvolupà d'una manera extraordinària el moviment cooperativista i mutualista, amb cooperatives de producció i un bon nombre de cooperatives de consum.

12. LLOVET, *Mataró*, p. 414.

13. LLOVET, *Mataró*, p. 407.

14. «A las cuatro de la madrugada / se encuentran los hombres que al trabajo van. / Y los ricos están en la cama / estirando las piernas y bailando el can-can. / Petroli volem, aiguarràs hi tirarem / i ditxosa serà aquella hora, / que telers i amos tot ho encendrem», LLOVET, *Mataró*, 415.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 26 18/9/19 14:10

A l'inici del segle XX, la situació del proletariat continuava essent escandalosa. L'any 1905, les treballadores de la fàbrica Gasau i Pratdepàdua treballaven des de les cinc del matí fins a dos quarts de deu de la nit. Els seus representants es queixaven perquè «aquestas 2 horas y mitja que treballen de mes, no'ls las pagan de la forma que té establerta la lley».[15]

Rafael Luque ha estudiat al detall la conflictivitat dels primers vint anys del segle a Mataró a la llum dels intents reformistes dels governs de l'època.

El segle XX continuà amb la seriosa crisi de l'any 1909: la crida dels reservistes per anar a la guerra del Marroc. En conèixer-se la situació de Barcelona, les entitats obreres a Mataró plantejaren una vaga general. Aquesta vegada, la ciutat es trobà molt a prop d'una veritable revolta obrera generalitzada: s'incendiaren els burots dels consums, que els obrers consideraven responsables de l'increment dels preus dels queviures; s'anà a la recerca de frares fugitius amagats; s'intentà cremar el col·legi de les monges franciscanes del carrer de la Coma, on hi havia la seu del Patronat Escolar Obrer; la Guàrdia Civil impedí l'incendi del col·legi dels salesians; es feu un intent d'anar a cercar armes a la comandància militar; es tallaren els cables del telègraf, i s'aixecà la via del tren. Hi hagué ferits i detencions. La situació fou apaivagada per la intervenció dels representants del Partit Republicà Federalista Radical, en concret, de Josep Abril, i també pels del Centre Autonomista Republicà.[16] Fou un assaig revolucionari. Un primer acte.

L'any 1910, el sindicalisme local, que fins aleshores estava dividit i enfrontat entre la tendència socialista i la republicana, s'unificà. La presència de la Confederació Nacional del Treball, molt poc després, implicà un increment de la conflictivitat laboral. Vagues com la de 1913, en la qual es demanaven les cinquanta hores setmanals i que fou secundada a Mataró per 4.641 persones, en són testimoni.[17]

Els anys 1916, 1917 i 1918, les vagues feren necessària la presència de la Guàrdia Civil i de forces de l'exèrcit. L'any 1919 hi hagué un locaut, impulsat per la Federació Patronal, que s'inicià el 6 de desembre

15. LUQUE, *Estat*, p. 129.
16. AYLLÓN, GIMÉNEZ, *Anàlisi*.
17. LLOVET, *Mataró*, p. 532.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 27 18/9/19 14:10

i no es clogué fins al 17 de febrer de l'any següent.[18] En aquest moment s'aconseguí la jornada de vuit hores i uns subsidis per malaltia, accident i maternitat.[19]

El pistolerisme entre membres del Sindicat Únic i membres del Sindicat Lliure es feu present a la ciutat amb els anomenats «fets de ca l'Aragonès» de l'any 1920, en els quals moriren dues persones i d'altres resultaren ferides i que foren la conseqüència directa de l'assassinat previ d'un obrer vinculat al sindicat del Cercle Catòlic.

La dictadura de Primo de Rivera soterrà, que no apaivagà, la conflictivitat social que esclatà amb virulència d'ençà el 14 d'abril de 1931.

Marta Manté ha estudiat a bastament el període republicà a Mataró[20] i destaca com es passà de l'entusiasme dels primers moments a una situació de conflictivitat entre els partits que havien guanyat les eleccions. Assenyala avalots anticlericals, com l'incident dels Tres Tombs l'any 1931, i el distanciament entre les organitzacions obreres i el govern local motivat per la poca efectivitat de la gestió municipal en temes com l'atur. Però, a més d'aquest distanciament, hi hagué tensions entre la CNT, cada vegada més radicalitzada, i la UGT que anava perdent posicions.

El món sindical visqué en efervescència. Bona part dels objectius assenyalats durant dècades semblaven estar a l'abast de la mà. La UGT perdé pes dins del context local en favor de les posicions defensades per l'anarcosindicalisme. Posicions que guanyà la CNT. Segons Manté, el 42 % del proletariat estava afiliat a aquesta sindical l'any 1931.[21] Tanmateix, aquesta mateixa institució visqué els seus propis debats interns amb la presència d'un corrent, els trentistes, que tingueren a Mataró una figura rellevant —Joan Peiró— i que cercaven allunyar-se del radicalisme de sectors com la FAI, que proposaven obertament l'acció directa per aconseguir «la societat igualitària, sense classes, o, com es deia popularment aleshores, el dia que arribaria la "repartidora"».[22]

Mentrestant, la dreta emmirallada en el feixisme creava el seu propi espai. En el decurs d'aquesta recerca ha estat possible documentar la constitució del Centre d'Acció Popular Catalana de Mataró esdevinguda

18. Llovet, *Mataró*, p. 534.

19. Salicrú, *Crònica*, p. 16.

20. Manté, *La problemática*.

21. Manté, *La problemática*, p. 174.

22. Llovet, *Mataró*, p. 547. Val a dir que Joaquim Llovet visqué aquests esdeveniments com a testimoni directe.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 28 18/9/19 14:10

Punts de la J. A. P.

1. Esperit Espanyol. — Pensar en Espanya. — Treballar per Espanya. — Morir per Espanya.

2. Disciplina. — Els dirigents no s'equivoquen.

3. Joventut. — Fe. — Valentia. — Voluntat. — Esperit jove dins la política nova.

4. Abolició de la llegislació sectària, socialitzant i antiespanyola.

5. Família cristiana enfront a modernismes pagans.

6. Fortalesa de la Raça. — Educació premilitar. — Abolició del soldat de quota.

7. Llibertad d'Ensenyament. — Els fills no són de l'Estat.

8. L'amor a la Regió, fonament de l'amor a Espanya.

9. Especialització. — Més preparació i menys discursos.

10. La nostra revolució és justícia social. — Ni capitalisme egoista ni marxisme destructor.

11. Més propietaris i més justa distribució de la riquesa.

12. Guerra al senyoritisme decadent i a la vagància professional. — Reconeixement de totes les activitats. — Treball per a tots. — El que no treballa que no mengi.

13. Antiparlamentarisme. — Antidictadura. — El poble s'incorpora al govern d'una manera orgànica i jeràrquica, no per la democràcia degenerada.

14. Reconstrucció d'Espanya. — Guerra a la lluita de classes. — L'economia al servei de la Nació.

15. Espanya forta, i respectada per tot el món.

16. Primer la raó. — Davant la violència, la raó i la força.

17. Prestigi de l'Autoritat. — Poder executiu fort. — Prevenir millor que reprimir.

18. Davant els màrtirs del nostre ideal, *present i endavant!*

19. Primer que tot Espanya, i damunt Espanya, Déu.

Arxiu Parroquial de Sant Josep de Mataró, Fons Joan Brufau, sense data.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 29 18/9/19 14:10

el 13 de maig de 1935. En fou nomenat president Joan Brufau; vicepresident, Emili Albó; secretari, Salvador Ximénez; comptador, Joaquim Morera; caixer, Domènec Camp, i vocals, Antoni Spà i Miquel Parera.[23]

Els punts programàtics que es reprodueixen a la pàgina anterior permeten detectar-ne els trets profundament conservadors i antidemocràtics. Aquest mateix grup polític organitzà a Mataró una captació econòmica per tal de recollir fons per pal·liar la situació econòmica dels obrers locals que estaven a l'atur. Paga la pena reproduir algun punt del seu argumentari perquè transmet un relat viu de la situació social del moment molt ajustat a l'evolució posterior dels fets.[24]

No és d'estranyar, doncs, l'afirmació que en feu Esteve Albert: «Tots els moviments de joventut tenien grups de xoc, gimnasos i altres elements armats, com a totes les poblacions industrials». En posava com a exemple el míting que intentà fer el diputat socialista Serra i Moret al teatre Clavé de Mataró i que va haver de ser suspès per la cridòria dels membres d'altres grups polítics contraris. Segons Albert, Serra havia dit: «No patiu que la farem un altre dia.» I efectivament, al cap de dos mesos s'anuncià una nova trobada al teatre Bosque. Quan s'inicià el discurs començà l'esbroncada per part dels membres de la FAI. «Aleshores, pel passadís central i pels laterals avançaren tres o quatre joves —un per cada passadís— que duien boina i impermeable i s'adreçaren a l'escenari. El de davant, alt i fornit, bescanvià uns mots amb en Serra i Moret, aquest li assenyalà tres o quatre xicots de primera fila i, a cops de puny i empentes començaren els escamots a treure tots els que plantaven cara, amb una destresa impressionant.» Els que havien rebut afirmaven que havien estat colpejats amb culates de pistola i guants de ferro. Coneixedors dels fets, indicaren que els agressors eren «els escamots d'en Badia».[25]

23. Arxiu Parroquial de Sant Josep de Mataró, Fons Joan Brufau, 13 de maig de 1939.

24. «Tu que llegeixes aquest full no siguis indiferent a la nostra crida. Pensa que quan la fam truca a la porta, i quan els fills demanen pa, malament es pot recomanar calma i paciència. Pensa que l'obrer sense treball, és el camp més abonat a tota acció subversiva, doncs la desesperació condueix a la irresponsabilitat. Pensa que tancar amb fusells la boca que demana pa, és un injustícia revoltant. No contribueixis al malestar social amb la teva abstenció egoista. Col·labora a la nostra obra de pacificació i de justícia», Arxiu Parroquial de Sant Josep de Mataró, Fons Joan Brufau, sense data.

25. Albert, «El clima», p. 48. Miquel Badia fou cap d'ordre públic de la Generalitat l'any 1934. S'acusà a ell i als seus homes de feixitzitzants per les seves actuacions vio-

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 30 18/9/19 14:10

Amb aquest ambient s'arribà a les eleccions de febrer de 1936, que mostraren obertament una ciutat polaritzada: el 59 % dels vots al Front d'Esquerres Catalanes i el 41% dels sufragis al Front Català d'Ordre.[26]

El cop d'estat militar del juliol de 1936 feu esclatar totes les contradiccions socials que havia congriat la societat mataronina i feu sentir els objectius que la revolució social havia predicat durant dècades als obrers.

Els darrers cent anys, la societat mataronina s'havia anat polaritzant en dos mons antagònics, la fractura entre els quals no havia parat mai de créixer en termes de violència i confrontació. Des d'una situació estructural d'explotació humana s'havien anat pujant diferents graons de radicalització: vagues, locauts, assassinats, anticlericalisme, enfrontaments amb les forces d'ordre públic, una esperada revolució social... Les expectatives d'uns xocaven frontalment amb els temors dels altres. Per als primers, el 18 de juliol de 1936, tot semblava possible.

En aquest moment històric, la legalitat jurídica republicana estava de la banda dels partidaris de la revolució. Els tradicionals enemics de classe ara eren a l'altra banda de l'abisme. Sols calia abatre'ls per fer realitat el somni secular. «I Mataró semblava un braser.»

---

lentes i per l'estètica que empraven. Miquel i el seu germà foren assassinats per un escamot de la FAI l'abril de 1936.

26. MANTÉ, *La problemática*, p. 120.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 31 18/9/19 14:10

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 32 18/9/19 14:10

I. EL SOLLEVAMENT MILITAR

> A la Riera hi havia canons a cada cantonada dels carrers que hi donen. Eren muntats sobre carros i mig tapats amb herba que me sembla era alfals i, per tot el llarg del carrer, hi havia cada cinc o sis metres soldats amb arma i baioneta. Feia por de circular.
>
> BUSQUETS, *Records.*

Lluís Terricabres, a través de la ploma d'Emmanuel Cuyàs,[1] deixà un interessant relat d'aquell diumenge de juliol de 1936: «Vam veure com del carrer de Churruca, provinent de la caserna, n'eixia un escamot de soldats en formació. Al davant hi anava el capità Álvarez-Buhilla. El pare em va mirar un moment només i després va donar-me l'esquena i es va quedar davant del pas de la formació. En veure'l, el capità Álvarez Buhilla se li va acostar i li va demanar la pistola. "Queda usted relevado. Déme la pistola." El pare la hi va donar, i l'escamot va continuar la seva marxa Rambla amunt, en direcció a l'Ajuntament.» El pare de Terricabres era guàrdia municipal.

Més endavant, ell mateix descriu la reacció de la població i dels soldats. «Vaig caminar Riera amunt. En aquell carrer, la formació s'havia aturat, i ara hi havia, a cada quatre metres, un soldat amb el fusell a la mà en posició de guàrdia. Els soldats immòbils miraven els transeünts amb uns ulls de súplica que preguntaven la raó d'aquella sortida sobtada de la caserna. Els fusells els tremolaven als dits.»

La gent que s'havia concentrat davant del Cercle Catòlic, on hi havia un nombrós escamot de soldats, els increpava «Aneu-vos-en. Això és un

1. CUYÀS, *El manyà*, pp. 84-85.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 33 18/9/19 14:10

complot contra la República. Deserteu. Que no veieu que sou carn de canó? Hi havia soldats lívids. D'altres tenien les aixelles de la camisa amarades amb la suor que els rajava galta avall. Tots escoltaven els crits de la gent sense saber quin camí triar.»

Tanmateix, si s'hagués de donar credibilitat a les declaracions fetes *a posteriori* per diferents persones davant les instàncies judicials, es podria afirmar que a Mataró hi havia gent que no havia estat aliena al sollevament militar i que, probablement, hi hagué una xarxa civil disposada a participar-hi Seria el cas del jutge de primera instància Miquel Ciges (Annex),[2] que declarà que s'havia posat a les ordres del coronel Julio Dufoo abans dels esdeveniments. La matinada del 19 de juliol aquest li havia telefonat per comunicar-li que es declararia l'estat de guerra. El jutge li comentà la conveniència que ell mateix es retirés a la caserna per tal d'estar a les ordres de les autoritats militars i «en seguridad a las familias respectivas conforme lo tenía ya hablado». El militar no ho cregué convenient i li recomanà que quan les tropes sortissin al carrer ell també ho fes per tal d'informar els sollevats dels esdeveniments del dia. Així ho feu i anà a la centraleta de telèfons de la ciutat per tal de comunicar-se amb els caps del sollevament. El 20 de juliol, al matí, Ciges es presentà a la caserna de la ciutat, on va ser detingut per membres de la FAI que ocupaven l'entrada i les primeres dependències de la instal·lació militar. A l'interior de la caserna parlà amb un comandant anomenat Álvarez, que li feu saber que el moviment havia fracassat i li digué que se salvés com pogués i que intentés emportar-se les dones i les criatures que pogués i que ell, abans de lliurar-se, estava disposat a «volar el polvorín si antes no venía a recogerles una canoa que esperaban de un momento a otro». Ciges continuà el seu relat indicant que recollí les dones i criatures que pogué i les portà a casa seva, on s'havia reunit el secretari del jutjat, «unas monjitas y hasta un monaguillo». Algunes d'aquestes persones les col·locà a cases amigues, «pues en la mía no cabíamos».

Per la seva banda, Joan Brufau Cusidó, en una declaració feta l'any 1942, deixava constància que havia actuat d'enllaç entre els comandants del quarter de Mataró, Caubot i Álvarez Buhilla, i un grup de la «JAP [Joves d'Acció Popular Catalana] que acudieron al Cuartel para

2. A partir d'aquest punt, totes les notícies citades amb «(Annex)» procedeixen dels processos incoats a les persones que se citen i que figuren en aquest apartat del treball.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 34 18/9/19 14:10

la colaboración en el Regimiento de Artillería y defensa de la Causa Nacional».[3]

Joan Salvadó Palop (Annex) era sergent a la caserna mataronina en esdevenir-se el sollevament militar. Segons la seva declaració, el 19 de juliol de 1936, el cap del regiment proclamà «el estado de guerra». Les tropes sortiren al carrer, però no la bateria del declarant. Poc després rebé ordres de sortir amb la seva bateria. A la nit, les forces retornaren a la caserna, «la tropa quedó acuartelada y lo mismo los jefes y oficiales. Los superiores tomaron medidas para la defensa del edificio». L'endemà, 20 de juliol, «fue entregado al personal los haberes del mes» i els oficials es constituïren «ellos mismos en prisión y dado libertad a la tropa para que tomase la determinación que mejor le pareciese». Entre les 9 i les 10 es presentà a la caserna un capità de carrabiners amb forces del seu mateix cos i s'entrevistà amb el coronel. Unes dues hores després, el coronel cridà els suboficials, els comentà que «lamentaba lo ocurrido» i els autoritzà a anar-se'n, cosa que Salvadó feu. Abans, però, parlà amb el capità de carrabiners, que li digué que si el necessitava ja el faria cridar. Abans d'anar-se'n, els demanà que els qui volguessin, voluntàriament, «fuesen a arreglar el ganado»; Salvadó ho feu «durante unos días por la mañana».

Seguint el relat, Salvadó indicà que el dia 22 de juliol es presentà un capità —Medrano— que indicà que tenia instruccions «del Gobierno» per reorganitzar el regiment i que calia que sortissin bateries cap al front. Partiren quatre bateries fins a Barbastre, on arribaren el 26 de juliol.

Isidre Poquet Palau (Annex), també militar, explicà que s'instal·laren bateries a l'Ajuntament i al Centre Republicà i que, a «la caída de la tarde», el coronel Dufoo ordenà la retirada de les tropes al quarter «y una vez dentro cerraron las puertas quedando todo el Regimiento acuartelado».

Pere Francesc Garcia Moya (Annex), sergent de l'esmentada caserna, feu un relat més detallat d'alguns dels incidents que hi hagué aquells dies. El 18 de juliol de 1936 estava «de semana» a la caserna de Mataró i, a través de la ràdio, a la nit tingué coneixement del sollevament. El dia 19, a dos quarts de set del matí, fou requerit per l'oficial de setmana, el tinent Abundio Ayestarán, qui li ordenà que formés la bateria «y la armase con mosquetón, municiones y cascos de acero». Formà la unitat

3. Arxiu Parroquial de Sant Josep de Mataró, Fons Joan Brufau, 18 de febrer de 1942.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 35 18/9/19 14:10

al pati i a tres quarts de nou, amb les altres bateries, sortiren a desfilar per la ciutat «declarando el estado de Guerra ordenado por la superioridad. Terminado este servicio sin novedad recibí orden de quedar en el Ayuntamiento de la ciudad de guardia». Aquí estigué a les ordres d'un oficial tot el dia. Relatà que cap a les 11 del matí un «paisano» s'adreçà als sentinelles dient-los «arrojar las armas y abandonar la guardia que el Gobierno os ha licenciado a todos. En el mismo momento tomé un mosquetón y dirigiéndome al extremista intimidándole a que se entregara, no obstante mi ademán de hacerle fuego aprobechó la aglomeración de personal y pudo evadirse, el personal civil indignado por mi actitud irrumpió en griterío de indignación dirigiéndome groseros insultos ordenando el jefe de la guardia emplazar en la puerta del ayuntamiento dos ametralladoras de que disponía la guardia para lograr dispersar a los extremistas».

Afegí que, durant tot el dia, el personal civil intentà tancar els soldats a l'edifici de l'Ajuntament i aquests respongueren fent sortides per dispersar-los fins al punt que el cap de la guàrdia arribà a demanar per telèfon al coronel permís «para hacer fuego por la imposibilidad de contener a las masas extremistas que no cedían en su propósito de cerrarnos en el mencionado ayuntamiento siendo estas peticiones negadas al jefe de la guardia por el Coronel del Regimiento». Segons l'autor del relat, aquesta situació es mantingué fins a les 9 de la nit, hora en la qual la tropa rebé ordres de retirar-se a la caserna. La tornada es feu enmig de «grandes dificultades, los extremistas ocupando todas las calles se dirigían con grandes insultos a la fuerza y intentaban en momentos romper nuestras líneas». Segons Garcia Moya, en arribar a la Rambla, «varios extremistas se abalanzaron sobre el Comandante Mayor». En aquest moment, un capità ordenà «¡apunten armas!», fet que provocà la dispersió de la multitud. A les 8 del matí del dia 20 de juliol es comunicà als suboficials que el regiment havia estat dissolt i que podien marxar als seus domicilis. Els dies 20, 21 i 22, l'encausat i altres companys estigueren amagats a l'Hotel Montserrat —posteriorment Hotel Suís—, que era a la Rambla. El dia 23 rebé indicacions de presentar-se a la caserna i allí se li comunicà que estava detingut per ordre del «Comité Rojo organizado en Mataró».

Els sis dies següents es feu càrrec «del ganado que había quedado abandonado por el personal de tropa». El dia 27 de juliol fou incorporat a la companyia del capità Domingo Medrano.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 36 18/9/19 14:10

Agustí Pulido Robles (Annex), tinent de carrabiners, oferí en la seva declaració una visió dels fets des d'una altra perspectiva. El dia 19 de juliol de 1936, cap a les 3 de la tarda, es desplaçà amb una companyia de carrabiners a Arenys de Mar. A les 11 de la nit retornaren a Mataró i Pulido fou destacat a l'Ajuntament. El dia 20, «debido a la actitud hostil de pueblo de Mataró contra el 8° Regimiento de Artillería Ligera» per haver declarat l'estat de guerra, Pulido «tuvo necesidad de hablar al pueblo por el altavoz, siendo tan acertada su alocución en este sentido que no solamente fue aplaudido sino que con ello calmó los ánimos de toda la multitud y aclamado y vitoreado por todos se trasladó al cuartel donde en unión del Capitán Don José Barrientos y teniente Don Ramón Martínez Mora, gestionó con los Jefes del citado Regimiento la rendición total de éste y el licenciamiento de su tropa». Quan es llicencià la tropa, Pulido va haver de «luchar denodadamente [...] para poder sostener las avalanchas de la multitud armada que procedente de otras localidades se dirigía al Cuartel en demanda que les fueran entregados los Jefes y Oficiales del nombrado Regimiento». Segons aquest informe, Pulido havia donat la seva paraula d'honor de salvar la vida dels oficials i les seves famílies, «condición que éstos pusieron para su total rendición».

El brigada Enric Escalera Pastor[4] declarà que el dia 19 de juliol «cuando salían las baterías el comandante Álvarez que había dirigido la palabra a la tropa, dió un grito de Viva España y Viva la República». L'endemà, després d'haver-se donat l'ordre de llicenciament, el capità Viladecabo «hizo formar su batería a lo que se resistía la tropa y cuando lo hubo conseguido, pistola en mano les dirigió la palabra diciéndoles que él era el capitán y que habían oficiales y tropa y que el que no quisiera obedecer le levantaría la tapa de los sesos». El comandant Sánchez García els hauria dit que «serían fusilados todos sus familiares y ellos mismos así como las clases y por lo tanto requería a éstas para, juntamente con ellos resistir en el cuartel, a lo que los reunidos se opusieron rotundamente, manifestando que ellos marcharían a sus casas».

Un altre relat explicita que en arribar els carrabiners a la caserna «para tratar de la rendición del Regimiento fueron recibidos sin hostilidad». La condició que exigia el coronel per lliurar el regiment era rebre una ordre superior, atès que ell no es considerava «faccioso». També

4. Arxiu Comarcal del Maresme, FET y de las JONS, Delegació de Mataró, U. D. 165.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 37 18/9/19 14:10

exigí que es respectessin les seves vides i les de les seves famílies. Al cap de poques hores s'envià una comunicació a la superioritat, des del regiment, informant del que havia succeït. Segons aquesta font, el regiment es rendí cap a les 11 de matí, abans de rebre la comunicació dels comandaments superiors «porque el pueblo se impacientaba y por algunos elementos se amenazó que si la rendición del Regimiento se prolongaba, irían a Barcelona por armamento y lo rendirían a la fuerza. La resposta de capitania arribà a les 2 de la tarda en forma de telegrama.[5]

El 26 d'octubre de 1936, el Tribunal Popular constituït en el vaixell *Uruguay* a Barcelona i presidit per Àngel Samblancat sentencià la causa contra els militars colpistes. El tribunal donà per provat que la matinada i el matí del 19 de juliol de 1936 els inculpats es reuniren a la caserna i aprovaren proclamar l'estat de guerra a la ciutat. Amb aquest objectiu sortiren les bateries primera i tercera, «armadas de mosquetones [...] dándose lectura al bando en diferentes partes de la ciudad por el citado ex-capitán Herrero Méndez cuyo bando fue fijado después en la fachada del Ayuntamiento quedándose las tropas patrullando por las calles de la población hasta las seis de la tarde en que se retiraron al cuartel después de tener conocimiento del desastre del faccioso Goded y en unión de las demás fuerzas del Regimiento se entregaron sobre las once de la mañana a fuerzas de Carabineros.[6]

El tribunal condemnà Francisco Álvarez Buhilla, Fernando López Viladecabo, Santiago Herrero Méndez, Abundio Ayestarán Domezain, Eutimio Rodríguez Espinosa i José Erruzo García a la pena de mort i Pedro Orellana Giménez a la pena de reclusió perpètua. En dies següents continuaren els judicis a diferents oficials de la caserna.[7] Com ha estudiat Margarida Colomer, a Mataró se suscità un important debat entorn de la

5. «Jefe División a Comandante Militar. Mataró. Anule V. en el acto dejando sin efecto estado de guerra que ha declarado sin duda por falta de orden, por no haberlo acordado el gobierno. Deme inmediata cuenta de quedar cumplimentado y respondiéndome V. por su honor de lealtad fuerza a sus órdenes, de acuerdo con autoridades locales y primer Jefe Comandancia Guardia Civil. Deponga del mando si alguno intentara faltar a su deber. Acúseme recibo misma vía máxima urgencia, diariamente novedades, extremando prevenciones por responder todo momento misión que se le confía», Arxiu Comarcal del Maresme, FET y de las JONS, Delegació de Mataró. U. D. 165.

6. Tribunal Militar Territorial Tercer, NL 11670/638.

7. COLOMER, *La Guerra Civil*, pp. 58-66.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 38 18/9/19 14:10

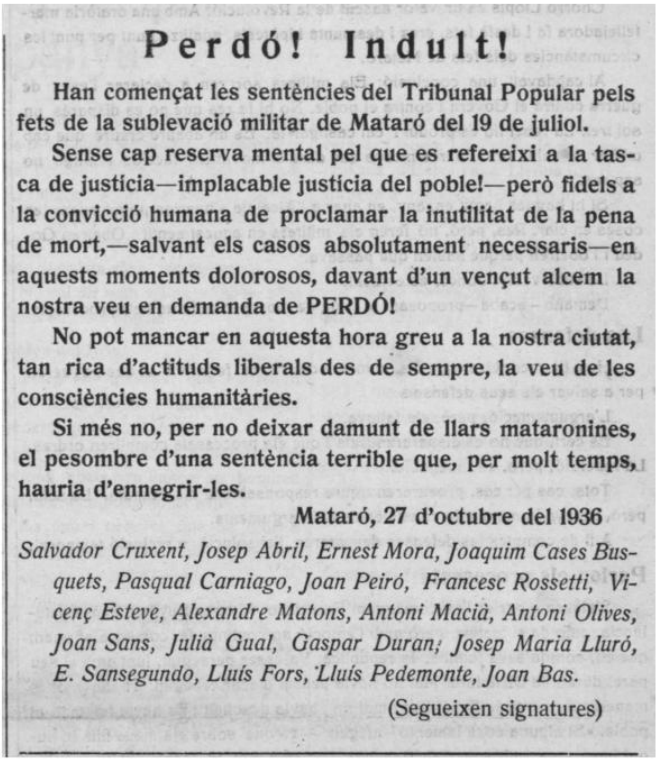

Perdó! Indult!

Han començat les sentències del Tribunal Popular pels fets de la sublevació militar de Mataró del 19 de juliol.

Sense cap reserva mental pel que es refereixi a la tasca de justícia—implacable justícia del poble!—però fidels a la convicció humana de proclamar la inutilitat de la pena de mort,—salvant els casos absolutament necessaris—en aquests moments dolorosos, davant d'un vençut alcem la nostra veu en demanda de PERDÓ!

No pot mancar en aquesta hora greu a la nostra ciutat, tan rica d'actituds liberals des de sempre, la veu de les consciències humanitàries.

Si més no, per no deixar damunt de llars mataronines, el pesombre d'una sentència terrible que, per molt temps, hauria d'ennegrir-les.

Mataró, 27 d'octubre del 1936

Salvador Cruxent, Josep Abril, Ernest Mora, Joaquim Cases Busquets, Pasqual Carniago, Joan Peiró, Francesc Rossetti, Vicenç Esteve, Alexandre Matons, Antoni Macià, Antoni Olives, Joan Sans, Julià Gual, Gaspar Duran, Josep Maria Lluró, E. Sansegundo, Lluís Fors, Lluís Pedemonte, Joan Bas.

(Segueixen signatures)

Llibertat 82, 27 d'octubre de 1936.

conveniència d'aplicar les penes de mort que es reflectí en la portada del periòdic *Llibertat*.

Tanmateix, algunes organitzacions polítiques com el POUM[8] i el PSUC[9] rebutjaren aquesta petició. Aquest darrer partit, fins i tot, va retirar

8. «Una nota del P.O.U.M. avalada amb el segell del Comitè del Partit Obrer d'Unificació Marxista, hem rebut la següent nota: El Comitè Local del P.O.U.M., que sap la responsabilitat dels moments en què vivim davant la guerra civil que estem travessant, creu que no pot haver-hi cap classe d'indulgència per aquests militars causants de tanta sang vessada i de la que s'està vessant als camps de lluita a tots els indrets d'Espanya, i sabent que tots els obrers i àdhuc els burgesos d'esperit liberal, haurien estat afusellats pels mateixos que el digníssim Tribunal Popular ha condemnat. Per tant, aquest Comitè troba molt encertada la sentència dictada. El Comitè Local», *Llibertat* 83, 28 d'octubre de 1936.

9. «Una nota del P.S.U. de Mataró. Avalada amb el segell del Partit Socialista Unificat de Catalunya hem rebut la següent nota: Havent aparegut al diari Llibertat una demanda de Perdó per uns militars sublevats el dia 19 de juliol, sentenciats pel Tribunal Popular, signant dita petició dos companys afiliats al nostre Partit, el Comitè que repre-

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 39 18/9/19 14:10

dels seus càrrecs a l'Ajuntament Pasqual Carniago i Joaquim Casas, ambdós signataris de la petició d'indult.[10]

En paral·lel a aquest posicionament, altres sectors reclamaren no sols l'aplicació de la pena de mort, sinó, fins i tot, participar en l'execució.

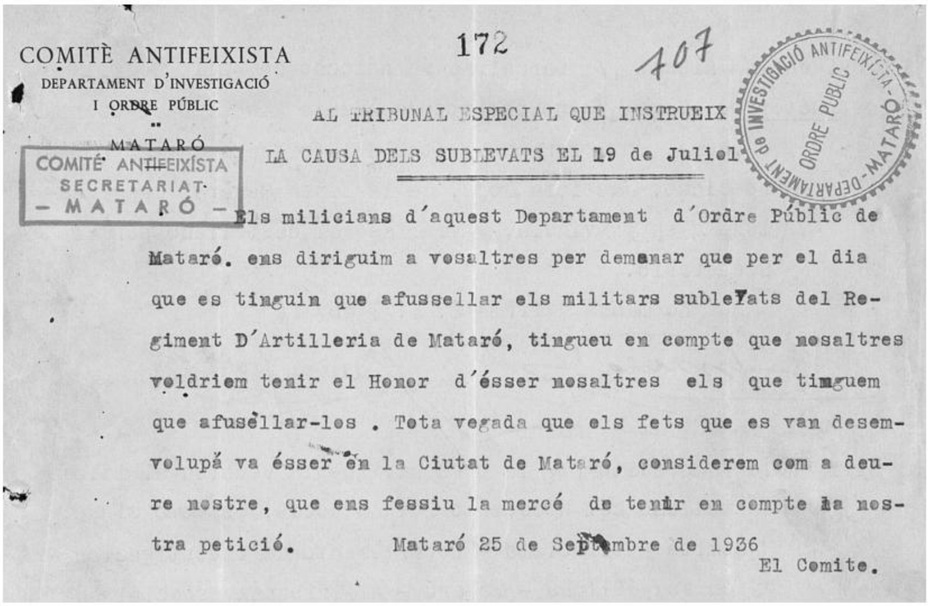
COMITÈ ANTIFEIXISTA
DEPARTAMENT D'INVESTIGACIÓ
I ORDRE PÚBLIC
MATARÓ

COMITÉ ANTIFEIXISTA
SECRETARIAT
– MATARÓ –

172

707

DEPARTAMENT de INVESTIGACIÓ ANTIFEIXISTA ORDRE PUBLIC MATARÓ

AL TRIBUNAL ESPECIAL QUE INSTRUEIX
LA CAUSA DELS SUBLEVATS EL 19 de Juliol

Els milicians d'aquest Departament d'Ordre Públic de Mataró. ens diriguim a vosaltres per demanar que per el dia que es tinguin que afussellar els militars sublevats del Regiment D'Artilleria de Mataró, tingueu en compte que nosaltres voldriem tenir el Honor d'ésser nosaltres els que tinguem que afusellar-los . Tota vegada que els fets que es van desemvolupá va ésser en la Ciutat de Mataró, considerem com a deure nostre, que ens fessiu la mercé de tenir en compte la nostra petició. Mataró 25 de Septembre de 1936

El Comite.

Archivo Histórico Nacional, FC-CAUSA_GENERAL, 1635, Exp.-3-172

---

senta al mateix prengué el següent acord: Havent propugnat constantment per la constitució d'un Tribunal Popular, avui que actua aquest, on estan representades totes les forces que formaven el Front Popular i les organitzacions C.N.T. i F.A.I. per nosaltres compta, en aquests moments de guerra i revolució que vivim, amb el nostre aval i suport. Les signatures dels nostres companys en la petició de Perdó, significa una desautorització als companys que representant al nostre Partit formen part del Tribunal Popular i tenint aquests la nostra confiança, mentre no resolgui en Assemblea el nostre Partit sobre el fet esmentat, queden suspesos dels llocs de representació que venien ostentant en el moment present els companys Pasqual Carniago i Casas Busquets. Pel Partit Socialista Unificat de Catalunya, El Comitè», *Llibertat* 83, 28 d'octubre de 1936.

10. «Ha estat cursada la següent comunicació adreçada a l'Alcalde President de la Corporació municipal: Havent estat rellevats en els càrrecs que venien desempenyant en aquesta Corporació municipal els companys Pascual Carniago i Joaquim Casas Busquets, en nom i representació del Partit Socialista Unificat de Catalunya, posem en coneixement de la mateixa que han estat nomenats per a substituir-los els companys Francesc Anglas Sarlat i Ramon Jubiñá Bové. El que en compliment de l'acord recaigut en l'Assemblea del

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 40 18/9/19 14:10

Les penes de mort que s'executaren foren les de F. Álvarez Buhilla, F. López Villadecabo, F. Herrero Méndez, A. Ayestarán Domezain, J. Dufoo Borrego, L. Caubot Rubio, L. Rodríguez Almeida i J. Rivera Cebrián.[11]

---

nostre Partit tinguda ahir, tenim a bé comunicar-vos pels seus efectes. Mataró 5 de novembre de 1936. Pel Partit Socialista Unificat de Catalunya. Vist i plau El Secretari General. Jaume Comas. El Secretari d'Actes. Enric Dalmau», *Llibertat* 90, 5 de novembre de 1936.

11. Colomer, *La Guerra Civil*, p. 66.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 41 18/9/19 14:10

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 42 18/9/19 14:10

II. EL PROCÉS REVOLUCIONARI

Campanes daltabaix

Campanes mudes per la nostra gent,
insensibles al Poble i a la Guerra,
que no ens heu repicat a sometent,
ni heu sabut deixondir la nostra terra.

Perquè heu restat dormides al cel blau
sota vostre abrigant la traidoria,
perquè el batall heu retingut esclau
a la cadena de la tirania,

el poble us ha estimbat damunt del fanc
i ha estat tan grisa i fosca la caiguda,
que cremades pel foc, brutes de sang
heu estat un rebuig de cosa muda.

I com que res hi ha mort quan dintre el pit
batega l'odi, i l'escomesa espera,
i com que res hi ha mort, quan el despit
i la ràbia enarboren la bandera,

a cops de mall us trenquen els minyons,
mentre us dringa el record de les anyades,
per fondre el vostre bronze i fê els canons
que ens demanen pel front les avançades.

La vostra veu retronarà pels cels
i enardireu l'impuls de la batalla,
i veureu als hipòcrites fidels
com els esberla el cor vostra metralla.

Llavores comprendreu en el combat
com la Pàtria fa heroigs i els agermana,
i com per defensar la Llibertat
l'himne reneix quan calla la campana.

Francesc Rossetti

Llibertat 64, 5 d'octubre de 1936.

II.1. La gestió d'una nova realitat política i social

El poema de Francesc Rossetti (Annex) que precedeix aquestes línies té força més que suficient per a transmetre algunes de les emocions i dels sentiments que experimentaren molts mataronins els mesos que seguiren el 19 de juliol de 1936.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 43 18/9/19 14:10

ACM. Fons Fotografia Carreras (Ajuntament de Mataró) Autor: Santi Carreras

L'esclafament de la militarada obrí un horitzó absolutament inèdit a la vida local. El conflicte social que s'havia anat covant durant, pràcticament, cent anys arribava a la seva eclosió. En aquell moment era possible besllumar la possibilitat d'anorrear tot un conjunt d'estructures econòmiques, socials i ideològiques que es percebien com a responsables de l'explotació del proletariat. I els homes i les dones que havien aixafat l'intent colpista, a escala local, cercaren dur a terme aquesta transformació de la realitat que els havia tocat viure.

Unes noves forces socials es feren amb el control de la situació i calgué afrontar tot un seguit de reptes que no es podien afrontar únicament des del sentiment, la poesia o l'èpica. Les mesures a prendre no admetien cap mena de dilació. La creació del Comitè de Salut Pública o Comitè Local Antifeixista fou la resposta dels grups que es feren amb el poder per a encarar els reptes d'aquesta nova realitat. Aquest organisme es convertí en el veritable àrbitre de la nova situació i va generar —durant uns mesos— una situació de bicefàlia amb les competències que eren pròpies de l'Ajuntament.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 44 18/9/19 14:10

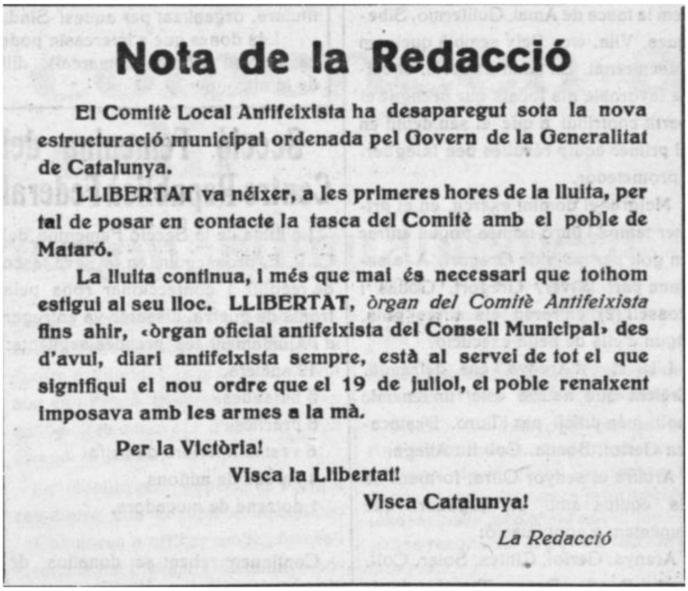

Nota de la Redacció

El Comitè Local Antifeixista ha desaparegut sota la nova estructuració municipal ordenada pel Govern de la Generalitat de Catalunya.

LLIBERTAT va néixer, a les primeres hores de la lluita, per tal de posar en contacte la tasca del Comitè amb el poble de Mataró.

La lluita continua, i més que mai és necessari que tothom estigui al seu lloc. LLIBERTAT, *òrgan del Comitè Antifeixista* **fins ahir, «òrgan oficial antifeixista del Consell Municipal» des d'avui, diari antifeixista sempre, està al servei de tot el que signifiqui el nou ordre que el 19 de juliol, el poble renaixent imposava amb les armes a la mà.**

Per la Victòria!

Visca la Llibertat!

Visca Catalunya!

La Redacció

Llibertat 93, 9 de novembre de 1936.

Una de les conseqüències de la nova situació fou l'aparició, el dia 23 de juliol de 1936, del primer número del periòdic *Llibertat*, que esdevingué el portaveu de la nova realitat revolucionària[1] en convertir-se, primer, en «òrgan del "Comitè Local Antifeixista"» i, posteriorment, en «Òrgan Oficial Antifeixista del Consell Municipal». L'evolució de la capçalera del periòdic —per ella mateixa— ja és prou indicadora de l'evolució que tingueren els fets amb referència a la dualitat de poders que es constituí a l'inici de la guerra a Mataró.

Un testimoni fefaent d'aquesta nova realitat fou l'assemblea que el Comitè Antifeixista convocà i celebrà al Teatre Monumental el dia 24 d'agost de 1936. L'objectiu era doble. D'una banda, es tractava «que els ciutadans exposessin els seus punts de vista sobre els aspectes que creguessin convenients» i, en segon lloc, «perquè fessin d'una manera con-

1. «Nota Important. El Comitè Local de Salut Pública ha cregut convenient que aquest full surti amb el nom de "Llibertat". No cal dir com amb el mateix esperit que ahir vàrem redactar el "Diari de Mataró" seguirem amb aquest full, al servei dels ideals d'alliberació que mena l'hora actual contra el feixisme, a tot el país»; «Ara la República ha entrat de veritat pels camins de la justícia social. Amb aquesta divisa serà respectada. Amb aquesta empenta serà temuda», *Llibertat* 1, 23 de juliol de 1936.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 45 18/9/19 14:10

creta les denúncies que en forma particular i incontrolades havien fet arribar als oïdes del Comitè». Obrí l'acte Ramon Molist, de la CNT. Segons el relat que en feu el periòdic *Llibertat* hi hagué diferents intervencions i a la fi s'aprovà per unanimitat una proposta de Miquel Simó i Miquel Campuzano, ambdós de la CNT, que, segons l'autor de la crònica, significà «un enrobustiment de l'autoritat del Comitè i una demostració palpable de la unitat indestructible de tots els elements que componen les organitzacions antifeixistes de la ciutat».[2]

Amb aquest aval assembleari, més el reconeixement explícit per part del Comitè Antifeixista de Catalunya, restà constituït el nucli dur del poder polític per als mesos següents. D'una manera genèrica, l'Ajuntament mantingué les tasques administratives i el comitè es reservava els temes d'ordre públic, defensa i persecució de facciosos. Tanmateix, no existí una divisòria clara entre ambdues entitats i, com comentà Margarida Colomer, «en molts casos, el segell del comitè va substituir la signatura de l'alcalde».[3]

II.1.1. *Les confiscacions*

Més enllà dels temes d'ordre públic i defensa, que seran tractats en un altre punt d'aquest treball, un dels primers temes que calgué afrontar fou el de l'ús que calia donar als edificis de propietat religiosa i a les seus dels grups polítics o socials que es consideraven afins als colpistes. El dia 24 de juliol de 1936, la CNT confiscà l'edifici dels escolapis de Santa Anna. El local del col·legi Cor de Maria fou ocupat «per les forces marxistes». El mateix dia es denunciaren d'una manera pública els actes de pillatge i de saqueig que hi havia hagut.[4]

2. *Llibertat* 29, 25 d'agost de 1936.

3. COLOMER, *La Guerra Civil*, p. 112.

4. «Durant el dia d'avui s'han celebrat diverses reunions, convocades per les organitzacions populars mataronines. Per aquest vespre, se n'han anunciat d'altres. L'heroisme i exemplar conducta de la força pública i de les masses populars, que han lluitat contra el criminal moviment feixista, han merescut la simpatia popular. No obstant, certs elements que res tenen de comú amb les organitzacions que han intervingut en la lluita, han intentat dedicar-se al saqueig a profit propi. El Front Popular d'Esquerres no està disposat a tolerar accions d'aquesta naturalesa, les quals, encara que produïbles aïlladament, podrien constituir una deshonra d'aquestes jornades històriques, i adverteix, per

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 46 18/9/19 14:10

L'endemà, el POUM confiscà l'establiment del Centre Mataroní, situat a la Riera, per establir-hi la seva seu. «A la porta hi han posat una taula amb tots els útils de joc d'atzar, trobats a l'interior entre ells una ruleta, amb un rètol que diu "Mentre els obrers no podien menjar, així es jugaven els cèntims".»[5] El dia 20 d'agost es clausurava el centre Sport Mataronès a la Rambla, fet que meresqué un càustic article periodístic de la ploma, probablement, de Joaquim Casas Busquets.[6]

El 27 de juliol, el Comitè Antifeixista feu una nova declaració en contra dels saqueigs, tot posant condicions a la utilització de les armes per part dels milicians.[7]

---

tant, que cal contribuir amb tota energia a reprimir tot acte que pugui desvirtuar la magnífica gesta del poble. El pillatge i l'excés podrien contribuir a que la resistència dels sediciosos es veiés reforçada per un sentiment de justícia, quan de fet, ha estat la seva pròpia injustícia de sempre la que els ha abocat a aquesta traïció a la República», *Llibertat* 2, 24 de juliol de 1936.

5. *Llibertat* 3, 25 de juliol de 1936.

6. «Perfil. Al bell mig de la Rambla —en aquella Rambla gairebé esfumada en el rebost dels records—, davant per davant de l'Hostal del Brinco i sota l'ombra protectora d'aquells antics arbres corpulents i geperuts, s'hi instal·là, fa temps, una entitat. El seu nom, una barreja de pedanteria i grotesc: "Sport Mataronès". Tota la història de l'"Sport" no és res més que un enfilall de plagasitats, amanides amb històries picaresques, contades entre glop i glop de cafè. Difícilment podia sortir-ne res més dels assidus a l'"Esport". Una concurrència seleccionada —salvant comptades excepcions— entre el millor de cada casa dels nostres burguesos panxacontents, dels nostres jugadors empedernits i dels nostres joves tristos de casa bona arruïnada, ganduls autèntics a la cacera del pernil salat, no era pas certament un monument d'espiritualitat ciutadana. Quan algú parlava dels de l'"Sport", tothom a Mataró sabia a què atenir-se. Personalment, uns plagues. Col·lectivament, una nul·litat. Posats a fer broma, els "sportmans" s'han ficat en camises d'onze vares. I els han tancat el cau. Si més no, la cosa haurà representat pels qui es passegen per la Rambla un descans per una banda i una mesura profilàctica per l'altra. Un descans per no haver d'aguantar la presència a ple carrer de certs rostres que constitueixen per si sols vertaders motlles de fer carotes. Una mesura profilàctica en evitar el contagi de tota la baixesa, tota la mandra i tot l'esperit ruquístic que informava una gran majoria dels "senyors" de l'"Sport"... Que Déu tingui a la glòria! - K.», *Llibertat* 26, 31 d'agost de 1936.

7. «NOTES OFICIALS. El Comitè Antifeixista de Mataró ha tingut coneixement per conducte de la Federació Local de Sindicats de la C.N.T. que els locals incautats pel poble i posats sota la guàrdia de les milícies antifeixistes, són saquejats per elements sense escrúpols als quals no els guia altre propòsit que el lucre personal treient profit d'un esforç comú. El Comitè, secundat per tots els organismes sindicals i polítics antifeixistes de Mataró, fa pública l'obligació que tenen tots els afiliats que tinguin coneixement de que algú

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 47 18/9/19 14:10

El dia 3 de setembre es féu pública la confiscació dels principals convents i altres edificis de titularitat religiosa o no: els convents de la Providència, de les Tereses, caputxines, benetes i serventes de Maria, germanetes dels pobres; col·legis i esglésies dels Escolapis, de Sant Antoni de Pàdua i Valldemia; mútues escolars Carme Gibert, Prat de la Riba i Ramon Llull, Escola d'Instrucció Premilitar, Camp del Tir Nacional, Sala Cabanyes, Cercle Catòlic, Esbarjo de Sant Lluís, Escola Catequètica, capella de Sant Sebastià, Foment Mataroní, Coma, Hospital de Sant Jaume i Santa Magdalena i les esglésies de Santa Maria i Sant Josep, el col·legi dels germans maristes i Restaurant de Sant Joaquim. Al mateix temps s'acordà procedir a l'enderrocament, per part de les brigades municipals, dels convents de la Providència i de les Tereses i s'encarregà a l'arquitecte Josep M. Deu l'estudi de la construcció d'un grup escolar a l'indret del convent de la Providència.[8]

El govern municipal, en la sessió del dia 2 de setembre, decidí expropiar la Companyia d'Aigües d'Argentona a Mataró, SA.[9]

En els inicis del procés revolucionari, el Comitè Antifeixista local prengué també la iniciativa en la problemàtica de l'habitatge. El dia 31

---

ha comès actes de pillatge i abusos de confiança, de denunciar-lo immediatament a aquest Comitè o bé al seu organisme respectiu. Així mateix el Comitè diu que cap dels allistats a les milícies antifeixistes no podrà realitzar actes ni fer ús de l'arma per iniciativa personal, o sigui sense ordre expressa del Cap de Grup, castigant-se les desobediències a proporció de les conseqüències que hagin causat», *Llibertat* 4, 27 de juliol de 1936.

8. *Llibertat* 37, 3 de setembre de 1936.

9. «L'Ajuntament s'ha fet càrrec de la Companyia d'Aigües d'Argentona. Aquest matí, acompanyat d'alguns funcionaris tècnics de l'Ajuntament el Conseller Puigvert s'ha traslladat a les oficines de la Companyia instal·lades al carrer de Francesc Macià. En presència dels representants de l'empresa, senyors Camil Fradera i Salvador Cuadrada, s'ha portat a terme la incautació, fent-se càrrec de l'administració general l'interventor d'aquest Ajuntament Josep Marcó, I com a enginyer tècnic Josep Massuet. Una vegada estesa l'acta corresponent, s'han traslladat als pous de la Companyia per tal de fer-se càrrec de la maquinària i instal·lacions. Acabada la feina, el Conseller senyor Puigvert ha anat a comunicar oficialment la incautació a l'Ajuntament d'Argentona, on ha estat rebut per dos regidors. La Companyia serveix unes 35 plomes d'aigua a Argentona més el servei de dues fonts públiques. Segueix tot el personal subaltern de la Companyia a les ordres dels funcionaris municipals, fins que l'Ajuntament decideixi. No cal subratllar la importància d'aquest acte, que posa sota el control del Municipi un servei públic de tanta utilitat com el de les aigües. El Consell de Govern del Municipi, donant-se compte del que representa en aquests moments la seva tasca, ha donat una mostra del que representa la seva capacitat. El poble de Mataró els ho agrairà», *Llibertat* 33, 3 de setembre de 1936.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 48 18/9/19 14:10

d'agost de 1936 dictà un conjunt de disposicions per tal de fer complir la normativa que havia imposat la Generalitat. En primer lloc, s'obligava els propietaris d'habitacles desocupats a deixar ben visibles senyals exteriors del seu estat. Els rebuts dels imports dels lloguers havien de ser estesos després d'haver-ne fet una reducció del 50 % respecte dels preus anteriors al 18 de juliol i es dictaven disposicions per si els propietaris es negaven a acceptar aquesta reducció.

El 10 de març de 1937 es promulgà un dictamen que disposava la municipalització de l'habitatge. El document previ indicava que, a Mataró, els propietaris de cases habitades per ells mateixos representaven un 30 % del total i que no es podia parlar de propietaris d'una gran quantitat d'immobles. També s'especificava que el cost mitjà del lloguer mensual era de 25,77 pessetes. La nova Administració de Finques Urbanes nasqué amb la voluntat d'«administrar la riquesa urbana de Mataró per compte del Municipi i, per tant, havia de ser l'única autoritzada pel cobrament de lloguers, quedant facultada per municipalitzar tot seguit la recaptació dels lloguers vençuts». També es faria càrrec del cobrament de tots els lloguers les propietats «incautades als elements considerats facciosos [...] la qual fixarà els lloguers que els correspongui per drets d'ocupació». Als propietaris dels habitatges arrendats que tinguessin com a única font d'ingressos l'import dels lloguers —que ara deixarien de percebre— se'ls oferia una subvenció màxima de setanta pessetes setmanals si els seus ingressos per lloguers eren iguals o superiors a aquesta quantitat. Els ingressos procedents de la gestió de la «riquesa urbana» de la ciutat s'havien de destinar a subvenir les despeses administratives, pagament de càrregues fiscals, reparacions de finques i ajut a les necessitats «dels propietaris indigents»[10]. Els llogaters de qualsevol mena havien de satisfer els lloguers dels seus habitatges al nou ens.[11] Estigué al capdavant d'aquest organisme Francesc Rossetti Sánchez (Annex), qui explicà que a l'inici de la revolució els decomisos els feia *Orden Público* i, posteriorment, els habitatges eren

10. *Llibertat* 216, 1 d'abril de 1937.

11. «A partir del proper dilluns dia 3 fins al dia 25 de maig de deu a una i de sis a dos quarts de vuit de la tarda, es procedirà al cobrament dels lloguers corresponents al mes d'abril, essent indispensable la presentació de l'últim rebut de lloguer per a facilitar la tasca cobratòria. Els qui passat el dia 25, no s'hagin presentat per a fer efectiu l'import dels drets d'ocupació de l'estatge que habiten, se'ls passarà a cobrar a domicili carregant-los el 5 per cent com a apremi de cobrança. Mataró, 1 de maig de 1937.- El President, Ramon Molist. El Secretari Permanent Francesc Rossetti», *Llibertat* 242, 1 de maig de 1937.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 49 18/9/19 14:10

gestionats per l'esmentada comissió que s'encarregava de cobrar els lloguers, pagar els tributs, aigua, reparacions, etc. i que es retornava als propietaris la part de la renda que la comissió dictaminava. Els habitatges eren bàsicament de persones que havien fugit a la zona franquista en iniciar-se el conflicte civil.

En el cas de les persones fugides, un dels primers tràmits consistia a inventariar els habitatges i el seu contingut. El 30 de juliol de 1937 s'inventarià el domicili d'Antoni Coll i Gasau. Per part de l'Administració Municipal de la Finca Urbana, hi intervingueren Francesc Rossetti i Francesc Castells. Rafael Estrany, Fèlix Clariana i Francesc Bas ho feren com a membres de la Comissió dels Museus Municipals. Menys els elements imprescindibles, la resta d'objectes es traslladà als magatzems de l'Ajuntament.[12]

En el procés que s'incoà a Rossetti es troben tants testimonis de fugitius, que li agraïen la seva gestió, com d'altres que la blasmaven. En el primer cas, caldria citar el testimoni de Pere Pascual i Riu, farmacèutic, que ponderà la defensa que Rossetti feu de l'edifici de Valldemia i les seves col·leccions.

En un ordre de coses similar —pel que fa a transferència de la propietat—, el dia 6 d'agost, el Comitè Antifeixista feia pública una nota segons la qual qualsevol agricultor interessat a poder disposar d'algun exemplar de «bestiar cavallar» dels existents a l'antiga caserna d'artilleria podia adreçar la sol·licitud a l'esmentat organisme i es rebrien els animals en qualitat de dipòsit corrent a càrrec del sol·licitant les despeses de manteniment.[13]

També es prengueren mesures pel que fa al conreu de les terres abandonades o mal cultivades que, prèvia denúncia, serien posades a disposició dels nous conreadors.[14]

12. Arxiu Comarcal del Maresme, FET y de las JONS, Delegació de Mataró, U. D. 168.

13. *Llibertat* 13, 6 d'agost de 1936.

14. «Conselleria d'Agricultura. Trobant-se molts terrenys abandonats i d'altres mal cultivats i vistes les necessitats de l'hora present, que obliguen a fer donar el rendiment màxim a la terra, base de la nostra economia i d'acord amb l'esperit de la legislació vigent, es posa a coneixement de tots els camperols d'aquesta ciutat que en aquesta Conselleria de Agricultura, a partir del 27 del corrent, s'obrirà una llista en la qual se anotaran les denúncies d'aquests terrenys, i els quals s'adjudicaran als denunciants, mentre siguin camperols. També es posa a coneixement de tots els camperols que està rigorosament prohibit arrencar tota mena de arbres i ceps, sense el permís legal d'aquesta Conselleria.— El Conseller. Regidor, Llorenç Anglada», *Llibertat* 132, 24 de desembre de 1936.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 50 18/9/19 14:10

Més enllà d'aquestes actuacions, l'Ajuntament de Mataró prengué una intervenció directa en altres àmbits, com foren els de l'assistència social i la sanitat.

II.1.2. *Assistència social i sanitat*

Pel que fa al primer punt, el Govern local es feu càrrec de la Junta de la Repressió de la Mendicitat i Protecció a la Infància i del patronat de la Fundació Alba, coneguda popularment com a Restaurant Sant Joaquim, el dia 24 de juliol.[15] Un testimoni d'aquestes actuacions són les dades que s'oferiren sobre el nombre d'àpats que s'havien servit en aquesta institució, ara batejada amb el nom de Cuines Fermín Galán. Entre els dies 23 i 29 de juliol de 1936 —ambdós inclosos— se serviren 2.518 dinars i 2.569 sopars.[16] També es feu el mateix servei a la caserna de la població. Les autoritats hagueren de gestionar la situació de les noies que es trobaven acollides al col·legi de Sant Josep.[17]

L'arribada de refugiats de diferents zones del territori espanyol no es feu esperar. El Comitè Antifeixista de Mataró ho feu saber a la població i començaren a arribar infants de la zona de Madrid acompanyats pels seus mestres.[18] Alguns d'aquests restaren a la ciutat fins a la fi de la guerra i foren investigats per les autoritats franquistes (Annex).

15. *Llibertat* 2, 24 de juliol de 1936.

16. *Llibertat* 6, 29 de juliol de 1936.

17. «Notes de l'Alcaldia. L'Alcaldia ens han facilitat la nota següent: Amb la natural nerviositat dels primers moments en esclatar el moviment facciós que ha alçat en armes tot el país, fou evacuat el Col·legi d'Òrfenes que ocupava l'antic Col·legi de Sant Josep. Interessant a aquesta Alcaldia no descuidar cap de les atencions que li corresponen, i essent ademés indispensable a la seva responsabilitat l'atendre els serveis de protecció amb el suport i la col·laboració de tots els ciutadans, cal que totes les famílies que tinguin recollides en els seus domicilis a alguna de les esmentades òrfenes, ho comuniquin a aquesta Alcaldia en el més breu termini de temps», *Llibertat* 15, 8 d'agost de 1936.

18. «Infants madrilenys a Mataró. Anit, ben prop de les dues, arribaren els infants madrilenys que vénen a estatjar-se a la nostra ciutat, fugint dels horrors i de les inconveniències de la guerra a la capital de Espanya. Foren rebuts per nombrós públic i pels elements del Socors Roig Internacional de la localitat, que han tingut cura de tots els detalls d'organització d'aquesta obra humanitària de socórrer els infants madrilenys. Els infants arribats són 225. Van acompanyats pels professors Emigdio Catalán Abadías, Emiliana Lafuente Lanaspa, Emiliana Catalán Lafuente i Raquel Abudarham, els quals

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 51 18/9/19 14:10

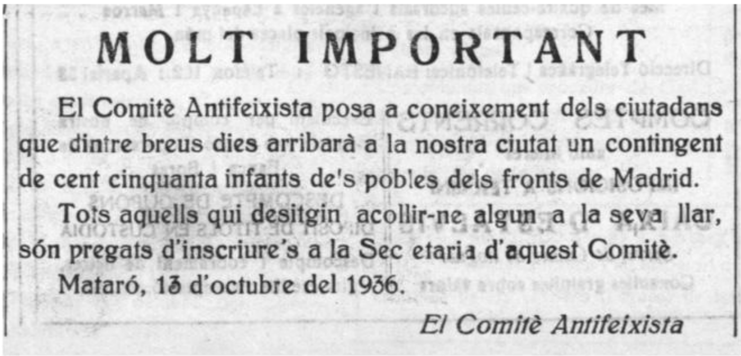
MOLT IMPORTANT

El Comitè Antifeixista posa a coneixement dels ciutadans que dintre breus dies arribarà a la nostra ciutat un contingent de cent cinquanta infants de's pobles dels fronts de Madrid.

Tots aquells qui desitgin acollir-ne algun a la seva llar, són pregats d'inscriure's a la Sec etaria d'aquest Comitè.

Mataró, 13 d'octubre del 1936.

El Comitè Antifeixista

Llibertat 70, 13 d'octubre de 1936.

L'any 1937 arribaren refugiats de les zones del nord peninsular. No tots pogueren ser allotjats en centres públics i alguns ho foren a les cases de famílies considerades feixistes, la qual cosa originà dificultats als nouvinguts.[19]

---

mestres restaran tots a la nostra ciutat i tindran cura dels menuts ciutadans. D'aquests 225 infants, en residiran 42 a Cabrera, en companyia de la mestressa també madrilenya Trinidad Morcillo. Tots els xavals procedeixen dels Grups escolars de Madrid, "Francesc Costa", "Tomàs Breton" i "Roser Acuña". Entre els menuts madrilenys n'hi ha també alguns dels pobles de la conca del Teix, que ja s'havien refugiat a la capital en haver d'abandonar les seves llars. Aquests petits ciutadans s'han vist obligats a venir ací perquè tenen els seus pares i germans al front, lluitant molts i sense saber-se on paren els altres. És a dir, apel·len a la fraternitat dels mataronins perquè les seves llars estan desertes… Per altra part l'ambient bèl·lic de Madrid, no és el més convenient pels homes del demà. Tot aquest contingent de professors i alumnes, venien dirigits pel mestre, responsable pedagògic de l'expedició, camarada Francesc Álvarez, i la companya Dorotea Pascual. Ambdós retornaran tot seguit a Madrid. Hem pogut parlar breus moments amb Francesc Alvarez. Ens ha dit que l'agraïment de Madrid a Catalunya no l'esborrarà el temps. Els menuts, tot just arribats, ja parlen de quedar-se a Mataró. En tot el viatge les atencions s'han succeït. En entrar a Catalunya, però, tot el poble ha volgut fer grata l'estada dels "nanus" a la nostra terra. La ciutat de Mataró ha fet una gran obra en acollir aquests visitants… Benvinguts, germans petits! Que la vostra estada entre nosaltres serveixi per arrelar als vostres cors la consciència de la nostra germanor de proletaris i de catalans!», *Llibertat* 73, 16 d'octubre de 1936.

19. «De tots és coneguda l'arribada a la nostra ciutat dels refugiats del Nord. El que tal vegada ignoren molts és la tragèdia que estan vivint alguns d'aquests. Direm el perquè. El mateix dia de l'arribada dels evacuats, uns foren allotjats a l'antic Col·legi dels Salesians; altres els portaren a cases d'elements feixistes la posició econòmica dels quals els permetia mantenir un o dos refugiats. Els que anaren als Salesians caigueren en un

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 52 18/9/19 14:10

Els temes sanitaris foren abordats, principalment, l'any 1937. Es troben referències a la vacunació contra el tifus[20] —malaltia endèmica a la població per l'existència de pous negres o cecs que contaminaven els pous d'aigua potable—. La problemàtica d'aquests pous ja havia estat tractada l'any 1936, quan es prohibí el consum de la seva aigua. Tanmateix, aquest edicte deixava oberta la possibilitat de dedicar-la al regadiu, cosa que encara possibilitava la contaminació de segons quines verdures.[21]

També es dictaren mesures contra la difusió de la ràbia.[22] En aquest

lloc semblant al Paradís en comparació amb els que foren confiats a cases particulars. Aquests darrers en la seva majoria estan sofrint tota classe de vexacions sense que ningú faci la justícia merescuda i escolti i atengui aquestes queixes (...) Pasqual Carniago», *Llibertat* 417, 24 de novembre de 1937.

20. «Conselleria d'Assistència Social. ¡Preveniu vos contra el tifus! Aquesta Conselleria vetllant per la salut de totes les persones que té en les seves Cases d'Assistència, s'ha procurat del Laboratori municipal de Barcelona, una important quantitat de Vacuna Antitífica Preventiva, via hipodèrmica (tipus Vicent) (...). I a aquest efecte poso a coneixement de tothom, que en el local de la Conselleria (M. Biada, 2) seran lliurats amb caràcter gratuït els injectables necessaris a cada persona que ho sol·liciti, acompanyant també la corresponent nota explicativa per la seva eficaç aplicació. Travessem circumstàncies anormals a la població en l'ordre higiènic i sanitari degut a diverses causes. Cal doncs prevenir-se contra el tifus, i en aquesta important i delicada missió esperem trobar-hi la col·laboració de tots. Mataró, 30 de juny de 1937.- El Conseller-Regidor d'Assistència Social, Josep Serra», *Llibertat* 289, 26 de juny de 1937.

21. «Alcaldia de Mataró. Edicte. Essent molt convenient per la salut pública anar a la supressió de tota classe de pous, amb motiu de la Llei de Sanejament de Poblacions publicada al Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya el dia disset de juny proppassat, i resultant que en poblacions molt denses les aigües dels mateixos s'impurifiquen amb molta facilitat degut a les infiltracions subterrànies i tenint en compte que l'aigua de pou si bé no pot utilitzar-se per beure pot servir per regadiu, a aquest efecte el Comitè Permanent en sessió de l'onze dels corrents, va acordar que en el successiu sigui observada la següent prescripció, amb aquest particular relacionada: 1.r. Que tots els ciutadans que disposen d'algun pou tenen l'obligació de donar-ne compte a la Conselleria de Sanitat de l'Ajuntament per tal que, pel personal que aquesta designi es procedeixi a l'immediat estudi per si s'ha de suprimir o no el pou en qüestió. 2.n. L'incompliment d'aquesta prescripció portarà la responsabilitat corresponent per als propietaris dels pous esmentats. Mataró, 21 de desembre del 1936.- L'Alcalde acctal., Ramon Molist- P. A. del C. P. El Secretari, E. Sansegundo», *Llibertat* 131, 23 de desembre de 1936.

22. «Conselleria d'Assistència Social ¡Lluita contra la ràbia! La ràbia és una malaltia infecciosa, de curs mortal, ja que ataca el sistema nerviós (cervell i mèdula) Aquesta malaltia és adquirida per l'home per mitjà de la mossegada d'un gos rabiós (...) ¿Com

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 53 18/9/19 14:10

mateix àmbit, cal destacar la posada en funcionament d'uns banys municipals en un context en el qual les mesures sanitàries de les llars més pobres eren molt deficients.[23]

II.1.3. *Abastament alimentari*

Si hi hagué un tema que afectà profundament tota la societat mataronina i obligà a una intervenció constant —i sempre discutida— de les autoritats fou el de l'abastament de productes de consum.

El Comitè Antifeixista intervingué directament en aquesta problemàtica des del mes de setembre de 1936. Una de les primeres mesures dictades fou sobre els caps de bestiar per tal de controlar els sacrificis dels animals, amb vista a la provisió de carn i llet de la població.[24]

Malgrat aquestes disposicions, els preus dels productes d'origen animal foren denunciats per les Joventuts Llibertàries.[25]

---

ens hem de prevenir contra aquesta terrible malaltia? Primer.- Desconfiant dels gats i gossos, sobretot dels vagabunds, que van pel carrer sense morrió (…). Tercer.- Sacrificant els gossos que dintre d'un temps determinat no hagin estat reclamats», *Llibertat* 226, 13 d'abril de 1937.

23. «Banys Públics Municipals.- Es posa en coneixement de tothom que actualment ja funciona en els baixos de l'Hospital el servei públic de banys al preu de una pesseta. Amb suplement de tovallola i sabó augmenta 0,25 pessetes per persona. L'horari ha quedat fixat de les set del matí a les set de la tarda pels dies feiners, i de les set del matí a la una del migdia pels dies festius», *Llibertat* 263, 26 de maig de 1937.

24. «Notes Oficials. Comitè Antifeixista. Important. Vetllant per la conservació de la nostra riquesa ramadera i, per tal d'evitar en el possible la manca d'articles de tanta necessitat com la carn i llet aquest Comitè ha acordat el següent que s'haurà de complir d'una manera inflexible. Queda terminantment prohibit sacrificar: 1r. Vaques joves en producció i vedelles de classe que puguin dedicar-se a la cria. 2n. Ovelles, cabres i truges en edat de criar. 3.er Vedells que no passin, de 200 quilos en viu o de 100 en canal. 4rt. Porcs que no passin de 120 quilos viu o de 80 en canal. A més: tot ciutadà, ramader, pagès, etc., que porti caps de bestiar a l'escorxador, ve obligat a substituir els sacrificats per igual nombre d'animals joves, de recria de la mateixa espècie. Totes les vaques, cabres o truges que es treguin per inútils hauran de ser substituïdes per altres en plena producció. Mataró, 19 de setembre del 1936. El Comitè», *Llibertat* 51, 19 de setembre de 1936.

25. «El problema dels proveïments. (…) Que no hi hagi pa s'explica; que no hi hagi tocino al mercat també s'explica, com també que en lloc de badella ens donin cavall per menjar; ara, el que trobem perfectament inexplicable, és que per exemple, certs animals

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 54 18/9/19 14:10

L'abastiment del peix també fou una qüestió molt problemàtica. El mecanisme tradicional de venda en forma de subhasta conegut com «el rotllo» fou substituït per un sistema que taxava el preu a pes de cada espècie.[26] Tanmateix, el pas dels mesos demostrà que no tots els pescadors estaven disposats a respectar el preu de taxa establert per l'Ajuntament.[27]

Dins del sector primari, el nucli de totes les preocupacions fou el d'un producte que alhora era fonamental per a l'alimentació dels ciutadans i la principal producció local: les patates. Com no podia ser de cap altra manera, les autoritats dedicaren molta atenció a controlar-ne la producció i la distribució. Així, l'octubre de 1936 es dictaren normes sobre aquest tubercle i altres lleguminoses.[28] Per a la collita de l'any següent,

---

que continuen menjant herba com abans del 19 de juliol, hagin sofert un augment del dos per cent, sense que nosaltres hàgim tingut esment que l'herba s'hagi apujat (...) se'ns fa perfectament incomprensible, com en plena gesta revolucionària, subsisteix la preponderància excessiva dels qui encara poden gaudir dels privilegis que en aquest aspecte els havia ofert la societat capitalista (...). El Secretariat de Premsa i Propaganda de les Joventuts Llibertàries», *Llibertat* 226, 13 d'abril de 1937.

26. «La qüestió del peix a Mataró. (...) Fa tres mesos que l'Ajuntament acordà que fos el Conseller de Governació qui prengués sota el seu control tot el que fes referència a la qüestió del peix. Des d'aquell moment, prèvies diverses reunions amb pescadors, remitgers, venedors i comerciants, va establir una taxa al preu de venda del peix. A Mataró no es subhasta. Ha desaparegut el "rotllo" tradicional. Es compra a pes i es ven a pes. No existeix la competència dels venedors, els quals, moltes vegades, l'un per l'altre feien apujar el preu, ni existeix el cas que s'havia donat de fer-se en un sol dia tres preus diferents en una mateixa classe de peix. No pot sortir a fora ni un quilo de peix del que es pesca a Mataró, perquè quan arriben les barques porten el peix al Sindicat de la Indústria Pesquera; allà es pesa i es distribueix als venedors i aquests han de lliurar el comprovant en entrar a la plaça al representant del Conseller de Governació i cada dia es fan les comprovacions necessàries.» La sardina, a Mataró, es taxà a 1,50 pessetes els 400 grams, *Llibertat* 263, 26 de maig de 1937.

27. «Aquest matí part del peix s'ha venut al peu mateix de les barques. No tenim gaires elements de judici per fixar la justificació d'aquest fet ni pel que es produeix. Però ens sembla que això no pot continuar. Amb aquest criteri arribaríem a conclusions que serien, si més no, divertides. Els pagesos haurien de vendre els productes al peu de la feixa, els carnicers al pati de l'Escorxador, etc. etc. (...) no creiem, seriosament que aquesta mena de nova economia en les vendes i distribució donés cap resultat pràctic», *Llibertat* 348, 3 de setembre de 1938.

28. «Comissió de Proveïments. Mataró. Avís. Es fa avinent que aquesta Comissió ha disposat que no s'arrenquin patates de cap mena fins i tant aquesta Comissió no ho disposi. Així mateix es fa avinent que no poden sortir mongetes Ganxet i Carai, car són necessàries pel consum d'aquesta ciutat», *Llibertat* 85, 30 d'octubre de 1936.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 55 18/9/19 14:10

l'Ajuntament de la ciutat prengué l'acord de «fer-se càrrec des d'aquest moment de tota la producció» per mediació del Sindicat Agrícola. També es comprometia a pagar-ne el preu just, es prohibia extreure les patates de la població sense la deguda autorització i als pagesos se'ls vedava, absolutament, vendre'n qualsevol quantitat a ningú més que al Govern local i s'advertia de serioses penes, fins i tot de presó.[29]

Malgrat el control rigorós que significaven les anteriors disposicions, els fraus no tardaren a aparèixer i foren denunciats a la premsa local.[30] Això obligà el Sindicat Agrícola a fer noves crides als productors recordant l'obligació d'encaminar tota la producció vers el sindicat i alhora els recordava l'obligatorietat de declarar-ne les que es quedaven per al propi consum.[31]

29. «Ajuntament de Mataró.- Edicte.- Ramon Molist i Valls, Alcalde President de l'Ajuntament de Mataró, Faig saber: La Comissió de Govern Municipal en sessió extraordinària celebrada el dia d'ahir, va prendre l'acord següent: A l'objecte de garantir en el que cap en aquestes circumstàncies, als veïns de Mataró, del proveïment de tan important article de consum com són les patates, i en relació a la collita present, l'Ajuntament de Mataró i a través del Sindicat Agrícola local, es fa càrrec des d'aquest moment de tota la producció de dit article, mitjançant l'abonament del seu just preu i amb les prescripcions següents, que seran aplicades amb la màxima rigorositat: 1.er Resta rigorosament prohibit treure de la ciutat cap quantitat d'aquest tubèrcul que no vagi acompanyada de la corresponent guia de circulació del Sindicat Agrícola local. 2.n. Cap agricultor d'aquest terme municipal no podrà efectuar cap venda, al camp, magatzems o altre lloc àdhuc mercats, a particulars o comerciants de patates, per quant tota la producció haurà de ser lliurada a l'Ajuntament a través de l'esmentat Sindicat seran recollides sense indemnització les quantitats de patates que portin i lliurades, sense més tràmits, a Assistència Social. Als agricultors que no compleixin el contingut del paràgraf 2.on. se'ls aplicaran les més severes sancions àdhuc l'empresonament en el seu cas (...). Mataró, 24 de novembre del 1937», *Llibertat* 417, 24 de novembre de 1937.

30. «Mentre l'Ajuntament s'esforça a fer que el mercat de patates estigui normalitzat, lluita amb molts inconvenients: amb la desaprensió de certs ciutadans que falsifiquen els tiquets i amb certs ciutadans que en nom de moltes coses, s'adrecen coaccionant als pagesos per fer-los vendre patates, i (...) amb certs pagesos que venen les patates directament a certs ciutadans per la senzilla raó que (...) les paguen més. Gairebé asseguraríem que el mateix que falsifica els tiquets és el que va de dret als pagesos a fer agavellament del tubèrcul i el primer a totes les cues. Perquè els que es queden sense sempre són els mateixos (...). A Mataró es necessiten 15.000 quilos de patates diaris, donant-ne mig quilo per persona», *Llibertat* 421, 29 de novembre de 1937.

31. «Avís a la pagesia.- El Sindicat Agrícola de Mataró fa avinent a tota la pagesia la necessitat de portar al Sindicat tota l'existència de patates que tinguin emmagatzemades i al propi temps fer declaració de les que per consum familiar es guardin. Aquest

NOTES OFICIALS

Comitè de Proveïments

Fem avinent a tots els comerciants detallistes que està prohibit vendre cap quantitat de queviures a consumidors de fora de Mataró, sense el corresponent permís.

Els contraventors seran castigats.

Mataró 2 d'octubre 1936,

Llibertat 62, 2 d'octubre de 1936.

Si el control de la producció dels aliments procedents del sector primari fou complex —pels canvis en el model econòmic que s'intentaren implantar i per les dificultats de tota mena que generà la situació bèl·lica—, les dificultats es multiplicaren a l'hora de gestionar la distribució d'aquests productes als consumidors.

La manca dels elements més bàsics de consum quotidià n'obligà el racionament i s'hagué de generar un complex sistema que adjudicava a les famílies unes quantitats concretes de cada producte en funció del nombre de membres que les integraven. Així aparegueren les «targes de racionament»[32] imprescindibles per a la compra dels articles més diver-

---

Sindicat confia que una vegada més la pagesia farà un esforç donant prova de la seva alta comprensió dels moments actuals per a proveir el mercat de Mataró fins al màxim possible», *Llibertat* 444, 25 de desembre de 1937.

32. «Ajuntament de Mataró. Instruccions per a l'utilització de la tarja de proveïments. A partir del dia 18 del corrent queda prohibida la venda de queviures a tota persona que no vagi proveïda de la tarja de proveïment familiar. Per adquirir la tarja de proveïments precisa ésser veí de la Ciutat i estar inscrit en la relació de Caps de Família que a tal objecte figura en la Conselleria de Proveïments (...). La tarja fixarà un màxim de proveïments de cada un dels articles que en ella es detallen podent adquirir-se, però quan les circumstàncies hi obliguin serà fixada la quantitat que pot adquirir-se per dia i per individu. Els venedors fixaran amb tinta la quantitat adquirida pel consumidor a la casilla corresponent, quedant així, aquesta inutilitzada per adquirir de nou l'article en el dia consignat. La tarja serà retornada a la Conselleria de Proveïments pels interessats, una vegada estigui plena. El que es fa públic per general coneixement dels ciutadans. Mataró, 14 de gener de 1937. L'Alcalde accidental, Ramon Molist. (...) En adquirir la tarja de proveïment familiar, s'haurà d'abonar la quantitat de quinze cèntims», *Llibertat* 150, 14 de gener de 1937.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 57 18/9/19 14:10

sos.[33] Les dificultats per a l'adquisició d'aliments s'agreujaren tant amb el pas dels mesos que fins i tot un producte com les menuderies fou objecte de racionament.[34]

La durada del conflicte bèl·lic incidí molt negativament en la possibilitat de poder distribuir els aliments a la població amb una certa regularitat. El febrer de 1937 hi hagué una manifestació d'infants en protesta per la distribució del pa que es feia. Un bon nombre de criatures que deixaren d'anar a l'escola i corregueren pels carrers invitant la canalla a sumar-s'hi.[35] La manifestació fou objecte d'un article a *Llibertat*, signat

33. «Ajuntament de Mataró. Conselleria de Proveïments. Avís. Aquesta Conselleria posa en coneixement de tots els ciutadans que el proper dissabte, dia 19, hi haurà venda d'arròs als establiments de drogues, ultramarins, queviures, revenedures, cooperatives i establiments de queviures col·lectivitzats. L'arròs serà repartit a raó de 200 grams per habitant mitjançant el lliurament dels tiquets corresponents als dies 16, 17, 18 i 19 del mes en curs i al preu de 1,75 ptes. quilo. (...) Una vegada més es recomana als ciutadans que no s'aglomerin i acudeixin a les portes dels establiments abans de l'hora de la venda i que procurin efectuar les compres en els llocs de costum, tota vegada que els repartiments anunciats per aquesta Conselleria són suficients per a tots. Mataró, 18 de juny del 1937.- El Conseller Regidor, Josep Rabat», *Llibertat* 272, 18 de juny de 1937.

34. «Aquesta Conselleria posa també a coneixement de tots els ciutadans, que a partir del dia 16 del present mes, per l'adquisició de Menuderies serà precisa la presentació de la corresponent tarja. (...) La quantitat màxima que es podrà servir serà de 100 grams per individu. El venedor inutilitzarà (taladrant-lo) el quadret de la tarja corresponent al dia de la venda. No serà permesa la formació de cues a les portes d'aquests establiments ni grups als seus voltants, fins mitja hora abans de començar la venda. Les persones que no hagin aconseguit menuderies el dia 1 i per tant tinguin intactes els quadrets corresponents a l'esmentat dia, tindran preferència per l'adquisició del dia 2 i així successivament, sempre, però, que estiguin presents en el moment de començar la venda. Una vegada aquesta en curs es perdrà tot dret o preferència devent per tant prendre nova tanda. Mataró 14 de juliol de 1937. El Conseller de Proveïments, Josep Rabat», *Llibertat* 304, 14 de juliol de 1937.

35. «Gran nombre d'infants han deixat d'entrar a l'escola per a organitzar una manifestació, segons diuen, de protesta, perquè avui s'ha fet pa per als menors de deu anys i no per als que passaven d'aquesta edat. A grups recorrien els carrers invitant i fins obligant els que havien entrat a les escoles a què sortissin per tal d'engrossir la manifestació. No direm que no tinguessin una part de raó en demanar una cosa tan necessària com el pa; però no en tenien prou, ni de molt, per promoure un avalot com el que han produït (...). Els descontents en règim de llibertat i justícia social són uns rebels molt especials suspectes de tendències contrarevolucionàries», *Llibertat* 184, 23 de febrer de 1937.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 58 18/9/19 14:10

Ajuntament de Mataró
Conselleria de Governació

Davant dels abusos que es vénen succeint, en la venda de queviures, es fa públic que a partir d'avui, els botiguers de queviures, no poden atendre a altres compradors que els que normalment serveixen, i exclusivament en les quantitats que habitualment ho feien. Tota venda efectuada en quantitat superior a la que era habitual en el comprador, serà objecte d'una severa sanció.

Aquesta Conselleria està disposada a assegurar el proveïment de la Ciutat evitant les sortides en quantitat, i farà responsables no solament als compradors sino als venedors. Espera, per tant, trobar per part de tothom la col·laboració necessària, a fi de lograr el benefici col·lectiu.

Convençuts d'això, les sancions seran rigoroses contra els contraventors d'aquestes ordres.

El Conseller de Governació
Pasqual Leal

Llibertat 115, 4 de desembre de 1936.

per Miquel Campuzano, que portava com a subtítol «La covardia dels emboscats».[36]

Una situació similar s'esdevingué el mes d'agost del mateix any. Les tensions acumulades en el teixit social desembocaren en una manifestació davant l'Ajuntament en la qual participaren treballadors d'algunes

36. Article de Miquel Campuzano adreçat, de forma retòrica, a les criatures que participaren en la manifestació en demanda de pa. «Jo ja suposo que a vosaltres us agradaria, quan aneu a menjar, tenir davant vostre el pa blanc, i que vosaltres menjeu tant de gust. Soc el primer a donar-me compte de la vostra situació. Ja no us veig portar els vostres paquetets amb pa, i que menjeu amb gust a les hores d'esbarjo. De què això passi solament en tenen la culpa els feixistes, ja que han paralitzat i transtornat la vida de la nació. On han triomfat han afusellat milers de treballadors. Suposo que els vostres pares us hauran dit que a Madrid i altres capitals els feixistes han assassinat milers de nens i nenes. (...) Doneu-vos compte que el que aneu a fer aquesta tarda no és altra cosa que donar armes als enemics del poble productor, per desprestigiar-nos davant tot el món, donant la sensació que en els pobles de la nostra Catalunya que existeix la misèria més espantosa i que els nens es moren de fam. Digueu als vostres pares que quan hi ha pa, ells no en mengin puix que és hora de sacrificis, i d'aquesta manera tindreu pa tota la setmana. Doneu-vos compte que els homes que hi ha davant de l'Ajuntament són treballadors com els vostres pares, que momentàniament han deixat la fàbrica pels viaranys de l'equidat i la justícia (...) Vivim alerta contra tota maniobra que puguin realitzar els feixistes declarats o encoberts», *Llibertat* 185, 24 de febrer de 1937.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 59 18/9/19 14:10

fàbriques. Els redactors de *Llibertat* es feren ressò dels fets i de les lectures que podien tenir aquests esdeveniments. Es podia considerar facciosos els manifestants? O, realment, la precarietat justificava manifestacions d'aquesta índole?[37] A més d'això, els abusos eren evidents i la premsa en denunciava diverses modalitats.[38] Enmig de les dificultats, les autoritats intentaren garantir i regular l'accés de determinats productes a les persones malaltes.[39]

La crisi de subsistències suscità un ampli debat en l'àmbit polític local que s'afegí a un altre de molt més ampli i virulent en el qual es discutia sobre el model social i econòmic cap al qual calia encaminar el futur de la zona republicana. Els interlocutors d'aquest enfrontament foren la CNT i el PSUC.

37. «Informació local. Diuen que en la manifestació de ahir els manifestants es sentiren a la cara el qualificatiu de feixistes. No. No creiem que les dones i els homes que protestaren davant l'Ajuntament siguin feixistes. Però el que no ens negarà ningú és que els feixistes disfressats que corren pels nostres carrers ahir s'engreixaren de satisfacció (...) Les dones han de fer grans sacrificis per tal de portar un bocí a casa i moltes vegades no ho aconsegueixen. Estem mancats dels articles més imprescindibles i el poc que hi ha els obrers no ho poden comprar perquè els preus han pujat fins als núvols. Àdhuc pot donar el cas que hi hagi la immoralitat del privilegi (...). Reconeixem tot això, però, no podem estar conformes amb els autors de la bullanga, perquè el nostre Ajuntament no mereix tanta desconsideració, car a més d'ésser els temps molt difícils, cal saber que no tot depèn de la seva voluntat ni està sota la seva responsabilitat», *Llibertat* 340, 25 d'agost de 1937.

38. «Aquella pagesa que ahir venia les mongetes a seixanta i avui no n'ha dut perquè demà té intenció de vendre-les a pesseta... Aquella que si ha de vendre els tomàquets al preu de tassa diu que no en té i es murmura que fa una determinada combinació amb compradors que es presten a totes les especulacions perquè encara tenen moltes pessetes i no gaire escrúpols... Aquell carnicer de tal especialitat que guarda el paquetet per a la senyora A...», *Llibertat* 294, 2 de juliol de 1937.

39. «Ajuntament de Mataró. Conselleria de Proveïments. Avís important. Tenint en compte que aquesta Conselleria, amb la manca d'articles de queviures fa esforços en el sentit de poder atendre els precs a favor dels malalts, concedint a aquests una petita quantitat d'aliments, i resultant que aquest precs certificats augmenten cada dia d'una manera excessiva aquesta Conselleria es troba en la necessitat de comunicar a tots els ciutadans, que els certificats facultatius que siguin presentats o presentin en endavant, que no expressin d'una manera concreta que pateixen alguna malaltia determinada, no els serà feta cap concessió de quantitat extraordinària de sèmoles, pastes per a sopa o arròs, per quant les quantitats d'articles que procura adquirir la Conselleria són destinades per atendre el fi indicat (...) Mataró, 11 de novembre del 1937.- El Conseller Regidor, Josep Calvet», *Llibertat* 408, 13 de novembre de 1937.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 60 18/9/19 14:10

El Sindicat de les Indústries Alimentàries de la CNT, en un comunicat fet el dia 24 d'agost d'aquest any, feu una anàlisi de la situació, una proposta política i econòmica per pal·liar-ne els estralls i alhora manifestà, obertament, les seves divergències respecte del PSUC.[40]

Uns mesos després, Joan Peiró incidiria en el mateix debat sentenciant amb ira profètica:

> I mentre els uns i els altres fan això, preguntem-nos què fan la pagesia, i els pescadors, i els flequers, i els intermediaris, i tota la caterva de col·lectivitzants i socialitzants que especulen i trafiquen amb la fam del Poble (...). Serà el que sigui, però ací es fa la Revolució per a tots, o no es fa per ningú. Ningú no pot tolerar —a menys de confondre's amb la covardia col·lectiva imperant— que mentre uns es sacrifiquen donant-ho tot, salut, sang, la vida, per la col·lectivitat, pel poble espanyol, hi hagi qui, fent el revolucionari i tot, es quedi amb el que és seu i amb el dels altres (...). Caldrà assenyalar, per tal que es posin a to, els aprofitadors de la desgràcia d'Ibèria,

40. «El Sindicat de les Indústries Alimentàries de la C.N.T. es dirigeix a l'opinió pública per a fixar la seva posició davant dels fets que d'un temps ençà es venen produint a la nostra ciutat en matèria de proveïments. Com a coneixedors de la matèria, devem manifestar en primer lloc que tot el que succeeix és degut a la manca de productes alimentaris, manca que ens fa sofrir el boicot internacional del feixisme i els seus còmplices, per ofegar-nos en la desesperació. Ara bé: El nostre Sindicat ha manifestat repetides vegades que si hi ha poques matèries, aquestes deuen ésser repartides equitativament sense favoritismes de cap mena. ¿Com? Doncs així: El productor i el consumidor són els que han de fer-se la seva conselleria de proveïments comprant i elaborant els productes per a llur consum i intercanvi. ¿Que això suposa la supressió dels botiguers? Que en bona hora es faci. Els que no siguin necessaris poden anar a treballar a altres quefers més profitosos per a la guerra que els de vendre d'amagat i a preus inassequibles. Ells sols proveeixen al preu que sigui als que tenen diners, els quals són, en molts casos, de la cinquena columna, i quan la gent treballadora va a comprar ja no troba res. Mercaderies que de procedència venen a 6 ptes., quan han passat per la Conselleria i pels intermediaris, costen a 12 o 14 ptes. Si el poble estés organitzat en cooperativa de consum, el Govern, segons preveu la llei, lliura directament els productes a les cooperatives amb el consegüent estalvi. I que consti que el Govern i la Conselleria de Proveïments de la Generalitat avui en mans del P.S.U.C., han fracassat sorollosament. La manifestació d'ahir no havia d'anar contra l'Ajuntament sinó contra el Govern ja que ell és qui proporciona els productes que entren a Mataró (...). El nostre Sindicat i els companys del C.A.D.C.C.I. i de la U.G.T. junt amb les Cooperatives hem intentat diverses vegades persuadir els botiguers perquè entressin en un sistema cooperatiu, però tot ha estat debades. Ells no volen entrar en cap cooperativa perquè llavors se'ls hauria acabat el seu agost (...). Pel Sindicat de les Indústries Alimentàries (Agrícoles, Pesca i Alimentació), La Junta Central. Mataró, 24 d'agost del 1937», *Llibertat* 340, 25 d'agost de 1937.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 61 18/9/19 14:10

els corbs de la rereguarda, els immorals que condemnen el Poble a patir fam, després d'esquilmar-los vergonyosament.[41]

Fins i tot, des del front de combat, s'intervingué en aquest debat.[42]

II.1.4. *La Caixa d'Estalvis*

Com no podia ser de cap altra manera, el Comitè Antifeixista local intervingué davant la primera institució d'estalvi i crèdit local, la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Mataró. El dia 5 de setembre de 1936, l'esmentat comitè, d'acord amb les disposicions de la Generalitat de Catalunya i del Govern de l'Estat acordà «procedir a la destitució de la totalitat de la Junta de Govern de la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat d'aquesta ciutat»[43] i al nomenament d'una nova junta.[44]

41. *Llibertat* 520, 24 de març de 1938.

42. «Lletres de milicians. A la línia de foc. Pensaments i aspiracions d'un milicià. II. Ningú no pot negar que el comerç privat en aquesta Revolució fa el paper de sabotejador; quants comerciants hi ha que abans del 19 de juliol tenien gènere emmagatzemat, i avui el mateix gènere que abans els venien a un quaranta per cent més inferior al preu d'avui és exorbitant. Què és això, si no anar contra la Revolució? Què faria jo? Penso mentre vaig amunt i avall del parapet. De prompte em ve al pensament una mesura que crec efectiva. Suprimir el comerç privat. Suprimir-lo per inútil a la Revolució (...). Els qui vivien del comerç privat passaran a entrar a treballar amb les mateixes funcions que abans exercien però amb un fi més just i humanitari. Cal que sàpiguen que no estem a la vida d'abans del 19 de juliol; que d'aquest dia ençà anem vers una vida nova a la qual ells no perdran res (...). En tenir-se que posar al mateix nivell que un treballador els semblarà que els ha estat pres el que tants i tants sacrificis els costà, ho sigui: la botiga, el comerç que ells havien posat tot el seu esforç per a poder el dia de demà posseir una renda que els permetés viure privilegiadament o folgadament. En canvi no veuen que amb la llei de la naturalesa, les seves ambicions no són justes, doncs la naturalesa no ha fet distincions per a cap classe, sinó que tot el que produeix la terra és per als qui vivim a la terra i no per uns quants privilegiats, la qual cosa vol dir que nosaltres quan estructurem una cosa ho fem interpretant la llei de la Naturalesa, o sigui la igualtat econòmica... Lluís Juviñà de les Joventuts Llibertàries de Mataró. Almonacid de la Cuba», *Llibertat* 161, 27 de gener de 1937.

43. Els cessats foren Josep Montserrat Cuadrada, Joaquim Castellà Comas, Isidre Sanfeliu Gassol, Joan Arañó Rodon, Casimir Labori Arquer, Lluís Viladevall Vila, Josep Oms Volart, Antoni Nonell Comas, Salvador Font Verdaguer, Josep Fradera Llanes, Antoni Campamar Simon, Joaquim Coll Surià, Josep Roca Tió, Antoni Fàbregas i de Caralt i Salvador Salas Salas, *Llibertat* 40, 7 de setembre de 1936.

44. President nat: Ciutadà Alcalde. President: Jaume Comas Jo; Director primer-Vice-

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 62 18/9/19 14:10

El dia 8 d'octubre, la nova junta començà a gestionar l'entitat acordant el cessament d'una bona part dels empleats i convocant els ciutadans per a la provisió dels càrrecs que havien restat vacants.[45] Aquest acord és interessant perquè permet veure el gran ventall d'iniciatives socials que aixoplugava l'entitat d'estalvi local.

El mateix dia es prengué un acord sobre la colònia escolar que l'entitat tenia a Argentona, s'obrí el termini per fer-hi inscripcions i s'assegurà que «s'acabarà per sempre l'amistat i el favoritisme».[46]

---

president: Josep Rabat Simon; Director segon: Josep Ramos Fornaguera; Director tercer: Jaume Lluís Mas; Comptador: Agustí Cabot Parera; Caixer: Francesc Belcòs Pons; Secretari: Esteve Catarineu Lladó; Vocals: Ramon Freixas Castellà, Joaquim Bilbeny Bosch, Francesc Anglas Sartal, Daniel Barberà Peredejordi, Salvador Bellalta Illa, Manuel Pedemonte Comas, Antoni Duxans Gri i Jaume Galceran Padrisa, *Llibertat* 40, 7 de setembre de 1936.

45. «En els moments revolucionaris que estem vivint és necessari que en totes les institucions i corporacions on tinguem d'actuar comptem amb personal que ens mereixi plena confiança. En tal sentit s'ha pronunciat la Junta de Govern de la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat, en la reunió tinguda en el dia 8 del corrent, acordant cessin en els càrrecs que s'esmenten a continuació els empleats següents: Casa de la Infància. — Direcció: Montserrat Batlles; Administració: M. Lluïsa Mayol, Pepita Batlles; tres auxiliars, una cuinera i dues rentadores. Personal del Dispensari Antituberculós. — Auxiliars: Montserrat Batlles i Enriqueta Batlles. Personal de l'Oficina Central.— Caixa: Josep Roca; Auxiliars: Jaume Miralpeix, Francesc Esquerra, Josep Vallmajor, Albert Mayol (temporers); Ordenança: Bartomeu Llagostera. Personal de la Biblioteca Popular. —Bibliotecària: Pura Capell; Auxiliars: M. Lluïsa Mayol, Montserrat Batlles; Conserge: Josep Font. Pel personal de la Colònia Escolar d'Argentona la Junta de Govern estudiarà la modificació pertinent. Es ratificà la separació definitiva dels Auxiliars que la Caixa d'Estalvis tenia en la Delegació d'Argentona, Oficina que desapareix per considerar nul el seu funcionament. Conegut per la precedent nota el personal que ha quedat cessant, aquesta Junta posa a coneixement de tots aquells ciutadans amb residència a la localitat als quals pugui interessar-los alguna plaça vacant, que en el termini improrrogable que va d'avui fins el dijous dia 14, a la una del migdia, podran presentar sol·licituds per ocupar els llocs que a continuació s'esmenten: Casa de la Infància. — Directora, tres auxiliars ménagères, una cuinera, dues rentadores. Personal Oficina Central. — Caixa, quatre auxiliars i un ordenança. Personal de la Biblioteca Popular. —Una bibliotecària, un conserge. Les sol·licituds seran revisades amb tota imparcialitat, nomenant-se aquells que tinguin més competència i al mateix temps siguin ciutadans identificats amb la situació present. Mataró 10 d'octubre de 1936. Per la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat: el President, Jaume Comas; el Secretari, E. Catarineu», *Llibertat* 68, 10 d'octubre de 1936.

46. «(...) La Colònia Escolar permanent que tenim de nois i noies al poble d'Argentona, per tal de refer la salut malmesa d'aquests infants, ens obliga a procurar que els que vagin al Palau de la Salut, tinguin de fet necessitat d'anar-hi, mitjançant un reconeixement

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 63 18/9/19 14:10

Un interessant article —probablement de Joaquim Casas Busquets (Annex)—ofereix dades sobre el que els afeccionats a la lectura esperaven de la nova junta respecte de la Biblioteca Popular de la Caixa d'Estalvis.[47]

Aquesta mateixa institució propietària de terres que posteriorment s'urbanitzarien acordà que, ateses les circumstàncies que es vivien, deixar-les sense cultivar esdevindria un acte de sabotatge, per la qual cosa les posà en arrendament.[48]

---

mèdic. Així mateix cal que abans siguin vacunats per tal de prevenir-los de qualsevol malaltia. Si el mal d'algun infant és tan greu que pugui ésser un perill pels altres; mentrestant no disposem d'un sanatori, no es desplaçarà a la dita Colònia donat el perill del contagi. També diem que s'acabarà per sempre l'amistat i el favoritisme. Ens dirigim després de ço exposat a tots els pares i mares els fillets dels quals no gaudeixin de la salut desitjada, que poden sol·licitar per escrit l'ingrés a la nostra Colònia. Tenen dret a inscriure's tots aquells ciutadans veïns de Mataró, siguin o no imponents de la Caixa. Les inscripcions es dirigiran a la Junta de la Caixa d'Estalvis per tot el dia 16 del corrent. El nombre de places a cobrir són 9 nois i 8 noies. Mataró 10 d'octubre 1936. Per la Junta de Govern de la Caixa d'Estalvis: El President, Jaume Comas; El Secretari, E. Catarineu», *Llibertat* 68, 10 d'octubre de 1936.

47. «Perfil. Una vegada els senyorassos que regentaven perpètuament la Caixa d'Estalvis mataronina tingueren la bona idea de fer construir un gran edifici a la Plaça de la Llibertat i destinar-lo a Casal de Cultura. L'edifici es construí, apareixent a la seva façana un enorme rètol: "Biblioteca Popular". Si magnífic era l'edifici, superior resultava la instal·lació de la Biblioteca. Excel·lents taules, bona il·luminació, fitxers, grans prestatges de llibres i fins i tot bibliotecàries. Realment els senyorassos no cabien a la pell. Amb els quartos dels altres havien fet una gran obra. Era, però, convenient que la biblioteca —"Popular"— no resultés nociva als llegidors. I amb un criteri molt digne determinats cervells de mussol es cregué convenient formar un índex de les obres que pugnaven amb la moral i els interessos catòlics. Així es donava el cas que molts llibres que apareixien en col·leccions a les quals estava subscrita la Biblioteca no eren posats a disposició dels lectors, els quals es veien obligats a llegir el que volien els altres, i moltes vegades s'exposaven a rebre reconvencions i consells de les bibliotecàries "hijas de María" que tenien cura de l'organització del servei. Tot això, però, ja ha passat a la història. Ara, que regeix la Caixa d'Estalvis una Junta d'homes liberals i avançats, ens sembla que tenim el dret de reclamar que la Biblioteca Popular sigui revisada i completada amb tots els llibres que hi manquen i que són imprescindibles. No és pas demanar massa una biblioteca amb cara i ulls. Precisament, com que tenim la seguretat d'aconseguir-ho, en nom dels lectors d'abans i dels futurs que no hi havien anat mai, passem el prec als companys de la Junta de la Caixa. Creiem que un dia la Ciutat, agrairà a tots ells el seu pas pel lloc al qual els ha elevat la Revolució.—K.», *Llibertat* 50, 18 de setembre de 1936.

48. «Una nota de la Caixa d'Estalvis.— Havent examinat les peticions que s'han fet,

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 64 18/9/19 14:10

La caixa també oferí la seva casa de colònies a Argentona per a acollir refugiats.[49]

II.1.5. *El debat polític*

La política local mataronina es veié convulsionada per les mateixes tensions internes que patí el bàndol republicà durant el conflicte civil arreu de l'Estat i, singularment, en l'àmbit català. El consens que hi hagué entre les forces antifeixistes a l'inici de la guerra s'erosionà progressivament quan feren la seva aparició les discordances existents entre les diferents forces polítiques. Si bé hi havia un acord unànime a lluitar a mort per a derrotar el feixisme, les diferències de criteri aparegueren en el moment de decidir quins eren els mecanismes més adients per a aconseguir-ho, però, sobretot, cap a quin model de societat es volia transitar després d'una suposada desfeta dels militars revoltats.

Les tensions a escala local esdevenen així un mirall del conflicte general que dessagnà en enfrontaments de base ideològica, però viscuts d'una manera visceral, la unitat antifeixista.

El Comitè Antifeixista de Mataró s'havia constituït amb vint-i-quatre membres. Els anarcosindicalistes hi tenien nou representants incloent-hi els membres de la CNT —sis—, de la FAI —un— i de les Joventuts Llibertàries —dos—. Esquerra Republicana de Catalunya, sis membres. Partit Socialista Unificat de Catalunya, cinc membres. Acció Catalana Republi-

---

que refereixen al cultiu dels terrenys propietat de la Caixa, i considerant que seria un sabotatge a la situació actual el deixar ermes aquestes terres, el Consell Directiu acordà: Concedir l'arrendament de les terres, a repartir entre els 38 sol·licitants, amb l'expressa declaració de que hauran de deixar-les quan interessin per un altre fi, a la Caixa, sense dret a ésser indemnitzats. Oportunament serà establert el corresponent contracte i senyalades les porcions de cada arrendador. Mataró, 8 desembre del 1936. — El President, Comas. El Secretari, Catarineu», *Llibertat* 118, 8 de desembre de 1936.

49. «La Junta de la Caixa d'Estalvis de la nostra ciutat (...) va prendre dies enrere l'acord de recollir a la seva Colònia Permanent d'Argentona un grup d'infants refugiats. I demà, segons ens han informat, els petits ciutadans apartats del terror de la guerra de les seves llars arribaran a Argentona, on —en l'agradable ambient de la Colònia— esperaran l'hora de reintegrar-se a la seva terra. La Caixa d'Estalvis, avui com ahir, i posada d'acord amb "Ajut Infantil de Reraguarda", es posa al nivell de primera entitat social mataronina. Salut, infants de les terres torturades pel feixisme!», *Llibertat* 251, 12 de maig de 1937.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 65 18/9/19 14:10

cana, dos membres, i el Partit Obrer d'Unificació Marxista, dos més.[50]

Els anarcosindicalistes eren el grup més nombrós i això degué ser un reflex de la seva important implantació a la ciutat. El PSUC acabava de constituir-se gràcies a la integració de diferents grups polítics.[51] El POUM s'havia mantingut al marge d'aquesta integració de grups d'orientació marxista.

En el transcurs dels anys següents —fins a la fi de la guerra— es pogué constatar l'existència d'un debat creixent i progressivament més dur entre el PSUC i els dos grups de pensament que li disputaven l'hegemonia a l'àmbit més esquerrà de la vida política local: el conglomerat anarquista i el POUM.

Significativament, en els mesos que seguiren, hi hagué a Mataró, en actes d'afirmació política, tres personatges cabdals d'aquestes opcions polítiques. El primer fou Joan Comorera, secretari general del PSUC. Andreu Nin, secretari sindical del POUM, titular de Justícia i Dret del Consell de la Generalitat de Catalunya, i Fidel Miró, secretari del comitè regional de les Joventuts Llibertàries de Catalunya i secretari general de la Federació Internacional de Joventuts Llibertàries.

Andreu Nin feu un míting a Mataró el 16 d'agost de 1936. El dia anterior, un cronista local que signava K, que bé podria correspondre a Joaquim Casas Busquets, signava un article en el qual deixava entreveure les seves prevencions davant l'acte convocat.[52] L'acte es dugué a terme al Clavé Palace i, segons la crònica periodística, l'orador, probablement assabentat de les crítiques anteriors, remarcà: «cal que siguin tots els partits i organitzacions les que exposin al poble els seus respectius punts de vista, puix que això tant com un dret és un deure». Assenyalà que la insurrecció feixista a Espanya havia provocat la revolució proletària, «la

50. Colomer, *La Guerra Civil*, p. 110.

51. «Seguint la pauta traçada per les organitzacions centrals del Partit Socialista Obrer Espanyol (Secció Catalana), Unió Socialista de Catalunya, Partit Comunista de Catalunya i Partit Català Proletari, a la nostra ciutat s'ha constituït el Partit Socialista Unificat de Catalunya, amb els elements que fins avui havien seguit la disciplina dels partits amb els quals s'ha arribat a la fusió», *Llibertat* 2, 24 de juliol de 1936.

52. «No sabem quin pot ésser en els moments presents l'interès social que entranyi el fet que un orador, per autoritzat i o per intel·ligent que sigui, vingui a fixar una posició de partit. Naturalment que res ni ningú li priva de fer-ho. Però entenem que, avui per avui, tot el que no sigui una actuació que respongui a les necessitats generals de la revolució és tasca negativa i incongruent», *Llibertat* 21, 15 d'agost de 1936.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 66 18/9/19 14:10

qual ha d'arribar fins a les últimes conseqüències. L'Església, els militars, la gran propietat, amb cinc anys de República no havien estat molestats per res. N'hi ha hagut prou amb quatre dies perquè el poble liquidés per a sempre aquestes noses seculars». Afegí que «el poble, per cap motiu s'ha de deixar desarmar, car l'armament en mans dels treballadors és la garantia de la revolució». I clogué, reblant el caràcter marcadament trotskista del seu pensament: «s'ha d'anar a un nou Parlament d'obrers, pagesos, soldats i guàrdies».[53]

El 12 d'octubre de 1936 fou Fidel Miró, de les Joventuts Llibertàries, qui prengué la paraula a l'Ateneu amb el títol «Autoritat i Llibertat». Un cronista del periòdic local en recollí les idees següents: «Comença el conferenciant Miró exposant la lluita a través de la història entre autoritat i llibertat. Diu que aquesta lluita perdurarà sempre mentre hi hagi amos i esclaus. Autoritat i llibertat són dos conceptes antagònics. Allà on hi ha llibertat no pot haver-hi autoritat. Allà on hi ha autoritat no pot haver-hi tampoc llibertat. La llibertat d'un, acaba allà on comença la llibertat dels altres. Parla de la llibertat dient que ha de ser un ordre social mai imposat per la presó ni per l'autoritat. La humanitat ha canviat de tirans però sempre hi han hagut els esclavitzats.» Feu una crítica a la situació de l'URSS indicant que el sistema comunista «fa esclaus als homes del monstre estatal; l'individu no és res i en canvi el conjunt és el tot». Més endavant afirmà que «la democràcia va ser creada per aturar la revolució i s'ha entregat lligada de mans al feixisme». Conclogué indicant que s'havia de «lluitar per superar la democràcia i vèncer el feixisme i, també, que si ens respectem els uns als altres el poble sabrà aconseguir els ideals de llibertat pels quals lluita i lluitarà sempre».[54]

El 23 d'octubre, Joan Comorera feu el seu míting al teatre Clavé amb una extensa valoració dels fets esdevinguts d'ençà el 19 de juliol: descriví l'evolució de la guerra en els diferents fronts, però tingué un conjunt de reflexions molt significatives en referència a la rereguarda.[55]

53. *Llibertat* 22, 17 d'agost de 1936.

54. *Llibertat* 69, 12 d'octubre de 1936.

55 «Es va pensar en moltes coses prematurament i ens vàrem oblidar la fonamental: la guerra. Nosaltres tenim la raó, la justícia, l'entusiasme, la força, però estem en desavantatge material ja que tenim al davant un poderós exèrcit equipat amb tota l'organització moderna. No estem davant d'un "pronunciamiento" més, sinó que és un altre episodi de la guerra internacional que imposa el feixisme que té ara a Espanya per camp d'operacions. Cal que ens donem pressa per a assegurar la victòria perquè cada dia que

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 67 18/9/19 14:10

Encara hi ha homes que van al front sense armes, mentre hi ha 20.000 fusells que es passegen per Catalunya. Es necessari que es formi aquest estat d'opinió i que tothom digui en veu alta el que sent. Sabeu què passaria si es fes això? Que en unes hores la Generalitat tindria mils fusells, centenars de metralladores i milions de cartutxos que fan falta per assaltar Saragossa. No han de poder més quatre aventurers que tres milions de catalans i és precís que es formi aquest estat de heroisme col·lectiu que imposi el desarmament interior. Tindrem l'ajud que ens calgui de l'exterior. Però hem d'acabar amb aquest estat de indisciplina total que arriba fins a negar obediència als organismes responsables. La creació de comitès i sub-comitès han fet de cada Municipi un petit Estat. Avui que el Consell de la Generalitat està compost per representacions de totes les organitzacions polítiques i sindicals, és necessari que s'estableixi d'una manera tàcita el restabliment de la disciplina a les consignes que es donin. Fins ara Catalunya no ha complert amb el deure de fer una política de guerra per totes aquestes causes. S'ha de rectificar ràpidament l'error de que es viu una lluita sindical. La Generalitat és l'únic organisme que pot respondre a totes hores en el terreny que calgui i a tots els sacrificis.[56]

No és difícil llegir, entre línies, tot un conjunt de retrets que tenien com a destinatari indubtable el moviment anarquista.

El mes de febrer següent es produí un acte polític en favor del «comandament únic i mobilització general» que fou secundat pels principals grups polítics de l'esquerra local.[57]

Fou la darrera imatge d'unitat. Els fets dels primers dies de maig de 1937 a Barcelona, quan forces armades republicanes, mossos d'esquadra i homes armats pertanyents al PSUC i a Estat Català s'enfrontaren amb els milicians de la CNT i el POUM, marcaren un profund viratge en la política del bàndol republicà amb un aïllament i, fins i tot anorreament, dels sectors més radicalitzats i una preeminència de la línia estalinista

---

l'allunyem representen milers de víctimes immolades. Hem de fugir de aquest optimisme sense control a què ens hem lliurat. Catalunya no té una psicologia de guerra. No hi ha relació entre el front i la rereguarda.» *Llibertat* 80, 24 d'octubre de 1936.

56. *Llibertat* 80, 24 d'octubre de 1936.

57. Manifestació en favor del «comandament únic i mobilització general». Parlaren des del balcó de l'Ajuntament Francesc Marchetti, per la Columna Malatesta; Vicenç Minguillón, per les Joventuts Llibertàries; Pasqual Carniago, per les Joventuts Socialistes Unificades; Manuel Valldeperes, per les Joventuts Comunistes Ibèriques del POUM, i Francesc Font, del Comitè Regional de la CNT. *Llibertat* 177, 11 de febrer de 1937.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 68 18/9/19 14:10

defensada pel PSUC i clarament anunciada en el míting mataroní d'uns mesos abans.

Com ja publicà Margarida Colomer,[58] el 19 de juny de 1937, la secció local del POUM publicà a la premsa un manifest en el qual es rebutjaven les acusacions formulades contra aquesta formació: «S'ha procurat per tots els mitjans ensorrar el nostre partit emprant la infàmia que som feixistes i venuts a Hitler, Mussolini i Franco. El nostre partit ha aguantat tota la gran confabulació calumniosa amb fermesa i sense minvar els rengles dels nostres militants; ans al contrari: som més i més convençuts que mai de la nostra encertada posició política marxista revolucionària.»[59]

Poc després hi hagué les detencions de dos dels signants de l'esmentat document, Sebastià Rodon i Paquita Reniu. La premsa local es posicionà en favor dels detinguts[60] i la CNT denuncià obertament l'abús de les detencions, una de les quals s'havia esdevingut a la mateixa fàbrica on treballava una de les persones empresonades.[61]

58. Colomer, *La Guerra Civil*, p. 206.

59. «Nota del POUM (…) Els sota-signants coneixem tant els nostres dirigents, que públicament volem significar la nostra ferma adhesió i compenetració amb els camarades detinguts, i que actualment es troben sota les urpes del reformisme enfebrit per l'odi envers un partit que no s'ha volgut supeditar a les seves actituds i directrius nefastes per la causa del proletariat.» Signen, pel comitè local de Mataró: Sebastià Rodon, Lluís Bancells, Josep Duart, Eduard Escalera, Joan Macià, Albert Puig Marquès. Per la Secció Feminal, Paquita Reniu. Per la Joventut Comunista Ibèrica, Rafael Vives. Pel Socors Roig del POUM, Frederic Vilarnau, *Llibertat* 283, 19 de juny de 1937.

60. «Ahir fou cursada ordre de detenció contra uns conciutadans afiliats al P.O.U.M. Dos d'ells ingressaren a la presó i els altres no han estat haguts. Segons ens diuen els motius d'aquesta mesura és una nota signada per aquests individus que aparegué fa uns dies al nostre diari. En aquesta nota es feien solidaris de l'actuació de llurs correligionaris, destacats elements del P.O.U.M. suara detinguts a Barcelona sota unes greus acusacions (…) Ara bé; els dos mataronins detinguts (un company i una companya) són coneguts com a ciutadans dignes, revolucionaris i de provat esperit antifeixista de sempre (…). L'alliberament dels detinguts és un acte recomanable en bé de la concòrdia antifeixista. —P.», *Llibertat* 288, 25 de juny de 1937.

61. «C.N.T. Sindicat Unic de la Indústria Tèxtil i Anexes. A l'opinió pública de Mataró (…) Com sigui que en aquests moments les detencions que s'efectuen solament obeeixen a individus de conducta dubtosa o bé d'elements feixistes, aquesta Junta ha de fer públic que ahir fou detingut un afiliat d'aquest Sindicat, company militant de provada conducta antifeixista. Protestem, doncs, d'aquesta detenció i de totes aquelles que puguin tenir la mateixa analogia, pel que en si significa i majorment per la forma en què s'efectuà, ja que solament

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 69 18/9/19 14:10

L'Ajuntament de Mataró, el 25 de juny de 1937, feu constar la plena compatibilitat dels membres del POUM amb la seva presència al Govern municipal. Per contra, el PSUC declarava en una nota «una vegada més la seva incompatibilitat política amb el P.O.U.M.»[62]

El mes de desembre de 1937, un grup de presos d'aquesta militància s'adreçava a la població denunciant la seva situació.[63]

A partir d'aquestes dates s'originà un important i dur debat no ja contra l'esmentat partit, sinó entre les posicions defensades pel PSUC i el conglomerat de grups d'ideologia anarquista. La guspira que provocà l'incendi dialèctic foren unes declaracions de Joan Comorera en un míting de València en què havia proferit serioses acusacions contra les milícies anarquistes, les quals havia titllat de «tribus de saltejadors». M. Campuzano li responia amb els arguments següents:

> Els comunistes han portat campanyes amb tendència a demostrar que eren els que més desitjaven la unitat de tots els oprimits, però ens constava

---

es pot comparar amb el procedir de temps pretèrits que ja crèiem bandejats per sempre més. En el compliment del seu deure com obrer justifica la seva condició, fou sostret de la forma més barroera de la fàbrica on de llarg temps venia prestant els seus serveis. Si aquesta actitud és la que ha de prevaler per al manteniment de l'ordre antifeixista, confessem la major sorpresa per a continuar amb la nostra desinteressada col·laboració en pro d'una finalitat comuna, ja que d'aquesta manera el confusionisme arribaria a fer-nos dubtar dels propis col·laboradors», *Llibertat* 288, 25 de juny de 1937.

62. *Llibertat* 294, 10 de juliol de 1937.

63. «Un grup de presos a la classe treballadora. (…) Els obrers de Mataró no han de desconèixer que la presó que el 19 de juliol ompliren dels seus enemics, avui s'hi troben germans seus de classe, antifeixistes provats, l'únic delicte dels quals ha estat ésser revolucionaris i estar disposats a no claudicar de les seves conviccions havent-ho demostrat amb la seva acció i simpatia vers el moviment obrer, i havent estat al front lluitant contra el feixisme enquadrats en divisions que tenien un concepte clar dels interessos pels quals exposaven llurs vides. Alguns tenen ferides que encara no s'han acabat de cloure. Sabem tots que la lluita de classe contra classe és violenta, estem convençuts d'això i ho acceptem com una realitat històrica. Però no acceptem, i hem de denunciar-ho, que essent la classe treballadora la que realitza el major dels sacrificis, que és la seva sang el que aguanta i combat el feixisme enemic, esbiaxadament i emparant-se en el seu sacrifici, s'utilitzi la calúmnia, la corrupció, la mentida, el menyspreu de les organitzacions revolucionàries i sindicals, el terror policíac, i que se arribi fins a l'eliminació de temperaments revolucionaris, que amb fets i amenaces s'intenti desenfocar el moviment obrer de la nova trajectòria, per impedir que no es pugui arribar a una realització socialista (…).— Un grup de presos del Preventori Judicial de Mataró. Ciutat, 10.12.37», *Llibertat* 433, 13 de desembre de 1937.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 70 18/9/19 14:10

que aquella propaganda es feia amb mires egoistes [...]. Grolleries, insults i inexactituds ha estat el que ha sortit per la boca d'un home que repetidament ens parla d'«incontrolats» i altres fineses. Per a l'orador esmentat tots els que no combreguem amb rodes de molí som poc menys que contrarevolucionaris. No és a la rereguarda on deuen dir-se certes frases insultants, sinó als fronts d'Aragó on la sang generosa de les «tribus» ha regat pobles i més pobles, fent recular els mercenaris de Franco [...]. A la rereguarda [...]. Restem milers i milers d'homes identificats amb els homes de les «tribus» disposats a fer retrocedir a tots els que pretenguin posar- nos un dogal al coll.[64]

Òbviament, la federació local de la CNT també hi respongué d'una manera contundent.[65]

El PSUC mataroní no deixà passar l'ocasió de secundar Comorera ratificant el seu discurs sobre «unes quantes tribus que anaren al front aragonès creient que amb un salt i un camió anaven a prendre Saragossa o bé sabotejadors trotskistes», en clara referència a les acusacions contra el POUM.[66]

64. *Llibertat* 328, 11 d'agost de 1937.

65. «La protesta de la C.N.T. (…) Recollint la Federació Local de la C.N.T. la indignació dels seus afiliats i del poble antifeixista per les paraules pronunciades a València per cert orador, aquesta Federació Local protesta enèrgicament contra aquelles paraules que qualificaven de "Tribus" i "Saltejadors de camions" als nostres heroics milicians que després d'haver vençut en els primers moments a la criminal sublevació feixista, sortiren de Catalunya a batre la facció a altres terres amb una ànsia fraterna d'alliberació, abandonant les seves llars i família de rereguarda. Eren autèntics treballadors honrats com el que més i que el "valent" de la tribuna no serà mai capaç d'arribar al nivell sublim d'aquelles "tribus" que tant menysprea prenent el seu exemple lluitant en primera línia. Per defensar la llibertat marxaren aquelles tribus (…). Molts d'ells ja han caigut en la lluita. Ni el dolor de les mares, esposes, fills ni el nostre propi de companys ha estat respectat. En nom dels caiguts i dels 9.875 afiliats que representem, repetim una vegada més la nostra protesta contra l'insult groller que s'ha fet als fills de Mataró així com els de tot Catalunya. Per la Federació Local. el comitè. Mataró, 12 d'agost del 1937», *Llibertat* 330, 13 d'agost de 1937.

66. «Una nota del Partit Socialista Unificat (…). El Comitè del Radi de Mataró del Partit Socialista, contra el seu costum d'entaular polèmiques i divergències entre les organitzacions polítiques i sindicals antifeixistes per a poder mantenir cada dia amb més fermesa la unitat sagrada (…) Comorera, el nostre estimadíssim Secretari General ha dit en el seu discurs pronunciat a València, que "de tots els pobles hispànics" era Catalunya la que mantenia, sense cap dubte, els vicis d'origen amb més coratge en començar la guerra, com arreu mobilitzant unes quantes tribus que anaren al front aragonès creient que amb un salt i un camió anaven a prendre Saragossa (…). Els vicis d'origen a què es referia el camarada Comorera eren la lluita del Partit contra els incontrolats i que van essent vençut, contra

Fou en aquest punt del debat quan prengué la paraula Joan Peiró (Annex) per fer una aferrissada i vibrant defensa de l'actuació anarquista el 19 de juliol i, posteriorment, en el front d'Aragó, tot amanit amb un seguit d'acusacions frontals contra Comorera.[67]

---

l'impunisme i s'està acabant amb ell, contra els agents provocadors trotskistes i es va acabant amb ells, la lluita per la consciència dels treballadors i ho hem assolit, i al cap d'un any tenim el Partit més fort de Catalunya, amb els seus 60.000 cotitzants i una U.G.T. majoritària amb mig milió de militants, etc. fins a la formació de l'Exèrcit Popular Regular i el comandament únic, que han fet possible que tots els fronts canviessin radicalment la seva fesomia del començament», *Llibertat* 331, 14 d'agost de 1937.

67. «El sucre va car, companyons. És inútil que hom cerqui atenuants a una atzagaiada produïda amb tota mala fe (...). Els valents havien d'ésser-ho ara fa un any, onze, deu, nou, vuit mesos enrere, quan els lladres i assassins, desbordats, eren els amos del carrer. Aleshores, que hi havia perill, Comorera callava com un mort i especulava com un "viu" perquè sabia que entre els lladres i assassins hi havia molts "revolucionaris" que pertanyien al partit socialista unificat, i el company Comorera té prou sentit conservador per a conservar el físic de determinats perills i per a voler, per damunt de tots els escrúpols, conservar el prestigi del seu partit (...). En canvi es sentí una veu, solament la meva —per això parlo amb aquest to—, que és una veu de la C.N.T. i de la F.A.I. A mi, com a tots els homes honrats i nobles, solament m'interessava la revolució i la guerra. Per això cridava, encara que la meva veu fuetegés la cara d'alguns homes de la F.A.I. i la C.N.T. Comorera callava per no occir homes del seu partit i per mantenir la integritat d'aquest. Aquesta és una realitat històrica que no aconseguiran desmentir els qui estan assentant càtedra de magnífics trapassers. Els anarquistes no ens resistim massa a creure que el partit socialista unificat, a Catalunya, compti amb 60.000 afiliats, com també acceptem que la U.G.T. catalana (...) registri mig milió d'adherents. El que no diuen els socialistes unificats i els ugetistes catalans, és que la crisi de creixement dels seus rengles es deu a l'ingrés de tots els "lligueros", els cedistes, els lerrouxistes empedreïts i els reaccionaris de tots els colors. Parlem ara de les "tribus de Comorera" (...). En parlar de tribus, Comorera llançava una injúria, molt digna d'ell, al rostre dels anarquistes que, enduts per llur entusiasme per la llibertat del poble, realitzaren la més gloriosa gesta haguda el mes de juliol de 1936. Acabdillats pel malaguanyat Durruti, aquelles tribus i saltejadors de camions foragitaren el feixisme més enllà dels límits de les terres catalanes, després d'haver lliurat de les urpes dels militars traïdors i dels reaccionaris la capital de Catalunya. No arribaren a Saragossa, com era el seu propòsit, sempre fill del seu entusiasme per la llibertat; però el "salvatgisme" d'aquelles tribus sense armes, sense municions, sense queviures, despullades i descalces, foren prou heroiques i arribaren a la vista d'Osca i de la capital d'Aragó. Allà són encara. No han reculat un sol pas, per bé que les milícies anarquistes —entre les quals s'hi compten components de la nostra columna Malatesta— han restat sempre mancades d'armes, desmunicionades, patint fred, fam i set, i quasi òrfenes d'assistència sanitària. Després hi han anat milícies compostes d'elements d'altres sectors polítics i socials —més ben equipades i armades, per cert— i no per això han lograt

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 72 18/9/19 14:10

Joaquim Casas Busquets (Annex) respongué a l'escomesa amb uns escrits que intentaven rebatre les acusacions de Peiró.[68]

---

prendre Osca i rebassar els sectors de Bujaraloz— (…). Els monopolitzadors de la civilització i de la consciència de classe (llegiu comunistes i psuquistes) no han aconseguit superar res de ço assolit per les tribus de saltejadors de camions (…). És veritat que hi ha hagut anarquistes que s'oposaren a la militarització de les milícies, ho és també, però, que entre els comunistes i socialistes hi ha hagut lladres i assassins; i si injust seria qualificar de malfactors tots els comunistes i socialistes unificats, injust és que ells considerin els anarquistes, col·lectivament, com enemics de l'Exèrcit Popular, del comandament únic i de la disciplina. Quan així ens consideren, ells saben que menteixen, menteixen sistemàticament, amb la pitjor innoblesa, important-los més llurs política inqualificable, que no pas la unitat del proletariat i el manteniment del bloc antifeixista. I això només és el pròleg. J. Peiró», *Llibertat* 333, 17 d'agost de 1937.

68. «En primer terme caldrà dir ben clar que, el dia 19 de juliol —sense deixar de reconèixer l'esforç enorme del proletariat en armes adscrit a la C.N.T.— el militarisme feixista fou batut a Barcelona pels obrers de totes les tendències (…) i, sobretot per l'organització diem-ne estatal de la Generalitat de Catalunya, amb el President Companys al cap. Una vegada batut el feixisme militar —oh aquells articles magnífics de "Perill a la rereguarda"— aparegueren els nous dictadors "revolucionaris". Pot dir el que vulgui el car amic Peiró avui, però tots sabem i el poble també i ell encara més, Peiró, qui eren els implantadors de la nova llibertat amb càpsules del nou llarg. I dels magnífics i alliçonadors exemples d'austeritat revolucionària dels nous conquistadors de la lluna —Puigcerdà, Tortosa, Montesquiu, Fatarella...—. Encara avui es descobreixen restes de certs virreinats en forma de plata, joies, tancs i armes de totes les espècies. Convinc amb Peiró que ell fou l'home que combaté, amb l'aplaudiment meu i el de tot el proletariat, la plaga tràgica dels gàngsters i els arribistes. Però Peirò no pot negar que Comorera ha estat l'home —des de la la tribuna— que ha atacat amb més energia i amb més valentia els incontrolats, els "valents de cantonada" —segons frase seva—», *Llibertat* 335, 19 d'agost de 1937. «Comorera pot haver relliscat, és cert, i ben lamentablement, però no és pas menys cert que els atacs contra la seva persona són anteriors a la frase i haurien existit després malgrat la no expressió de la frase. Tots els milicians honrats que anaren a l'assalt d'Aragó —vós ho sabeu prou bé, company Peiró— mereixen la meva admiració i la del P.S.U. Ara bé, confondre els herois amb el que ha passat a Aragó, per culpa de qui sigui, és barrejar la roba. El que es tractava de demostrar en el meu article era que de culpa en tenim tots i de glòria també. I, si jo responia a unes expressions vostres, militant de la C.N.T., era perquè jo, militant al P.S.U. i a la U.G.T. em sentia ofès per la vostra violència i em lamentava que obréssiu amb un partidisme del qual n'hauríeu, per la vostra posició, d'estar guarit. I res més. Moltes gràcies per la patent de catedràtic que m'atorgueu, a mi, que a onze anys em vaig veure obligat a deixar l'escola per anar a treballar. Moltes gràcies, malgrat que la patent no em permeti tirar cap tros de més a l'olla, ni em deixi l'esperança, un altre dia, de cobrar-ne la cessantia. J. Casas Busquets», *Llibertat* 338, 23 d'agost de 1937.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 73 18/9/19 14:10

llibertat

òrgan oficial antifeixista del consell municipal

En el 28 aniversari de l'assassinat «legal» de Francesc Ferrer, fundador de l'Escola Moderna, ens abelleix de constatar la florida ideal de la sembra del precursor...

REDACCIÓ I ADMINISTRACIÓ Carrer de Barcelona, 18 – Telèfon n.º 255 | ANY II — Mataró, dimecres 13 octubre 1937 — NÚM. 381 | NÚMERO SOLT: 15 cts. SUBSCRIPCIÓ: 2'50 PESSETES MES

LA VIDA A LA U.R.S.S.

La vida folgada dels coljoses i dels coljosians

L'abundant collita d'aquest any proporcionarà grans rendes als coljoses i als coljosians. En cada regió, territori i radi del país, pot avui trobar-se un gran nombre de coljoses les rendes dels quals passen d'un milió de rubles anuals.

En 1934 havia en la República Socialista de Uzbeki vuitanta coljoses la renda anual del qual arriba al milió. Avui el nombre d'aquestes coljoses en aquesta República arriba a les 377.

Els coljoses consagren sumes importants a noves i grans construccions. El llogarret en altres temps de terra arcillosa, canvia d'aspecte. Segons els informes de 3.811 coljoses, han construït amb el producte de les seves rendes 4.206 escoles, 1.205 guarderies infants, hospitals i altres establiments d'utilitat pública.

Les despeses d'aquests coljoses han estat en 1936 de 220.662,000 rubles, dels quals 44.196.000 rubles destinats a noves construccions. Es preveu una suma de 161.342.000 rubles en 1937 que els coljoses destinaran a noves construccions.

Un gran nombre de coljoses del territori Marde Azov Mar Negre tenen rendes que arriben a un milió. Els coljoses «Progrés», «XVII Congrés del Partit», «XVII Conferència del Partit» i altres, han doblat aquest any les seves rendes. El coljos Stalin, la renda del qual en 1936 era de 500.000 rubles tindrà en 1937, 1.326.000 rubles al menys. En aquest coljos els coljosians reben per jornada de treball 11 quilos de gra, 5 rubles en diner i altres productes. Això representa el triple de l'any passat.

Els coljoses de la regió de Kurs han comprat 496 camions. Són molts els coljoses que han comprat dos camions a un mateix temps.

Al Kasakstan els coljosians construeixen centenars de cases modernes, en lloc de barraques. Es construeixen també escoles, banys i clubs.

A la stanitza Konstantinovskaya (territori Mar de Azov Mar Negre) els coljosians construeixen una hidrocentral sobre el riu Tchamlyk. Els coljoses han destinat 100.000 rubles a aquesta construcció i 200.000 rubles han estat concedits per l'Estat a títol de crèdit a llarg termini. La construcció d'aquesta hidro central serà acabada per al XX aniversari de la Revolució d'octubre. A les cases de la stanitza s'encendran 4.150 bombetes elèctriques. La potència de la hidrocentral serà suficient per a permetre electrificar determinats treballs agrícoles: les labors, el munyir, l'esquilada de bens i altres.

Amb el diner procedent de la venda dels seus productes, els coljoses de la República de Crimea construeixen estacions elèctriques. Quaranta coljoses han comprat dinamos. El coljos Ilitch acaba de finir la construcció d'una central elèctrica i ara les cases dels coljosians i els edificis del coljos són il·luminats per electricitat.

Una casa de repòs coljosiana ha estat construïda en el poble de Mijailovo-Lukachev (regió de Dniepropetrovsk). Cent coljosians stajanovistes descansen allí cada mes.

Amb el diner procedent de la venda de 30.000 quintars de blat que l'Estat ha comprat els coljoses del radi de Sielnikovo han comprat 51 camions, 466 bicicletes i materials de construcció.

Els coljoses de Tartària han comprat 400 camions.

La collita abundant augmenta les rendes dels coljoses i els coljosians percebeixen una gran quantitat de productes per cada unitat de treball.

A la República Soviètica Socialista de Crimea, els coljosians reben per terme mig (apart d'altres productes) de 12 a 16 quilos de blat per unitat de treball. La família del coljosià Zajarov (coljov Tchapaiev) que té en el seu actiu 1.235 unitats de treball, ha rebut 19.200 quilos de gra.

La família del coljosià Porfiriev, del coljos Krasni Guigant (regió de Dniepropetrovsk) ha percebut per les seves mil unitats de treball, un anticip de 6.000 tones de gra i 4.000 rubles.

La família del coljosià Barkevitch, de l'artel France (la mateixa regió) ha rebut un anticipat de 7.200 quilos de blat candeal. La família reunida calculà la quantitat sobrant de blat que podria vendre i es va veure que el producte d'aquesta venda s'elevaria a 8.000 rubles. La família Barkevitch decidí gastar una part d'aquest diner en la compra d'una biblioteca de família, quadres, un gramòfon, una bicicleta i es reservaren 700 rubles per a pagar una estada a una casa de repòs.

A l'artel Krasnoie Znamia (regió de Voroneje) la família del coljosià Dedov ha rebut un anticip de 1.440 quilos de blat i al final de l'any econòmic rebrà a més 5.760 quilos de blat, 2.000 rubles en diner, 96 quilos d'oli de girasol, 480 quilos de fruites, 464 quilos de sucre i 26 quilos de mel.

Podrien esmentar-se innombrables exemples d'aquest gènere.

Les compres dels coljosians són una prova evident de la abundància de la collita, de la abundor que regna en el poble coljosià. A Moscú, per a no parlar més que de la capital, ha estat venut durant el mes de juliol, als mercats de la capital 20.130.000 rubles de teles, contra 9.615.000 durant el mateix mes de l'any passat. S'han venut 10.602.000 rubles de robes confeccionades, contra 4.923.000 rubles el juliol de 1936; 5.571.000 rubles de calçats, contra 1.526.000 el 1936; 2.600.000 rubles de calçats d'aigua i d'hivern, contra 704.500 rubles el juliol del 1936.

El 1937 els coljoses de la regió de Leningrad han comprat el 44 per cent més de productes manufacturats que el 1936. El consum ha augmentat el 18 per cent per a la carn, 19 per cent per a la mantega, 44 per cent per al sucre, 74 per cent per a la compra de llibres, periòdics i revistes.

La folgança econòmica augmenta ràpidament entre els coljosians i en els coljoses del país dels sòviets.

14 HORES DIARIES

...la Ràdio està a la vostra disposició, en servei d'avançada!

...girau un botó i la Ràdio us serveix la darrera paraula de tot: de la guerra, de la política, de la cultura, de la música, del Teatre...

...la Ràdio és el ressò de tot el món!

JUST ÉS, DONCS, QUE — PAGUEU L'IMPOST per l'ús d'aparells de Ràdio a la GENERALITAT DE CATALUNYA

...com es paga a totes les nacions on hi han emissores oficials.

¡EL MAXIM SERVEI pel MINIM COST!

... amb el producte d'aquest impost la Generalitat de Catalunya instal·larà una emissora de 100 kw.

...capaç d'ésser oïda de tot Europa, amb programes extraordinaris i sense publicitat.

DIRECCIÓ GENERAL DE RADIODIFUSIÓ

AMETLLES

ES COMPREN

CONFITERIA BA[illegible]OSA

Informació [illegible]

DIETARI

El 13 d'octubre de [illegible] sellat, als glacis del ca[illegible] juïc, el fundador de l'Esc[illegible] na, Francesc Ferrer i Guar[illegible] sat d'incitador i organitzado[illegible] revolució.

Home d'un gran caràcter i dotat d'un cor generós, no trobà millor forma d'emprar el seu talent que combatre la mentida i la ignorància, bases de tota tirania, projectant els lluminosos raigs de la ciència de la veritat, així en les escoles primàries com en la tribuna, en la premsa i en tots els mitjans de divulgació de què disposa l'home, convençut que complia el seu deure de professor combatent les tenebres que, particularment a Espanya, s'han oposat sempre al pas de la Civilització.

Aquest crim produí una fonda consternació arreu d'Europa i del món, malgrat el predomini capitalista i clerical, perquè Francesc Ferrer gaudia de renom universal per les seves relacions, pels seus treballs pedagògics i per la força del corrent d'idees que es desprenia de les seves teories sobre l'Escola Moderna.

Nosaltres, per bé que no teníem l'edat suficient per a comprendre certes coses, recordem l'emoció i l'apassionament amb què a Mataró els majors comentaven els esdeveniments i s'indignaven contra la tirania de la reacció espanyola orientada per la Companyia de Jesús.

Perquè Mataró ha estat un dels pobles en els quals més aviat es creà l'Escola Moderna! Recordem perfectament a aquest propòsit, quins eren els nostres condeixebles fins el moment que la repressió del govern Maura-La Cierva ordenà el tancament i la persecució de l'escola predestinada a germinar amb els més

(Segueix a la plana 4)

Llibertat 381, 13 d'octubre de 1937.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 74 18/9/19 14:10

Fruit de l'evolució de la guerra, a partir de l'octubre de 1937, el Govern de la República presidit per Negrín va emprendre una política de centralització respecte de la Generalitat de Catalunya. Un dels seus aspectes va ser la modificació de la vida municipal. El 16 de febrer de 1938 es promulgà una nova llei municipal catalana que a Mataró tingué com a conseqüència la creació de quatre conselleries, cap de les quals estava en mans d'homes d'ideologia anarquista. Sí que es mantingué com a alcalde Ramon Molist, membre de la CNT. El debat polític local havia marginat les forces que obstaculitzaven el protagonisme del PSUC, sotmès i tutelat per les directrius procedents de l'URSS.

En aquest sentit és interessant constatar com aparegueren en aquest període un seguit d'articles a la premsa local que cantaven les excel·lències, en diferents àmbits, de la vida a la Unió Soviètica.

La mort d'Andreu Nin fou un dels signes més palpables d'aquesta deriva ideològica de tipus estalinista en l'àmbit estatal. Cal constatar, però, a escala local, la presència a Mataró en un míting de Caridad del Río Hernández, coneguda també com a Caritat Mercader, mare de Ramon Mercader, l'assassí de Trotski, estalinista convençuda i fanatitzada.[69]

L'absència de representants anarcosindicalistes en els òrgans de poder local, la propaganda soviètica i la presència de Caritat Mercader visibilitzen aquesta implantació progressiva d'una determinada visió del comunisme que es convertí en el referent dominant, també a Mataró, després dels fets de maig de 1937. Tanmateix, això no es feu pas sense resistència o oposició. Hi ha documentats testimonis de protesta en forma de penjada de cartells que denunciaven aquesta situació i que foren enèrgicament denunciats pels afectats.[70]

69. Puigventós, *Ramon Mercader.*

70. «Una Nota del Partit Socialista Unificat de Catalunya. "Al Poble de Mataró": Aquesta nit passada han estat fixats, com altres vegades, uns fulls clandestins en diferents llocs de la ciutat, que pel seu contingut, la classe treballadora sana i antifeixista haurà jutjat a bastament la tasca que porten a terme el que actuen a la sombra en uns moments que, més que mai, convé mantenir la unitat d'acció contra el nostre enemic comú, el feixisme (...). Constantment som objecte de provocacions per part d'elements contrarevolucionaris (...). És la conseqüència d'una campanya que des de fa uns dies es ve alimentant per part d'un significat militant de la C.N.T., Joan Peiró. El que sí ens sorprèn és que, malgrat haver estat augmentat el Cos de Vigilància, impunement puguin continuar fent una propaganda anònima, on es calumnia i difama el Govern de la República i el de la

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 75 18/9/19 14:10

II.1.6. *La construcció d'uns nous referents socials*

És evident que el cristianisme, en les seves múltiples manifestacions en l'àmbit privat i en el públic, havia esdevingut —en el decurs de molts segles— un referent social ineludible i omnipresent. En l'univers mental de la majoria de persones que participaren en l'aixecament revolucionari del juliol de 1936, totes aquestes manifestacions s'associaven al moviment colpista i això fou fruit de l'existència d'un moviment anticlerical que havia nascut al segle XIX a redós de les idees liberals confrontades amb les de l'absolutisme.

No és casual que, en els primers moments de l'esclat revolucionari del juliol de 1936, els convents femenins fossin assaltats i saquejats per grups més o menys incontrolats que cercaven armes i pretenien alliberar les monges de les urpes reaccionàries que les tenien recloses als seus monestirs. Lerroux havia llançat la idea l'any 1906[71] i Benito Pérez Galdós, ja l'any 1901, havia estrenat *Electra*,[72] que incidia en el tema de les noies riques segrestades amb enganys en institucions religioses, obra que fou representada a Mataró. Les esglésies dels ordes femenins foren assaltades i bona part dels elements litúrgics, destruïts.

En el cas dels altres temples, a més que poguessin ser considerats llocs on s'emmagatzemava armes o on es refugiaven els capellans o les persones que secundaven el moviment facciós, existia per part dels revolucionaris —en el millor dels casos— una visió que escarnia i feia befa de les pràctiques religioses[73] i que propugnava la superació del que es

Generalitat de Catalunya, el P.S.U. i la U.G.T., sense que ningú els digui res. Fins ara hem callat i tolerat les esmentades provocacions. D'ara endavant, però, no callarem ni estarem disposats a que se'ns provoqui. Qui pot i ha d'evitar-ho té la paraula. Pel Partit Socialista Unificat de Catalunya (Radi de Mataró), el Comitè. Ciutat 24 d'agost del 1937», *Llibertat* 340, 25 d'agost de 1938.

71. «Jóvenes bárbaros de hoy: entrad a saco en la civilización decadente y miserable de este país sin ventura; destruid sus templos, acabad con sus dioses, alzad el velo de las novicias y elevadlas a la categoría de madres para virilizar la especie. Romped los archivos de la propiedad y haced hogueras con sus papeles para purificar la infame organización social. Penetrad en sus humildes corazones y levantad legiones de proletarios, de manera que el mundo tiemble ante sus nuevos jueces. No os detengáis ante los altares ni ante las tumbas… Luchad, matad, morid», *La Rebeldía*, Barcelona, 1 de setembre de 1906.

72. PÉREZ, *Electra*.

73. «Informació local. Dietari. Quan jo era escolà de Santa Maria —soc un ex-

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 76 18/9/19 14:10

considerava un estadi d'ignorància i superstició que en aquells moments es podia eliminar definitivament.

Aquesta destrucció inicial fou positivament valorada per la premsa, que considerava que la major part de les destrosses equivalien a eliminar «l'anacronisme d'un estat de coses que valdria més no recordar». Tanmateix, es lamentava la destrucció d'algun element pel seu caràcter històric o artístic.[74]

---

plotat des dels sis anys—, hi havia el costum, els primers dies de novembre, de celebrar a l'ex basílica una moixiganga coneguda pel "novenari de les ànimes del purgatori". Recordo que es tenia molta cura en l'efecte teatral de la festassa. Tot el temple era revestit de negre i a l'altar major hi instal·laven un "purgatori" en miniatura ple d'ànimes en pena, convenientment despullades, nues, però amb unes grans cabelleres que cobrien allò que era la tortura de més d'un mossèn. El temple cada dia s'omplia de rics sense feina i de pobres amb massa —amb massa feina— a rondar confessionaris. Un predicador —jesuïta moltes vegades— feia posar els pèls de punta a les velles beates, explicant tortures i més tortures dels que, pels seus pecats venials, ara patien el foc purgacional. I entre les coses divertides que tenia el Novenari n'hi havia una de molt xiroia. En una mena de presidència situada a l'entrada de l'església, s'acceptaven rodolins dels feligresos, els quals podien demostrar les seves aptituds literàries, que eren premiades, si no recordo malament —segons el mèrit de la composició—, amb un pa, una candela o un número indeterminat d'indulgències. Cal dir que, si bé els pans no abundaven, en canvi les indulgències no anaven escasses. Després els rodolins eren llegits i festejats pels feligresos… mentre les ànimes s'anaven socarrimant al departament segon dels càstigs eterns. Per exemple, fou molt festejat un rodolí que deia: En Cabot, portant la creu, sembla en Simó Cirineu. De rodolins com aquest —tan animals com aquest—, en sortien molts. Però, de tant en tant, també en sortien d'altres —que no es feien públics— com aquest altre: Mossèn Tal i la Pauleta fan el gat i la rateta… No caldrà pas dir que —posats a tenir raó— en tenien molta més els que escrivien això últim o sinó, pregunteu-m'ho a mi!…—». *Llibertat* 95, 11 de novembre de 1936.

74. «No tenim res a dir de la immensa majoria de les coses trencades i esfondrades, perquè malgrat la part interessant que puguin tenir des del punt de vista artístic o arqueològic, tenen un altre aspecte infinitament més important, que és el de la propaganda d'una idea (diguem-ne idea) que ha demostrat moltes coses, però poques de bones, i per damunt de tot ha fet sempre d'enemiga de la civilització en la seva faceta més vital: la justícia humana. Però en certs moments no és així i és d'això que volem parlar. Hi ha monuments, com és la Creu de Terme de Mataró, que tant per la seva antiguitat, com pel valor artístic de la construcció, són força estimables, i en canvi no tenen res d'allò que significa un escarni a la llibertat, ni una vergonya per a la cultura del poble que ho tolera. I és que essent ben distinta la raó d'existència de l'antiga Creu de Terme, encara que fos una creu i hi figurés el mateix Jesús i altres personatges de l'església, no sabem veure la necessitat de destruir-la com s'ha fet avui. Aquesta creu no hauria fet avergonyir cap

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 77 18/9/19 14:10

Altres autors es rabejaven entre el sarcasme i la causticitat en referir-se a aquests fets.[75]

Aquesta fou la primera fase del procés iconoclasta. Tanmateix, assegurada la victòria de les forces antifeixistes, des del Comitè Antifeixista local s'optà per un aprofundiment d'aquesta línia d'actuació que cercava, certament, iniciar un procés de descristianització de la societat semblant al que ja hi va haver durant la Revolució Francesa i, en paral·lel, la creació d'uns nous referents socials capaços d'aglutinar els ciutadans entorn d'uns símbols menys arcaics i més d'acord amb el progrés social. Un dels primers passos d'aquest procés fou el ban de primers de setembre de 1936 que ordenava la destrucció dels elements religiosos en propietat dels particulars.

Aquesta decisió, que fou celebrada des de les pàgines de *Llibertat*,[76]

---

ciutadà amb la seva permanència en el lloc on estava situada, que era aproximadament el que li correspondria per la funció a què hom la destinà, de terme de Mataró, per allà al segle XVI. Evidentment, no tenim la intenció de fer creure que sigui per ordre d'un organisme responsable que això s'hagi portat a cap. Creiem que no ens equivoquem en suposar que els qui han destruït la Creu de Terme no ho feren sota el control dels comitès ni obeint cap consigna, perquè, al contrari, ens consta que hi ha un vertader interès a respectar tol allò que tingui algun valor positiu, sense perjudici de rompre les figures i tota mena de símbols d'escàs o nul valor que només serveixen per a representar l'anacronisme d'un estat de coses que valdria més no recordar», *Llibertat*, 28 de juliol de 1936.

75. «Quan, després de la crema de convents, calgué anar tot seguit a la neteja de les esglésies que no havien estat víctimes de les "hordes demoníaques" s'inicià tot seguit la tasca imprescindible de desmuntar els sagrats ninots. I, és clar, es feren unes piles enormes de llenya consagrada caps de sants, bàculs de bisbes tota la qual fins ara no ha pogut tenir una utilitat pública. I no és estrany que a hores d'ara als nostres asils puguin disfrutar d'una calefacció que, quan els ninots habitaven els temples, estaven ben lluny de somiar. El bo del cas, però, és que no són els asils solament els que gaudeixen el pler iconoclasta d'escalfar-se amb les despulles dels desgraciats fills de l'Església. A la nostra Redacció han arribat també mostres anatòmiques de certs personatges beneïts. I que consti que cremen! Ves per on tenim ben a prop la "flama sagrada"!— K.», *Llibertat* 160, 26 de gener de 1937.

76. «Anit els carrers de Mataró estaven més animats que de costum. És que un gran nombre de fogueres els il·luminaven com en les famoses nits de sant Joan, en aquells venturosos temps que hauran passat a la Història per a servir d'exemple a les generacions futures. Hom podia discrepar de la disposició que obligava els ciutadans a desfer-se de les imatges i de tota mena de símbols religiosos. Això, però, no serà més que des del punt de vista d'una raó tan simpàtica com és la llibertat de consciència, cosa discutible, però admissible al capdavall. En canvi no negarà ningú que mirant-ho del cantó intellectual no s'hi ha perdut res. I fins i tot, si ens apuren, direm que la moral hi haurà sortit

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 78 18/9/19 14:10

Comitè Antifeixista

Departament d'Ordre Públic

BAN

S'ordena a tots els ciutadans de Mataró, a que en el terme de 24 hores, llencin al carrer tots els objectes religiosos que tinguin a casa seva. Passat aquest temps es procedirà a fer els registres convenients, i les penyores seran en conseqüència, rigoroses.

Mataró, 3 setembre del 1936

Llibertat 37, 3 de setembre de 1936.

més endavant fou complementada amb el canvi de noms del nomenclàtor dels carrers mataronins.[77] Algun oblit en els canvis aixecà les suspicàcies d'algun periodista.[78]

guanyant. ¿Qui no s'haurà adonat alguna vegada de la incompatibilitat de certes imatges—gairebé sempre veritables atemptats a l'estètica— amb l'ambient que les rodejava i les escenes que havien de presidir? No, com a pèrdua estem segurs que no passa més enllà del malaguanyat afecte que algunes dones tenien per la seva "Mare de Déu" o el pobre "Sant Josep", i no trobaríem estrany que haguessin caigut llàgrimes que, certament podien ésser més justificades si s'haguessin vessat per altres causes... Ara, que l'Art en si restarà agraït a la colla d'iconoclastes que han cregut complir un deure revolucionari lliurant la immensa majoria de cases de la presència d'unes figures que res no justificava, llevat d'aquell cretinisme que feia possible les més ridícules aberracions en nom d'una fe i unes idees que no sentien ni llurs més ferms propagadors...», *Llibertat* 38, 4 de setembre de 1936.

77. Colomer, *La Guerra Civil*, pp. 157-158.

78. «Després de l'acord del nostre Municipi de canviar els noms d'alguns carrer la base del qual era suprimir la nomenclatura religiosa, tenim el propòsit de fer-hi algunes observacions (...). Mentrestant, però, bo serà que consignem el cas de la supervivència

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 79 18/9/19 14:10

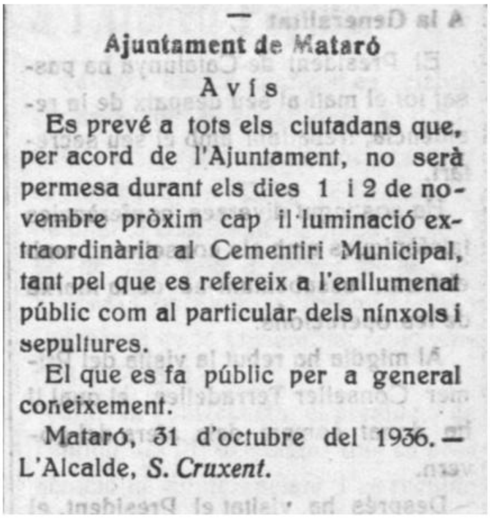
Ajuntament de Mataró

Avís

Es prevé a tots els ciutadans que, per acord de l'Ajuntament, no serà permesa durant els dies 1 i 2 de novembre pròxim cap il·luminació extraordinària al Cementiri Municipal, tant pel que es refereix a l'enllumenat públic com al particular dels nínxols i sepultures.

El que es fa públic per a general coneixement.

Mataró, 31 d'octubre del 1936. — L'Alcalde, *S. Cruxent*.

Llibertat 86, 31 d'octubre de 1936.

Després d'aquestes disposicions, continuà tota una política dedicada a fer invisible tot un conjunt dels elements simbòlics —de caràcter popular o tradicional— que retrotreien l'inevitable substrat cristià de la cultura local.

Així, es podia donar la paradoxa que la premsa publiqués un avís de l'alcaldia en què es notificava que no seria permesa cap il·luminació extraordinària al cementiri mataroní els dies 1 i 2 de novembre i, alhora, en les mateixes dates, el mateix periòdic local feia publicitat dels panellets propis de la diada de Tots Sants.

Una situació paral·lela en el temps i en el seu contingut es donà entorn de la celebració de l'Aplec de Sant Simó, on era tradició menjar el sabre —de pastisseria— que portava el nom del sant. En aquest cas, el cronista local no deixà de recomanar d'abstenir-se'n.[79]

d'una santa que llueix encara el nom en la placa particular. Es tracta de la patrona dels festejadors: santa Rita, que tenia la missió de portar xicots a les noies que li cremaven ciris (...). No som prou suspicaços per a creure que entre els nostres consellers hi hagi qui mantingui la flameta oculta de la veneració per aquesta ex-santa dama...», *Llibertat* 179, 17 de febrer de 1937.

79. «L'església catòlica, tenia ben estudiat el pla d'ocupació, dins la vida en general. Sota les formes més innocents hi havia el tribut d'acatament a la seva autoritat (...) sota la capa del sant, es feia ball, es venien panellets, es compraven "sabres" de confiteria, i com a complement, cremaven quatre ciris davant una estampa i es deia missa a

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 80 18/9/19 14:10

Llibertat 83, 28 d'octubre de 1936.

És així com s'intentà bandejar del calendari totes aquelles celebracions que tenien connotacions religioses. L'any 1936, l'alcalde Ramon Molist feu sengles edictes en els quals es recordava que serien laborables els dies 25 i 26 de desembre[80] i un altre en què es recordava als funcionaris l'obligació d'assistir al lloc de treball el dia primer de gener, alhora que es decretava que a Mataró no se celebraria cap festa entre setmana.[81] Òbviament, això xocava frontalment amb altres celebracions locals.

L'epicentre de les festes tradicionals mataronines era la celebració de les Santes, les patrones de Mataró, el mes de juliol, amb l'ofici i la pro-

l'ermita. Aparentment era això el menys interessant: però la proporció era a l'invers. El capellà que hauria condemnat el ball, aquell dia somreia i fins i tot feia una mica de brometa als balladors. El "sabre de Sant Simó" s'ha rovellat. Tots plegats hi haurem sortit guanyant, perquè com que les coses amb la distància creixen, algú, des de lluny li semblava que menjar se un sabre de pasta, en tal dia com avui, complia una tradició mataronina i el que feia, exactament, era, servir de comparsa a una adoració que en la majoria dels casos, estava lluny de sentir. — A», *Llibertat* 80, 28 d'octubre de 1936.

80. «Ajuntament de Mataró. Edicte. Ramon Molist Valls, Alcalde accidental de l'Ajuntament de Mataró. Faig avinent: Que per acord del Comitè Permanent del Consell Municipal el personal depenent d'aquest Ajuntament tindrà l'obligació d'acudir al treball els dies 25 i 26 del corrent mes. Així mateix, donades les circumstàncies del moment, es consideraran laborables a la Ciutat de Mataró, quan menys per aquest any, els dies 25 i 26 del corrent mes de desembre. El que faig saber per a general coneixement i efectes consegüents. Mataró, 22 de desembre del 1936.— L'alcalde accidental, Ramon Molist.— P. A. del C. P. El Secretari, E. Sansegundo», *Llibertat* 132, 24 de desembre de 1936.

81. *Llibertat* 138, 31 de desembre de 1936.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 81 18/9/19 14:10

cessó corresponents i altres activitats festives. El cronista local, en recordar aquestes celebracions, feia un paral·lelisme entre les Santes i el nou ideal laic representat pels milicians que lluitaven al front i considerava més dignes de veneració prohoms locals del segle XIX com Miquel Biada o Garcia Oliver, més preocupats «del benestar i del progrés de Mataró, que no, tot badant passar-se la vida mirant el cel». Les figures dels gegants i nans locals restaven associades, per aquest autor, al mateix món ranci i classista que calia oblidar i superar.[82]

En tot el període estudiat sols s'ha trobat un escrit, redactat en el mitjà de comunicació local, que defensés, d'alguna manera, els valors del cristianisme. Lluís Falgueras —en un article que haurien pogut signar alguns teòlegs sud-americans del darrer terç del segle XX— contraposava els seguidors del Crist de l'Evangeli —«bons, mansos, humils, malalts, sedents de justícia i salut»— amb els poderosos que conspiraren per matar-lo —«poderosos, banquers, borsistes, usurers, capellans, centurions, escribes i fariseus»—. A tall de conclusió, afirmava «el meu Crist, que no l'ha pas cremat ningú».[83]

82. «Les Santes de Mataró d'avui endavant no seran tan venerades com els combatents que actualment donen llur sang per la pàtria. I com dèiem ahir, ja no veurem mai més, desfilar pels carrers de Mataró, aquella munió de forasters vinguts per a compartir amb nosaltres les delícies de les festes de les Santes; balls a dojo, processó, focs artificials, l'ofici, joia dels forasters per viure de gorra un parell de dies i joia encara més palesa i més visible, en la cara dels mataronins, quan arribava l'hora d'acomiadar a l'estació del f.c. als forasters que havien tingut la pega de tenir-los d'hostatjar. Adéu-siau gegants, en Roba faves, la geganta, la geganteta i els nanos adéu-siau lluïsos i marianos, i hijas de María, abanderats gremials, pendonistes de casa bien, i senyors mudats, encarcarats i condecorats que tan d'esplendor donàveu a la processó, ja no lluireu mai més. Adéu als actes contraris a l'esperit patriòtic del poble. Perquè aquest sempre venerarà als mataronins que hagin estat al front i als mataronins que com l'Ibran, en Garcia Oliver i en Miquel Biada es preocuparen més del benestar i del progrés de Mataró, que no, tot badant passar-se la vida mirant el cel. L'Avi diu...», *Llibertat* 626, 29 de juliol de 1938.

83. «El meu Crist. El Crist meu, és del Gòlgota, el crucificat a la muntanya del Calvari, per haver defensat llavors, els humils, pobres i esclaus, dient als poderosos que eren germans seus i si hi hagués hagut els sindicats d'ara legalitzats, els hauria defensat també; doncs Jesús es posà al progrés i com la llei autoritzava el posseir esclaus, sols pogué dir tracteu-los bé, són germans vostres. Dignificà la dona, fent-la l'altre meitat, companya en el matrimoni, glorificant-lo a les bodes del Canà de Galilea. Predicà preceptes de gran Justícia i en el sermó de la muntanya enaltí, molt, les grans virtuts dels humils i mansos de cor i tots aquests el seguien on anava ell, demanant-li justícia i que curés els malalts. Muntat en un animal de poc preu, entrà a Jerusalem seguit dels bons, mansos, humils,

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 82 18/9/19 14:10

Si hi havia una ideologia i uns símbols que calia erradicar en totes les seves manifestacions, també hi havia uns nous models de conducta que calia fer ostensibles d'una manera pública en aquest nou ordenament ètic i referencial. Així, no és rar trobar elements com manifestacions públiques de situacions molt poc assumides per la societat tradicional que ara es normalitzaven i fins i tot s'anunciaven públicament.

Antoni Martínez i Pallarès
i
Montserrat Safont i Carreras
que viuen al carrer Sant Bonaventura, 18
S'HAN DIVORCIAT

Llibertat 72, 15 d'octubre de 1936.

Altres activitats, de tipus més lúdic, eren convenientment reconduïdes per evitar qualsevol semblança amb la seva pràctica de tipus burgès o capitalista.

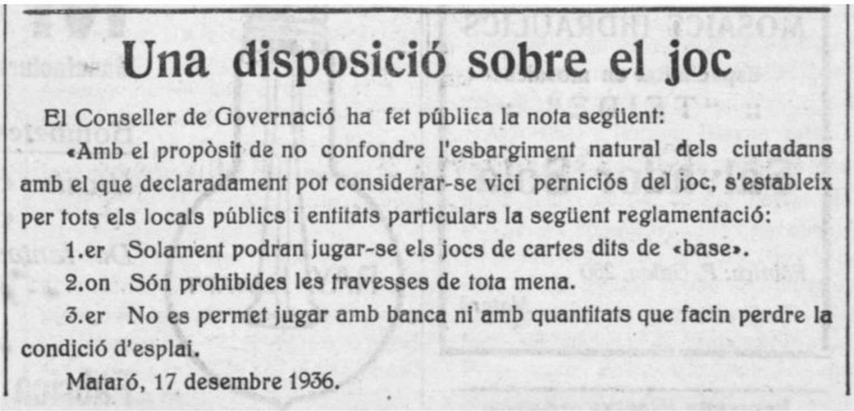

Una disposició sobre el joc

El Conseller de Governació ha fet pública la nota següent:

«Amb el propòsit de no confondre l'esbargiment natural dels ciutadans amb el que declaradament pot considerar-se vici perniciós del joc, s'estableix per tots els locals públics i entitats particulars la següent reglamentació:

1.er Solament podran jugar-se els jocs de cartes dits de «base».

2.on Són prohibides les travesses de tota mena.

3.er No es permet jugar amb banca ni amb quantitats que facin perdre la condició d'esplai.

Mataró, 17 desembre 1936.

Llibertat 126, 17 de desembre 1936.

---

malalts, sedents de justícia i salut, i anà al Temple, del qual, amb gran energia, bastonejà els mercaders de la religió, traient-los fora. En aquell seguici no hi havia pas cap dels poderosos, banquers, borsistes, usurers, capellans, centurions, escribes ni fariseus; esta

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 83 18/9/19 14:10

I, en aquest nou model social proposat, hom tenia cura de vetar-hi l'existència de publicacions de tipus pornogràfic, segons denunciaven les Joventuts Llibertàries.[84]

II.1.7. *L'ensenyament*

Les autoritats que es feren càrrec del govern local després del 19 de juliol tingueren una evident preocupació per als àmbits culturals que afectaven la ciutadania.

L'educació en fou un exemple molt concret. Margarida Colomer ha documentat la constitució a Mataró del Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU) seguint les directrius emanades pel govern de la Generalitat.[85]

Als antics centres escolars de titularitat privada se'ls canviaren els noms i foren gestionats d'una manera centralitzada pel Govern local. L'inici de l'activitat lectiva, programada per al dia 6 de gener de 1937, fou celebrat com una conquesta més de l'esperit revolucionari.[86]

---

ven amagats, tenien por del poble; però conspiraven per matar-lo, car perillaven els seus deshonestos negocis si triomfaven les seves doctrines i per mitjà del diner vil aconseguiren prendre'l i que es perdonés al gran criminal Barrabàs i es matés a Jesús perquè predicava justícia, curava malalts…, aconsellava tornar bé per mal, estimar als enemics… Aquestes són les ensenyances del meu Crist, que no l'ha pas cremat ningú» — Lluís Falgueras Solà, *Llibertat* 72, 15 d'octubre de 1939.

84. «Contra la pornografia.— Hem rebut de les Joventuts Llibertàries la nota següent que dirigeixen als companys Pasqual Leal, conseller de Governació, i al cap general d'ordre Públic Jaume Lluís: "El Comitè local de Joventuts Llibertàries de Mataró, fent-se ressò del sentir dels components de la mateixa, té a bé dirigir-se a vosaltres per tal de que: Havent vist amb força complaença la companya empresa a Barcelona i altres ciutats de Catalunya envers a prohibir la venda de llibres, setmanaris i diaris anomenats pornogràfics que tants estralls causen a la joventut al mateix temps que la embruteixen, demanen sigui prohibida a Mataró la venda dels mateixos, amb el ben entès que no escapin a aquesta disposició aquells que tapen llur falta a la moral amb l'etiqueta republicana i a voltes "revolucionària"», *Llibertat* 109, 27 de novembre de 1936.

85. Colomer, *La Guerra Civil*, p. 142.

86. «Dietari. En un altre lloc d'aquest número publiquem un ban, del conseller de Cultura del nostre Ajuntament assabentant als ciutadans de l'obertura de les escoles que tindrà lloc el proper dia 6. Ja era hora! No volem pas dir que el retard sigui degut a negligència, car ens consta que hi ha estat posat tot l'interès que mereix una qüestió tant important. Dificultats pròpies de les circumstàncies que travessem s'oposaren a la realització dels excel·lents propòsits del C.E. N. U. i hem hagut de veure passar dies i més dies sense que s'obrissin les es-

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 84 18/9/19 14:10

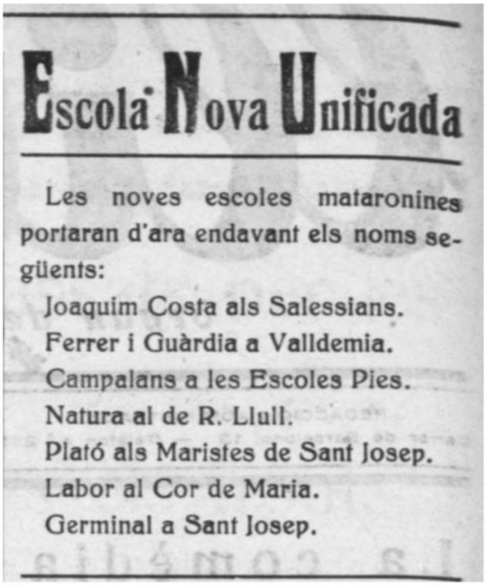
Escola Nova Unificada

Les noves escoles mataronines portaran d'ara endavant els noms següents:

Joaquim Costa als Salessians.
Ferrer i Guàrdia a Valldemia.
Campalans a les Escoles Pies.
Natura al de R. Llull.
Plató als Maristes de Sant Josep.
Labor al Cor de Maria.
Germinal a Sant Josep.

Llibertat 61, 1 d'octubre de 1936.

L'Ajuntament també gestionà l'Escola Municipal d'Arts i Oficis i proposà, el 25 de desembre de 1936, la creació d'una plaça de professor de dibuix lineal.[87]

---

coles. Celebrem la seva obertura, la qual estem segurs que contribuirà a donar satisfacció als ciutadans i aquella sensació de normalitat inajornable en la vida dels homes del demà. La celebrem més encara, perquè en l'Escola Nova hi veiem un camp ubèrrim de riqueses espirituals, les terres del qual solcades per l'empenta de la Revolució, esperen ésser fecundades per a oferir magnífics fruits a la humanitat. L'escola filla de la Revolució, més que un motlle que empresoni les ànimes infantils per a adaptar-les a unes determinades concepcions, serà l'Acadèmia d'on sortiran homes cultes, homes lliures de tota mena de prejudicis. Idonis per a completar l'obra revolucionària. La Revolució necessita intel·ligències preparades i voluntats fermes i austeres, capacitades per a endegar-la. Res més indicat que l'Escola Nova per a obtenir-les, puig que serà una fornal abrigada pels corrents de la ciència i de la veritat i no emprarà altres eines per a forjar consciències cridades a fer un paper principal dins la civilització futura. Sense l'Escola de la revolució no seria possible d'assolir els resultats que tots esperem de la sublim gesta revolucionària. Ha d'ésser com una ratificació de tot l'actuat en els primers moments, per bé que en certes ocasions pugui semblar com una rectificació desqualificadora. Per la vertadera educació de l'infant; per la cultura sense trampes ni convencionalismes, felicitem el conseller de Cultura i tots els que han treballat per l'obertura de les nostres escoles. —P.», *Llibertat* 140, 2 de gener de 1937.

87. *Llibertat* 134, 26 de desembre de 1936.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 85 18/9/19 14:10

L'educació secundària també fou objecte de l'atenció municipal. El 18 de setembre de 1936, el director de l'Institut Elemental de Segon Ensenyament de Mataró, Manuel Oliveras Dalmau, feia públiques les dates per a la matrícula d'ingrés al centre.[88] L'any següent, el mateix centre endegaria un curset de cultura general dedicat a les persones que no havien pogut accedir a l'educació secundària.[89] Aquesta mesura fou celebrada com una important conquesta revolucionària en posar el coneixement i la cultura a l'abast de la població que no hi havia pogut accedir.[90]

II. 1.8. *La gestió cultural*

Un altre àmbit dintre del món cultural al qual hagueren de fer front les autoritats fou la resposta que calia donar al patrimoni cultural que s'havia salvat de les destrosses del 19 de juliol. Aquest tema ha estat a bastament treballat per Assumpta Montellà[91] i en aquest punt sols ens cal oferir dades sobre com es visqueren els esdeveniments. El 14 d'agost de 1936, el Govern municipal «amb l'aquiescència del Comitè Antifeixista» acordava convertir l'exbasílica de Santa Maria en museu comarcal de Mataró, i, «a tal objecte han començat els treballs necessaris per a l'adaptació, fent desaparèixer tots els objectes sense valor, que servien

88. *Llibertat* 50, 18 de setembre de 1936.

89. «Curset de Cultura general. El nostre Institut de 2.on Ensenyament en concordança amb el disposat pel Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts i d'acord amb aquesta Conselleria de Cultura, ha organitzat un Curset de cultura general destinat de manera especial a la formació i perfeccionament cultural dels nostres obrers. Aquest Curset tindrà lloc a l'Institut durant dos mesos i començarà el dia 21 de juliol i constarà de les següents matèries (es detalla llengua castellana, història, geografia econòmica, matemàtiques elementals, nocions elementals de física i química, dibuix i nocions de ciències naturals). L'horari serà fixat una vegada feta la inscripció, procurant que sigui compatible amb les hores de treball (…) Mataró, 5 de juliol del 1937», *Llibertat* 304, 14 de juliol de 1937.

90. «Hi ha tants obrers assedegats de saber i que havien perdut l'esperança de satisfer mai llur noble desig! Doncs, no, ciutadans. La subversió social provocada pels militars traïdors ha fet que deixi de ser una quimera la cultura, aquella part important de la cultura que hom adquireix als centres docents, i a partir d'avui l'ensenyança secundària, com la primària, ja no serà un privilegi de les classes detentores de la riquesa col·lectiva», *Llibertat* 305, 15 de juliol de 1937.

91. Montellà, *Art i guerra.*

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 86 18/9/19 14:10

pel culte religiós».[92] Dos mesos després, amb la presència de Josep Gudiol, de la Junta de Museus de Catalunya, s'acordava convertir la basílica en Museu General de Catalunya d'Art Barroc i Estudi Viladomat i sala de concerts.[93]

L'activitat cultural no restava exclusivament en mans del Govern municipal. Les institucions locals també generaven la seva pròpia oferta, especialment en l'àmbit musical. Sols cal citar-ne com a exemple un concert del 26 de març de 1938 en el qual s'interpretaren obres de factura tan recent com podien ser les d'Albert William Ketèlbey.[94]

92. «Darrera hora. Santa Maria, Museu Comarcal de Mataró. La Comissió de Govern de l'Ajuntament d'acord amb la proposta del Patronat d'Incautacions i Patrimoni artístic, amb equiescència del Comitè Antifeixista, ha acordat convertir l'edifici de la ex-basílica de Sta. Maria, en Museu Comarcal. A tal objecte han començat els treballs necessaris per a l'adaptació, fent desaparèixer tots els objectes sense valor, que servien pel culte religiós», *Llibertat* 20, 14 d'agost de 1936.

93. «L'actuació del Comitè de Museus de Mataró. Ahir a la tarda estigué unes hores a Mataró, el membre de la Junta de Museus de Catalunya senyor Josep Gudiol, per tal d'assessorar la tasca que porta a cap el Comitè local de Museus. Fou rebut per l'Alcalde Salvador Cruxent, pel Conseller de Cultura senyor Albert Puig, i pels senyors Estrany, Bas, Gual i Clariana de l'esmentat Comitè. S'adreçaren primerament a l'ex-església de Santa Maria, on poques coses queden ja de tots els atributs religiosos que posseïa. Josep Gudiol aprovà la tasca realitzada i donà perspectives per la futura destinació local: valorització diversos objectes i senyalà algunes orientacions dignes de tenir-se en compte. Prometé, realitzar, per part del personal que treballa a les seves ordres, un projecte de reforma de la façana general del edifici, encarregant-se a l'artista mataroní Marià Ribas la confecció de la maqueta actual. Donades les característiques de l'edifici, prèvia alguna reforma —sobretot en l'aspecte de donar-hi claror— aconsellà que podria instal lar-se a Mataró un Museu General de Catalunya d'Art Barroc i Estudi Viladomat, ensems que, aprofitant l'orgue valuosíssim i les condicions acústiques de l'edifici, instal·lar hi una Sala de concerts Municipal. Per a realitzar tot això prometé l'ajut de la Junta de Museus de la Generalitat de Catalunya, ja que és criteri d'ella donar a diversos museus comarcals, la categoria de museus comarcals, per tal de fer-los centres d'estudi i de consulta, i dotar així una organització que salvi la dispersió de les iniciatives particulars i privades. A la visita que es realitzà a l'ex-església hi assistiren també els membres del Comitè local antifeixista, Ramon Molist i Mateu Pou. Seguidament efectuà una visita ràpida al Foment Mataroní i Escola de Arts i Oficis convertits en dipòsit d'objectes recollits, amb destinació al futur Museu de Mataró. Tingué paraules d'elogi i encoratjament per la tasca realitzada. I seguidament marxà cap a Barcelona, oferint la seva competència amb tot allò que pogués ésser útil a la ciutat», *Llibertat* 59, 29 de setembre de 1936.

94. Concert simfònic a la societat Ateneu Popular a càrrec de la banda municipal amb un programa amb obres d'Amadeu Vives, *Bohemios*; Georges Bizet, *Arlésienne*;

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 87 18/9/19 14:10

II.2. Un nou model econòmic i social

> Cal ara, doncs, organitzar la producció, orientar-la en el sentit que l'únic beneficiari ha d'ésser la col·lectivitat, el treballador, al qual correspondrà la funció directiva del nou ordre social. S'imposa la supressió del concepte de la renda que no procedeixi del treball.
>
> *Decret de col·lectivitzacions*, 24 d'octubre de 1936.

La nova realitat que s'anà implantant a Catalunya després dels fets del juliol de 1936 havia de tenir importants conseqüències d'ordre econòmic i social atesa la composició dels sectors que impulsaren la lluita contra el sollevament feixista. Un primer pas quant a la normalització de la situació fou la creació del Consell d'Economia de Catalunya l'11 d'agost de 1936. Un parell de mesos més tard, aquest organisme donà a llum un decret que havia de regular la casuística del món de la producció i el treball en aquells moments de tanta complexitat.

En l'article primer, el decret establia que les empreses industrials i comercials a Catalunya es classificaven en «empreses col·lectivitzades i empreses privades». A les primeres, la responsabilitat de la direcció requeia en els obrers, representats per un consell d'empresa. Les empreses privades havien d'estar sota la responsabilitat del propietari o gerent, «amb la col·laboració i fiscalització del Comitè Obrer de Control».

Entrant en el detall del document, les empreses que tinguessin més de cent treballadors i les que haguessin estat abandonades pels seus propietaris havien de ser col·lectivitzades obligatòriament. Les empreses que tenien entre cinquanta i cent treballadors eren col·lectivitzades si almenys tres quartes parts dels treballadors ho acordaven, i les empreses de menys de cinquanta obrers restaven sota el control del propietari, però eren fiscalitzades per un consell obrer.[95] Peiró considerava aquesta situació «un pla de provisionalitat per a construir cooperatives de producció i treball».[96]

Reveriano Soutullo i Juan Vert, *La leyenda del beso*, i també d'Albert William Ketèlbey, *En un mercat persa*, *Llibertat* 522, 26 de març de 1938.

95. Pérez, *Col·lectivitzacions*, p. 15.

96. Peiró, *Perill*, p. 123.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 88 18/9/19 14:10

L'afany col·lectivitzador s'estengué arreu. Des de les empreses tèxtils o metal·lúrgiques més importants de la ciutat, que podien tenir mil treballadors, fins als escolans de Sant Josep, als quals se'ls retornà una bicicleta que havia estat presa en el saqueig del temple, atès que havia estat adquirida d'una manera cooperativa.[97]

Margarida Colomer ha documentat la constitució del Consell d'Economia de Mataró, presidit per l'alcalde Salvador Cruxent, i les col·lectivitzacions industrials.[98] Aquesta recerca ha permès ampliar el ventall de dades sobre aquest important procés que es desenvolupà en paral·lel al conflicte bèl·lic.

La principal producció agrícola de la comarca, les patates, restà sota la responsabilitat del Sindicat Agrícola. La Generalitat, conscient de la importància d'aquest producte per a l'exportació, en dictà una rigorosa normativa.[99]

Un dels primers fets a constatar és la diversitat de les activitats productives a què afectà aquest procés. Òbviament, les empreses mecàniques o

97. «Aquest matí ha estat retornada als escolanets de Sant Josep, una bicicleta que havien comprat, formant cooperativa amb les propines que recollien, i que fou trobada a la dependència de l'església de Sant Josep», *Llibertat* 3, 25 de juliol de 1936.

98. Colomer, *La Guerra Civil*, p. 127 i seg.

99. Decret de la Conselleria d'Agricultura de la Generalitat de Catalunya sobre l'exportació de patates primerenques. Es tractava d'un informe exhaustiu sobre aquesta producció que abastava des de les diferents varietats —Royal Kidney i Majestic— de «carn blanca», a les Erdgold, de «carn groga». Entre altres coses es disposava que «les patates hauran de ésser sanes i senceres netes de terra i lliures de qualsevol matèria insana». En quedaven excloses «les peces tallades, riquerades, verdes i mares, així com les que presentin taques de coloracions i senyals manifestos de qualsevol malura». Les condicions de l'embalatge restaven estrictament detallades: cove de canya, sac de jute o caixa de fusta. Per posar un exemple dels requeriments, heus ací el que s'exigia als coves de canya: «folrat de paper cel·lulosa de color canya i amb tapa de jute, amb un pes brut total de 54 quilos (...). El cove de canya haurà de tenir, aproximadament les mides interiors següents: diàmetre de boca 45 cm.; diàmetre de fons 29 cm.; alçada 45 cm. La tara màxima permesa cove, tapa i paper compresos serà de 3 quilograms». No deixava de fer-se esment que «el contingut dels envasos haurà de ser uniforme. El contingut de la part inferior haurà de correspondre exactament a la part superior i, per tant, resta absolutament prohibit fer "cares" o "tapes"». Tots els envasos havien de portar la marca de la Federació de Sindicats Agrícoles de Catalunya, amb indicació de la comarca de procedència i el número del soci que hagués envasat les patates. També s'havia d'indicar «Mataro-Potatoes» per a les varietats Royal Kidney i Majestic o «New potatoes» quan es tractés d'altres varietats, *Llibertat* 224, 10 d'abril de 1937.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 89 18/9/19 14:10

tèxtils hi ocuparen un lloc destacat, però les col·lectivitzacions i la seva problemàtica afectaren sectors tan diversos com les forneries o les vaqueries, per exemple.

Paga la pena parar esment a la problemàtica que se suscità en àmbits tan diversos. Així, a tall d'exemple, el Comitè Permanent de l'Ajuntament de Mataró accedí a la petició formalitzada per Francesc Brun i d'altres, demanant «estatge per viures col·lectivitzats i del que seran les grans cooperatives de consum en el futur, aniran a la reducció progressiva dels establiments de queviures muntant uns establiments models amb les seccions corresponents de carns, vins i llet. Aquests establiments seran muntats amb les màximes condicions d'higiene, desterrant d'una vegada el sistema antic d'establiments on la barreja i l'agombolament dels productes, és un perill constant per a la salut pública. Les masses obreres han d'acollir amb la màxima simpatia aquests nous establiments de les organitzacions obreres alguns dels quals seran dintre de poc una realitat esplendent».[100]

En alguns casos, la col·lectivització es feu de ple acord entre propietaris i treballadors.

Jacint Salvà Nogués (Annex), empaperador, era membre de la CNT. Després del juliol de 1936 formà part del sindicat de pintors i n'organitzà la col·lectivització, que «se constituyó de común acuerdo patronos con los obreros». Un informe indicava que la seva actuació sempre havia estat correcta, «no demostrándose en ningún momento a favor de ningún sector». Sobre Salvà, Jesús Chiva Abad, pintor, declarà el mateix dia que «no tuvo mal comportamiento ni con los patronos de derechas ni con los obreros de la misma ideologia limitándose solamente a cumplir los acuerdos que tomaban en las reuniones».

Una situació diferent fou la de Joan Tarensi Cabot (Annex), vocal de la Junta de Obreros, Aserradores y Excavadores de Mataró. Mentre un testimoni indicava que havia forçat Felicià Anglada, l'empresari per al qual treballava, a convertir «su industria en cooperativa, haciendo siempre la máxima obstrucción possible para que los demás patronos no pudieran seguir adelante con sus comercios», una altra persona replicava «por observancia propia, que más bien la constitución de dicha Cooperativa fue ideada por el propio Sr. Anglada en atención a su mala situación económica y a las presiones del Sindicato con respecto a su situación, y que los obreros de dicho Sr. Anglada secundaron la constitución de la

100. *Llibertat* 55, 20 de novembre de 1936.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 90 18/9/19 14:10

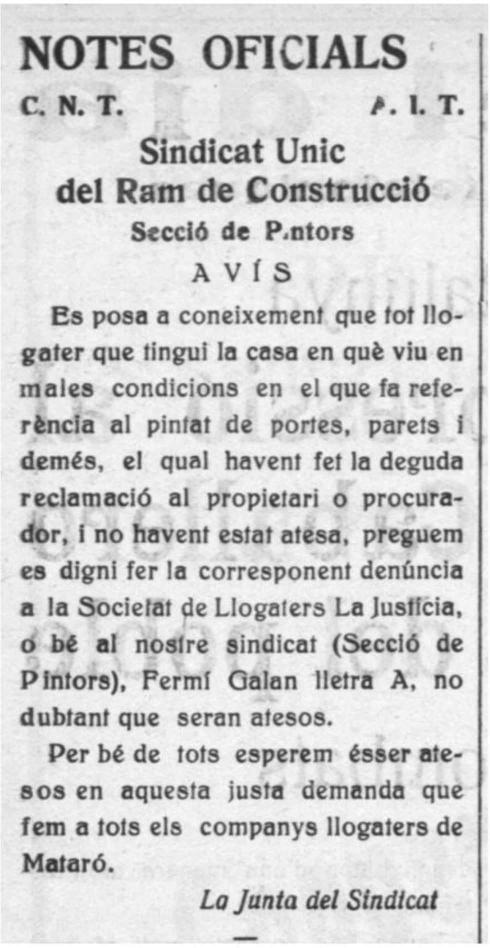

NOTES OFICIALS

C. N. T. **A. I. T.**

Sindicat Unic del Ram de Construcció

Secció de P.ntors

AVÍS

Es posa a coneixement que tot llogater que tingui la casa en què viu en males condicions en el que fa referència al pintat de portes, parets i demés, el qual havent fet la deguda reclamació al propietari o procurador, i no havent estat atesa, preguem es digni fer la corresponent denúncia a la Societat de Llogaters La Justícia, o bé al nostre sindicat (Secció de Pintors), Fermí Galan lletra A, no dubtant que seran atesos.

Per bé de tots esperem ésser atesos en aquesta justa demanda que fem a tots els companys llogaters de Mataró.

La Junta del Sindicat

Llibertat 74, 17 d'octubre de 1936.

Cooperativa mas bien para salvaguardar la situación económica del Sr. Anglada y la de ellos mismos».

Les divergències podien aparèixer, també, en el si dels membres de l'empresa col·lectivitzada

Josep Viñals Vicent (Annex), escrivent, havia estat el representant de l'administrador del Cinema Clavé en aquesta mateixa empresa. Després de l'esclat revolucionari assolí el càrrec de secretari de la Colectividad de Espectáculos Públicos amb la intenció de mantenir les mateixes responsabilitats al Cinema Clavé. Tanmateix, segons pròpia declaració, «como los rojos en su afán de colectivizaciones transtornaron toda la organización privada, le decían al dicente que olía a patro-

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 91 18/9/19 14:10

Llibertat 74, 17 d'octubre de 1936.

no», per la qual cosa deixà les seves responsabilitats i passà a ser «uno de tantos mientras que el que antes era portero pasó a ser el Director de la Empresa».

El Sindicat Únic d'Espectacles de Mataró portà fins als mataronins que es trobaven al front la projecció d'algunes de les pel·lícules que es passaven a la ciutat.[101]

101. «Lletres de milicians. Sector Casp. Desde Almonacid de la Cuba. Serveixin les presents ratlles per a fer una vegada més un elogi, si cap, a la meritòria labor que està desenrotllant el Sindicat Únic d'Espectacles, de Mataró (C. N. T.), en la seva peregrinació pels diferents fronts de lluita antifeixista. Entengueren aquests companys, que a la seva mà estava el poder portar a terres d'Osca i Aragó si bé en poca quantitat, un mínim d'alegria als qui portats per un noble afany es troben a molts quilòmetres de llurs familiars, i així ho realitzaren. Un bon dia foren els pobles del sector d'Osca els recorreguts pel seu equip cinematogràfic —muntat a tal efecte— en busca dels heroics milicians, perquè no tot fossin retrunys de canons, tictaguejar de metralladores, descàrregues de fuselleria o el fort soroll dels avions. Avui ens ha tocat en sort a nosaltres, les centúries 1.ª

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 92 18/9/19 14:10

La col·lectivització de les forneries fou molt polèmica, atesa la importància fonamental d'aquest producte en l'alimentació quotidiana. El dia 24 d'abril de 1937 s'anunciava la col·lectivització, el nombre d'establiments que servirien el producte i els horaris de venda.[102] Tres dies després es feien sentir les queixes i, fins i tot, les amenaces dels usuaris.[103]

A la fi de la guerra la col·lectivització de les forneries fou investigada per les autoritats franquistes. El debat girà entorn de la figura de Joaquim Oller Batllori (Annex), dependent de forn de pa. Fou interrogat per la Guàrdia Civil el 30 d'agost de 1939. Explicà que s'havia fet membre de la CNT després del mes de juliol de 1936 i que sempre havia dit «que las panaderías no tenían que ser colectivizadas» i que, si s'havien col·lectivitzat, havia estat per què «se habían puesto de acuerdo los patronos con los obreros». Reconegué haver estat secretari de l'«Agrupación Industrial Panadera de Mataró» i que s'havien retirat dues màquines de fer pa, de 250 quilograms, que foren substituïdes per una de nova de 500 quilos.

---

i 3.ª de la columna Malatesta, l'unir la nostra satisfacció de poder estrènyer la mà a uns bons amics i saborejar quatre bones sessions de cinema. Tot quant podria dir a fi d'enaltir la labor realitzada pels nostres amics companys del Sindicat Únic d'Espectacles Públics, de Mataró, resultaria pàl·lid, incolor en enfrontar-ho amb la realitat; per tant vagi, la meva més cordial enhorabona per l'èxit assolit —que tant de bo serveixi de lliçó a algú— i el prec que a poder ésser, no sigui la darrera vegada. Alfons R. Magriñá. Almonacid de la Cuba a 18 de novembre de 1936», *Llibertat* 103, 20 de novembre de 1936.

102. «La venda de pa. Avís. Havent-se col·lectivitzat la indústria del Pa en la nostra ciutat, es posa a coneixement de tots els ciutadans que a partir del dimarts dia 27 del corrent, solament restaran obertes per a la venda de pa, les següents sucursals (se'n detallen disset) Les quals restaran obertes tots els dies que hi hagi pa i amb el següent horari: Pa català: de dos quarts de 12 a dos quarts de 2 del migdia i de 6 a 8 de la tarda. Pa de Viena: de 7 a 8 del matí (…). El Consell d'Empresa», *Llibertat* 237, 24 d'abril de 1937.

103. «Ciutadà Alcalde: Avui, primer dia de la col·lectivització de les fleques, la ciutat ha vist amb indignació i vergonya com renaixien les cues i la ciutat es quedava sense pa. No pot ésser que tothom pugui disposar al seu caprici; ni la bona fe ni la improvisació, ni l'assaig no es poden permetre, ni admetre quan el poble en pes n'ha de tocar les conseqüències. Aquest matí s'ha fet pa de Viena. I després un cartell avisava: "Pa de 11,30 a 1,30 i de 6 a 8". Quatre hores per donar el pa als ciutadans que des del dissabte no en tenien. Però les conveniències dels organitzadors no tenen res a veure, pel que es veu, amb la necessitat de la població. I efectivament: comptats ciutadans han obtingut pa a l'hora de dinar. (…) O es rectifica demà mateix, o no sereu a temps a aturar la catàstrofe. Lleialment us ho advertim després d'haver vist de prop l'espectacle d'avui.—A», *Llibertat* 238, 27 d'abril de 1937.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 93 18/9/19 14:10

Celestí Cortés Urpina, forner, exposà que Oller era membre de la CNT, que juntament amb la UGT s'havien fet responsables de la col·lectivització de les forneries essent el «Secretario de la Administracion de la Tahona […] era el que llevaba la voz cantante dentro dicha administración *pues* él hacía y deshacía».

El 4 de gener de 1940, el Delegado de Información e Investigación de la Falange a Mataró, Josep M. Mestres, certificava que Oller no havia tingut cap participació política abans del 18 de juliol de 1936. Posteriorment fou administrador del forn col·lectiu i director de la col·lectivització «de las demás panaderías de Mataró, para lo cual fue incautada toda la maquinaria de estas». Afegí Mestres que, finalitzada la guerra, Oller facilità el retorn de la maquinària confiscada als seus propietaris.

Un element rellevant que es recollí en la documentació de la causa fou una certificació signada per Artur Galí Vergés, «Presidente de la comisión desagrupadora de la agrupación de la Industria Panadera», el 15 de gener de 1940. Segons aquest industrial, a Mataró s'havia produït la «desagrupación» dels elements que anteriorment havien estat col·lectivitzats i en aquells moments «todos los Industriales Panaderos tienen sus instalaciones completas trabajando como antes del Glorioso Alzamiento Nacional». Es féu constar, fins i tot, que, a aquells industrials que tenien la maquinària en males condicions, «la agrupación [la col·lectivització] en su día instaló unas nuevas para el mayor desarrollo de la Industria, cual Capital fue desembolsado por la agrupación».

Només per referències es coneix la «Cooperativa de Distribuidores de leche "Laxon"» en la qual treballà Francesc Mollà Pi (Annex). D'altra banda, Josep Tomàs Calderé (Annex), membre de la «Junta de mozos vaqueros», fou acusat d'haver exigit diners a «los patronos vaqueros».

Existeixen dades sobre l'existència d'una «Cooperativa de ladrilleros» de la qual fou vocal Cosme Palet Canals (Annex) i d'una cooperativa de taxistes, amb vocalia per a Joaquim Castells Ros (Annex). Josep Homs Domènech (Annex) treballà en una cooperativa de pintors de carrosseries que, a partir d'un moment determinat, pintaven ambulàncies amb destí a l'Exèrcit Popular: «Carrocerías Mataró, cooperativa popular».[104]

Algunes empreses prou importants passaren automàticament a convertir-se en cooperatives. Fou el cas de Manufacturas Colomer y Hnos.,

104. Colomer, *La Guerra Civil*, p. 130.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 94 18/9/19 14:10

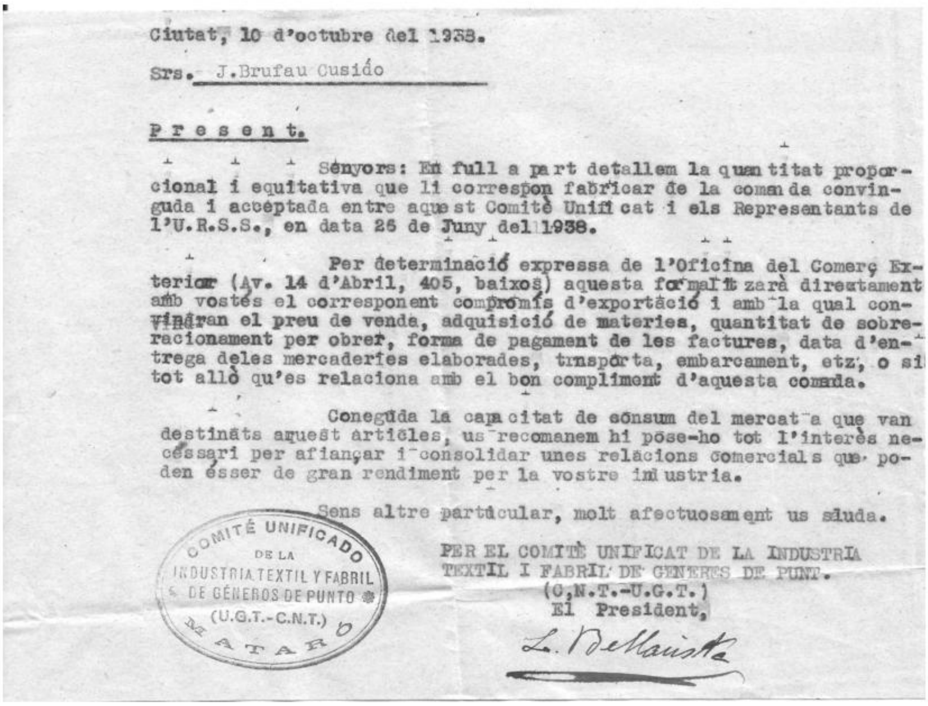

Ciutat, 10 d'octubre del 1938.

Srs. J.Brufau Cusidó

Present.

Sènyors: En full a part detallem la quantitat proporcional i equitativa que li correspon fabricar de la comanda convinguda i acceptada entre aquest Comitè Unificat i els Representants de l'U.R.S.S., en data 26 de Juny del 1938.

Per determinació expressa de l'Oficina del Comerç Exterior (Av. 14 d'Abril, 405, baixos) aquesta formalitzarà directament amb vostés el corresponent compromís d'exportació i amb la qual convindran el preu de venda, adquisició de materies, quantitat de sobreracionament per obrer, forma de pagament de les factures, data d'entrega deles mercaderíes elaborades, transporta, embarcament, etz, o si tot allò qu'es relaciona amb el bon compliment d'aquesta comanda.

Coneguda la capacitat de cònsum del mercat a que van destinats aquest articles, us recomanem hi pòse-ho tot l'interès necèssari per afiançar i consolidar unes relacions comercials que poden èsser de gran rendiment per la vostre industria.

Sens altre particular, molt afectuosament us saluda.

COMITÉ UNIFICADO DE LA INDUSTRIA TEXTIL Y FABRIL DE GÉNEROS DE PUNTO (U.G.T.-C.N.T.) MATARÓ

PER EL COMITÈ UNIFICAT DE LA INDUSTRIA TEXTIL I FABRIL DE GENERES DE PUNT.
(C.N.T.-U.G.T.)
El President,
L. Bellavista

Arxiu Parroquial de Sant Josep de Mataró, Fons Joan Brufau, 10 d'octubre de 1938.

que passà a ser la cooperativa obrera La Industrial Calcetera per «unanimidad de los obreros». Manuel Salvador Monte (Annex).

Atesa la importància cabdal que a Mataró tingué l'activitat tèxtil, s'hi creà el Comité Unificado de la Industria Textil y Fabril de Géneros de Punto (UGT-CNT), constituït l'any 1937. Segons M. Colomer, en l'acte de constitució hi havia seixanta-vuit empreses representades, divuit de les quals amb més de cent treballadors.[105] Aquest organisme s'encarregava de centralitzar i donar sortida a les comandes que li podien arribar.

Les comandes de guerra fetes a les indústries mataronines assoliren xifres molt importants, com ho demostra un article del mes de setembre de 1936.[106]

105. Colomer, *La Guerra Civil*, p. 132 i seg.

106. «La indústria local i la guerra. Els treballs de la ponència del gènere de punt. La ponència local d'indústries de guerra de la secció tèxtil, fa una pila de dies que actua amb gran intensitat —ja iniciada quan era Comitè d'Economia— per tal que la indústria mataronina pugui treballar de cara a les necessitats de la guerra. Sabut això, i davant el fet d'haver partit amb gran quantitat de gèneres amb destí al front (...) fins ara (...) el

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 95 18/9/19 14:10

Les indústries considerades de guerra tingueren un tractament diferenciat. Una de les empreses rellevants en aquest àmbit fou la foneria de Can Font, que va iniciar els seus treballs a Vilassar el 1830. Després es va traslladar a Mataró, a unes cases del Camí Ral, en el tram dit aleshores de Tras Santa Anna, darrere del col·legi de Santa Anna. A inicis del segle XX construí de nova planta uns grans edificis al carrer de la Cooperativa i ronda de Barceló. Va treballar primer amb el nom de Sebastià Font i Cia., després amb el de Viuda de Sebastià Font i Cia., i, més endavant, amb el de Salvador Font i Verdaguer. L'any 1936, alguns treballadors de l'empresa secundaren la gestió del gerent Ignasi Font Aleu.

El 27 de gener de 1939, el mateix dia de l'entrada de les tropes franquistes a Mataró, Salvador Font (Annex) lliurà una detallada informació sobre les seves circumstàncies personals durant el conflicte. Explicà que «durante toda la dominación roja no se incorporó a filas y se encontraba en Mataró». Afegí que «ni vistió uniforme, y nunca dejó de ser paisano haciéndose valer su profesión de técnico como indispensable cuando la casa Font y Compañía, de esta, fue colectivizada y lo mismo cuando la casa colectivizada pasó a depender de la Dirección General de Transportes por Carretera».

Quan se li preguntà sobre els «servicios» que havia prestat a la Causa Nacional indicà que havia procurat «restar ayuda a los rojos declinando ofertas para fabricaciones de granadas y piezas de proyectiles que hubieran tenido un empleo inmediato, y en cambio cooperamos con la casa General Motors Co. para fabricar el coche-camión "Maratón" que no llegó a término, quedando así el personal movilizado en los talleres y restado del frente».

L'empresa Roure y Cía. del carrer de Gravina també tingué un paper rellevant en la indústria de guerra. En esclatar la guerra, Joaquim Girvés

---

valor dels gèneres de punt tramesos de Mataró al front pujava a la xifra de 700.000 pessetes. Ahir es feu una operació importantíssima que puja l'elevada xifra de 2.000.000 de pessetes. Aquesta comanda feta a diverses cases industrials de Mataró, l'ha portat a terme per delegació del Departament de Proveïments de la Conselleria de Defensa de la Generalitat de Catalunya. Sortiren dels magatzems de les nostres fàbriques cap a Aragó gran quantitat de gerseis, caçadores, camisetes de pelfa, pantalons de pelfa, camisetes i pantalons de punt anglès camises apelfades. Per a transportar tots aquests gèneres han calgut més de 50 camions. Ara s'està fent una comanda a les indústries locals de 10.000 dotzenes de mitjons. A més se'n fa una altra, de tipus únic caçadores, el valor de la qual és de 400.000 pessetes», *Llibertat* 51, 19 de setembre de 1936.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 96 18/9/19 14:10

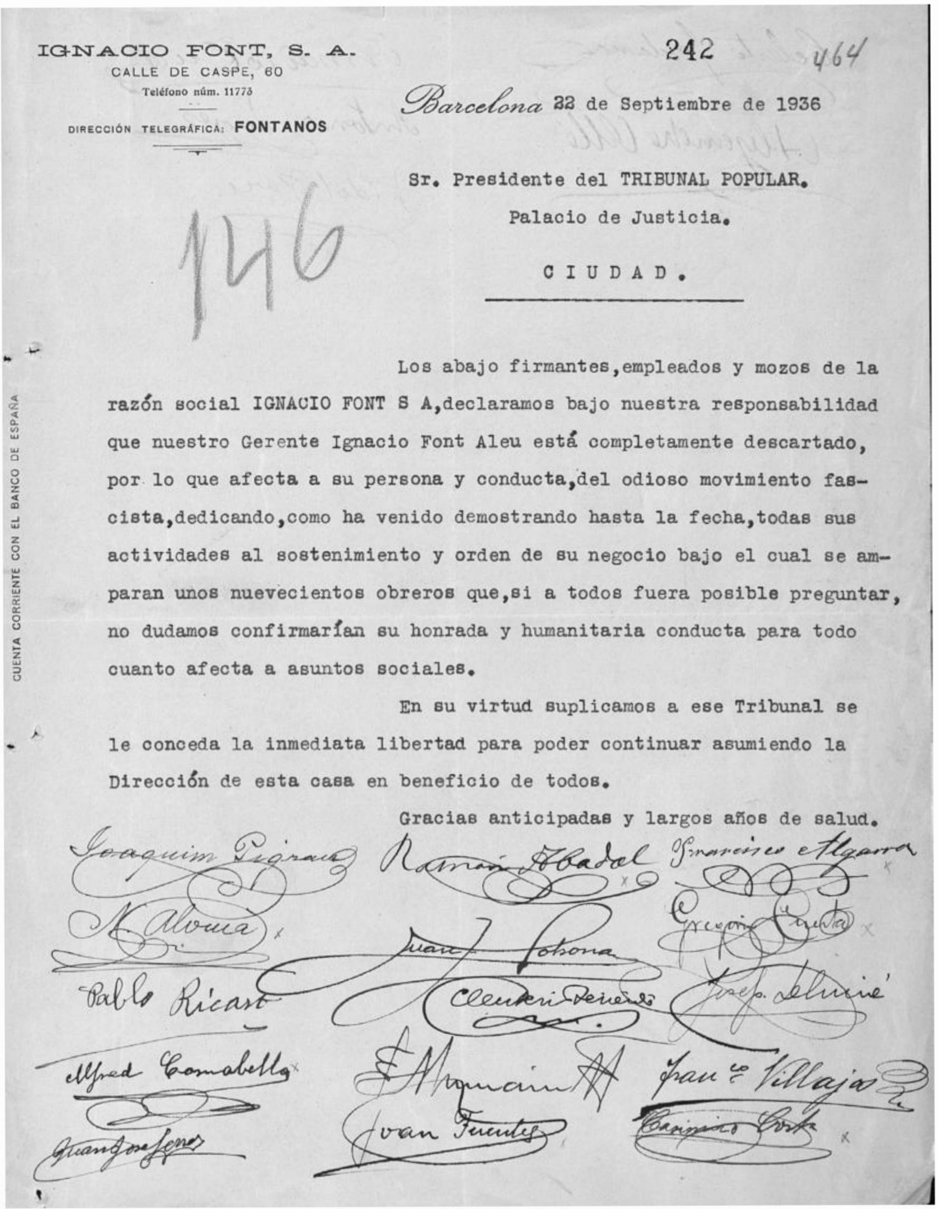

IGNACIO FONT, S. A.
CALLE DE CASPE, 60
Teléfono núm. 11775
DIRECCIÓN TELEGRÁFICA: FONTANOS

242 464

146

CUENTA CORRIENTE CON EL BANCO DE ESPAÑA

Barcelona 22 de Septiembre de 1936

Sr. Presidente del TRIBUNAL POPULAR.
Palacio de Justicia.
C I U D A D.

Los abajo firmantes, empleados y mozos de la razón social IGNACIO FONT S A, declaramos bajo nuestra responsabilidad que nuestro Gerente Ignacio Font Aleu está completamente descartado, por lo que afecta a su persona y conducta, del odioso movimiento fascista, dedicando, como ha venido demostrando hasta la fecha, todas sus actividades al sostenimiento y orden de su negocio bajo el cual se amparan unos nuevecientos obreros que, si a todos fuera posible preguntar, no dudamos confirmarían su honrada y humanitaria conducta para todo cuanto afecta a asuntos sociales.

En su virtud suplicamos a ese Tribunal se le conceda la inmediata libertad para poder continuar asumiendo la Dirección de esta casa en beneficio de todos.

Gracias anticipadas y largos años de salud.

Archivo Histórico Nacional, FC-CAUSA GENERAL, 1635, Exp. 2-242.

Mandri (Annex) —segons declaracions pròpies— treballava com a encarregat a l'empresa J. Roure, càrrec en el qual fou confirmat per la Subsecretaría de Armamento de España del Ministerio de Defensa. Girvés es trobava a les ordres de Gerardo Martínez, que era el responsable

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 97 18/9/19 14:10

a Mataró del control de la indústria de guerra, i «daba las órdenes para la producción de material de guerra, así como para su exportación». Girvés també formà part de la «Delegación de Agrupacion local de los talleres reunidos, que funcionaba a nombre de los Talleres J. Roure.» Estimà la producció del conjunt de les indústries en 1.500 granades de morter setmanals i explicà que no havia tingut contactes amb el Govern. Aquestes gestions les feia una comissió formada per Josep Roure, Eloi Català i Lluís Pla.

El mateix dia fou interrogat Pere Solà Sala, comptable. Explicà que coneixia Girvés des de feia uns catorze anys, que no li coneixia cap activitat política i que formava part de la comissió de treballadors i patrons que es creà per a satisfer «las contratas» que els feia la Subsecretaria d'Armament del Ministeri de Defensa, de la qual era delegat Gerardo Martínez. Aquesta comissió es limitava a trametre a la resta de tallers les instruccions rebudes. Afegí que «en todo momento el Señor Roure fue el dueño de la casa si bien sus funciones quedaban limitadas a los acuerdos del Comité de Control» del qual havia format part Girvés, d'acord amb les instruccions de la Generalitat que obligava els encarregats de tallers i fàbriques «a intervenir directamente en los controles ya establecidos». Solà féu avinent que la major part dels tallers de Mataró treballaven conjuntament «a nombre de Talleres J. Roure para los efectos de contratos de materiales de guerra y siempre las gestiones que realizó la Comisión mencionada fueron hechas en conjunto con representación de patronos y obreros».

El 14 d'octubre de 1939 declarà davant del jutge militar d'instrucció Josep Roure Julià, industrial metal·lúrgic i propietari de l'empresa. Testimonià que després del cop d'estat militar els sindicats metal·lúrgics confiscaren tots els establiments de la població erigint a cadascun un comitè de control i en l'empresa del declarant Girvés, aquest no en formà part. Amb l'arribada de Negrín a Barcelona totes les indústries passaren a dependre de l'Estat i en aquest punt la foneria Roure es convertí en la interlocutora amb l'Administració en representació pròpia i de la resta de tallers associats. Cada empresa estava representada per un treballador i el seu propietari. En el cas de la de Roure, el treballador fou Girvés. Tota l'activitat de les empreses fou controlada pel representant de l'Administració, Gerardo Martínez, essent la responsabilitat de Girvés la de ser cap de taller «no siendo cierto que fuera Girbés el organizador de las Industrias de Guerra».

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 98 18/9/19 14:10

Com no podia ser de cap altra manera, les col·lectivitzacions generaren situacions de molta tensió —amb amenaces de mort incloses— vers alguns empresaris, Joaquim Gargallo Miralles (Annex). Però en aquestes mateixes empreses alguns treballadors valoraven molt positivament la gestió que se'n havia fet durant l'etapa de gestió compartida.[107] També hi hagué empresaris que feren una valoració prou positiva de la gestió de les seves empreses i dels seus treballadors en l'etapa de la col·lectivització.[108]

Una situació diferent es donà en l'àmbit de l'activitat agrícola. Com assenyalà Josep Termes: «Al camp català, en canvi, va haver-hi un cert procés de col·lectivització, voluntària o forçosa molt conflictiva.»[109]

A Mataró hi hagué col·lectivitzacions, concretament les de les terres de propietaris el fills dels quals havien fugit a la zona franquista. Així, Francesc Casanovas Costa, pagès, acusà Rafael Sanabre Pujadó (Annex) de pertànyer a la Junta de Sindicatos de Campesinos afecta a la CNT i a la Junta Municipal Agraria. L'esmentat Costa explicà que aquestes institucions es dedicaven «al reparto de las fincas de los propietarios cuyos hijos les tenían en la España Nacional», i Sanabre era «Delegado de estas Colectividades». Un altre testimoni assenyalava Rafael Ramon Graupera (Annex) com a «Presidente de la Colectivización de Agricultores».

Un cas similar degué ser el que denuncià Joan Rodon Major, pagès. Segons declaració pròpia, Salvador Forns Pou (Annex) s'havia presentat amb altres companys —tots ells coneguts per haver treballat anteriorment a la propietat de Rodon— a casa del denunciant i «se hicieron cargo de las propiedades del denunciante a si como caballos carros y en general

107. Vegeu la declaració de Francesc Delhort Alsina a l'entrada «Agustín Martín Sobrino» de l'Annex.

108. Joan Rectoret Rigola, gerent de l'empresa Moltfort's, SA, signà un document a favor de Josep Ribas Duixans en el qual indicava: «...hago constar que durante la dominación roja y hasta que dejó obligadamente su trabajo habitual como consecuencia de la movilización de su reemplazo, formó parte del Comité de Control de esta fábrica, no obstante podemos constatar que de su actuación no se desprenden actos con finalidades perjudiciales para la industria, como particularmente para los Jefes de la casa, a los que ha respetado y mantenido obediencia, facilitándoles los debidos medios de vida y facilidades en el desarrollo de sus iniciativas de carácter privado, contrapuestas en muchas ocasiones a las directrices que emanaban de los sindicatos»; vegeu l'entrada «Josep Ribas Duixans» de l'Annex.

109. Termes, *Història*, p. 401.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 99 18/9/19 14:10

todo lo concerniente a un Agricultor». Afegí que les finques «se hallaban completamente sembradas, haciéndole por tal motivo un gran perjuicio, y pérdida grandísima». Al mateix temps, li prohibiren «que pusiera los pies en las fincas que robaron y que si lo haría lo matarían».

La gestió de les terres que estaven en règim d'arrendament també fou problemàtica, com es pot percebre en el cas d'Antoni Vinardell contra Miquel Noè Teixidó (Annex).

Un altre aspecte de conflictivitat en l'àmbit agrari fou el de les condicions de treball. Josep Torrents Francès (Annex), president del Sindicat de Treballadors de la Terra, fou denunciat per diversos propietaris per haver-los obligat a satisfer elevades exaccions econòmiques sota amenaces. Torrents respongué que les multes obeïen al fet que «los patronos agricultores [...] hacían trabajar a sus obreros más horas de las debidas».

L'activitat sindical i col·lectivitzadora es mogué també a d'altres àmbits professionals. Així, el 14 d'agost de 1936 es concretava la creació d'un conjunt de músics professionals que treballarien als cinemes locals per tal de pal·liar la seva situació d'atur.[110] D'una manera similar, a instàncies de la CNT es creà un sindicat de professions liberals que aplegava periodistes, dibuixants, llicenciats, advocats, arquitectes i estudiants.[111]

L'embranzida col·lectivitzadora empesa des dels primers moments no sempre respongué a les expectatives que s'havien creat de bon inici. Un

110. «El Comitè local ha acordat que un conjunt de dotze músics actuïn des d'aquesta setmana als cinemes locals. Aquest conjunt, alternant-ho cada setmana, actuarà per exemple al Bosc la sessió del dissabte a la nit, al Clavé el diumenge a la tarda i al Gayarre a la nit. O sigui que aquest únic conjunt de dotze músics actuarà setmanalment a tots els cinemes mataronins en una sola sessió a cada local. Tols els músics de l'al·ludit conjunt són professionals i sense feina. Cobraran cada un d'ells setmanalment 20 pessetes del Clavé, 20 del Bosc i 15 del Gayarre. Aquesta solució de la crisi que pateixen els músics professionals és provisional», *Llibertat* 20, 14 d'agost de 1936.

111. «Notes Oficials. C. N. T. A. I. T. Sindicat de Professions Liberals. Per tal d'organitzar el Sindicat de Professions Liberals en aquesta ciutat, ens plau invitar a tots els professors en general, periodistes, dibuixants, llicenciats, advocats, arquitectes i estudiants, a la reunió que se celebrarà el propvinent dimecres, dia 30, a dos quarts de deu de la nit al local social de la Federació Local de Sindicats, carrer de Jacint Verdaguer (abans Coma). Essent d'una importància cabdal l'objectiu d'aquesta convocatòria a la coordinació de les tasques inherents a les professions esmentades no dubtem de l'assistència a la reunió anunciada. Mataró, 29 de setembre del 1936. La Comissió Organitzadora», *Llibertat* 58, 28 de setembre de 1936.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 100 18/9/19 14:10

any després s'aixecaven veus crítiques que denunciaven la situació que s'havia creat.

> Els primers temps, —perquè la guerra semblava curta,— podia acceptar-se que es munyissin les mamelles encara mig plenes de la burgesia. Podia acceptar-se cobrar sense treballar, fer poca feina i ben pagada. Perquè hom pensava que era una disbauxa limitada […]. La Revolució ha patit greus errors d'inconsciència; ha patit de falsos apòstols i manca de veritables guiadors. Tot el que li ha mancat de laboriositat constructiva, ho ha tingut sobrer de fraseologia verbal. I també, un mal cert ha estat que, perfectes ineptes, amb carcassa revolucionària, bons xerraires, però buits de coneixements socials constructors, s'hagin encarregat principalment de quasi tots els llocs dirigents de la producció.

Santiago Lleonart Itxart (Annex), autor d'aquestes reflexions, proposava una sèrie de canvis organitzatius per tal de pal·liar aquesta situació.[112] En alguns casos, hi hagué col·lectius que, davant la difícil situació creada, renunciaren a algunes de les reivindicacions històriques.[113]

112. «Incapacitat constructiva? (…). Així podeu veure en un dels cèlebres Comitès de la fàbrica tal o qual, com actuen completament ineptes, cinc o sis encarregats de fer-la rutllar que s'encarreguen, però, de rovellar-li les rodes (…). També s'ha de coincidir entre tots plegats, en l'anul·lació d'aquests consells de fàbrica, que tenen tantes vegades categoria de tècnics, sense tècnics de res. Poden tenir categoria fiscalitzadora, però mai ficar-se per tot i fer de burgesos. Amb un de sol que tingui tota la responsabilitat, però també la utilitat, i el consell fiscalitzador seguint les directrius acceptades pel total pla econòmic d'aquella indústria, pot millorar la seva marxa. Això sí, el responsable que no compleixi —que podria ésser un sabotejador— amb la vida, l'afusellament li faria pagar el seu defalliments o traïdoria (…). Santiago Lleonart Itxart, *Llibertat* 317, 29 de juliol de 1937.

113. «Els Treballadors de Farmàcia. —La Comarcal de Mataró del "Sindicat General d'Auxiliars i Treballadors de Farmàcia i Laboratori de Catalunya U. G. T.", interpretant els moments revolucionaris, creiem que és de suma necessitat que es vagi a la consolidació de l'economia del país i per tant acordem renunciar als beneficis de la jornada de les 40 hores setmanals que implantà un decret de la Generalitat i establir en el seu lloc la jornada setmanal de les 48 hores des del 1 de gener del 1937. El que es fa avinent a tots els afiliats de Mataró i el Maresme pels seus consegüents efectes», *Llibertat* 121, 11 de desembre de 1936.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 101 18/9/19 14:10

II.3. Ordre públic i defensa

> El poble per cap motiu s'ha de deixar desarmar. L'armament en mans dels treballadors és la garantia de la revolució.
>
> Discurs d'Andreu Nin, Mataró, 16 d'agost de 1936.[114]

El sollevament militar del 18 de juliol de 1936 tingué com a efecte immediat la necessitat de crear uns mecanismes de contenció social, més enllà de les forces d'ordre públic, de les quals no se sabia cap on es decantarien.

Segons Jaume Lladó, la nit del 18 de juliol tingué lloc una reunió de les entitats obreres al Teatre Bosque en la qual es prengué l'acord de crear un Comitè de Salut Pública o Comitè Antifeixista.[115] Diu que en formaren part Joan Peiró i Manuel Mascarell per la CNT i Salvador Romagosa i Francesc Lladó per la UGT. La primera iniciativa que prengueren fou la de convocar l'alcalde, Salvador Cruxent, per fer-li avinent la creació d'aquest organisme que pretenia «vetllar pel restabliment dels principis democràtics de la República i, al mateix temps, vetllar per la seguretat ciutadana».[116] L'alcalde i els membres del comitè iniciaren les gestions per conèixer l'actitud de la Guàrdia Civil i dels carrabiners.

Un cop rendits els comandaments militars, les organitzacions obreres prengueren el control de la caserna i amb ella el de les armes que hi havia, que foren repartides entre els diferents grups. El 20 de juliol es constituïa oficialment el Comitè de Salut Pública o Comitè Local Antifeixista, presidit per l'alcalde Cruxent i per representants de la CNT, la FAI, les Joventuts Llibertàries, Esquerra Republicana, els socialistes, els comunistes, la UGT, Acció Catalana Republicana i el POUM. Aquest comitè organitzà, alhora, el Servei de Milícies Ciutadanes[117] que fou dirigit per Jaume Lluís Mas,[118] un personatge cabdal de la repressió a Mataró.

114. Salicrú, *Crònica*, p. 23.

115. «Resultat final d'aquesta reunió fou la decisió de crear a Mataró un Comitè antifeixista compost per representants de les dues sindicals, amb la missió de vetllar per al restabliment dels principis de la República, controlar l'ordre públic i fer front a totes les eventualitats», Lladó, *Mataró*, p. 22.

116. Lladó, *Dues viles*, p. 52.

117. Salicrú, *Crònica*, p. 13.

118. Colomer, *La Guerra Civil*, p. 111.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 102 18/9/19 14:10

La situació creada durant aquest primers dies d'exaltació revolucionària propicià la possibilitat d'actuacions absolutament al marge de tota legalitat i de qualsevol moralitat. La premsa se'n feu ressò d'una manera gairebé immediata.[119] Per acotar, fins on fos possible, aquesta situació, el dia 25 de juliol de 1936, el Comitè Local de Milícies Antifeixistes feia públic un comunicat en el qual s'indicava que «essent indispensable d'una manera absoluta a aquest Comitè tenir el control de totes les armes, curtes o llargues» es disposava que, tothom qui actués amb armes havia d'inscriure's en qualsevol dels grups que integraven les Milícies Antifeixistes. Els qui posseïssin armes i no es volguessin allistar havien de presentar-se a la seu del comitè. Es fixà com a termini per a complir aquestes disposicions l'endemà a les 9 del vespre. Passat aquest moment, qualsevol que disposés d'arma sense el corresponent permís del comitè seria «considerat facciós i demés de prendre-se-li l'arma, seria sancionat amb les disposicions més rigoroses».[120] En aquest mateix sentit, el comitè local dictà disposicions molt concretes sobre la pràctica dels escorcolls domiciliaris, que esdevenia un mecanisme per a la comissió de tota mena d'abusos.[121]

119. «Contra el pillatge. Amb l'estat de coses actual no fora res estrany que hi haguessin individus que tractessin d'aprofitar-se, dedicant-se al pillatge. En els uns pot ésser qüestió de temperament i en els altres de necessitat. Tot això, però, no faria més que posar en evidència la malaltissa mentalitat creada amb tants segles de vandalisme "legal", per la qual cosa, si bé reconeixem que és explicable, no trobaríem pas atenuants de cap mena en descàrrec dels qui incorreguessin en aquesta delinqüència, tenint en compte les circumstàncies que travessem. Ens ha vingut alguna nota que denuncia principis d'aquesta plaga social i no dubtem que, tant per part dels comitès responsables, com del poble actiu en general, s'estan prenent mesures encaminades a evitar que prengui peu i arribi a posar una taca a la honrada i diàfana actuació de les milícies populars i antifeixistes. Treballadors! Ciutadans! No permetem que descendeixi fins a confondre's amb el fang la magnífica gesta del poble treballador. No consentim que quatre desgraciats ens col·loquin en un pla que podria ésser natural tractant-se dels nostres enemics, als quals això d'apropiar-se les coses públiques i privades els va bé perquè constitueix tota llur ideologia, però que ni ara ni mai respondrà a l'elevat concepte que de la llibertat i de la civilització tenim els qui lluitem avui contra el feixisme i sempre contra tot el que signifiqui privilegi, tirania, incultura i els derivats d'aquestes maleses socials que fins ara han omplert de dolor i de vergonya la humanitat», *Llibertat* 3, 25 de juliol de 1936.

120. *Llibertat* 3, 25 de juliol de 1936.

121. «Notes Oficials. Departament d'investigació. Mataró. Per tal d'evitar els actes de robatori i pillatge i pel necessari control de tota acció revolucionaria, el Departament d'Ordre Públic posa a coneixement de tothom que: 1.r· Només poden fer registres domi-

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 103 18/9/19 14:10

El 20 d'agost de 1936, el Comitè Antifeixista es reafirmava davant la població en les seves atribucions i la seva autoritat en un to força amenaçador.[122] El mes d'octubre es dissolgué el Comitè de Milícies Antifeixistes i en la remodelació municipal subsegüent es constituí la Conselleria de Governació que presidí Pasqual Leal (Annex), membre de la CNT. El 12 de gener de 1937, el Govern municipal es plantejà la creació d'un «òrgan o instrument d'Ordre Públic i Investigació Antifeixista, que vetlli i no permeti que els enemics del poble puguin actuar impunement en la nostra Ciutat, en servei d'informació i enllaç, debilitant, per tots els mitjans, la reraguarda». A aquest efecte es constituí la Brigada d'Investigació, Ordre Públic i Serveis Municipals que tingué un poder omnímode sobre vides, béns i persones durant tot el període de guerra a Mataró.

En foren nomenats: cap general, Jaume Lluís Mas; cap dels serveis d'investigació, Miquel Albiol Sànchez; cap de serveis municipals, Salvador Bellalta Illa, i cap de serveis nocturns, Joaquim Ametller Fàbregas.[123]

---

ciliaris els milicians amb ordres d'aquest Departament. 2.°n Qualsevol que pel seu compte faci un registre, sense l'autorització corresponent, serà considerat facciós i se li aplicaran les sancions més rigoroses», *Llibertat* 36, 2 de setembre de 1936.

122. «Notes Oficials. Informació local. Ban. La sublevació militar feixista contra el Govern legítim de la República i organitzacions obreres que es produí fa un mes encara no ha estat vençuda totalment. A Catalunya, el braó i l'heroisme del poble i cossos armats lleials al Govern esclafà ràpidament la criminal temptativa, netejant d'enemics tot el territori. La lluita, però, en defensa de la Llibertat encara continua més decidida que mai, en els fronts de combat d'aquelles terres dominades encara per la tirania i el despotisme dels sediciosos (...). Entenent-ho així, aquest Comitè recorda a tothom l'estat anormal d'aquest moment revolucionari en virtut del qual i de les exigències que calen per a la seva salvaguarda i defensa el Govern de la Generalitat de Catalunya i aquest Comitè, adopten acords que han d'ésser, són i seran portats a la pràctica amb l'obligatòria assistència moral i material de tots els ciutadans. Així mateix, en el cas que algú negui aquesta assistència i per mitjà de comentaris es dediqui a difondre, entre la població espècies que originin i estenguin un estat moral advers a l'actual moment revolucionari, es farà mereixedor de les sancions que aquest Comitè, en cada cas, cregui pertinent. De l'esperit revolucionari i amant de la llibertat del poble de Mataró, cal esperar que aportarà la seva adhesió més absoluta a les consignes fetes públiques per aquest Ban, ningú, donarà lloc a que aquest Comitè hagi d'adoptar decisions d'aplicació greu. Mataró, 20 d'agost de 1936. El Comitè Antifeixista», *Llibertat* 26, 21 d'agost de 1936.

123. Sotscap de Serveis Municipals, Ricard Bassas Masferrer. Auxiliar del cap general, Raül Costa i Pagès. Escrivent d'Ordre Públic, Josep Vives Isern. Escrivent de Serveis Municipals, Nicolau Roche Nogueroles. Individus afectes a la Brigada d'Investigació: Joaquim Montserrat, Josep Gallemí, Josep Arnó, Domènec Mata, Llorenç Ferrer, Francesc

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 104 18/9/19 14:10

Arxiu Comarcal del Maresme, FET y de las JONS, Delegació de Mataró, U. D. 257.

En finalitzar la guerra, els serveis d'informació de la Falange elaboraren un informe sobre els principals membres d'aquest comitè —a partir de la fotografia que s'inclou—, per a la qual cosa numeraren cadascun dels personatges presents. Per a l'autor de l'informe, tots eren «patrulleros presuntos asesinos, habiendo tenido actuación en el famoso coche "Fantasma"».[124]

El número 1 corresponia a Miquel Albiol Sánchez, membre d'Esquerra Republicana. Se l'acusava d'haver participat en detencions, escorcolls i comisos. Havia portat arma llarga —se'n detallà la marca i el número de sèrie—, arma curta i fusell o pistola metralladora. El número 2 corresponia a Joan Arnó Castañé, militant de la CNT-FAI. Havia portat arma curta i era l'enllaç de comitè local amb Barcelona. Se'l relacionava amb la direcció dels milicians que feien les detencions i els escorcolls. Una nota marginal indicava que probablement era a l'Argentina en el mo-

Serra, Ramon Serra, Joan Geremias, Josep Brunet, Antoni Ros, Joan Tarensi, Àngel Escalé, Domènec Geremias. Arxiu Comarcal del Maresme, FET y de las JONS, Delegació de Mataró, U. D. 257.

124. Les dades següents estan extretes d'aquest mateix document redactat pels serveis d'informació de la Falange local, Arxiu Comarcal del Maresme, FET y de las JONS, Delegació de Mataró, U. D. 257.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 105 18/9/19 14:10

ment de redactar l'informe. A Jaume Lluís Mas li corresponia el número 3. Era militant de CNT-FAI. Cap del Servei d'Investigació i Informació, «principal orientador de detenciones, registros e incautaciones teniendo en su poder uno de los sellos del Comité». Afegia l'informe que havia participat en detencions fora de Mataró. Portava arma curta, llarga i pistola metralladora. Una nota marginal indicava que en el moment de redactar el document era mort.[125]

Aquesta Brigada d'Investigació i Ordre Públic es feu càrrec, com el seu nom indica, de gestionar la convulsa realitat d'una ciutat que se sentia amenaçada per les tropes que al front lluitaven al bàndol dels sollevats, però també per les persones que —d'una manera encoberta— els podien secundar des de la ciutat mateixa. Foren els anomenats «quintacolumnistes». Hi hagué nombroses detencions de persones considerades desafectes.[126]

No és estrany, doncs, que aquest col·lectiu fos un dels primers a merèixer l'interès d'aquesta brigada. Un escorcoll al col·legi dels salesians permeté, segons el testimoniatge de la premsa, el descobriment d'un d'aquests nuclis.[127]

125. El número 4 correspondria a Domènec Mata Roca, militant d'Esquerra Republicana. Hauria portat arma curta i llarga i hauria intervingut en escorcolls. Se'l titllava de «mala conducta pública y privada». En nota marginal s'indicava que residia a la ciutat i el lloc on treballava. Raül Costa i Pagès seria l'assenyalat amb el número 5. Militant de la CNT-FAI. Se'n deia que era «casi analfabeto» i que hauria actuat intensament en «comisos, registros siempre en "pandilla" y en el coche "Fantasma" por lo cual se supone fundadamente que tomó parte activa en muchos actos delictivos incluso asesinatos». Número 6, Antoni Ros Clopés. Els primers dies del sollevament militar hauria fet patrulles de control, principalment a l'estació de ferrocarril i «por sus buenos servicios» fou incorporat a la Brigada d'Ordre Públic. Hauria participat en detencions i portat arma curta i llarga. El darrer, Joan Geremias Bayés, jornaler, militant de la CNT-FAI i de Joventuts Llibertàries. Hauria fet serveis amb arma llarga. S'indicà el número del mosquetó que utilitzava.

126. A tall d'exemple i, entre moltes d'altres: «La situació a Mataró. Continuen practicant-se registres i detencions per part de les milícies. Últimament han ingressat a la presó els senyors Joan Vila Agustí, Josep Català Carbonell, Joan Soler Farrerons, Josep Rosset Masafret, Joaquim Font Alsina, Emili Albó Franquesa, Josep Vives Pàmies, Josep Valls Arabia i Francesc Comes Figueres. L'ex alcalde Josep Mª Fradera i Pujol, detingut dies enrere, ha estat traslladat a Barcelona, als calabossos de la Comissaria General d'Ordre Públic», *Llibertat* 10, 3 d'agost de 1936.

127. «Reportatges pintorescos. La cinquena columna a Mataró. I L'altre dia, en aquell despatx dels baixos de l'Ajuntament, el Cap d'Ordre Públic de Mataró ens esperava amb tot un plec voluminós de papers recollits: Ací tens les proves de com perdia el

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 106 18/9/19 14:10

Lligada a aquesta problemàtica hi havia la tinença d'aparells de ràdio que permetien escoltar les proclames de les emissores faccioses. Com a mesura preventiva, les autoritats elaboraren un cens dels aparells existents i obligaren els propietaris a declarar-los sota amenaça de ser considerats facciosos.[128] Lluís Adan, que vivia al carrer de Sant Agustí, recor-

---

temps la nostra cinquena columna (...). Era l'edifici magnífic de l'antic col·legi dels Salesians. Fins el 19 de juliol era regit per eclesiàstics i estava destinat a internat d'alumnes de 1.er i 2.on grau d'ensenyament. Era una institució al servei dels rics, perquè no hi ha cap home que visqui del seu treball que pugui pagar factures de col·legi dels seus fills de 200, 300 i 400 pessetes mesals. El C.E.N.U. va convertir l'edifici en "Grup Escolar Joaquim Costa". Però, naturalment, sempre hi ha descuits en èpoques de convulsió com la que hem viscut, l'edifici va quedar sense "netejar". Oficialment varen quedar-hi entre empleats i tot set individus. I res més. (...) I quan aquella porta es va obrir va començar el registre... Aquells set homes oficialment registrats, varen convertir-se en una vintena. Una mena de miracle de pans i peixos, sense pa, però amb peixos a la fi. De peix gros, cap. No passaven de peixos blaus. I va començar la recollida: Els agents detingueren a 14 dels "reclosos" ja voluntàriament: en camionetes foren traslladats a Barcelona, detinguts a resultes del sumari. Eren aquests: Antoni Almaiana, José Pintado, Modesto Bellido, Demetri Delgado, Joan Piles, Marian Beltran, Joan Pujol, Esteve Garcia, Joan Miret, Joan Gulver, Francesc Aparicio, Joaquim Carcasona, Amadeu Burdeus, Josep Soler. / La cinquena columna a Mataró II. (...). Ja hem dit que allà no havia arribat cap ordre ni disposició de les que s'han produït d'ençà de l'alçament feixista. Ni la destrucció decretada sobre objectes d'idolatria religiosa. Muntanyes de làmines i objectes, papers i més papers. En una sala trobaren una instal·lació ex-professa per dir-hi missa. Hi era tot: fins el vi, elements indispensable per tirar endavant (...). Per la documentació trobada es pot demostrar que tota aquesta comunitat són de la mateixa mentalitat des de l'altre cantó. No hi ha cap idea ni cap punt de vista elevat. Exercien amb un renom sense parió l'educació de les nostres famílies acomodades, i no obstant, ens cau l'ànima als peus davant de la pobresa mental que demostren en una senzilla lletra. D'uns professors tan curts de gambals n'havien de sortir, per força, generacions d'estúpids i de cretins que eren el material indispensable per fer "Accions Populars". "Renovacions Españolas" i "Falanges" (...). En relació més o menys estreta amb aquests detinguts, va detenir-se a Ciril Armengol Soler, ex-mestre del Centre Catòlic (...) repartia les consignes de Radio Verdad a les beates de Mataró (...) Emília Font Calvo, detinguda també i que era de la sèrie que escampen les bestieses de les ràdios faccioses per la ciutat (...). El detingut Ciril, per nom nou Eduard, entretenia sovint els seus ocis al piano. I hom conta que el seu plat fort era la coneguda "marxa dels estornuts" per mal nom "La marcha real" (...). En efectuar-se un registre a casa seva varen ésser trobats una pila d'objectes de procedència missal: vestits, casulles, estoles, etc. etc.», *Llibertat* 244, 4 de maig de 1937.

128. «Havent acordat aquest Comitè Municipal Permanent la confecció d'un Cens de tots els aparells receptors de ràdio que existeixen en aquest Terme municipal, es posa en coneixement de tots quants en posseeixin, que deuen passar a declarar-los en les

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 107 18/9/19 14:10

da com, a les hores que l'emissora facciosa Radio Verdad emetia les seves proclames —al vespre/nit—, membres de la policia, que tenien la seu a la casa número 25 de l'esmentat carrer, es passejaven per les teulades de les cases per tal d'identificar possibles oïdors de l'emissora. Una de les consignes que se solien radiar era el nombre de sèrie dels bitllets del Banc d'Espanya que els facciosos considerarien de curs legal a la fi de la guerra. Això originà uns moviments monetaris a la rereguarda republicana que foren denunciats per la premsa.[129]

Un altre tema recurrent per als serveis d'ordre públic fou el problema dels homes que, en ésser progressivament cridats a files per incorporar-se a l'exèrcit de la República, es feien escàpols.[130] Hi havia dues possibilitats bàsiques per defugir les obligacions militars. Una era la fugida, generalment a través de la frontera amb França, per tal d'arribar a les zones controlades pels insurrectes a través del País Basc. Hi hagué veritables xarxes dels anomenats *passadors* que facilitaven aquestes tasques, com es pot comprovar en el cas d'Esteve Albert (Annex). Hi ha algun cas documentat de fugida per via marítima vers l'illa de Mallorca, com fou el de Salvador Esquerra Tuñí (Annex). La segona opció era amagar-se dels agents reclutadors amb la connivència dels familiars o persones conegudes. Foren els anomenats *emboscats.*

Quan es donava alguna d'aquestes circumstàncies, les forces sindicals acordaren fer exposició pública dels noms dels desertors.[131] Les au-

---

Oficines municipals d'aquests Ajuntament (Conselleria de Governació), dins el termini improrrogable de vuit dies, advertint que els que no compleixin aquesta disposició seran considerats com elements facciosos. Mataró, 6 de gener del 1937.— El Conseller de Governació, Pascual Leal», *Llibertat* 144, 7 de gener de 1937.

129. «Fa uns quants dies hom nota com molts ciutadans ensenyen d'amagatotis i només als amics de confiança un paperet ple de xifres (...). Segons "Radio Verdad", quan els facciosos guanyin —ara li fan el mànec— només seran vàlids determinats bitllets del Banc d'Espanya. I la gent es lliura a especulacions de totes classes i els bitllets "vells" es paguen amb prima. La qual cosa fa que els "vius" poc escrupolosos es dediquin a tota classe de transaccions», *Llibertat* 416, 23 de novembre de 1937.

130. «A Mataró hi ha un nombre reduïdíssim de soldats que no s'han presentat. I a tot arreu la xifra és del mateix tipus, cosa que permet treure'n conseqüències falagueres d'una banda i redueix la persecució dels emboscats a una simple operació de policia. Però, per això mateix cal extremar la vigilància perquè ningú presti, inconscientment, un servei als feixistes, recolzant sota excuses diverses a qui té deures a complir en defensa de la causa de tots plegats.— A», *Llibertat*, 294, 2 de juliol de 1937.

131. «Contra els sabotejadors de la causa del poble.— Complint acords convinguts,

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 108 18/9/19 14:10

toritats locals prompte prengueren mesures en contra dels fugats i de les seves famílies.[132] Se'ls acusava de col·laborar amb la quinta columna difonent tota mena de notícies i rumors per tal de sembrar el desànim i el derrotisme a la rereguarda.[133]

L'any 1937 es prengué un important acord entre totes les forces polítiques d'esquerra que pretenia eliminar una pràctica que havia estat generadora d'un gran nombre de situacions dramàtiques atribuïdes a sectors incontrolats. Es tractava de grups armats que en altres poblacions intervenien en detencions o actes de naturalesa semblant. L'acord de maig de 1937 intentava posar fi a aquestes pràctiques.[134]

---

i al igual que altres sindicats, donem a la publicitat el nom d'un que fou company de treball i per tant afiliat a aquest sindicat. Influenciat per elements de la cinquena columna que, per dissort dels antifeixistes, continuen fent de les seves tractant de desmoralitzar la rereguarda i aconsellant resistència al compliment dels deures militars que la guerra ens imposa, En Jesús Ciges Pérez, ha deixat d'incorporar-se a l'Exèrcit Popular Regular quan ha estat cridada la seva lleva a la qual pertanyia. Conseqüents amb les nostres consignes ha estat donat de baixa de la plantilla del personal de la Banca Arnús, casa on treballava, i d'aquest sindicat, les quals determinacions fem públiques per a coneixement general. Mataró, 6 de novembre del 1937.— Sindicat de Treballadors de Banca, Borsa i Estalvi de Mataró i Comarca, U.G.T. El President, J. Compte», *Llibertat* 404, 9 de novembre de 1937.

132. «Aquests dies, els Agents de la Comissaria de Policia de Mataró han realitzat per tota la Comarca del Maresme, una intensa labor en persecució de desertors i emboscats, que ha donat ja força bon fruit (...). Perseguir desertors i emboscats és un dels deures que no poden ésser oblidats quan hi ha cada dia en el front de guerra soldats valerosos que cauen sota la metralla feixista. En aquesta tasca hi pot ajudar tothom que conegui casos. A l'alçada de la nostra guerra no hi pot haver qui al·legui ignorància i cada cas de deserció o d'emboscat és un cas de deserció que no pot quedar impune», *Llibertat* 522, 26 de març de 1938.

133. «Els emboscats. Els emboscats treballen. Treballen a l'ombra de la nostra gent, llençant insídies, fent córrer rumors, engruixint defectes i sembrant mala fe a tot arreu. I el que és més dolorós, en alguns casos, escudats amb un carnet que els immunitza momentàniament o els facilita llur acció (...). Cal ésser inexorable amb ells. I quan es comprovi un fet produït amb el propòsit deliberat de sembrar pànic o pertorbació, actuar enèrgicament. Que els emboscats són més perillosos encara que els enemics del front que lluiten amb les armes a la mà», *Llibertat* 148, 12 de gener de 1937.

134. «Reunides les representacions de tots els sectors antifeixistes de Mataró, i escoltada la declaració que han signat el Comitè d'Enllaç C.N.T. U.G.T. F.A.I. P.S.U.C., declaren que: Mentre no sigui enfrontar-nos amb el feixisme cap organisme i cap organització no deu acudir en ajuda d'altres pobles que amb menys visió que nosaltres amb els actes que cometen no fan altra cosa que fer a la rereguarda l'obra que no ha pogut fer

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 109 18/9/19 14:10

I és que, fins i tot dins de la mateixa ciutat, hi havia persones vinculades a diferents grups polítics que podien organitzar aldarulls —principalment a les sales cinema— que obligaven a la intervenció directa del cap de la Brigada d'Ordre Públic.[135]

Dies abans d'aquesta denúncia s'havia donat una situació d'aquesta índole protagonitzada per membres de la FAI, que, en el seu moment, fou denunciada per aquesta mateixa organització política.[136] El dia 12

---

el feixisme. Esquerra Republicana de Catalunya, Federació Local de la C.N.T., Comitè d'Enllaç C.N.T., U.G.T., F.A.I. i P.S.C. de C., Acció Catalana Republicana, U.G.T., Estat Català, P.O.U.M., F.A.I., Joventuts Llibertàries, Joventuts d'Esquerra, Joventuts Socialistes Unificades, P.S.U. de C. i Unió de Rabassaires», *Llibertat* 244, 4 de maig de 1937.

135. «Una nota del Departament d'Investigació i Ordre Públic.— Per vergonya de tots en donem compte que segueixen els repugnants escàndols promoguts per uns incapacitats, provocadors, irresponsables i incontrolats, que van al cinema per tal de molestar als altres espectadors (...). Esperem que no haurem d'intervenir, però si hi ha lloc ho farem per acabar a l'acte amb els barroers i els indignes de viure entre persones civils (...). El Cap d'Ordre Públic. Jaume Lluís», *Llibertat* 186, 25 de febrer de 1937

136. «Federació Anarquista Ibèrica. Una advertència a temps. El nostre propòsit en escriure aquestes ratlles, no és pas per atribuir-nos una victòria amb referència a la lluita que la F.A.I. ha vingut sostenint des del 19 de juliol ençà. (...) Com a cosa natural, el 19 de juliol la nostra organització específica es posà a la davantera de la lluita que el Poble anava a sostenir contra els canalles militars i contra tots els que fins aleshores havien esclavitzat al vertader Poble treballador. Per fi arribà l'hora sublim i oportuna perquè la F.A.I. demostrés amb fets que no era el que fins aleshores s'havia dit: això és, una organització d'atracadors, insolvents, vividors i pertorbadors dels interessos de la classe obrera (...). Des d'aleshores són molts els que van morir cridant Visca la F.A.I., i són molts també que quan entraven en combat cridaven amb totes les seves forces, que fins i tot els feixistes ho sentien, aquestes paraules heroiques i històriques pas a la F.A.I. (...). Però encara ens trobem amb qui té un interès remarcat a desprestigiar la F.A.I. i ens trobem amb el cas vergonyós del dia 6 del corrent. Uns individus mig embriacs, per vergonya del poble i de la revolució, varen entrar al "Cinema Gayarre" d'aquesta ciutat cridant amb una veu que desprenia una fortor de begudes alcohòliques i molestant també als assistents a l'espectacle amb crits de "Pas a la F.A.I.". És ací precisament on els homes de la històrica F.A.I. prenem la paraula i diem: Primer.— No consentirem a ningú, el presentar-se amb mals modes al públic de Mataró —milicià o no—, en condicions deplorables i cridant "Pas a la F.A.I.". Segon.— Tots aquells que vulguin profanar i desprestigiar a la F.A.I., deuran entendre's abans amb els anarquistes. Assegurem que abans que consentir que d'una manera canallesca i sense una força moral es vulgui ensorrar la nostra volguda F.A.I., oposarem el nostre braó en la seva defensa fins a morir, si fos necessari. És a tot això que estem disposats abans de consentir que cap milicià donant-se-les avui de revolucionari i tal vegada ahir era feixista profani la nostra organització específica i als homes que han caigut cridant pas a la F.A.I. a tot això queda reduïda la nostra "advertència

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 110 18/9/19 14:10

de gener, la Federació Local de Grups de la FAI publicà a la premsa un «aclariment important» en el sentit que la nota anterior havia estat considerada «com a ofensiva per un grup de milicians de la Columna Malatesta que es trobaven al Cinema Gayarre». L'aclariment especificava que l'escrit anterior «no anava per ells, sinó obertament pels irresponsables que confosos en l'anònim de la multitud d'assistents es dedicaren a avalotar d'una manera poc edificant i digna. Cap objecció contra germans que lluiten en els nostres rengles i demostren ésser-ne dignes. Queden complaguts».[137]

Altres temes lligats a l'ordre públic, en un sentit ampli del terme, podien tenir a veure amb les aglomeracions que es formaven en determinats moments davant la Caixa d'Estalvis,[138] amb la persecució dels acaparadors de queviures,[139] activitat que s'equiparava a l'actuació dels quintacolumnistes, o amb els robatoris.[140] Aquest darrer fet fou atribuït per Sal-

---

a temps". Mataró, 8 de gener del 1937. Federació Local de Grups de la F.A.I.», *Llibertat* 145, 8 de gener de 1937.

137. *Llibertat* 48, 12 de gener de 1937.

138. «Advertiment als ciutadans.— El Departament d'Ordre Públic posa a coneixement dels ciutadans que prohibeix terminantment la formació de cues al davant de la Caixa d'Estalvis. Sota cap pretext no es consentirà aquesta anomalia i els qui intentin infringir aquesta disposició seran degudament sancionats. Mataró, 19 d'abril de 1937.— El Cap d'Ordre Públic, Jaume Lluís», *Llibertat* 231, 19 d'abril de 1937.

139. «Conselleria de Governació. Departament d'Ordre Públic. Havent-se registrat darrerament l'afany de determinada gent de sabotejar en tot el possible el normal proveïment de la nostra ciutat acaparant tota classe de queviures a mida de les seves forces, aquest Departament, vetllant per l'ordre i el benestar de la nostra població, es veu en el deure ineludible de reprimir en tot el possible aquest saboteig i a tal fi es posa en coneixement de tots els ciutadans que aquells que es facin sospitosos en aquest sentit es procedirà a fer un registre a llurs domicilis, amb el benentès que a tota aquella persona a la qual es trobi més menjar del que en realitat li pertoca, segons respongui la tarja, serà empresonada o multada, i considerada a més com a element de la "quinta columna", car no es mereix cap més qualificatiu el qui saboteja el que és més necessari a l'home per viure: el menjar; sobretot en uns moments com els actuals, en què totes les subsistències escassegen. Mataró a 17 d'abril de 1937.— El Cap d'Ordre Públic, Jaume Lluís», *Llibertat* 231, 19 d'abril de 1937.

140. «Un fet vulgar de lladronici va ésser perpetrat, ahir a la tarda, a Mataró. Set homes armats anaren a una joieria, obligaren a obrir la caixa i s'emportaren varis estoig de joies (...). Perquè aquests set lladres vulgars, que poden amagar llurs instints sota l'aspecte de mobilitzats, són set homes que falten al front i set homes que augmenten les files de la cinquena columna», *Llibertat* 184, 23 de febrer de 1937.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 111 18/9/19 14:10

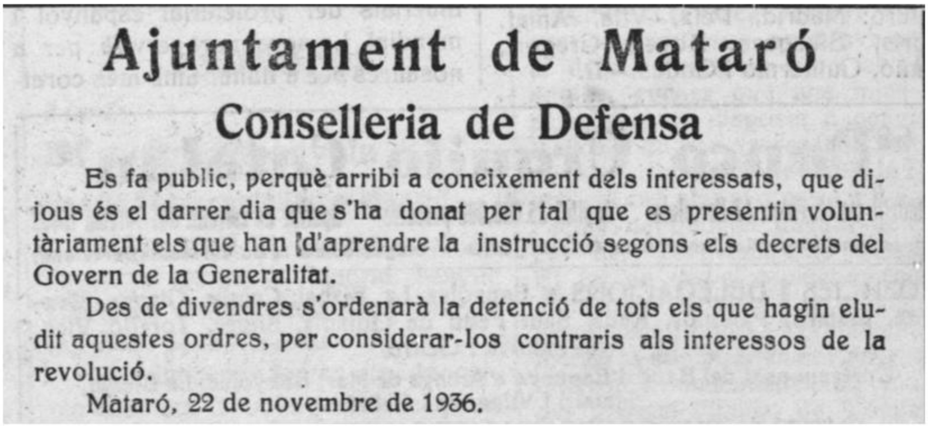

Ajuntament de Mataró

Conselleria de Defensa

Es fa public, perquè arribi a coneixement dels interessats, que dijous és el darrer dia que s'ha donat per tal que es presentin voluntàriament els que han d'aprendre la instrucció segons els decrets del Govern de la Generalitat.

Des de divendres s'ordenarà la detenció de tots els que hagin eludit aquestes ordres, per considerar-los contraris als interessos de la revolució.

Mataró, 22 de novembre de 1936.

Llibertat 105, 23 de novembre de 1936.

vador Bellalta Illa (Annex) a membres de la FAI de Barcelona, amb una certa connivència de Jaume Lluís. Salvador Bellalta era cap de la Guàrdia Municipal quan hi hagué l'atracament i feu les declaracions durant l'interrogatori a què fou sotmès per les autoritats franquistes.

Un altre esdeveniment controvertit fou la detenció de Jaume Genové i Joan Genové pel robatori de fons del Socors Roig Internacional.[141] Davant del Tribunal Popular que els jutjà, declararen que «si ells es declararen culpables fou per haver-se vist amenaçats per les pistoles dels homes que el poble havia confiat l'ordre». A la fi foren absolts, fet que originà una profunda indignació, expressada en els mitjans locals.[142]

141. «Dos subjectes, pare i fill, veïns de Mataró, que es nomenen Jaume Genové Ros i Joan Genové Pérez, varen ésser detinguts per lladres: no lladres vulgars sinó lladres sàdicament criminals, ja que es dedicaven al robatori dels cabals recollits al Socors Roig Internacional, per ajut de les víctimes antifeixistes. Dos lladres feixistes, com a conseqüència natural (...). Ara, a Mataró, s'espera la justícia del Tribunal Popular, sobre el qual hom té plena confiança», *Llibertat* 215, 29 de març de 1937.

142. «De tothom és conegut el denigrant acte realitzat per dos lladres que, per vergonya dels qui ho han permès, es passegen avui pel carrer. Quan es cometé el robatori realitzat per Jaume Genové i el seu fill Josep Genové, la opinió pública, tots els autèntics antifeixistes, reclamaven es realitzés amb els que havien robat la Caixa del Socors Roig Internacional, una justícia exemplar que servís d'escarment als que a espatlles de la guerra i la revolució volen viure la seva vida de depravació i vagància (...). Dos lladres es barregen entre els ciutadans honrats (...) que no conformes amb haver robat el diner dedicat als ferits, a les dones i als orfes de la guerra, posen en entredit l'autoritat dels companys de l'Ordre Públic de Mataró, dient que si ells es declararen culpables fou per

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 112 18/9/19 14:10

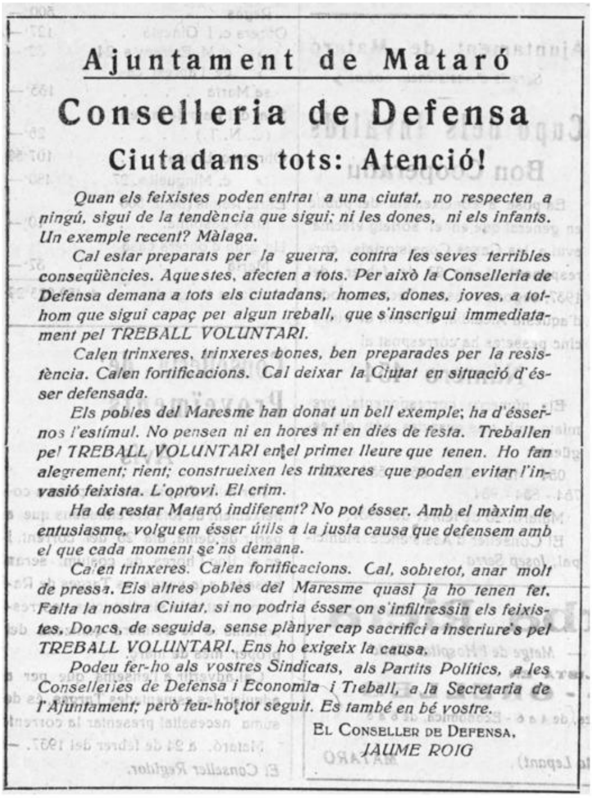

Ajuntament de Mataró

Conselleria de Defensa

Ciutadans tots: Atenció!

Quan els feixistes poden entrar a una ciutat, no respecten a ningú, sigui de la tendència que sigui; ni les dones, ni els infants. Un exemple recent? Màlaga.

Cal estar preparats per la guerra, contra les seves terribles conseqüències. Aquestes, afecten a tots. Per això la Conselleria de Defensa demana a tots els ciutadans, homes, dones, joves, a tothom que sigui capaç per algun treball, que s'inscrigui immediatament pel TREBALL VOLUNTARI.

Calen trinxeres, trinxeres bones, ben preparades per la resistència. Calen fortificacions. Cal deixar la Ciutat en situació d'ésser defensada.

Els pobles del Maresme han donat un bell exemple; ha d'ésser-nos l'estímul. No pensen ni en hores ni en dies de festa. Treballen pel TREBALL VOLUNTARI en el primer lleure que tenen. Ho fan alegrement; rient; construeixen les trinxeres que poden evitar l'invasió feixista. L'oprovi. El crim.

Ha de restar Mataró indiferent? No pot ésser. Amb el màxim de entusiasme, volguem ésser útils a la justa causa que defensem amb el que cada moment se'ns demana.

Calen trinxeres. Calen fortificacions. Cal, sobretot, anar molt de pressa. Els altres pobles del Maresme quasi ja ho tenen fet. Falta la nostra Ciutat, si no podria ésser on s'infiltressin els feixistes. Doncs, de seguida, sense plànyer cap sacrifici a inscriure's pel TREBALL VOLUNTARI. Ens ho exigeix la causa.

Podeu fer-ho als vostres Sindicats, als Partits Polítics, a les Conselleries de Defensa i Economia i Treball, a la Secretaria de l'Ajuntament; però feu-ho tot seguit. Es també en bé vostre.

El Conseller de Defensa,
JAUME ROIG

Llibertat 185, 24 de febrer de 1937.

L'evolució de la contesa bèl·lica feu que, progressivament, les escomeses enemigues fossin més properes i això obligà les autoritats a prendre tota una sèrie de mesures encaminades a pal·liar-ne els possibles efectes sobre la població.

Es dictaren disposicions per tals que els homes en edat militar participessin en exercicis de tipus militar.

El febrer de 1937, la Conselleria de Defensa feia públic un comunicat en què es demanava a la població la col·laboració en forma de treball voluntari per a l'excavació de trinxeres en prevenció d'una invasió per via marítima. El juliol del mateix any, l'alcalde Ramon Molist feia conèi-

haver-se vist amenaçats per les pistoles dels homes que el poble havia confiat l'ordre a la rereguarda (...). El Comitè Local del S.R.I. diu al poble que continua amb més dignitat que mai al front d'aquesta organització, i que pels mitjans legals procedents vetllarà per la justícia que és l'anhel màxim del poble», *Llibertat* 336, 20 d'agost de 1937.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 113 18/9/19 14:10

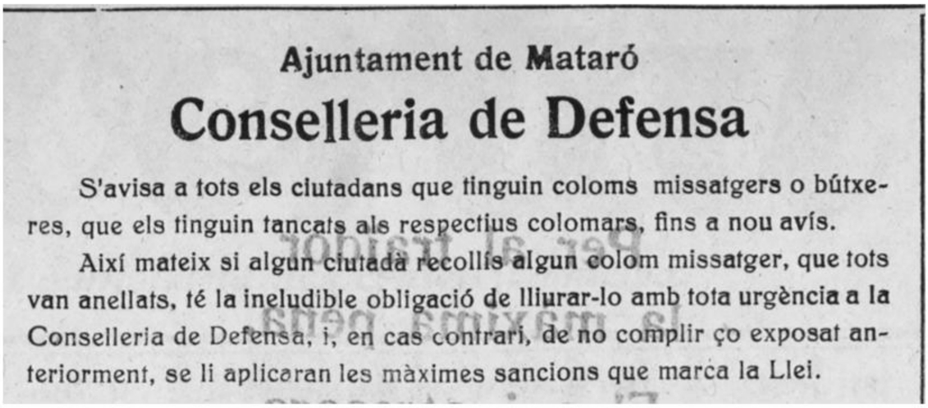
Ajuntament de Mataró

Conselleria de Defensa

S'avisa a tots els ciutadans que tinguin coloms missatgers o bûtxeres, que els tinguin tancats als respectius colomars, fins a nou avís.

Així mateix si algun ciutadà recollís algun colom missatger, que tots van anellats, té la ineludible obligació de lliurar-lo amb tota urgència a la Conselleria de Defensa, i, en cas contrari, de no complir ço exposat anteriorment, se li aplicaran les màximes sancions que marca la Llei.

Llibertat 187, 26 de febrer de 1937.

xer tot un conjunt de disposicions que feien referència als usos del front marítim.[143]

En paral·lel, es prenien mesures com les que feien referència a la tinença de coloms.

L'any 1937, els bombardeigs que patí la ciutat foren una mostra evident del caire que prenia el conflicte bèl·lic a les acaballes.[144]

143. «Ban.— Ramon Molist Valls, Alcalde-President de l'Ajuntament de Mataró. Faig saber: Complimentant ordres del Departament de Defensa de Costes de la Caserna General de l'Exèrcit de l'Est, encaminades a que la vigilància de les platges i costes sigui el màxim eficaç a fi de dificultar l'actuació de l'espionatge en tot el possible, he resolt posar en coneixement de tots els ciutadans d'aquesta localitat les següents disposicions: Primera.— Queda absolutament prohibida la circulació per tot el límit de la platja d'aquest terme municipal des de les deu del vespre fins a l'alba. Segona.— Els Ciutadans que desitgin prendre banys de mar, ho hauran d'efectuar forçosament dins del tros comprès entre la Riera denominada de Sant Simó per la part de Llevant, i la d'Argentona per la part de Ponent (...) abstenint-se en absolut i per cap concepte d'ocupar les trinxeres situades prop de la platja; en casos d'alarma deuran anar a refugiar-se en els edificis senyalats a dit efecte dins del casc de la Ciutat», *Llibertat* 294, 2 de juliol de 1937.

144. «Sense lliurar cap batalla, / per sorpresa, quan tot calla / torna el covard bombardeig. / Tot és tomba i és mortalla / que res deixa la metralla, / quan escup el seu bateig. / Ai, la inquietud i l'angoixa / com se'ns aferren al cor! / Com la tremolô ens amoixa; / com ens crida aquell que mor! / Amb les cases enrunades / ja no ens fan por les tronades / ni la sageta del llamp. / Fugint sota les ramades / les famílies acoplades / quan ens agelem al camp, / més pô ens fa sentí en l'altura / el roncar dels trimotors / que ens esventren la planura / sembrant la terra d'horrors. / Jorn rera jorn, nit i dia, / som damnats a l'agonia / del terror i el desconhort. / Sense llar i sense via / ens resta la Bogeria / per

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 114 18/9/19 14:10

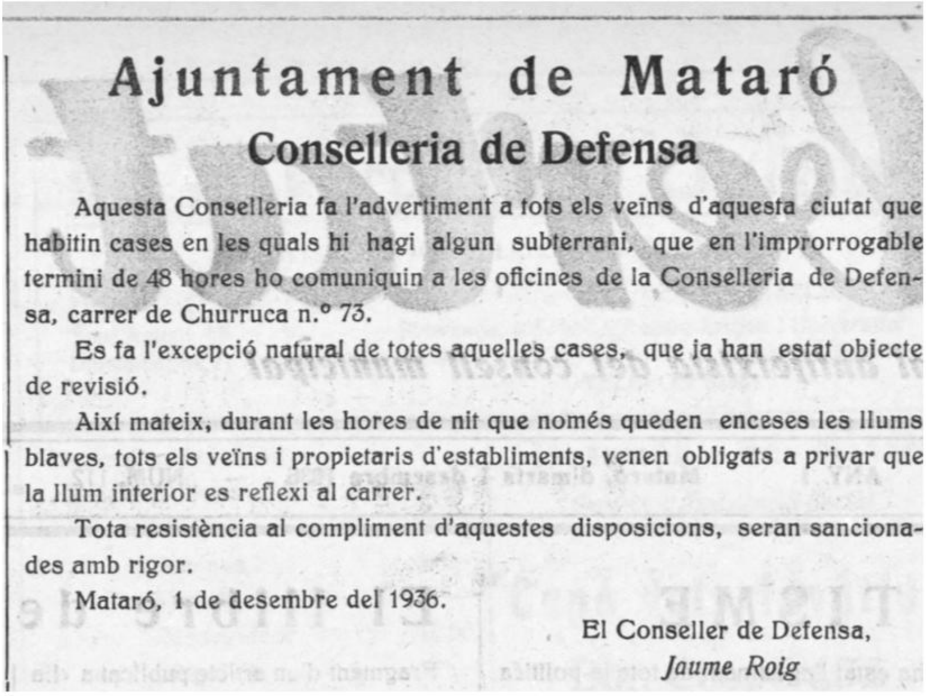

Ajuntament de Mataró

Conselleria de Defensa

Aquesta Conselleria fa l'advertiment a tots els veïns d'aquesta ciutat que habitin cases en les quals hi hagi algun subterrani, que en l'improrrogable termini de 48 hores ho comuniquin a les oficines de la Conselleria de Defensa, carrer de Churruca n.º 73.

Es fa l'excepció natural de totes aquelles cases, que ja han estat objecte de revisió.

Així mateix, durant les hores de nit que només queden enceses les llums blaves, tots els veïns i propietaris d'establiments, venen obligats a privar que la llum interior es reflexi al carrer.

Tota resistència al compliment d'aquestes disposicions, seran sancionades amb rigor.

Mataró, 1 de desembre del 1936.

El Conseller de Defensa,
Jaume Roig

Margarida Colomer ha estudiat l'impacte i la repercussió que tingueren els bombardeigs que patí Mataró.[145]

La premsa es feu ressò de les mesures que es prenien per afrontar la nova situació.[146]

Josep Aliberas tenia aleshores deu anys i veié com queien les bombes

---

escapar de la Mort. (...) Impotents, sense defensa, / el Món no capeix la immensa / iniquitat d'aquest crim? / No és prou la nostra sofrença? / La fumera no és prou densa? / No ressona prou l'abim...? / Que tot aquest extermini / i aquesta desvastació, / no l'escampi i l'encamini / la nostra maledicció! Francesc Rossetti», *Llibertat* 565, 19 de maig de 1938.

145. Colomer, *La Guerra Civil*, p. 178.

146. «Informació local. Dietari. Tires de paper. Els vidres dels aparadors han començat a lluir les tires de paper que han de salvaguardar-los en cas de bombardeigs. La guerra. És una manera de recordar-nos la lluita del front, cosa que amb massa facilitat molta gent oblida. Cal esmentar que molts d'aquests aparadors llueixen les tires, posades amb força gust. I en canvi en molts altres són posades amb una uniformitat que mareja. Potser caldria que, vistos models veritablement de bon gust, algun comerciant esgotés una mica la inventiva, perquè si bé cal estar atents a la presència de la guerra, és molt convenient no caure amb la monotonia absoluta. Cal demostrar que no s'és facciós... del bon gust. — Pi», *Llibertat* 135, 28 de desembre de 1936.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 115 18/9/19 14:10

el dia 27 de juliol de 1937 des de casa seva, al carrer de la Mercè. Segons el seu relat, el bombardeig «tothom l'esperava, perquè uns dies abans ho havia anunciat el general Queipo de Llano des de les seves al·locucions diàries des de Radio Sevilla, que s'escoltaven clandestinament i que s'escampaven per tot Mataró pel sistema de boca-orella, molt corrent llavors. El general Queipo de Llano, havia anunciat que el dia 27 de Juliol era la Festa Major de Mataró i per celebrar-ho ens faria una "visita"».[147]

II.4. Milicians al front

> Província d'Osca, 21 de novembre 1937. Diumenge! Llavis assabentats em porten a l'oïda el nom: Diumenge! Resto astorat. No puc arribar a creure-ho. I és així, tanmateix... El dimecres i els seus companys, riuen amb ironia des del fons de la setmana, de la meva sorpresa. Aquesta es metamorfeja en consternació. Avui em dono compte per primera vegada, del que és un diumenge sense diumenge. El dia ha nascut com un infant insuls: ni ha rigut, ni ha plorat. Lent i avergonyit d'ell mateix, s'ha mogut passejant per dins de la seva esfera de cendra [...]. El dia, que arriba a mitja edat, refusa un present d'espigues, i es prepara un epíleg sense glòria. Una ungla de sol, escrostona un moment, a l'horitzó, el migdia de pissarra. Allò és Catalunya! La llum i el pensament neixen bessons. El migdia, però, renya l'un i l'altre. Desapareix la llum. Plom, cendra i pensament [...]. Mentrestant, les hores han intentat amagar el rostre sota el vel de la tarda. Aquesta, però, esquinça l'ornament de dol, i el diposita en forma de corb a les conques de les roques. Els corbs

147. Segons el relat de Josep Aliberas, que em fou lliurat el 10 de maig de 2018, la víctima d'aquest segon bombardeig fou Marià Batlle. En l'acte del seu enterrament algú prengué la paraula per indicar que «els feixistes no respectaven ni els seus mateixos». Aquest comentari venia a compte del fet que l'explosió ensorrà part de l'edifici i quedà al descobert un tapís que s'havia amagat darrere d'un bufet. El tapís era obra del pintor local Finet i representava la Sagrada Família. El periòdic Llibertat recull les paraules que l'alcalde Molist havia dit al cementiri: «que les bombes feixistes, no distingien entre els amics o els enemics. Remarqueu —ha dit— que és una nova víctima per la qual no li ha valgut de res la seva significació», *Llibertat* 316, 28 de juliol de 1936.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 116 18/9/19 14:10

> de debò, sorpresos, surten i teixeixen un jeroglífic de plomes i renecs. La tarda, amargada, s'ajeu [...]. Uns moments de zenc i coure pinzellegen sense traça. S'endevina el crepuscle humil arrencant el perfum sempre verge de la farigola sempre oprimida. Amb ell, narcotitza el que resta del Tot. Aquest, vençut a la fi, desapareix... Jo amb Ell...
>
> Josep Punsola, «Aragó. Simfonia del diumenge gris», *Llibertat* 423, 1 de desembre de 1937.

El dia primer d'agost de 1936, el Comitè Antifeixista de Mataró feu una important declaració que significà el reconeixement públic i orgànic de les milícies locals. En el preàmbul es feia constar que «es fa precís que hom fixi el caràcter i finalitats d'aquesta institució popular, per a a qual la Història haurà de tenir-ne un judici enaltidor, no tant per les seves gestes presents i futures, que són i seran unes gestes traspuant heroismes meravellosos, sinó per llur alt sentit de civisme i moralitat, per l'exemplaritat de llur executòria».[148] A continuació es definien les milícies, no per analogia als altres cossos armats, sinó que s'afirmava que haurien de ser «sempre una guàrdia cívica al servei de les llibertats del poble; són les continuadores d'aquella institució que, amb el nom de Milícies Nacionals, durant el segle passat fou la més ferma defensora de les conquestes polítiques del poble després de la Revolució francesa». L'esmentat document constitucional del cos expressava que les milícies s'havien constituït com «un dic de contenció de les ambicions i la tirania de les castes militars» i, també, en un context en el qual «el capitalisme internacional cerca formes supremes i criminals per tal de perllongar llur injustificada supervivència com classe social». Segons l'esmentat document, aquesta nova organització esdevenia «un signe d'unitat i solidaritat entre el proletariat i la petita burgesia, amenaçades per igual per les escomeses brutals dels qui, essent responsables dels majors crims col·lectius registrats a la Història, necessiten vessar la sang dels pobles per tal d'afermar uns privilegis basats en la desigualtat universal i en l'esclavatge del proletariat».

El document feia una menció explícita al fet que aquestes altes responsabilitats sols es podien assolir «sentint al fons de l'ànima un insuperable concepte de la responsabilitat i la més suprema comprensió del que

148. *Llibertat* 316, 28 de juliol de 1936.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 117 18/9/19 14:10

és la disciplina en tota manifestació de vida de les grans col·lectivitats populars i de defensa ciutadana». Es ressenyava expressament que, si no s'assolien aquests objectius, «les milícies antifeixistes donarien mostra palesa de que el poble, el proletariat, resta encara incapacitat per a conquistar i viure les noves formes de convivència social que són necessàries perquè la Humanitat arribi a assolir la somniada felicitat».

Després d'aquest marc teòric, es passava a fixar actuacions concretes, tot tenint present la normalització de la vida industrial de la població. Així, el comitè reclamava el retorn al treball de tots els rams de la producció. Però, per tal d'evitar que la població restés «abandonada a les possibles escomeses de l'enemic, i pugui en tot moment ésser defensada d'aquest», s'establí que les milícies en actiu haurien d'estar integrades per 160 persones «degudament seleccionades, no sols pel seu esperit combatiu, sinó també per les seves condicions de moralitat».

Havien d'estar organitzades en cinc escamots. Dos de quinze persones, un de dotze i dos de nou. Cadascun d'aquests grups havia de ser responsable de les cinc entrades de la població fent la seva tasca en tres torns de vuit hores. L'entrada de Barcelona per Vilassar disposaria de cinc milicians per torn, com l'entrada pel veïnat de l'Havana. L'entrada per la carretera de Mata, tres milicians, la del camí del Mig, tres més, i l'entrada des d'Argentona, quatre. Des de tots aquests punts, cada hora, s'havia de comunicar la novetat telefònicament «al Cap general de torn a la Caserna».

S'establí que les milícies estarien comandades per tres caps generals que també entrarien de servei cada vuit hores. A més dels escamots ressenyats, hi hauria vint-i-quatre milicians, en tres grups de vuit cadascun, els quals tindrien un torn de vuit hores de servei i haurien de patrullar en dos grups de quatre individus per l'interior de la ciutat. També es destinaren sis milicians xòfers, en tres grups de dos, al servei de circulació de la caserna, En la qual hi havia d'haver una reserva de quinze homes que serien rellevats cada vuit hores. La resta de milicians s'havien de reintegrar als seus llocs de treball, «als quals concorreran amb l'arma a l'abast de la mà, per tal que puguin acudir amb la màxima rapidesa als llocs de perill en donar-se una senyal d'alarma per part de les milícies en servei permanent. Aquests milicians sols tindran en llur poder, dues pintes de bales, i la resta, estarà dipositada a la Caserna general».

El comitè assignà als milicians amb servei permanent una retribució diària de deu pessetes. Aquestes retribucions havien de ser «arbitrades

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 118 18/9/19 14:10

pel Comitè de les Milícies Antifeixistes, d'acord amb l'Ajuntament, per els mitjans que es creguin més oportuns i eficients».

Els milicians restaven obligats a obeir les ordres dels seus caps, i no fer-ho implicava «automàticament, la separació de les milícies, apart de les sancions morals i materials que es cregui oportú imposar-los a judici del Comitè de les milícies». Així mateix, als milicians els estava «prohibit rigorosament de realitzar actes ni fer ús de l'arma, per iniciativa pròpia, o sigui sense rebre ordre expressa del Cap respectiu».

La presència dels milicians en la vida local degué arribar a ser quelcom tan quotidià que els mateixos comerciants utilitzaren la seva imatge per a publicitar els seus productes.[149]

Aquestes disposicions inicials sobre la militarització de la vida local fou complementada amb disposicions posteriors[150] que, progressivament, menaren al control de tots els homes disponibles per a la seva tramesa al front de combat.[151]

La primera de les diverses columnes que s'organitzaren per a la lluita fou la del capità Eduardo Medrano Rivas.[152] Partí el 27 de juliol de 1936

149. «Conversa entre milicians: —Un seitó et menges per berenar; no veus que et farà molta set. Jo molts dies compro un tall de botifarra, que la fan molt bona en aquella Cansaladeria del carrer Sant Joaquim 55, davant el portal del nou mercat. —Telèfon 292 R», *Llibertat* 24, 19 d'agost de 1936.

150. «Mataró, a 24 d'agost del 1936. —El Comitè de Defensa, ban. 1.r Tots els ciutadans dels reemplaços de 1934 i 1935 tenen l'obligació de presentar-se diàriament a la Caserna General de les Milícies Antifeixistes a passar llista. 2.a Els que no compleixin amb aquesta ordre seran recollits en el seu respectiu domicili. 3.r També tenen la mateixa obligació els ciutadans del Cos Ferroviari dels mateixos reemplaços. Estant dissolt l'exèrcit, no existeixen les excepcions, com són: excedents de cupu, blanca, expedients, etc., etc., serà aquest Comitè qui a consciència estendrà les excepcions que requereixin en cada cas. Mataró, a 24 d'agost del 1936.— El Comitè de Defensa», *Llibertat* 28, 24 d'agost de 1936. «AVÍS. Tots els milicians tenen l'obligació de passar per la Caserna General a recollir el carnet definitiu per la qual cosa tenen de venir amb el seu respectiu retrat. Mataró, a 24 d'agost del 1936. El Comitè de Defensa», *Llibertat* 28, 24 d'agost de 1936.

151. «Notes Oficials. El Comitè Antifeixista, per conducte del seu departament de Defensa, ordena a tots els soldats dels anys 1934, 1935 i llicenciats del 1936 que es presentin immediatament a la Caserna d'Artilleria, doncs en cas contrari, interpretant que la seva actitud significarà desobediència a l'ordre emanada d'aquest Comitè, es procedirà a llur recerca on siguin i conducció per la força, per mitjà del seu servei de patrulles. Mataró 19 d'agost de 1936», *Llibertat* 24, 19 d'agost de 1936.

152. La figura del capità Medrano ha estat estudiada per Sergio Giménez a *Los*

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 119 18/9/19 14:10

cap al front d'Aragó. Estava formada per tres bateries, dos automòbils, 250 milicians locals i una secció de la Creu Roja amb tres portalliteres. També hi anaren un paisà i vuit dones.[153]

En el reportatge que hi dedicà *Llibertat*[154] l'endemà, explicitava que Medrano havia dedicat els seus esforços a reconstruir les bateries de la caserna mataronina després que s'hagués llicenciat la tropa. L'escrit reconeixia que «per la resistència de part dels soldats llicenciats a alllis-

---

últimos republicanos: el capitán Medrano 1897-1943. https://serhistorico.net/2017/07/24/los-otros-republicanos-el-capitan-medrano/#_ftn22 4.2.2018. En aquesta pàgina es reprodueix un reportatge coetani sobre el setge d'Osca l'any 1937: https://www.youtube.com/watch?v=vhPlMSaIEqw

153. Salicrú, *Crònica*, p. 18.

154. «La notícia va ésser rebuda amb entusiasme per part de tots els milicians i públic en general, i d'una manera immediata començà l'allistament dels que volien participar-hi. S'anuncià la partida del tren expedicionari, a dos quarts de deu de la nit. A aquesta hora, les andanes de l'estació foren ocupades per una multitud indescriptible, desitjosa de fer una despedida al valent exèrcit de la llibertat que marxava. Poc després de les deu, arribà l'Ajuntament en corporació, presidit per l'alcalde Salvador Cruxent, gairebé tots els elements que formen el Comitè Antifeixista de Mataró, el Diputat al Parlament de Catalunya Joaquim Bilbeny i el Diputat a Corts Jaume Comas. Mentrestant el públic despedía personalment als amics, parents o coneguts que formaven part de l'expedició. En arribar el Capità Medrano fou objecte d'una ovació formidable, a la qual corresponia amb visques a la *Llibertat* i a la República. A dos quarts de dotze de la nit, quedà format el tren a punt de partir. L'Alcalde de Mataró pujà a l'estrep i després d'abraçar en la persona del capità Medrano tots els expedicionaris, s'adreçà al públic, demanant que tothom contribuís amb la mesura de les seves forces, a l'obra de reconstruir la llibertat. Es dirigí especialment al públic de Mataró perquè atengués als familiars dels que marxaven, per tal de que no sentissin l'angoixa de la soledat, sinó la cooperació de la germanor. A continuació prengué la paraula en nom de Comitè, Joan Peiró, el qual posà en relleu el que significava aquest exèrcit de voluntaris, que no anava a defensar privilegis ni conceptes arcaics sinó que marxava en defensa de quelcom que és sagrat per tothom: la llibertat. El capità Medrano agraí al poble de Mataró la seva presència en aquell moment, amb un entusiasme una adhesió que no creia que es mereixeria; però que prometia ésser-ne digne en defensa de la llibertat. Quan es parla del separatisme dels catalans, caldrà remarcar aquesta gesta de germanor que realitza actualment Catalunya per ajudar als germans d'Espanya en la lluita per la llibertat. Tots els discursos foren calorosament aplaudits. Immediatament, la corneta del suboficial tocà una "retreta floreada" que fou escoltada en mig d'un silenci impressionant, acabada la qual esclatà una ovació imponent. El tren xiulà i poc a poc es posà en marxa… Els crits, visques i ovacions anaven de cap a cap de la multitud, ratllant la nit, i seguiren fins que el tren es perdé de vista. Fou un moment d'una emoció intensa i que perdurarà d'una manera inoblidable en el poble de Mataró, que en massa acudí a l'estació», *Llibertat* 5, 28 de juliol de 1936.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 120 18/9/19 14:10

tar-se al regiment, aquesta tasca ha estat una mica ingrata i dura, a la vegada». Tanmateix, aconseguí organitzar tres unitats que partiren a la nit de Mataró amb tren. La crònica periodística descriu l'ambient d'eufòria i els discursos que es pronunciaren. Medrano s'acomiadà dient: «Quan es parla del separatisme dels catalans, caldrà remarcar aquesta gesta de germanor que realitza actualment Catalunya per ajudar als germans d'Espanya en la lluita per la llibertat.»

El dia 30 de juliol, el contingent havia pres Angüés i Siétamo, a dotze quilòmetres d'Osca, que caigué a mitjan setembre.[155] Joan Peiró s'entrevistà amb el capità Medrano a Barbastre la segona quinzena d'agost de 1936. A tall anecdòtic, aquest li comentà que dos milicians s'havien infiltrat dins d'Osca, en mans dels facciosos, i hi arribaren a prendre cafè, «cafè dolent».[156] Més seriosament, es queixà de la manca de fusells. Segons Medrano, a Barcelona hi havia 40.000 fusells i a Sant Adrià de Besòs les milícies hi tenien «un grapat d'ametralladores, i ací no podem organitzar una secció d'aquesta arma».[157] Segons Gonzalo Berger, la columna es va desplegar a Santa Eulalia la Mayor i va participar en els combats a Casp, on morí Josep Bernat Garcia. El mes de setembre era a Siétamo. A partir del mes d'octubre, la unitat va ser destinada a la defensa de la costa de Tarragona. L'estat major es va ubicar al castell de Tamarit, a Altafulla. A partir del mes de setembre, la columna va concentrar voluntaris afiliats al Partit Sindicalista, del qual Medrano era membre.[158]

Entre els processats a Mataró per la justícia militar —després de l'entrada de les tropes franquistes—, trenta-quatre homes reconegueren haver format part de la columna del capità Medrano. D'aquests, més d'una vintena, eren suboficials de la caserna mataronina.[159]

155. Sobre el setge i presa d'aquesta població existeix un reportatge coetani titulat Los Aguiluchos de la FAI por tierras de Aragón (Reportaje nº 3). https://www.youtube.com/watch?v=zVTXJGpd6WM

156. PEIRÓ, *Perill*, p. 34.

157. PEIRÓ, *Perill*, p. 35.

158. BERGER, *Les Milícies*, pp. 141-142.

159. Personal de procedència militar: Pere Costa Renau, Carmelo Encabo Cano, Dionisio Encabo Pardo, Vicenç Albert Pastor, Aureli Barranco Rivero, Pere Costa Renau, Joan Ferreres Porcar, Pere Francesc Garcia Moya, Joaquim Gargallo Miralles, Josep González Álvarez, Pere Isach Salvador, Àngel Jorge Díaz, Eduard Márquez Iglesias, Silvà Merino Díez, Càndid Merino Donaire, Isidre Poquet Palau, Joan Salvadó Palop,

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 121 18/9/19 14:10

El dia 30 de juliol sortí cap al front d'Aragó una nova columna comandada pel capità d'artilleria Francesc López Gatell.[160] Segons Salicrú, marxà amb cent homes, entre milicians i soldats, i tres bateries.[161] Entre els processats mataronins, declararen haver-hi participat Josep Checa Rodríguez (Annex), carrabiner, que digué que havien anat fins a Casp i a La Puebla de Híjar. També hi participà Joan Vives Martori (Annex). Segons Gonzalo Berger, la unitat es va desplegar al municipi de La Zaida. La unitat va ser formada exclusivament per militars.[162]

El dia 24 d'agost s'inicià la formació de dues noves columnes. La Malatesta, organitzada per la CNT-FAI, i una altra organitzada pel POUM. El responsable de la primera fou Lluís Cerdà (Annex).

Els interessats s'havien de presentar amb una muda i arma llarga.[163] La Malatesta sortí de Mataró l'1 de setembre, després d'haver exigit la mort del rector Samsó.[164]

Francesc Sánchez López. Personal civil: Lluís López Tomàs, vidrier; Miquel Martínez Garcia, gènere de punt; Rafael Mir Pascual, tintorer; Sixte Molinos Gràcia, mestre armer; Jacint Pons Valls, lampista; Rafael Roig Marín, mestre armer; Josep Riera Freixes, mestre ajustador; Salvador Taberner Taberner, mestre ferrador; Antoni Chico Francés, guixaire; Francesc Colomer Vergés, fuster; Cesáreo García Valle, treballador tèxtil; Teodor Gasol Orfila, mestre ajustador; Josep M. Genové Pérez, treballador tèxtil; Ricard Gil Bellés, manobre; Joaquim Giménez Ramos, mecànic.

160. Francesc López Gatell participà en els Fets d'Octubre de 1934. Fou jutjat en consell de guerra l'any 1934 i la fiscalia li sol·licità pena de mort. *ABC*, 13 d'octubre de 1934, p. 35.

161. Salicrú, *Crònica*, p. 18.

162. Berger, *Les Milícies*, p. 139.

163. Salicrú, *Crònica*, p. 18.

164. «La columna Malatesta surt de Mataró cap al front. A quarts de tres de la tarda ha sortit de la Caserna la columna Malatesta, composta per mataronins i companys de tot el Maresme. Precedia la columna un auto blindat. Seguia una secció de la Creu Roja, la Banda Municipal sense uniforme i augmentada amb professors del Sindicat Musical, dirigida pel mestre Llorà. Venia al darrera tot el contingent de la columna, molt ben equipada i amb molles banderes de la C. N. T. En arribar a l'Ajuntament la Banda ha tocat La Internacional en mig de grans ovacions i visques a la Llibertat, la C. N. T., a la F. A. I. i moris al feixisme. Fet el silenci ha parlat un representant de la FAI, el qui ha dit que aquest matí s'ha començat a fer justícia afusellant de cara l' ex-rector de Santa Maria. Després el company Leal, del Comitè Antifeixista ha assegurat que la columna Malatesta respondrà a la valentia i a la consciència dels treballadors mataronins. Després ha parlat Josep Abril, alcalde accidental, en nom de la ciutat. Ha promès als milicians que no mancarà res a les seves famílies i que a ells els serà tramès tot el que necessitin. Amb grans ovacions i al so de La Internacional la columna

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 122 18/9/19 14:10

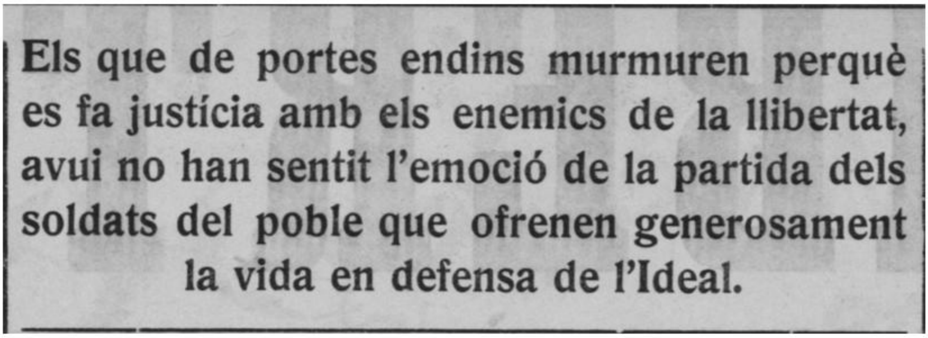
Els que de portes endins murmuren perquè es fa justícia amb els enemics de la llibertat, avui no han sentit l'emoció de la partida dels soldats del poble que ofrenen generosament la vida en defensa de l'Ideal.

Llibertat 35, 1 de setembre de 1936.

En el mateix periòdic que s'anunciava la partença de la columna Malatesta i la mort del rector de Santa Maria s'inclogué un escrit que podria ésser interpretat com una referència a l'assassinat de Samsó. Si aquesta interpretació fos correcta, seria l'únic comentari que la premsa local feu sobre aquesta mort.

En aquesta recerca, ha estat possible identificar més d'una vintena dels seus components.[165] Segons Gonzalo Berger, estava comandada per Jesús Boada i el mes d'octubre es va integrar a la columna Ortiz.[166]

El 13 de setembre de 1936 sortí de Mataró la columna del POUM, centúria Joaquim Maurín.[167]

La partença d'aquesta unitat es veié precedida d'un intent d'assalt a la presó —és probable que hi hagués la voluntat d'executar-ne els pre-

---

ha desfilat, marxant més tard cap a Barcelona. Salut i Victòria!», *Llibertat* 35, 1 de setembre de 1936.

165. Salvador Codony Parera, treballador del gènere de punt; Domènec Codosal Expósito, treballador agrícola; Gerard Cot Alba, treballador del gènere de punt; Salvador Anglada Darbra, jornaler; Eusebi Aleñà Vives, pintor; Antoni Bachs Pera, cambrer; Joan Boltas Bosch, transports; Josep Bosch Pibernat, treballador tèxtil; Eduard Cabanas Puig, teixidor; Gaspar Canal Cardona, jornaler; Josep Canals Vila, pagès; Ángel Carreño Barón, xòfer; Salvador Casanovas Valladolid, pagès; Antoni Casas Cintado, teixidor; Lluís Cerdà Comas, viatjant; Marià Garcia Cid, treballador gènere de punt; Miquel Giralt Nonell, treballador tèxtil; Restitut Gómez Expósito, vidrier; Rafael Gonzáles de la Reguera, sabater; Josep M. Gutiérrez de Pando Arenas, teixidor; Antoni Jordà Tell, treballador gènere de punt; Pasqual Leal Terol, paleta; Jacint Lladó Ventura, paleta; Santiago Lleonart Itxart, tipògraf; Eusebi Lleonart Salarich, treballador tèxtil.

166. Berger, *Les Milícies*, p. 169.

167. Salicrú, *Crònica*, p. 27.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 123 18/9/19 14:10

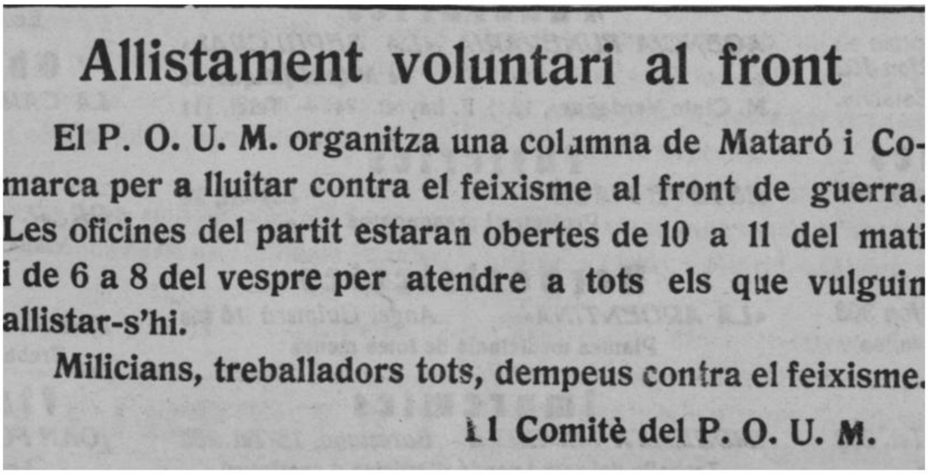
Allistament voluntari al front

El P. O. U. M. organitza una columna de Mataró i Comarca per a lluitar contra el feixisme al front de guerra. Les oficines del partit estaran obertes de 10 a 11 del mati i de 6 a 8 del vespre per atendre a tots els que vulguin allistar-s'hi.

Milicians, treballadors tots, dempeus contra el feixisme.

El Comitè del P. O. U. M.

Llibertat 29, 25 d'agost de 1936.

sos— que fou durament criticada pel comitè local.[168] Cal recordar que, segons alguns testimonis exposats en el present treball, la mort del rector Samsó fou el resultat d'una transacció entre els partidaris d'executar tots els presos o limitar-ne la mort a un de sol.

Alguns dels noms dels qui en formaren part han pogut ser localitzats.[169] Gonzalo Berger anomena aquesta columna «la 2ª. del POUM». Es va desplegar al sector d'Osca i tenia una participació significativa de dones. Dues centúries d'aquesta unitat varen formar el Regiment Lenin i

168. «Notes Oficials. Comitè Antifeixista de Mataró Departament d'Ordre Públic. Sense altre ànim que el de puntualitzar sobre fets concrets, aquest Departament es veu en la necessitat de fer aquestes afirmacions: 1er El Diumenge que va sortir la «Columna Joaquim Maurin» de Mataró, hi va haver l'intent d'assaltar la Presó. 2.on Ens guardarem prou d'afirmar que aquest intent fos autoritzat ni secundat per cap col·lectivitat responsable, però creiem que cap Entitat pot respondre de l'actuació d'alguns dels seus enrolats. 3.er Aquest Departament conscient de la seva responsabilitat, va actuar amb tota energia com actuarà sempre per tal d'evitar que es produeixin actes esporàdics que en definitiva han de perjudicar solament el bon nom de la Revolució. 4.rt Sense pretenir donar lliçons a ningú creiem que el deure de les organitzacions polítiques i sindicals en aquesta hora revolucionària és controlar amb el màxim rigor l'actuació de tots els que amb més o menys oportunitats s'enrolen sota les seves disciplines. Mataró 23 setembre del 1936. Departament d'Ordre Públic», *Llibertat* 54, 23 de setembre de 1936.

169. Bermuto Bancells Parés, jornaler; Celestí Boyer Juncadella, jornaler; Antoni Feliu Trullols, ajudant de teixidor; Josep Boada Torres, teixidor; Pere Gómez Comas, forner; Agustí Moreno Chueca, jornaler; Andreu Parés Molà, pagès; Francesc Rigau.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 124 18/9/19 14:10

van ser desplegades a Arronte, com a posició més avançada del sector de Brunete. Les forces del POUM van patir un gran nombre de baixes durant la seva estada en aquest front.[170]

I encara, sis dies després, partia la columna Graells del PSUC, que dugué una fracassada ofensiva contra Mallorca i després es desplaçà cap a Guadarrama i Madrid. S'han identificat mitja dotzena dels mataronins que hi participaren.[171] Lluís Juvinyà feu un relat de l'expedició mataronina fins a la capital de l'Estat.[172] Berger afirma que, estant aques-

170. BERGER, *Les Milícies*, pp. 162-163.

171. Joan Badia Cabrera, tintorer; Domènec Ferrer Vilamala, manobre; Miquel Guardiola Garrido, pagès; Salvador Malet Galceran, pescador; Josep Piera Sivina, treballador del gènere de punt; Joan Salvà Puig, treballador del gènere de punt.

172. «Cròniques de la guerra. De Barcelona a Madrid. Els components de la centúria "Graells" el diumenge passat dia 8 sortírem de Barcelona a les set del matí, camí del front de Madrid, incorporats en el batalló de la columna mòbil catalana "Llibertat-López-Tienda". El tren feia un aspecte imponent. En vint-i-quatre vagons hi anàvem uns dos mil homes. En passar per les poblacions catalanes, hem vist una vegada més, l'entusiasme del poble per la victòria que tots anhelem i que sens dubte serà nostra. A Tarragona férem trenta minuts de parada. Els precisos per a recollir la mostra més viva de l'adhesió de la ciutat tarragonina, en una rebuda que no oblidarem mai. De tot arreu, plovien obsequis que no trobaven prou mans per a rebre'ls ni prou boques per agrair-los. A tots els pobles de la regió valenciana que ens aturàvem, les "xiquetes" venien a portar-nos aigua i fruita. El tren va quedar materialment ple de ramells de taronges. Quan vàrem parar a Xinxilla, veiérem de prop la misèria d'aquelles terres. L'estació va omplir-se de mainada, estripada i miseriosa. Per ells foren totes aquelles taronges que les valencianes ens havien donat per endolcir la nostra ruta. Quan marxàrem, fèiem promesa de no acabar la lluita fins a salvar la misèria d'aquests pobles irredempts perduts per aquest país desgraciat. Vàrem arribar a Albacete a les deu del matí del dilluns. El poble ens rebé amb els braços oberts. L'Ajuntament ens instal·là en els millors hotels. Són les nou de la nit del mateix dia quan el nostre convoi inicià la marxa. Per precaució apaguen tots els llums del tren doncs hem de passar prop de les línies de combat. Tots ens posem a dormir; és a dir jo no puc, vigilo si passa alguna cosa que sigui mencionable pel diari. No ha succeït res important; la única cosa que es pot mencionar és que està estrellat i fa fred. Prop de dos quarts de quatre de la matinada baixem en una estació que es diu..., aquí pugem amb cotxes i camions fins a Madrid. Arribem a Madrid a les deu del matí del dimarts. En arribar ja hem vist un combat aeri; tres caces facciosos i dos lleials; després de la fugida dels aparells facciosos, com acostumen fer, les bateries antiaèries n'han tombat un i l'aviador s'ha tirat del paracaigudes, caient a les nostres línies. Un altre aparell facciós dels tres, s'ha entregat i l'aviador manifestant que n'hi havia molts que es volien passar amb els lleials i que ell quan ha tingut ocasió ho ha fet. Ahir dimecres al matí sortírem del local on ens allotjàvem i passàrem pels carrers de Madrid tota la centúria, i la columna "Llibertat".

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 125 18/9/19 14:10

ta unitat a Madrid, el 15 de desembre de 1936 disposava de set centúries, amb un total de 836 efectius. L'estat major estava instal·lat a la caserna Pablo Iglesias. El 15 de febrer de 1937 va ser retirada del front de Madrid i destinada a la caserna Voroshilov de Barcelona.[173]

La columna Alpina va sortir el 30 de setembre del mateix any amb setze membres de l'UEC local,[174] dos dels quals foren jutjats a la fi de la guerra.[175] Aquesta unitat també fou coneguda com a columna Pirinenca. Constava de quatre centúries i va sortir de Barcelona el 28 d'agost de 1936 en direcció als Pirineus aragonesos i es va desplegar al municipi de Torla-Ordesa. Segons Berger, una gran part dels voluntaris provenien de centres excursionistes catalans. Estava integrada per militants de la CNT, la FAI, el PSUC, la UGT, el POUM, EC, el CADCI i ERC. El 31 de desembre de 1936 van ser traslladats a la caserna general de Figueres i la unitat es va transformar en el Regiment Pirinenc núm. 1.[176]

A Mataró s'organitzà un servei de trameses regulars als homes que eren al front.[177] La correspondència que començà a circular en els dos sentits donà peu a Santiago Lleonart Itxart (Annex) per fer un article sobre els continguts que podien trametre les lletres que repartien els carters.[178] Les missives

---

Fórem ovacionats i pels carrers sols es sentien Visques a Catalunya. Ll. Juvinyà. Madrid 12-11-36», *Llibertat* 101, 18 de novembre de 1936.

173. Berger, *Les Milícies*, p. 254.

174. Salicrú, *Crònica*, p. 28.

175. Joan Bellsolell Vilella, estudiant, i Jaume Llopart Floris, mecànic.

176. Berger, *Les Milícies*, p. 128.

177. «Molt important. Es fa saber a tots els ciutadans que l'expedició que surt periòdicament per a portar encàrrecs als milicians que lluiten al front d'Aragó, sortirà d'ara endavant tots els dijous, o sigui una vegada a la setmana. Una setmana s'anirà al sector d'Osca i 1'altra al de Saragossa, de forma que cada quinze dies els milicians podran rebre encàrrecs amb tota seguretat. El proper dijous s'anirà al sector d'Osca. Tots els qui desitgin, doncs, trametre encàrrecs per aquesta expedició, poden deixar-los com de costum a l'Ajuntament, fins dimecres al vespre, a nom de Joan Lleonart i Josep Sivilla. P. S. U. C.», *Llibertat* 58, 28 de setembre de 1936.

178. «De les costelles d'Adam… Abans d'anar al front, com que s'aprofita el temps, es lliguen moltes voluntats i es fan moltes promeses (…). Quan sigui fora el Regiment, vindrà una sorpresa desagradable pel cos de carters (…). Augmentarà un cent per cent la correspondència dirigida a la nostra ciutat, perquè hi hauran voluntats allunyades, però que es toquen, per l'anhel i el desig de reveure's i recomençar aquelles converses dels dies que deixaren bona opinió (…). Les noies d'un poble d'Aragó, fan campionat de rebre cartes, i el carter, un tipus especial, en porta el compte. (…) Tota aquesta optimista fe de recomençar l'antiga història d'Adam i Eva, farà que molts esperin el final de la

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 126 18/9/19 14:10

que transitaven del front a Mataró, i de Mataró al front, podien també vehicular els retrets que tenen tot el regust de discussió entre promesos.[179]

La vida al front dels mataronins que formaren part de les diferents columnes es pot resseguir gràcies als articles i a la correspondència que s'anà publicitant dels homes que hi eren presents. Així, el 26 d'agost de 1936 es publicava una entrevista al metge mataroní Josep Santamaria, cap del servei de la primera columna sanitària del front aragonès, establerta a Bujaraloz. Explicava que en aquell moment disposaven d'un tren sanitari compost de trenta-tres cotxes i que el personal sanitari mobilitzat al front era de duescentes persones. Tenien un hospital de sang a Bujaraloz i un altre a Pina de Ebro. Afegí que atenien amb la mateixa sol·licitud els ferits enemics i destacà: «La feina més grossa està en controlar l'entusiasme dels nostres milicians que es llançarien a la lluita sense cap mena de tàctica.»[180]

El 16 de setembre s'informava que la segona centúria de la columna Malatesta era a Samper del Salz, on Jesús Boada i Lluís Cerdà (Annex) feren sengles mítings: «Aquest acte d'orientació va donar molts bons resultats, car des d'aleshores es viu amb el poble en complet contacte i fent sa vida en comú. Els milicians alternen, homes i dones, l'arma de combat amb les eines de treball, cosa la qual dona un espectacle molt prometedor.» A la població d'Almonecir de la Cuba hi havia destacada la primera centúria. Allí, «degut a haver-hi forces d'altres columnes, no es pot actuar amb tanta autonomia, però, sí que es fan les coses amb gran comprensió i sentit constructiu». El delegat en aquest poble era Lluís Panicello, de Blanes. «Aquestes forces són les que estan més a prop de Belchite i per tant les que

---

guerra, impacients i apressats. Però Eva, també aguaitarà delitosa cada dia, si ve el colom blanc de la pau, que ha de dur en el pic, entre la branca d'olivera, el vel fi de núvia…», Santiago Lleonart Itxart (Annex), *Llibertat* 207, 22 de març de 1937.

179. «A vosaltres xicotes de Mataró, us trametem aquest escrit per dir-vos el que nosaltres com a companys i lluitadors de les llibertats del poble espanyol, i principalment de Catalunya, sentim envers vosaltres d'un quan temps ençà. Nosaltres notem per les cartes que de vosaltres rebem, que aquí a la nostra ciutat passa un cas estrany! Nosaltres no és que tinguem enveja, no; nosaltres el que volem és que us preocupeu més de la guerra, que treballeu sense descans, que deixeu aquesta Riera, i que ocupeu si és precís els llocs que nosaltres deixàrem vacants (…). Deixeu-vos de balls i de cinemes; tanqueu-los si és precís, i treballeu si cal fins a les festes perquè nosaltres de festes tampoc en tenim, i així veient el vostre exemple, lluitarem amb més fe i coratge per acabar més prompte amb la bèstia feixista que tan mal ens està fent (…). Per la República! Per la Llibertat i per Catalunya! Visca l'Exèrcit Popular! Pel Grup de Mataró, X. X. En campanya, 13-7-38», *Llibertat* 618, 21 de juliol de 1938.

180. *Llibertat* 30, 26 d'agost de 1936.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 127 18/9/19 14:10

tenen més feina a liquidar la canalla feixista.» La tercera centúria, dirigida per Josep Bellatriu, tenia l'assentament a Castellnou «un poble que, degut a què les coses no havien anat fins ara prou bé, mira amb mals ulls els milicians i està descontent. Per això s'actua amb molta tàctica i s'espera guanyar prompte la voluntat de tots els habitants». Un darrer destacament de la columna Malatesta, amb trenta-un homes, era a Samper de Calanda, «treballant per la causa de la Llibertat. A tot arreu els nostres milicians són respectats i estimats pel poble aragonès. Fins ara, sortosament, no hem tingut els mataronins ni una sola baixa».[181]

Hi ha tot un conjunt d'articles escrits pels milicians mataronins de la columna Malatesta que il·lustren aspectes de la realitat en què es trobaren. Joan Jané descrigué la pobresa dels jornalers aragonesos.[182]

Santiago Lleonart Itxart (Annex) mereix un reconeixement especial per la seva tasca de transmetre en els seus articles, amb unes quantes pinzellades, els aspectes més humans i quotidians d'aquella dura situació que els calgué afrontar. Gràcies a ell es pot saber que Almonecir de la Cuba era anomenat «el front mataroní»,[183] el lloc on es concentraren membres d'una bona part de les entitats esportives de la ciutat.[184] L'autor

181. Notes facilitades per Lluís Cerdà (Annex). *Llibertat* 48, 16 de setembre de 1936.

182. «Cacics d'Aragó. Moltes cases, algunes d'elles alegrades per la innocent rialla d'alguns infants, ens han demostrat clarament l'opressió que estaven vivint. Hauríeu de veure la forma que resisteixen moltes d'elles, àdhuc algunes mancades de l'abric necessari que aquestes terres requereixen. L'interior de les cases tot traspua pobresa; veuríeu al vespre, al voltant de la llar de foc, una sèrie de carones que si bé tenen les galtasses enrogides (...). en canvi trobareu que els manca quelcom, i aquest quelcom no és altre que l'essencial que un treballador necessita per a viure de la forma que li correspon i per poder donar als seus fills els aliments i robes que tot infant té dret a tenir (...). Però hi ha una casa en la majoria d'aquests poblets, que no hi manca res (...) ens allotjàrem en les cases d'aquests covards cacics, trobant els cellers, rebost, armaris i tot el mobiliari curulls de material, proporcionat tot per la suor de l'obrer que explotaven i pagaven a un preu irrisori. Quin contrast amb les altres cases! Cal tenir un cor consumit de carcúndia per permetre que gent proporcionadora del seu benestar visquessin miserablement al costat de casa seva. Joan Jané Voltas. Pardina de Buesa (sector Jaca)», *Llibertat* 177, 12 de febrer de 1937.

183. «"Batalló Malatesta"... Present! A la Puebla, prenem el camió per anar a Almonacid de la Cuba —el front mataroní— i retrobo aquell costum ja fet civil, de devorar els quilòmetres còmodament palplantat, estampit, entre colzes i cames que fan de coixí i de molla. Crec que sense aquesta comoditat feta d'incomoditats concretes, el camí del front seria avorrit i sense solta. Prepara tots els neòfits a les trifulques que poden venir. Santiago Lleonart Itxart», *Llibertat* 249, 10 de maig de 1937.

184. «"Batalló Malatesta"...Present! II. Lécera.— Per fer-hi canvi de cotxes ens hem

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 128 18/9/19 14:10

no podia deixar de fer-ne una descripció impressionista del paisatge físic i humà.[185] Les llargues hores de guàrdia i calma tensa eren ocasió per a tota mena de reflexions.[186]

---

aturat pocs moments al poble que té categoria de caserna general. Poc he vist, res no he vist, però he pressentit que Lécera ha estat, és i serà punt neuràlgic de futures gestes militars (...) carretera bonyeguda.— Canviat el cotxe sense ulls —vull dir reflectors— per un altre vehicle de clara vista, hem fet el trajecte invisible de Lécera a Almonacid, suportant el més balancejat transport de tot el viatge (...). He pensat que potser tindran raó els facciosos, quan afirmen que tot el material i els homes nostres són russos, perquè aquesta carretera, francament, si no és una carretera pròpiament russa serà indiscutiblement una muntanya russa... (...) La comunió espiritual que hi ha entre Mataró i Almonacid, entre els combatents i la rereguarda, afirma concretament que part del cos d'organització, és a Mataró, però que el cor, tot el cor, el trobareu a Almonacid de la Cuba... l'esport al front.— Mai no hauria pensat que els esportius mataronins tinguessin tanta consciència de l'hora actual (...). Les penyes de tota classe hi tenen nodrida representació. Estic cert que no hi falta ningú. Des de l'Oratam, a l'antiga penya Racing. Àdhuc és comandant del Batalló un ex-porter del Mataró, i un altre, el més popular, és capità d'una companyia. Els nedadors, atletes, els jugadors de bàsquet, formen un tant per cent elevat al "Batalló Matatesta", Santiago Lleonart Itxart, *Llibertat* 251, 12 de maig de 1937.

185. «"Batalló Malatesta"... Present! III. King-Kong, rector del poble.— Les cases d'Almonacid, són fetes de pasta de merenga —entengui's fang treballat—, tan velles que cauen de vegades, amb el ressò d'un esternut violent. El poble, és situat com diu el propi nom, dintre d'una "cuba", en forma de cassola fonda, fent-li de parets unes muntanyes pedregoses que només produeixen cardots i pols (...). Els "nacionals", espantaren la gent quan venien les primeres columnes, i els camperols benestants, amb les contínues amenaces del terror que imposaven los "rojos", abandonaren les llars i ho deixaren tot. Resultat d'aquest èxode, és que quedaren a Almonacid infinitat de cases per llogar. I els milicians, les llogaren, les feren servir, i les batejaren amb noms evocadors i humorístics. Hi ha el "palau dels poetes", "el porvenir", "la casa de la felicidad", etc. Jo, habito la "casa de King-Kong", rectoria del poble. És cert, completament anecdòtic, que l'amo ensotanat d'Almonacid, s'havia fet famós per tota la comarca amb aquest nom (...). De moment, no podem menys que aprofitar la seva casa, els seus mobles i els seus llits, lamentant això sí, que ell no hi sigui, perquè segurament partiria l'oferiment de la mateixa persona eclesiàstica, que ens donaria acolliment afectuosament, rectificant aquell nom de batalla que els camperols mofetes, li han enjiponat (...). Si vol venir, mossèn King-Kong, encara té la seva casa, i el convidem amb tot el cor, a menjar granotes de les que es pesquen per aquestes aigües de riu, que ben cuites, resulten un menjar de sibarita», *Llibertat* 251, 12 de maig de 1937.

186. «"Batalló Malatesta"... Present! III. Guàrdia de parapet.— Els facciosos necessiten doble vigilància als seus parapets. No per assegurar més el repòs dels que confien amb la guàrdia, no per a prevenir sorpreses possibles; els volen perquè un vigilant vigili l'altre vigilant. Les desercions són tan continuades, que han adoptat els caps rebels aquesta mesura, bo i tenint en compte la clara dificultat que això representa (...). Nosaltres fem

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 129 18/9/19 14:10

Tanmateix, el ressò del debat polític generat entre el PSUC i el moviment anarquista en l'àmbit català, amb les desqualificacions de Comorera titllant les milícies anarquistes de «tribus» feu escriure a Santiago Lleonart unes sentides reflexions des del seu lloc al front.[187]

---

la guàrdia ben tranquils. Ningú no ens espia. Només es demana molta vista, molta orella, molta agilitat perceptiva (...). Avall i amunt, els sentinelles, són la millor garantia de fortalesa del front. Tenim uns ulls magnífics que ens fan veure la fosca de la nit. Reflectors potents que fan de sol nocturn i eviten sorpreses. "Ulls de llop" els diuen, i tenen cura a aclarir les tenebres que hi ha entre el camp enemic i el nostre. Els "Ulls de llop" penetren en les ombres i maten la sorpresa. Sembla, de vegades, que hi hagi una reunió de llops en les muntanyes fantasmals i pelades. Des d'Almonacid ens fem guinyades amb les Carboneres i amb el "Monte Lobo", que té un potent reflector que taladra els espais. Algú es podria fer el càrrec que el nom donat als nostres reflectors és una evidència, una constatació, que aquests ulls que escruten els misteris de la nit estelada són de llop de veritat, vigilants i amatents, si no fos que quasi sempre, entre la clariana de llum blanquinosa, s'hi filtren algunes papallones, que volen, fent cercles, confiades i tranquil·les, sense por, i trobant-s'hi bé, perquè els "ulls de llop" que tenim nosaltres, no els socarrimen les ales», *Llibertat* 256, 18 de maig de 1937.

187. «Novetats a l'Est. Aquelles tribus... Altra vegada aquelles tribus heroiques han fet vibrar l'ànima de la rereguarda, amb les seves gestes de llegendària força i valor. Com el 19 de juliol, com després, en les primeres lluites per aquest Aragó —quan l'entusiasme popular no s'havia refredat pels falsos apòstols i els manefles— (...). Avui no tenen les columnes i centúries aquells noms que les particularitzaven (...). Avui, aquelles "tribus", formen Divisions i Brigades i Batallons. Aquella "Columna Malatesta", és ja el "1.er Batalló" de la 117 Brigada (...). El "Batalló Malatesta" s'ha comportat com era de suposar. Heroicament, fent honor al seu subtítol de "tribu", al seu historial ja gloriós, i pagant ben generosament, el seu tribut de sang. La nostra ciutat, que va parir el "1.er. Batalló" pot restar satisfeta (...) s'havia d'iniciar l'atac. Atac de gran envergadura i de grans possibilitats amb una meta i un anhel. Saragossa... Pel camí s'havien de trobar obstacles seriosos... Codo, Quinto, Belchite, Mediana, Fuentes de Ebro (...). L'ofensiva es començà per Codo i Quinto, prenent aquestes posicions i recollint gran quantitat de material i presoners. Ens cap la satisfacció de dir que el comandament que va entrar a Codo primer, al cap de la seva Brigada, fou En Boada, antic comandant de la Malatesta, i mataroní... Es feren 400 presoners del "Requeté Montserrat", catalans per desgràcia, fills de casa bona, i posseïdors d'un pànic exemplar (...). El nostre Batalló, que per un mes, feia guàrdia permanent en les posicions del Lobo, Catalunya Roja i el Gasparico, no rebé ordre d'actuar. Àdhuc semblava que havia de continuar fent guerra aferrissada amb tots els paràsits de les trinxeres... Les puces i els mosquits, que cusen el cos de tal manera, que sembla hagin pintat la pell amb pigmentacions d'epidèmia. Però arriba l'ordre concreta, positiva... Al "Primer Batalló" de la Brigada se li havien encomanat exclusivament objectius seriosos. Atac al sud-est i oest de Belchite, a la Serna i el Pueyo; una feina per a la capacitat d'una Brigada sencera. Aprofitant la desmoralització dels feixistes (...) un

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 130 18/9/19 14:10

Altres vegades les queixes dels milicians fan referència a les dificultats per disposar de l'armament i de l'equipament necessaris. O bé descriuen els nous usos que donaven als temples amb el convenciment d'haver assistit a la fi de la pràctica del cristianisme.[188]

Un altre milicià que escrivia amb el pseudònim Elos Leguim (Miguel Solé?) escrivia des de la seva posició a Azaila crítiques punyents sobre la situació a la rereguarda i també sobre determinades visions de la lluita al front.[189]

Batalló solament rendí la Serna, el cementiri, els parapets de ciment armat de Belchite, sense ajut dels tancs, i posà les primeres esquerdes a la resistència del Seminari, defensat per més de 500 "requetés" i "falangistes". És veritat que tot això, ha costat molt; ho hem pagat a bastament amb sang generosa de companys, que mai més no estaran amb nosaltres. Ells, són el tribut que paguen encara les "tribus" heroiques, a la guerra, a la revolució, i a les esperances d'una nova vida, que no coneixeran com nosaltres.— Santiago Lleonart Itxart», *Llibertat* 352, 8 de setembre de 1937.

188. «Els ases i l'altar major. La draperia, tota la seda llampant i virolada, els llautons, les llànties, els calces valuosos, i els sants amb corona d'or, són foragitats de la casa antiga del Senyor, que el voler d'ell i els revolucionaris, ha convertit en casa de dispeses i menjador comunal (...). Aquesta punxada inconscient d'un pertorbat, a l'esperit d'una religió, més que res, demostra la profunda transformació que sofreix el poble senzill, en veure caure creences ràncies i arcaiques, que es recolzaven, principalment, fomentant l'obscurantisme i l'error. Tota la pompa que prestigiava el culte catòlic, la majestat indiscutible de les funcions pietoses, que influenciaven els temperaments místics i i contemplatius, ha caigut com un castell de cartró. El temple, desguarnit de les draperies i estris que feien bonic, ha quedat fred i desert, sense ànima corporal visible. Pren diverses aplicacions, en ésser foragitada dels seus murs, una religió que ha fet el seu comès civilitzador, i que ara, en la marxa segura dels temps nous, destorbava i caminava com els crancs. La poca sensibilitat que demostren els baturros, en veure la seva església convertida a les noves necessitats, fa pensar que s'acosta el temps de la total destrucció de religions amb pompa fastuosa, delegats rics i predominis indignes. Pensem que, aviat, les esglésies, acabaran com els castells feudals, que també eren d'amos poderosos, destruïdes o abandonades, oblidades fins que un turista pietós, en recordi les passades grandeses. La visita dels ases al temple, paradoxalment, fa acabar una religió, com va començar. Humilment, entre bèsties, el fundador, vingué al món. Humilment, després d'ésser senyora, poderosa i tirana, els ases retornen al temple, quan se'n va del món. Santiago Lleonart-Itxart. Boltaña (Osca)», *Llibertat* 118, 8 de desembre de 1936.

189. «Cròniques de la Guerra. Des del meu observatori (...). Desil·lusió. Barcelona la trobo plena de valents amb arma llarga, I com tants soc de l'opinió que amb les armes curtes n'hi hauria prou perquè la hidra feixista no mostrés els seus caps a la vida urbana. Admiro la resignada paciència de les dones formant cua per a assolir certs articles, aguantant les punxades dels criminals que no sé quina finalitat persegueixen i veient com els valents amb fusell a l'espatlla, sense esperar torn s'emporten el que els

En un context com el que vivien els milicians mataronins, en els seus relats no podien mancar les referències bèl·liques i l'inevitable record als qui hi perderen la vida.[190]

---

dona la gana. Diversos amics d'aquests que en un mapa sobre la taula del cafè rendeixen ciutats i copen columnes enteres, em pregunten per què no hem entrat a Saragossa i no puc menys de contestar-los que ens fan falta les seves grans dots de estrategs, i és tanta la pedanteria d'alguns, que no comprenen el sentit de la meva resposta. Sentat en un cafè esperant a un amic, escolto indiscret la conversa que amb unes milicianes sostenen uns aguerrits milicians comentant els assumptes d'actualitat amb uns gots de bona horxata. Un d'ells exposa una teoria de lògica aplastant! Quan es planeja una operació deuen reunir-se en assemblea tots els que hi han de prendre part i es fa allò que acordi la majoria i de fracassar a ningú se li tindran d'exigir responsabilitats. Em sembla molt lògic, però crec que de cada cent casos, en noranta nou, reunint-se a poca distància de l'enemic, succeiria el que passà a aquelles llebres que veient uns gossos es posaren a discutir si eren llebrers o perdiguers (...). Al dia següent visità les avançadetes on es nota la petitesa d'usurers, alarmistes, valents d'opereta i estrategs de cafè amb llet, davant la gran epopeia que el poble està escrivint amb la seva sang per a reduir el monstre feixista, i en alguns forats de les trinxeres em fa suposar que lluirien més dignament els valents que amb fusell i xaqueta de cuir presumeixen el garbo per la plaça de Catalunya i els estrategs que destrueixen amb facilitat ciutats enemigues, repapats a les butaques dels cafès de la rereguarda. Elos Leguim. Azaila», *Llibertat* 100, 17 de novembre de 1936.

190. Lletres de milicians. A la memòria dels caiguts. Per primera vegada prenc la ploma per a honorar la memòria dels nostres companys caiguts en la lluita contra els enemics del Progrés i la Llibertat. Després de la sessió de cinema amb què els companys del Sindicat Únic d'Espectacles de Mataró ens havien obsequiat, a les tres de la matinada tocaren a generala. Aquest moment era esperat amb gran impaciència i tothom es posà tot seguit en moviment sense faltar un sol home de les centúries 1.ª i 3.ª de la nostra Columna, que eren les cridades. Arriben homes i més homes de tot arreu. Seccions de metralladores i morters dels regiments d'Almansa i Chiclana. La població resta invadida. No és possible moure's. L'artilleria comença a vomitar foc i tot fa creure que l'operació serà seriosa. Amb gran alegria ens donem compte que s'ha desfet, al tercer tret de canó, un dels dos parapets feixistes que dominen i protegeixen Pueyo i Belchite. Sorgeix una dificultat entre les dues centúries a causa d'una ordre superior que disposa que una d'elles ha de restar al poble. Ha de fer-se un sorteig, perquè tothom vol sortir a batre's amb els feixistes, i resulta que toca a la primera quedar se. A les 6 del mati es posen en marxa i a dos quarts de 8 ja s'han ocupat tots els cims de les muntanyes que són posicions estratègiques. Comença el tiroteig i les metralladores responen. A les 9 arriben els nostres avions. L'enemic no ha pogut adonar-se d'aquesta ràpida maniobra. Pocs moments després d'haver-se'n anat els nostres aparells (eren les 11) ens venen al damunt tres aparells facciosos que cerquen amb cobdícia les nostres forces, deixant caure unes quantes bombes sense resultat positiu, davant la indiferència de soldats i milicians, els quals no abandonen el lloc que els

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 132 18/9/19 14:10

D'altres, com Joaquim Casas Busquets, deixaren constància de les seves emocions davant del drama de la guerra —des de la primera línia de combat— en forma de poema.[191]

ha estat assenyalat. De sobte desapareixen els avions per anar a cercar reforços a Saragossa. Aquests no tarden a arribar, però aleshores fan la seva aparició dos aparells nostres, els quals bombardegen Belchite i els reductes on es fan forts els feixistes. A les 2 de la tarda ve la primera nota trista en caure greument ferit el company Josep Ballesta, de Premià. Ha pagat ben cara la seva valentia, pobre company! En moments de tant dolor hom cerca vuit o deu voluntaris per assaltar un parapet i se'n presenten més de cinquanta. Marxen els deu primers. Quina emoció! A les 4 de la tarda ja era nostre. El company que comandava aquest grup crida demanant quelcom; per fi veiem que transporten un company. Era la segona víctima, el company Francesc Bosch, tan conegut en les penyes esportives de Mataró i germà de l'ex-secretari del Sindicat Únic de la I. T. i A., que havia arribat feia quinze dies al front. Assassins!! Ah, amb quin braó us venjarem, germans! Per cert que no podien pas cantar victòria els malvats feixistes, puix que durant el dia tingueren més de cent baixes, i per part nostra foren assolits tots els objectius. Fosqueja. La lluita continua aferrissada. En aquest final de dia cru, el vent xiula fort i el fred apreta, i quan tothom es disposava a passar la nit lluitant sense treva ni descans, fou donada l'ordre de retirada després de consolidar les posicions obtingudes. Reposeu tranquils, amics Ballesta i Bosch; la vostra sang i la de tots els caiguts en aquesta croada contra el feixisme criminal, serà la llavor per assolir la victòria. Vosaltres haveu retut honors al Mestre, i us haveu fet mereixedors de les seves ensenyances, donant tot el que teníeu a la memòria del gran Malatesta, el nom del qual honorem en la nostra Columna. Josep Arnau Almonacid de la Cuba, 4-12 36», *Llibertat* 120, 10 de desembre de 1936.

191. «¡Oh, augusta soletat! (sic) Darrera la línia de foc que brama a tempesta / renecs de fusells i bombes de mà / quan encara sonen remors de la gesta / ofegades en sang —pensant en demà— / uns cossos que foren, tocats de metralla, / les deixalles són d'una altra batalla... / Tètrica visió —paral·lela al marge— / de la pira enorme, embolcall de mort. / Uns grans ulls oberts, terrible aiguafort, / miren fit a fit / buidant la buidor de la bella nit, / i morts i més morts, i llistes i llistes / de anònims caiguts. Tragèdia de l'hora, / de l'hora que riu, de l'hora que plora, / de l'hora que riu pels que a rereguarda / fan encara el viu. De l'hora que plora / a la llar roent, sens foc a la vora. / Pàl·lida de pols i color de lluna / —la lluna, la pruna, vestida de dol— / s'encén de tristor una carretera. / Primer, un xiprer. Cinc cents al darrera. / Gòtic regiment que sap del seu rol. / Regiment de vius amb tocs funeraris, / batalló de morts, trist com uns rosaris. / Magna serenor de la via morta / tan a prop del front / que talment confon. / Del camp de batalla és primera porta. / Entre l'escampall d'ambient mort que s'escapa / de la pròpia mort, sola està una casa. / De l'hàlit de la vida n'ha restat ben rasa. / És el finestral un cant al silenci, / fúnebre el portal. No hi ha qui defensi / la immortalitat de la llar desfeta / —sucre convertida, per la guerra, en sal—. / Tot ho ha tenyit, erma, la pintura / de color de sang de la guerra dura. / Pólvora als camins, pólvora atmosfera / en l'aire, en els pins. I fins una pera / pólvora té a dins. / Davant la impotència de tornar a ahir / ple

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 133 18/9/19 14:10

I, com no podia ser d'altra manera, el drama de la guerra malmeté l'entusiasme inicial de molts homes que havien marxat al front l'estiu de 1936. D'això també se'n dolgueren des d'Almonacid de la Cuba.[192]

Pel que fa a la columna Maurín, Francesc Rigau, que en fou milicià, explicà que havia estat lluitant primer al front de Toledo i, posteriorment,

---

de geps un roure desitja morir. / Lluny sona el canó. / I els cadàvers tensos clamen amb braó / contra la tristesa de la casa sola / i la pal·lidesa de la carretera / també sola, sola / i de l'amarguesa de l'au que no vola, de l'au de la pàtria que ha quedat ben sola. / Primer, un xiprer. Cinc cents al darrera. / Sol, un gos, ben sol, no gosa passar, no gosa bordar / per no profanar l'alta soledat / de la carretera… J. Casas Busquets». *Llibertat* 627, 30 de juliol de 1938.

192. «Lletres de milicians. Company Director de Llibertat. Salut. Sou pregat d'inserir aquest article al diari de la vostra digna direcció. Ja fa prop de 5 mesos que la Columna Malatesta sortí de Mataró per anar a lluitar contra el feixisme per terres d'Aragó. Tot el poble de Mataró sap amb l'entusiasme que els que componien les Centúries Malatesta anaven a la lluita, entusiasme constatat amb l'emocionant comiat que ens tributà la nostra amada Ciutat de Mataró. Però… les coses han canviat de tal manera que no sabem a què atribuir el fenomen que s'està produint aquí al front. Els uns per malalts, malaltia que no els vull discutir; els altres perquè el Sindicat els reclama i, quan no és el Sindicat són els mateixos familiars que reclamen llurs fills, i els més, aprofitant l'avinentesa del permís que se'ls concedeix per quedar-se a caseta com si res no passés. I no pensant, ni per un moment, aquests que deserten, que la tasca que ells abandonen repercuteix en perjudici, moral i físic, dels que de bona fe continuen amb tota classe de sacrificis al peu de les trinxeres. És per a dir-vos, companys que haveu desertat del front, sense causes majors que ho motivessin, que la vostra actitud no té res de revolucionària, ni menys d'antifeixistes. Suposeu per un moment que tots els que som al front, oblidant-nos dels nostres deures sagrats, que són: aixafar el feixisme i guanyar la guerra, per instaurar una societat més justa i més humana, volguéssim gaudir de les comoditats i les seguretats que la rereguarda ens proporciona, abandonéssim el front. ¿Què passaria aleshores? Doncs passaria que algun dia ens trobaríem amb els feixistes dintre de Mataró potser, i aleshores ploraríem com a dones el que com a homes no sabérem defensar. ¿És possible que la sang vessada per molts dels companys de la Malatesta al front de Belchite quedi en oblid d'aquesta manera tan barroera i vergonyant? No! Veritat? Doncs aquest Comitè de Guerra us convida a què rectifiqueu la vostra conducta i el més prompte possible us incorporeu als rengles de la Llibertat simbolitzada pel gran mestre anarquista E. Malatesta. Ensems invitem a la joventut de Mataró que senti ànsies de reivindicació i esperit de lluita a enrolar-se a la Columna Malatesta, que ho podrà fer quan vingui amb permís la 5ª Centúria, comandada pels companys Vicenç Mur i Joan Gonzàlez. Esperant que aquest prec no caurà en el sac buit, resten vostres i de la causa de la llibertat, els delegats responsables de la Malatesta. E. Casabella, Alfons R. Magriñà, Vicenç Mur i J. Panicello. Almonacid de la Cuba a gener de 1937», *Llibertat* 160, 26 de gener de 1937.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 134 18/9/19 14:10

a Madrid. Concretament detallà «haver vist els càstigs que han sofert les poblacions (i amb elles els seus habitants) de Getafe, Parla, Villaverde, etc.». Els membres d'aquesta unitat foren destinats al front d'Aragó.[193]

Progressivament, molts del milicians enquadrats a les diferents columnes retornaren a la ciutat i reprengueren les seves activitats habituals fins al moment en què molts foren cridats amb la seva lleva en l'exèrcit regular. Així, a tall d'exemple, el vidrier Lluís López Tomàs (Annex) hauria format part de la columna Medrano, de la columna Malatesta i, a la fi, s'hauria incorporat a l'Ejército Popular, on hauria assolit la graduació de comandant. Un testimoni de com s'esdevingué la militarització de les milícies populars.

El dia 2 de juny de 1937 es publicà un ban de l'alcaldia ordenant la recollida de les armes llargues en poder d'organitzacions o de particulars que no es trobessin sota la direcció del Ministeri de la Guerra.[194]

Així, un nou context polític deixava enrere la fase de «l'armament en mans dels treballadors» com a garantia de la revolució.

El fet d'haver participat a les milícies ciutadanes fou considerat, a partir de 1939, un element clau per a l'existència del delicte d'«auxilio a la rebelión». Per aquesta circumstància, molts dels processos que se substanciaren entre 1939 i 1945 ho foren a persones que, efectivament, col·laboraren amb aquesta milícia popular a Mataró des dels primers dies del sollevament militar.

Els testimonis són molt abundants i de contingut similar. Heus-ne ací alguns exemples. Pere Alarcón Tejedor (Annex), afiliat a la CNT, declarà en la instrucció del seu judici que el dia 19 de juliol de 1936 es presentà a la seu del Comitè Antifeixista, on li digueren «que le darían armas para prestar Servicio». L'endemà, amb unes altres persones, anà a la caserna d'artilleria i en tragueren fusells i corretjam que foren conduïts al local antifeixista. Posteriorment, estigué armat amb una patrulla a l'església de Sant Josep, d'on s'emportaren vi, carbó, bancs i altres objectes que dugueren a l'hospital. Participà en un escorcoll a una casa del carrer de Barcelona, on buscaven armes, i en un altre a una casa del carrer de Santa Maria. Feu guàrdies a la carretera i a la caserna d'artilleria i, finalment, marxà voluntari a la 25a Divisió, 117a Brigada, 1r Batalló Sector Sud de l'Ebre.

193. *Llibertat* 136, 29 de desembre de 1936.

194. Salicrú, *Crònica*, p. 43.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 135 18/9/19 14:10

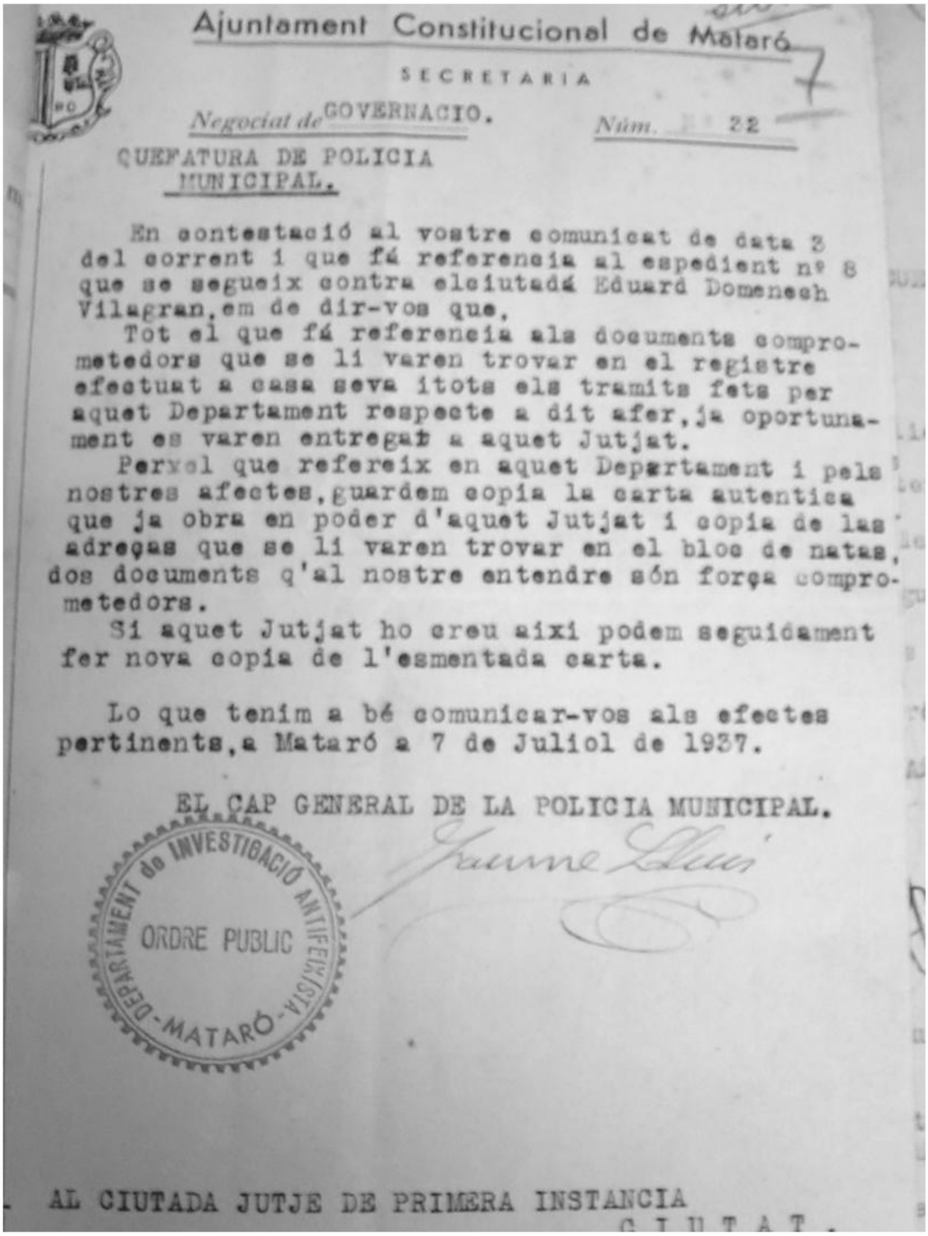

Ajuntament Constitucional de Mataró

SECRETARIA

Negociat de GOVERNACIO. Núm. 22

QUEFATURA DE POLICIA
MUNICIPAL.

En contestació al vostre comunicat de data 3 del corrent i que fá referencia al espedient nº 8 que se segueix contra elciutadá Eduard Domenech Vilagran, em de dir-vos que,
Tot el que fá referencia als documents comprometedors que se li varen trovar en el registre efectuat a casa seva itots els tramits fets per aquet Departament respecte a dit afer, ja oportunament es varen entregat a aquet Jutjat.
Pervol que refereix en aquet Departament i pels nostres afectes, guardem copia la carta autentica que ja obra en poder d'aquet Jutjat i copia de las adreças que se li varen trovar en el bloc de natas, dos documents q'al nostre entendre són força comprometedors.
Si aquet Jutjat ho creu aixi podem seguidament fer nova copia de l'esmentada carta.

Lo que tenim a bé comunicar-vos als efectes pertinents, a Mataró a 7 de Juliol de 1937.

EL CAP GENERAL DE LA POLICIA MUNICIPAL.

Jaume Lluis

AL CIUTADA JUTJE DE PRIMERA INSTANCIA
CIUTAT.

Arxiu Tribunal Militar Territorial Tercero, 47234/2574.

Manuel Astort Casanovas (Annex), espardenyer, afiliat a la UGT. Declarà en el seu procés que, després del sollevament militar, s'afilià al Partit Socialista i a la UGT. Més endavant s'allistà voluntari a les «mili-

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 136 18/9/19 14:10

cias rojas» fent serveis armat amb fusell i pistola a la caserna d'artilleria, on s'havia instal·lat el comitè, i també al mercat, «al objeto de mantener el orden en las aglomeraciones del personal cuando iban a las compres». Indicà que estava a les ordres d'un tal Roc que feia les funcions de comissari. Posteriorment exposà que, si s'havia allistat a les milícies, fou perquè estava sense feina i «para poder así percibir las diez pesetas diarias que les daban». Per a justificar aquesta situació, lliurà un document en què s'indicava que estava a l'atur des del primer de maig de 1936.

Celestí Boyer Juncadella (Annex), jornaler, afiliat a la CNT, declarà que després del 19 de juliol de 1936 es presentà a l'alcalde de Mataró i li demanà feina. El batlle li hauria ordenat que agafés un fusell i «que hiciera el control delante de teléfonos». Els seus acusadors deien que en un d'aquests controls havia disparat un tret als ocupants d'un cotxe i participat en detencions, i també el responsabilitzaven d'haver estat en una batuda «por los montes de los alrededores de esta Ciudad, con la intención de detener a personas de derechas que creían que estaban escondidas en dichas montañas».

Un element molt comú a tots els milicians era la seva precària situació econòmica. Molts declararen no tenir feina i feren servir l'argument d'un salari diari de deu pessetes per justificar la seva presència en aquest cos armat. Així, Pantaleó Gamundi Felorio (Annex), quan se li preguntà per què s'havia fet voluntari a les milícies, respongué: «porque no tenía trabajo y nada que dar a dos hijitos que tiene y por ello decidió antes de que murieran de hambre ingresar voluntario para que pudieran disfrutar de las diez pesetas que percibía diariamente.»[195]

Pel que es desprèn dels casos exposats i de tota la documentació treballada, les tasques dels milicians foren les guàrdies a les carreteres i en zones d'interès públic com el mercat, les estacions, la centraleta telefònica, i també la pràctica d'escorcolls, bàsicament a la recerca d'armes, però també de persones sospitoses per la seva militància política a partits de dreta.

195. Benigne Correa Fernández. Afirmà que la seva única funció fou la de «dar el pienso a los caballos, limpiarlos y limpiar las cuadras; y que si hizo esto fue porque los rojos le requisaron las herramientas de mi oficio y para ganar las diez pesetas diarias se prestó a hacer aquel trabajo» (Annex).

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 137 18/9/19 14:10

II.5. Anticlericalisme i patrimoni religiós

> Porque una cosa parece indiscutible, confirmada por todas las investigaciones: el clero y las cosas sagradas constituyeron el primer objetivo de las iras populares, de quienes participaron en la derrota de los sublevados y de quienes protagonizaron la limpieza emprendida en el verano de 1936.[196]

> Cada església i cada convent, cada centre de dreta i cada círcol clerical, és un antre de conspiració contra els vents de renovació i d'alliberament d'un poble que comença a emancipar-se políticament i moralment de llegats medievals [...]. La xurma més o menys daurada i els seus gossos, a diari es reuneixen en aquests cataus i tramen conjures contra tot el que vagi contra el poder temporal de l'Església que és un poder exactament igual al dels bandolers i assassins.
>
> *Combat*, Mataró, 18 de juliol de 1936.[197]

Gairebé en paral·lel a l'esclat popular que s'esdevingué com a conseqüència del sollevament militar, es desfermà una persecució ferotge contra els elements més representatius de la religiositat tradicional.

Julián Casanova ha reflexionat sobre aquest tipus de violència. Aquest autor posa l'accent de l'anticlericalisme, més que en els grans debats sobre l'organització de la societat o de l'Estat, en les qüestions simbòliques o culturals. Així, cita com acusacions als eclesiàstics la «traïció a l'Evangeli» o el «fariseisme», segons les fonts llibertàries. I, citant Gerald Brenan, parla de la profunda religiositat d'un poble que se sentia abandonat i enganyat pels qui n'havien de ser els pastors.[198] Quelcom d'aquesta perspectiva devia compartir l'argentonina Maria Estrada i Coderch que, malgrat haver estat empresonada per la FAI-CNT, s'expressa-

196. CASANOVA, *España*, p. 65.

197. PEIRÓ, *Perill*, p. 15.

198. «Es decir un acto de protesta porque la Iglesia, a ojos del pueblo, no era lo que debía ser. El desengaño de alguien que cree y ama y es traicionado. Surge la idea de que la Iglesia debería estar al lado de los pobres y no lo está, como en verdad no lo había estado durante muchos años, exceptuando algunos de sus miembros», CASANOVA, *España*, p. 68.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 138 18/9/19 14:10

va en aquests termes: «Hem fet servir la religió com a bandera d'una política podrida. Mastegant parenostres hem enfonsat el desvalgut i el pobre. Covards, hipòcrites, miserables, hem pecat contra la justícia, contra la germanor entre els homes. I Déu ha dit "prou" i ha llençat els temples profanats amb la nostra supèrbia i ha llençat les imatges escarnides amb un culte pagà, ple d'estupideses, tot ho ha llençat al foc perquè ho purifiqui, ho cremi i ho transformi en una ofrena expiatòria.»[199]

Des d'una visió molt diferent, el lerrouxisme atiava l'Església amb vells arguments del segle XIX: «Se apoderan de las herencias, se procuran donaciones piadosas, catequizan a las hijas de las familias ricas y las hunden en sus monasterios.»[200]

J. Casanovas sintetitzà l'abast de la persecució religiosa a Catalunya amb termes concloents: «Al clero se le asesinaba sin necesidad de pasar por juicios o tribunales. Si hay un terror "caliente" ese es el que se le aplicó al clero al que rara vez se le encarcelaba.»[201]

Pel que fa a Mataró, l'escriptor Ramon Casas deixà un relat sobre l'actuació de determinats sectors de l'Església local —anteriors als fets revolucionaris— que ha estat citat per Ramon Reixach i que mereix ser reproduït pel seu valor sociològic i per tal de comprendre l'evolució futura dels esdeveniments.[202] Segons aquest darrer autor, la situació que

199. ESTRADA, *Un temps*, p. 55.

200. ÁLVAREZ, *El emperador*, p. 401.

201. «Por la cárcel Modelo de Barcelona sólo pasaron 240 religiosos durante toda la guerra, el 1,8 por ciento del total de los reclusos, y hasta finales de 1936 habían ingresado únicamente 46», CASANOVA, *España*, p. 66.

202. En referència al Foment i a la Congregació Mariana: «No feien res per captar la joventut obrera. Més aviat les coses anaven en la direcció oposada. Si bé és veritat que als Lluïsos no es mirava massa prim i que a les sessions de cinema s'hi podia entrar sense recomanacions excessives, la realitat pura i simple era que, quan la quitxalla s'enfilava ja cap als dotze o catorze anys, observava que s'establien diferències impalpables però evidents. Les sabates tenien tracte de preferència. I els menuts d'espardenya i calces apedaçades es refredaven a marxes forçades… Això que dic, que és molt delicat…, no pretén jutjar el zels apostòlic de mossèn Andreu, ni els caps visibles de la Congregació. El que vol significar és l'error de tàctica. Els fets a la llarga vingueren a demostrar que els camps on calia haver sembrat llavors germinatives amb marcada sol·licitud eren els de les classes cada dia més adulades per tota mena de cants de sirena. Els fills de casa bona i de les famílies amb principis no necessitaven atencions especials. La tasca que convenia era d'una altra mena. No es va fer. No en parlem més», CASAS, *Cel·luloide*, pp. 43-44. Citat per Ramon Reixach, REIXACH, *Els orígens*, pp. 102-103.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 139 18/9/19 14:10

denunciava Casas s'hauria donat en haver-se avortat una altra línia d'actuació pastoral representada pel Cercle Catòlic d'Obrers.[203]

Des d'un altre posicionament ben diferent, Joan Peiró, el 5 de setembre de 1936, descrivia en el diari *Llibertat* l'argumentari bàsic de l'anticlericalisme: «L'Església, a través dels segles, ha esdevingut l'aliada de tots els tirans, ha estat actora en tots els fets criminals, i és ella, en mans dels privilegiats, la que predica i imposa als pobres d'esperit la submissió als poderosos i benestants.»[204] Tanmateix, l'autor era conscient de les implicacions i les limitacions ètiques que la seva primera premissa implicava: «La persecució del sentiment i de les creences religioses conculca un dret inalienable; és un dret semblant al que nosaltres reivindiquem quan se'ns persegueix pels nostres sentiments polítics i socials.»[205]

En aquest context ideològic s'inicià la persecució religiosa a Mataró a partir del 19 de juliol de 1936.

Un dels convents saquejats i incendiats aquella nit, i posteriorment derruït, fou el de les carmelites descalces, situat a la plaça que avui porta el seu nom i que durant el conflicte civil fou batejada com a «plaça 19 de Juliol». Un article publicat al diari *Llibertat* un any després dels fets permet percebre les connotacions d'aquest anticlericalisme iconoclasta que s'autojustificava en la defensa de les dones que s'hi trobaven recloses.[206]

203. Reixach, *Els orígens*, p. 103.

204. Peiró, *Perill*, p. 56.

205. Peiró, *Perill*, p. 56.

206. «Un dels quatre convents que cremaven aquella nit, ocupava una illa sencera en un dels llocs més cèntrics de Mataró. De figura antipàtica, voltat d'una paret altíssima, el convent de les Tereses era com una mena de penombra ciutadà. Hi havia hagut èpoques que les famílies que per entendre'ns més aviat les seguirem dient "més distingides" de Mataró, passaven un drama de reduïdes dimensions: la noia se'ls feia monja a les Tereses, i com que el convent era de clausura, volia dir tant com acomiadar-se'n per sempre. En l'acta de les relacions familiars hi constava només la "festa solemne" de vestir l'hàbit i com una làpida al seu "matrimoni en Crist" una sola frase, buida, estúpida, banal i barroera, en llavis dels més íntims: "Era més mona!..." El convent no tenia gaires més històries. No havia arribat ni a tenir llegendes. Una vegada una monja s'enfilava paret amunt per tal de fugir i un home va avisar a la porteria del convent... La llei del Candau i el vot de les dones havien millorat la situació i hom havia pogut veure pel carrer rostres blanquíssims d'enclaustrades en dies d'eleccions. El misteri del claustre no despertava gaires més curiositats. Els petits drames o conflictes sentimentals quedaven en el fons de cada cel·la», *Llibertat* 307, 17 de juliol de 1937.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 140 18/9/19 14:10

Maria Francesca Millet, priora de les carmelites descalces, deixà un testimoni en primera persona de com visqué la seva comunitat aquells moments que esdevé un contrapunt al relat anterior.[207]

207. «El dia 19 de julio de 1936 nos hallábamos en el Convento la Comunidad, que constaba a la sazón de 19 religiosas (...). Por la mañana nos dijeron que la situación estaba muy mal y que, en aquella noche, habían asaltado la casa de la família (Montserrat-Recoder) y después de un minucioso registro, habían detenido al jefe de la misma el cual era padre de una de nuestras Religiosas, y habiéndoselo llevado a Barcelona no sabían de su paradero. Como era domingo, a las 8 y media tuvimos la Misa cantada como de costumbre, pues aunque el pánico dominaba en todos los ánimos todavía en Mataró el estado no era tan alarmante como en Barcelona, pero por la tarde recibimos un recado del Sr. Capellán diciendo que no vendría para la Hora Santa (que teníamos todos los domingos) porque tenían terminantemente prohibido salir de su casa. Nosotras tuvimos nuestra hora de oración de la tarde y seguidamente el rezo de Completas y Laudes, que por ser infraoctava de Ntr. Stma. Madre del Carmen, rezábamos por la tarde, en vez de nuestra hora invariable de las 9 de la noche. Terminado este acto, fue la Comunidad al refectorio para la cena, mientras que servidora, me dirigía al torno de la portería para recibir impresiones acerca de la situación; viendo que ésta se iba agravando, determinamos después de la cena, pasar toda la noche en vela dividiendo la Comunidad en dos turnos, para que unas velaran las primeras horas y las otras las restantes. Con esto nos fuimos al Coro alto, donde podíamos oir mejor, si acaso había alguna alarma en la calle. A las 11 poco más o menos, el R. Sr. Arcipreste e.p.d., nos envió a decir que se presentaba una noche muy negra y que si se daba el caso de tener que salir de la clausura, no tuviéramos reparo, que lo podíamos hacer. En las primeras horas reinaba un profundo silencio, lo mismo sucedió en la vecina "Casa del Pueblo" donde otras veces en circunstancias parecidas se oía grande alboroto, de modo que al parecer no se sospechaba un peligro inminente, però a eso de las 2 y media o poco más, se oyeron pitos y algunos disparos y al poco rato llamaron al torno. Era nuestro fiel y abnegado sacristán, que venía a darnos la noticia que el General Godet se había rendido y con esto los de Mataró se habían entregado (o huido no recuerdo bien), y por consiguiente que nos vistiéramos de seglar y estuviéramos preparadas, pues estábamos en inminente peligro; al mismo tiempo, me pidió las llaves de la iglesia para sacar el Santísimo. Aún no había acabado de hablar, cuando llegaron un turbulento grupo de muchachos, con latas de petróleo y haces de leña que echaron en el patrio o atrio, para incendiar el Convento y, acercándose al torno, el que parecía llevar el mando de la pandilla me preguntó por el número de las Religiosas que allí estábamos y dijo que lo preguntaba para cerciorarse de que no quedaba ninguna dentro, pues debíamos salir todas, añadiendo; sólo queremos el edificio. Viendo que no había remedio, ni era ocasión de resistir ni oponer razones, les supliqué, si a lo menos tendrían la bondad de darnos algún tiempo para arreglarnos, a lo que contestó: 10 minutos y no más, porque estos chicos están ya impacientes. En esto dije a una hermana que me acompañaba diese aviso a todas las demás, mientras que servidora con otra hermana me dirigí al coro bajo, y abriendo la

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 141 18/9/19 14:10

ventanilla del comulgatorio, recibí de manos del sacristán el Copón y el viril. Cuando aquellos muchachos impacientes se asomaron a la puerta de la iglesia y vieron al sacristán abrir el Sagrario, le apuntaron el fusil queriéndole matar y hubieran disparado sin duda, a no ser por las voces y súplicas de su mujer y de nuestras mandaderas, que les certificaron era un hombre de la casa, un criado nuestro. Entretanto servidora me hallaba con grandes angustias con el copón en la mano, viéndolo tan lleno de Sagradas Formas y en la imposibilidad de sumirlas, por la cantidad de ellas y por la extrema sequedad de la garganta que me hacía extremo dificultoso el pasarlas, lo mismo sucedió a mi compañera, que sumió la Hostia Magna. Con esto la campanilla del torno no cesaba de llamar con gran insistencia. A algunas hermanas que acertaron a pasar por allí y se cruzaban conmigo, les dí la Comunión a toda prisa. Por fin una Hermana me trajo un Piscis y depositando en él las sagradas formas que quedaban y cerrándolo, pude esconderlo en el pecho. Las Religiosas iban bajando y dirigiéndose a la portería; fui todavía a la celda a buscar el vestido de seglar que no tuve tiempo de ponerme. Recuerdo que al pasar por delante de la tribuna que daba a la iglesia, ya vi arder el altar mayor. Cuando estuvimos todas juntas a la portería, se abrió la puerta reglar y allí volvieron a repetir que no temiéramos, que no nos harían ningún daño, però que saliéramos pues necesitaban el edificio. En fin fue preciso atravesar el umbral de nuestra sagrada clausura, saliendo una después de otra, para cerciorarse bien del número de Religiosas. Estaban todos armados con pistolas; tal vez si nos hubiésemos resistido, hubiera habido algún desmán, però no fue así, sino que nos respetaron y aun nos acompañaban ellos mismos. Salimos pues de nuestra amada clausura, a las 3 o poco más de la madrugada del día 20 de julio de 1936, siendo las primeras en pagar tributo al furor de la revolución en esta ciudad. Una vez reunidas todas en la casa de nuestras mandaderas, situado enfrente del Convento, dí la Sagrada Comunión a las que no la habían recibido antes de salir y enseguida empezó a llenarse la casa de buenas personas, ya de familias de algunas Religiosas, ya de otros afectos a nuestra Comunidad que venían para llevarse a su casa a las Religiosas y así fueron éstas distribuyéndose, llevándose cada família dos o más consigo. Servidora quedó en la misma casa, con otras tres Religiosas, però pareciendo que aún era demasiado cuatro Religiosas allí juntas, se distribuyeron otras dos, quedándome sola allí con una Hermana lega anciana. Al poco rato de estar fuera del Convento, ya éste ardía por todos lados, viendo, con inmensa pena, cómo se hundían los tejados y se derrumbaba parte del edificio. No obstante como el cuerpo del edificio era bóveda, una vez quemadas las vigas y maderas del desván lo demás se conservó en pie. Al principio pusieron guardas para impedir la entrada; después con permiso de las autoridades, entró alguna persona para ver si hallaba algún objeto de valor artístico y vimos que se llevaban dos cuadros grandes. Después vino el saqueo, entrando patrullas de gente y llevándose cuanto encontraban hasta llenar seis camiones y enseguida se procedió a la destrucción o derribo del edificio iglesia y convento, no quedando hoy día rastro de él y siendo convertido en un jardín. Cuando entraron allí las Autoridades (antes de proceder a la destrucción) fueron a la sepultura, abrieron el nicho de la Rvd. Madre Mercedes del Corazón de Jesús (Bosomba), de santa memoria, muerta en olor de santidad 4 años y medio antes, la cual se hallaba incorrupta todavía y sacándola, la dejaron allí de modo que todos los que después entraron la pudieron ver. No abrieron por entonces ningún otro nicho, pero antes

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 142 18/9/19 14:10

Les monges caputxines deixaren constància d'una situació similar. El 17 de juliol de 1939 declarava davant del jutge militar d'instrucció Maria Bernal, monja caputxina resident al convent de Mataró. Explicà que el seu convent i el de les carmelites havien estat cremats la nit del 19 al 20 de juliol de 1936 «sin que pueda precisar los autores de tal hecho, ya que muchos eran los que formaban parte de la banda y obligaron a la declarante y demás a salir de la residencia, si bien en buenos modos y sin emplear con ellas formas violentes». Semblantment es manifestà la seva companya de claustre Concepció Duran.[208] Els convents de la ciutat foren incendiats a la matinada del dilluns 20 de juliol de 1936.

Lluís Terricabres, aleshores amb divuit anys acabats de fer, deixà a través de Manuel Cuyàs un relat imprescindible del saqueig del primer temple parroquial. Es referí a aquests fets explicant com el dilluns dia 20 s'havia declarat una vaga general i com es va presentar a la seu de les Joventuts Llibertàries, que era a la Riera, davant del cinema Modern, per tal de rebre instruccions per a aquella jornada:

> El local era ple de gom a gom. Un home vestit amb granota cridava més que els altres i deia que calia començar la revolució i que, després del fracàs de l'intent colpista del dia abans, a la CNT-FAI, li era arribat el moment de transformar la societat de dalt a baix amb tota la seva força revolucionària […]. De sobte es va sentir una veu que deia: "A Santa Maria, tots a Santa Maria." Un grup que traginava cordes, pals i armes, va començar a caminar a pas lleuger en direcció a l'església, i jo m'hi vaig apuntar. Quan vam arribar a Santa Maria, les portes ja eren esventrades. A dins, la cridòria ressonava per les naus, per les voltes, pels altars. Uns homes que havien fet llaços escorredors amb cordes tenien enxampades unes imatges pel coll i les tiraven a terra amb l'ímpetu del qui estira una corriola. De la sagristia sortien homes disfressats amb casulles que feien arrencar rialles grasses i esqueixades a uns que estaven esgarriant l'altar i clavaven puntades de peu als calzes, setrills i patenes […]. Vaig començar a cridar que paressin, que deixessin en pau les pintures. Ni la meva veu resultava prou forta per a sobreposar-se als xiscles i als renecs ni aquells homes, si em sentien, no estaven disposats a entrar en raó.[209]

---

de empezar a derribar el Convento, fue el sepulturero una noche y sacando todos los despojos o restos de Religiosas difuntas, fueron trasladados al cementerio de la ciudad y puestos en una tumba», Beltrán, *Carmelitas*, pp. 76-381.

208. Josep Roig Bruguera (Annex).

209. Cuyàs, *El manyà*, pp. 87-88.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 143 18/9/19 14:10

Les recerques dutes a terme per la justícia militar ofereixen visions complementàries a aquests relats de fúria iconoclasta.

Josep M. Genové Pérez (Annex) reconegué davant la justícia militar que, després dels fets del 19 de juliol de 1936, es presentà a la caserna d'artilleria i el Comitè Antifeixista i se li indicà que es posés a les ordres d'un tal Boada i fou destinat a ajudant en un camió que es dedicava «a la extracción de muebles y demás objetos». Referí com del convent de les Tereses s'emportaren «máquinas de coser seis de estas, colchones, cubiertos, sillas, y diferentes objetos más» que dugueren a l'hospital o a un «almacén» situat a la plaça dels Bous. Del convent de la Divina Providència s'endugueren conills, gallines i dues ovelles que també portaren a l'hospital de la ciutat. Reconegué haver vist l'incendi dels convents de les caputxines i de les Tereses, però afirmà no conèixer ningú dels qui hi havien participat.

Estanislau Vigo Torres (Annex) fou denunciat per haver participat a l'assalt del convent de la Divina Providència. Davant del tribunal militar declarà que en els primers dies, després d'haver esclatat «el Alzamiento», anà amb Narcís Corbella al convent de la Providència de Mataró i que «con un pico rompieron una puerta interior y unas vigas al objeto de poder penetrar en el local donde se hallaban las aves de corral, tales como gallinas y patos y que una vez que consiguieron la entrada cogieron cuantas gallinas y patos había atándolas las patas y las metieron en unos cestos con intención de llevarlas para el Hospital pero que no se llevaron ninguna ya que una vez que las tenían preparadas no saben quien se las llevó». Posteriorment veié com un camió amb alguns milicians —entre els quals cità Joaquim Barbena— s'emportava mobles de l'interior del convent però no sabia on els portaren. Amb els objectes que no s'endugueren i «algunos pertenecientes al Culto como Imágenes, Santos, etc. hicieron un montón y que más tarde sin presenciarlo el declarante le prendieron fuego no solamente a los enseres citados si no también a la Capilla».

En el mateix ordre de coses, 28 de juny de 1939, la Guàrdia Civil de Mataró escorcollà el domicili de Joan Carbonell, on «se hallaban prendas de procedencia del robo y de propiedad religiosas».[210]

210. S'hi localitzaren diversos elements d'aixovar domèstic: un matalàs, llençols, edredons, tovallons, fundes de coixí, mocadors, camises de dormir, cabdells de fils, cintes, etc. I també «dos tomos de los ultimos dias de Pompelia, uno de Cuovadix», tasses

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 144 18/9/19 14:10

Incendi del convent de les caputxines, Archivo Histórico Nacional, FC-CAUSA GENERAL,1674, Exp. 1-325.

En el decurs d'aquesta recerca no han estat localitzades denúncies explícites i concretes de mataronins a la destrucció dels dos temples parroquials, fet que podria fer bona la hipòtesi que aquestes actuacions foren dutes a terme per iniciativa d'escamots procedents d'altres poblacions als quals s'haurien unit persones de la ciutat. Avalaria també aquesta possibilitat el fet que, al temple de Sant Josep, hi hagué un tiroteig, amb foc de metralladora inclòs, entre dos grups afins que s'hi trobaren amb la finalitat de saquejar-lo.[211]

---

de porcellana, una gerra d'alumini, una jardinera, una sucrera... «Todas las prendas mencionadas son propiedad del Colegio de las Monjas de la calle Altafulla de esta Ciudad, las cuales han reconocido como suyas.» Després de l'escorcoll s'interrogà Joan Carbonell, que digué que no pertanyia a cap partit polític ni organització sindical, però la seva esposa, Consol Nogueras Seda, pertanyia a Esquerra Republicana i havia estat regidora de l'Ajuntament de Mataró i responsable de l'hospital de la ciutat. Segons Carbonell, la seva esposa havia marxat a França el dia 24 de gener de 1939. Sobre els objectes trobats a casa seva explicà que no eren de la seva propietat i que ignorava que fossin a casa seva, «puesto que su Señora, por el cargo que ocupaba hacía y deshacía como dueña de la casa sin tomar parecer a él». Joan Carbonell Gual (Annex).

211. SALICRÚ, *Crònica*, pp. 13-14.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 145 18/9/19 14:10

En canvi, sí que hi ha constància de la destrucció de les capelles de les ermites o oratoris de la rodalia de Mataró amb implicació directa de mataronins.

Ramon Cot Batllori (Annex) fou acusat en un informe anònim mecanografiat el 21 d'abril de 1939 que indicava que el 27 de juliol de 1936 es presentà, amb un grup d'uns vint homes armats, a la finca de can Pou de Mata per fer-hi un escorcoll. En el decurs d'aquesta acció, «destrozaron el Altar de la Capilla, imágenes y cuanto en ella había». Posteriorment, s'hi feu un nou escorcoll entrant a la mina d'aigua existent al mas i buscant uns capellans «que estaban escondidos en la misma».

L'acusat declarà davant del jutge militar d'instrucció de Mataró el 3 d'agost de 1939. Negà haver participat en la destrucció de l'esmentada capella i digué que es va veure obligat a acompanyar «unos individuos que ciertamente querían quemarla y que ignora quiénes eran». Així mateix indicà que els convencé que traguessin tota la fusta de la capella a l'exterior i més tard fou cremada per ordre de l'Ajuntament «toda vez que era madera sin valor alguno». També indicà que si s'hagués cremat «en el lugar de emplazamiento de la capilla hubiera ocurrido una verdadera catástrofe».

El convent de la Divina Providència, Archivo Histórico Nacional, FC-CAUSA GENERAL,1674, Exp. 1-326.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 146 18/9/19 14:10

Basílica de Santa Maria de Mataró, interior, Archivo Histórico Nacional, FC.-CAUSA GENERAL,1678, Exp. 1-360.

Marcel·lí Pros Palau (Annex) fou inculpat per la destrucció de l'ermita de Santa Rita. Pau Clot Ribot, pagès, deposà davant del tribunal que Pros li havia exigit les claus de l'ermita «en unión de otros cuatro milicianos rojos llamados un tal García, otro "Peso" y otros dos que ignora como se llaman». També li prengueren les escopetes de cacera «insistendo con gran violencia en ello». Clot relatà que els calgueren unes altres claus que anà a cercar Pros i llavors «abriendo las berjas sacristía y demás dependencias tirando todos los santos al suelo y después los sacaron fuera y les prendieron fuego junto con las ropas y cirios y demás objetos en ella existentes robando también las cajitas que contenían el dinero todos ellos iban armados de fusil, García, el Peso y demás». Marcel·lí Pros declarà davant del jutge militar d'instrucció que els seus companys no havien cremat les imatges, «sino unas hierbas».

També hi ha dades documentals sobre la destrucció de l'ermita de Sant Simó, que esdevingué la seu de la Societat Deportiva de Pescadors de Canya de Mataró.[212] D'aquesta església, un testimoni en recordà un curiós exvot.[213]

212. SALICRÚ, *Crònica*, p. 17.

213. Jaume Molins Llovera, carreter, interrogat per la Guàrdia Civil, digué de Ma-

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 147 18/9/19 14:10

Basílica de Santa Maria de Mataró. Absis. Archivo Histórico Nacional, FC.-CAUSA GENERAL,1678, Exp. 1-360.

nuel Astort Casanovas (Annex) que «lo vio como sacaban objetos de la Iglesia de San Simón y en unión de sus compañeros los quemaban en las inmediaciones de la referida

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 148 18/9/19 14:10

En paral·lel a aquesta destrucció sistemàtica del patrimoni religiós es desvetllà, en certs àmbits de la societat mataronina, la sensibilitat per preservar, fins on fos possible, tot el que encara no havien cremat les flames de la revolució. El 25 de juliol de 1936 es creava el Comitè Local del Patrimoni a instància de l'alcalde, Salvador Cruxent. En foren titulars Albert Puig, conseller de Cultura; Rafael Estrany, pintor; Lluís Montané, pintor; Francesc Bas, professor de l'Escola d'Arts i Oficis, i els periodistes Julià Gual, Joaquim Casas i Lluís Pedemonte.[214] Malgrat no formar-ne explícitament part, destacaren en aquesta tasca Lluís Ferrer i Clariana i Marià Ribas i Bertran.[215] Peiró denuncià els excessos iconoclastes en un article el 5 de setembre de 1936.[216]

Aquesta recerca ha permès rescatar de l'oblit un altre personatge que maldà per preservar part del llegat històric i cultural que corria risc de perdre's definitivament. Fèlix Clariana Castañer (Annex) fou denunciat l'any 1939 i anà a judici davant les autoritats militars. En la seva defensa declarà que havia amagat i salvat les relíquies de les Santes, «las que tuve la dicha de entregar por mi propia mano, en la mañana del día 29 de enero de 1939, a las 11 horas, al Rdo. Sr. D. José María Andreu», responsable de la basílica parroquial.

Afirmà seguidament que, amb la col·laboració de Rafael Estrany i Francesc Bas, pogué salvaguardar un important nombre d'elements del parament litúrgic de la basílica mataronina, citant expressament el tern de les Santes, el tàlem i la bandera. En un altre ordre de coses, indica que rescatà un bon nombre de llibres provinents de la biblioteca de les

---

Iglesia, entre los objetos que quemó recuerda perfectamente eran cuadros de santos y otros varios muebles, también vio que sacó un cocodrilo disecado y lo llevó a la barricada donde prestaba servicio».

214. Salicrú, *Crònica*, p. 17.

215. Montellà, *Art i guerra*.

216. «No justifico el mal gust dels qui, essent o no religiosos, conserven coses que volen expressar motius d'una religió falsa com totes les religions o la santedat d'uns éssers reals o imaginaris que res no han tingut de sants. Molt menys, però, no justifico el mal gust dels qui ara, quant tant hi ha per fer, esmercen llurs energies perseguint les pintures i les obres cisellades pel sol fet de llur caràcter religiós. És un joc infantívol que res no té de just, que res no té d'útil a la causa de la revolució. És, però un atac a la llibertat de pensament i és, per altra banda, el procediment per engroixir els rengles del feixisme, perquè l'odi que aquest procediment va aixecant a l'entorn nostre o de la revolució esdevindrà odi a les llibertats del poble que no en sap ser digne», Peiró, *Perill*, p. 57.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 149 18/9/19 14:10

Escoles Pies i, concretament, feu referència a «los incunables» que, segons detalla, tenia amagats al Foment Mataronés. Explica que els llibres «que a mi juicio corrían peligro» no els inventarià, sinó que els amagà a la biblioteca del Foment darrere dels llibres inventariats. Al mateix lloc tingué amagat «parte del Archivo parroquial de Santa María. Todo ello hecho a espaldas de los rojos, exponiendo nuestras vidas». Clariana, a l'esmentat document, també feu referència als objectes de plata que havien aconseguit recollir de Mataró i «pueblos de la Comarca». Parlava d'«una respetable cantidad» que es guardava amagada a diferents punts del local del Foment.

Però quan arribà una ordre de la Generalitat segons la qual s'havia de lliurar tot el que s'havia aplegat, consultaren amb el nou regidor de cultura —Rafael Rabat— i aquest, juntament amb Estrany, Clariana i Bas, «determinamos de colocar dichos objetos en unas cajas, bajo inventario y precintadas, y para que nadie diera con ellas las escondimos en la vicaría de la misma iglesia de Santa María». Al seu informe, Clariana deixà constància de com, per part de l'Ajuntament, se li havia lliurat «parte de la Colección numismática de las Escuelas Pías, de la que tengo inventario y catálogo». Posteriorment, rebé dues partides més de monedes, una de les quals propietat d'Antoni Coll. Conclogué el seu al·legat destacant que tant ell com Estrany i Bas corregueren veritable perill en la seva tasca de salvaguarda «por las incomprensiones con que tropezábamos» i que sense la seva intervenció hauria arribat «la total desaparición de los objetos religiosos y artísticos reseñados». Les seves manifestacions foren corroborades, entre d'altres, tant per Rafael Estrany com pel prevere responsable de Santa Maria, Josep M. Andreu.

Una persona que també col·laborà en la salvaguarda d'aixovar litúrgic procedent del temple parroquial de Santa Maria fou Josep M. Cabré. Segons pròpia declaració, fou sotmès a un escorcoll —vegeu Cebrià Sabé Trunas (Annex)— que tingué com a resultat que se li trobessin tres calzes, tres copons i una custòdia pertanyents a l'església de Santa Maria «que anteriormente de acuerdo con el Doctor Samsó lo habían escondido en su domicilio».

L'aspecte més dramàtic de la persecució religiosa fou, sens dubte, l'assassinat de membres del clergat. Aquests actes passaren massivament i, a voltes, amb una violència extrema. Jordi Amat Teixidó ha documentat al Maresme, per al període 1936-1939, 246 assassinats, un 2,4 ‰ de

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 150 18/9/19 14:10

la població total, amb un percentatge del 43,8 % de persones pertanyents a l'estament clerical.[217]

Sobre aquesta mateixa problemàtica, Solé i Villarroya escrigueren que els prop de 250 assassinats que hi hagué al Maresme entre 1936 i 1939 representaven, aproximadament, el 2,5 ‰ de la població. Però amb xifres molt diferents segons les localitats. Així, Canet de Mar tindria un 8,2 ‰ de morts; el Masnou, un 5,5 ‰, i Mataró, un 1‰. Aquests autors no dubten a atribuir aquesta baixa incidència a l'actuació de Peiró.[218]

Sobre aquesta baixa incidència dels assassinats entre membres del clergat, en particular, i també sobre la resta de la població, Salvador Nonell, testimoni directe dels fets, se'n feu ressò en el seu treball sobre el rector Samsó.[219]

A Mataró. durant aquesta etapa hi continuaren havent monges i capellans que, si bé no s'exhibien públicament com a tals, feien tasques d'ensenyament, celebraven misses o alguns sagraments en àmbits domèstics.[220]

Segons el testimoni de M. Antònia Llobet, al carrer de Sant Agustí número 42, on vivia la família Majó, hi celebraven missa dos capellans, un d'anomenat Sans i l'altre, Serra, vestits de seglar. També a can Cateura, a la plaça Gran, hi havia un salesià que confessava les persones interessades. Mossèn Cortina, prevere de Santa Maria, celebrava missa a

217. Amat, *Consideracions*, p. 142.

218. Solé-Villarroya, *La repressió*, p. 9.

219. Així, en comentar la suposada exigència dels milicians de la columna Malatesta d'executar els 33 detinguts que hi havia aleshores a la presó de la ciutat, i haver transigit el comitè local únicament en l'execució del rector Samsó, Nonell escrigué: «La negativa de las autoridades locales a la primera exigencia —en aquellos momentos había en la cárcel 33 detenidos— así como el que Mataró haya sido considerado después, como una especie de "paraiso" durante aquel periodo de cruenta irreligiosidad, en comparación con otros muchos lugares de la "zona roja española", estimamos que cabe buscarlas en determinados valores de tipo "moral natural" que debemos noblemente reconocer y proclamar, en algunos de los responsables del momento en el gobierno de la ciudad; que si no consintieron, o no pudieron controlar a las masas revolucionarias, en su labor destructiva de conventos y en la media docena de asesinatos, les repugnaba en cambio esa "justicia popular" del asesinato por antagonismos ideológicos», Nonell, *El Dr. José Samsó*, p. 325.

220. «La major part dels sacerdots mataronins són amagats o resten sense sortir dels propis domicilis. En general no són molestats. A porta tancada inicien els serveis religiosos a les cases particulars», Salicrú, *Crònica*, p. 30.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 151 18/9/19 14:10

la casa Mateu. Carme Majó, missionera del Cor de Maria, feia classes al domicili familiar, on vivia després de l'esclat del juliol de 1936.

Joaquim Horta Caparà (Annex) declarava el 5 de maig de 1939 que havia tingut al seu domicili del carrer d'Argentona l'escolapi Pere Tarradellas Arnaus i dues monges concepcionistes des del dia 27 de juliol de 1936 fins a la data de la declaració. També indicà que havia gestionat el trasllat a França de sis monges benedictines de la comunitat de Mataró.

Mercè Busquets relatà que a casa seva cada matí hi anaven mossèn Aluart i mossèn Mundet. El primer celebrava missa i el segon confessava. Un estava refugiat a can Marfà i l'altre, a casa del seu germà. En el pis de sota hi anava un salesià que feia escola a uns quants nois que s'hi ajuntaven. Busquets conclogué aquest relat amb la reflexió següent: «Qualsevol relliscada et podia costar la presó o la desaparició, sobretot als homes. Érem "raves" rojos per fora i blancs per dins.»[221]

Ramon Reixach, en l'estudi que dedicà al rector Samsó, exposà el grup de persones que li proporcionaven roba neta i menjar i que també li feren arribar hòsties consagrades per tal que pogués combregar. Les hi portaven amagades en caixes de cigarretes o embolicades amb el tovalló que anava dins de la carmanyola. Les formes havien estat consagrades per mossèn Francesc Rosals, beneficiat de la parròquia de Sant Josep, que residia a casa de la família Recoder, on també hi havia tres monges carmelites amagades i un frare caputxí. En aquesta casa també s'hi celebrava missa i altres actes de culte catòlic.[222]

I encara un altre testimoni. El 20 d'abril de 1939, Josep Plandolit Riera, prevere, destinat aleshores a Santa Perpètua de Mogoda, redactà un llarg document en defensa de l'encausat Salvador Bellalta Illa (Annex). Relatava que, abans del juliol de 1936 residia a Mataró i, tot i haver-se amagat, després dels fets revolucionaris va ser detingut i empresonat el 29 d'agost del mateix any. Segons Plandolit, el 13 de setembre havia de sortir de Mataró la columna Malatesta,[223] «pero acordó un

221. BUSQUETS, *Records*, pp. 75-76.

222. REIXACH, *El pastor*, pp. 163-164.

223. En aquesta afirmació, Plandolit es confongué. La columna Malatesta havia sortit el primer de setembre. El dia 13 sortí la columna del POUM, centúria Joaquim Maurin. Confirmant els temors de Plandolit, segons Manel Salicrú, es produí un intent d'assaltar la presó que fou evitat per les precaucions preses pel comitè local. SALICRÚ, *Crònica*, p. 27.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 152 18/9/19 14:10

plante, y por tanto negóse a salir de la ciudad, hasta que no fuera públicamente asesinado el insfrascrito, del mismo modo que trece días antes, y siguiendo el mismo procedimiento, había sido asesinado el Rdo. Cura Párroco Arcipreste de Santa María de Mataró». Segons l'autor de l'escrit, això no s'arribà a efectuar per l'actuació de Salvador Bellalta, «que hizo esfuerzos sobrehumanos para convencer en sentido contrario al pretendido por la centuria "Mala-Testa", a los dirigentes y componentes del Comité revolucionario, los cuales, debido a las gestiones y a las razones aducidas por el propio Sr. Bellalta, determinaron que no fueran ejecutados los deseos de la centuria "Mala-Testa", acordando además que la fuerza pública custodiara la cárcel, evitando que fuera asaltada como así se pretendía». Plandolit fou posat en llibertat al cap de tres setmanes, segons ell, gràcies a la intervenció de Bellalta.

Margarida Colomer ha documentat diversos testimonis de «tolerància» o fins i tot de «protecció» de les autoritats mataronines vers membres de les comunitats escolàpies, salesianes o maristes.[224]

També hi hagué testimonis de violència. Xavier Roca Pons (Annex) havia acollit al seu domicili de Cabrils un capellà fugitiu. S'hi presentà un escamot. Fou obligat a posar-se de cara a la paret «mientras disparaban sus pistolas perfilando su silueta a fin de amedrentarle» fins que el capellà se'ls lliurà.

Les morts violentes a Mataró, durant el conflicte bèl·lic, de persones pertanyents al clergat foren dues: el rector Josep Samsó i mossèn Ramon Fornells. Tanmateix, la premsa, de vegades, donava raó de troballes de persones assassinades a la rodalia de la ciutat tot i que procedien, probablement, d'altres comarques.[225]

Menys els dos casos citats, tots els eclesiàstics mataronins morts durant

224. Colomer, *La Guerra Civil*, pp. 89-95.

225. «Ampliant la notícia que donàvem ahir, sobre la troballa dels tres cadàvers al veïnat del Cros, donem a continuació els detalls del resultat de l'autòpsia: El primer dels morts representava uns 40 anys, vestia americana color marró amb ratlletes vermelles: cabell negre, el cabell del cap completament tallat; calçaba (sic) sabates negres i mitjons també negres; portava corbatí negre i camisa blanca; a aquesta aparegueren les inicials J. T. Com a ferides, presentava un tret amb orifici d'entrada pel parietal esquerra i sortida pel front parietal dret. Presentava cremades les extremitats inferiors i el ventre (...). Tant per la vestimenta dels cadàvers com pels objectes trobats es té la convicció que es tracta d'uns religiosos. S'ha afermat el criteri que no pertanyen a ningú de la comarca», *Llibertat* 3, 25 de juliol de 1936.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 153 18/9/19 14:10

aquest període ho foren fora de la ciutat. Fonts orals recordaven que la mort del rector Samsó no s'hauria esdevingut si no hagués marxat del lloc on estava refugiat, atès que algunes persones del Govern municipal li buscaven una fugida segura.[226] També ha estat documentat que, per tal de preservar la vida de les persones perseguides, algunes vegades se les tancava a la presó perquè no restessin a l'abast dels escamots de pistolers.[227]

Jaume Lladó ha destacat, en una obra molt recent, aquesta excepcionalitat de Mataró atribuint-la a la intervenció d'alguns membres del Comitè local i, en particular, a la figura de Peiró.[228]

La documentació treballada en aquesta recerca ha permès conèixer alguns elements més sobre la detenció i mort de Samsó i Fornells.

Pel que fa al primer punt, és interessant llegir les declaracions que es feren en el procés de Josep Canals Vila (Annex). Francesca Oró Farré (Annex) fou també encausada com a possible delatora del rector mataroní en la seva fugida. Entre els elements anticlericals mataronins, es feia córrer la brama que el doctor Samsó «venia trossos de cel», en el sentit que recaptava donacions pietoses amb la finalitat d'assegurar la salvació als donants.

Ramon Reixach, en un estudi biogràfic de Samsó, considera que la «col·laboració xerrameca no sempre caritativa va ajudar a construir la imatge d'un Dr. Samsó oposat a tot el que significava el Círcol [Cercle Catòlic], a aproximar-se al món obrer o al magisteri social de l'Església; d'un rector proper al món dels "senyors i senyores" que copaven les grans administracions parroquials de Santa Maria [...]. És el rector Samsó acusat de vendre parcel·les de cel als benefactors parroquials».[229]

És conegut que l'assassinat fou una exigència dels membres de la Columna Malatesta abans de partir al front. Jaume Lladó ha escrit sobre aquest punt que fou el cap d'Ordre Públic, Jaume Lluís, qui defensà

226. Conversa mantinguda amb el senyor Joaquim Llovet. Segons ell, Julià Gual era una de les persones que cercaven la protecció de mossèn Samsó.

227. Jaume Lladó cita el testimoni de dos monjos, un d'amagat al Camí Fondo i l'altre a la casa Horta del carrer d'Argentona: «...com en altres casos, ambdós eren buscats per un escamot foraster de la FAI. No cal dir que el millor lloc per la seva seguretat fou la presó. Una vegada passat el perill, en sortiren per instal·lar-se a casa del senyor Horta», LLADÓ, *Dues viles*, p. 56.

228. LLADÓ, *Dues viles*, p. 56.

229. REIXACH, *El pastor*, p. 102.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 154 18/9/19 14:10

aquesta postura enfront de l'enèrgica oposició del Comitè Antifeixista. «La rèplica fou que si no se'ls hi donava satisfacció assaltarien la presó i serien la seixantena de persones empresonades, amb el mateix doctor Samsó, que en pagarien les conseqüències.»[230] Samsó fou afusellat l'1 de setembre de 1939 al cementiri de Mataró. Segons Jaume Lladó, Jaume Lluís mateix, de retorn del cementiri, va proclamar des del balcó de l'Ajuntament: «Justícia és feta.»[231]

Fonts orals consultades impliquen Joan Bruguera Tramunt en la mort del doctor Samsó. S'exilià l'any 1939 i morí a Mèxic. Se'l coneixia com «el Tintorer» o «el Geperut». Rafael Mir i Pasqual també l'implicà en la seva declaració a la *Positio Super Martyrio*.[232] Altres testimonis destacaren la presència d'una persona coneguda com «el Gitano» o «el Cadiraire».[233] Pere Soriano Sanz (Annex) fou jutjat i executat, entre d'altres, per l'acusació d'haver participat en aquesta mort. En aquest mateix procés s'implicà —per declaracions de testimonis— en l'assassinat del rector el cap del servei d'Ordre Públic, Jaume Lluís, i un dels seus integrants, Raül Costa.

Existeix un testimoni sobre la reacció de Joan Peiró en assabentar-se de la mort de l'arxipreste mataroní.[234]

230. Lladó, *Dues viles*, p. 54.

231. Lladó, *Dues viles*, p. 54.

232. «Ante mi ha comparecido D. Rafael Mir i Pasqual, quien declara que trabajaba en una tintorería y recuerda perfectamente que en ella también trabajaba uno que se llamaba Bruguera, y por apodo le decían "el Geperut" (el Giboso) quien se vanagloriaba de que él mismo había pertenecido al piquete y de que él mismo disparó contra él. Y añadía que el Dr. Samsó antes de ser ejecutado, les decía "Abrazadme que ya os perdono" y el dicho Bruguera se negó a abrazarle, según decía, porque: "Si le hubiésemos abrazado no le habríamos matado." Al preguntar al compareciente, Sr. Rafael Mir Pascual, si sabía por qué el Sr. Bruguera pertenecía al piquete, dijo que no recordaba quién lo había dicho, pero que era notorio que Bruguera se casó con una viuda que tenía una hija. Quería abusar de ésta. El Dr. Samsó colocó a dicha chica, evitando que se abusara de ella. Y creen que éste fue el motivo», *Beatificationis*, p. 44.

233. *Beatificationis*, pp. 27 i 44.

234. «Anècdota inèdita. Era el primer de setembre del 1936, al saló de Comissions de l'edifici de l'Ajuntament de Mataró. Estavem conversant en Joan Peiró (q.a.c.s.) i el narrador. S'obra la porta del cantó de Secretaria, i, sense trucar ni demanar permís per entrar, irromp, com un mal vent, un home alt, bru, escardalenc, amb una arma llarga penjada a l'espatlla dreta i una de curta a la cintura, amb un mocador vermell i negre al coll i sense cap respecte pel que podéssim estar parlant nosaltres dos, diu: Joan! Venim de fer justícia! L'hi respòn en Peiró: Bo! Ja deveu haver fet algun disbarat. (En aquest

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 155 18/9/19 14:10

L'assassinat de mossèn Ramon Fornells, el 25 d'octubre de 1936, contrasta amb la realitat esmentada dels molts capellans i religiosos que, en principi, no foren molestats dels llocs on residien durant la contesa bèl·lica. Els testimonis documentats expliciten clarament que un escamot de la FAI l'anà a cercar al seu refugi per assassinar-lo. Per si calgués cercar-ne els motius, algunes fonts orals el feien proper als militars de la caserna o al moviment carlí. La crònica de la seva captura i el seu assassinat està documentada en el procés que s'instruí a Joaquim Bravo Domínguez (Annex), pel qual fou condemnat a mort i executat.[235] Segons un treball recent de Josep Puig, el lloc on haurien capturat el sacerdot era Can Guitart.[236]

II.6. Les morts violentes

> I mentre feia camí pensava en les presons de la FAI on havia contemplat com era sublim la dignitat dels qui moren i com era terrible la ignorància i monstruosa la bona fe dels qui mataven. Una experiència com un coltell que feria pels dos talls.
>
> ESTRADA, *Un temps.*

moment faig acció de retirar-me i en Peiró em retén, diu que puc ser'hi present, és més, que ho prefereix que hi sigui present.) L'home segueix: Acabem de matar al rector! Peiró, parlant com una bomba esclata: Assassins! Aquest home era meu! Lladres! Me l'heu robat! Era meu! Assassins! Fills de p…! Lladres! Assassins! Etc. (Tot amenitzat amb paraulotes.) En Peiró anava alterant-se i posant-se molt violent per moments. L'altre, l'home bru, que havia començat eufòric i satisfet de la seva proesa i com esperant una felicitació, s'anava pansint i arrugant, a mida que Peiró denostava. Va acabar de sortir amb la cua entre cames. En quedar nosaltres dos sols altra vegada, Peiró va dir-me: Veieu! Així no es porta endavant un moviment revolucionari. Això no és una revolució. És un conjunt d'assassinats! I pensar que alguns em culparan de la mort. I era una bona persona!», *El doctor Samsó i el martiri, segona edició, complementada amb noves aportacions*, Mataró, 1983, recopilat per Joan Comas, Biblioteca Popular de Mataró. S'ha respectat la grafia original.

235. Jaume Lladó ha escrit sobre aquest assassinat: «Un individu de nom Montserrat que formava part del comitè i que vivia al carrer de Sant Rafael, posseïa el rellotge de butxaca de mossèn Ramon, prova evident de la seva participació en l'assassinat». LLADÓ, *Dues viles*, p. 55.

236. PUIG, *Vida*, p. 142.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 156 18/9/19 14:10

...els qui a la reraguarda s'entreguen al pillatge contumaç i a l'assassinat pel plaer d'assassinar, no són revolucionaris ni mai ho han estat. Pel contrari, jo afirmo que són gent contrarevolucionària, feixistes en potència, els pitjors enemics del poble i de la Revolució.

PEIRÓ, *Perill*, p. 33.

Enmig del procés revolucionari, a Mataró hi hagué diversos assassinats als quals els tribunals militars, a la fi del conflicte bèl·lic, intentaren cercar responsabilitats. En aquest treball ja s'han estudiat els casos dels dos preveres vinculats a la ciutat. Resten, per tant, els de persones civils mataronines que moriren a Mataró o al seu entorn.[237]

La primera d'aquestes morts violentes tingué com a víctima l'odontòleg Miquel Spà Tuñí. Jaume Lladó recull en la seva obra la versió més popular sobre el fet.[238] Rafael Reig Nerín (Annex) i Lluís Cerdà Comas (Annex) en les seves declaracions contextualitzaren els fets dels quals es responsabilitzà una persona que morí al front.

El guardavinyes Manuel Carbó Gimpera moria al cap de pocs dies, el 2 d'agost de 1936. Lladó n'atribueix el fet «a un acte de venjança car tenia el caràcter molt dur en el comès del seu treball».[239] El procés contra Joan Lluís Cruxent (Annex) aporta dades sobre aquesta mort.

Josep Simon Ibern, forner, era assassinat l'endemà en aquestes setmanes fatídiques de l'estiu de 1936. Segons Lladó, en comentar una situació en la qual els partits d'esquerra haurien protestat per l'elecció d'un alcalde de la Lliga amb el suport d'Acció Catalana, Simon hauria dit: «Si això és democràcia, que vingui el feixisme.» Segons aquesta mateixa font, un dels autors de l'homicidi també era forner d'ofici i havia estat protegit per dos confidents de la policia.[240] Potser per això la justícia militar no en trobà cap responsable. El periòdic local *Llibertat* se'n feu ressò i condemnà decididament l'acte.[241]

237. Aquest tema ha estat estudiat, entre d'altres, per Margarida Colomer. Vegeu COLOMER, *La Guerra Civil*, p. 100 i seg.

238. «L'assassinat del doctor Miquel Spà Tuñí, odontòleg, va ser fet per un individu per venjar-se, segons m'havien dit, d'una defectuosa intervenció d'ordre professional», LLADÓ, *Dues viles*, p. 55.

239. LLADÓ, *Dues viles*, p. 56.

240. LLADÓ, *Dues viles*, p. 55.

241. «Tota la ciutat ha sabut la nova. L'exregidor de Lliga Catalana, senyor Josep

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 157 18/9/19 14:10

José Herrero de la Cruz, militar jubilat, moria d'una manera violenta el 17 d'agost de 1936. Fou sentenciat i executat com a culpable Jacint Pons Valls (Annex).

El dia 10 de setembre de 1936 moria assassinat a Parpers l'advocat Joan Pons Montanari. L'alcaldia de Mataró implicà Salvador Ramos Junoy (Annex) en la seva detenció.

Un dels crims que més sacsejà la vida local del Mataró de la Guerra Civil fou el triple assassinat dels germans Antoni, Carles i Joaquim Clavell Coll. Al diari *Llibertat*, el dia 6 de febrer s'hi publicà un article de repulsa signat pel conseller local de Governació Pasqual Leal. Un altre article ho blasmava amb els termes següents: «Tot el poble antifeixista està cansat de lladres, de gàngsters, d'arribistes, d'assassins i de trinxeraires. Ja comença a ésser hora que s'acabi aquest conte dels incontrolats. Ho exigeix el poble i ho exigeix, sobretot, la decència i la puresa, un bon xic empastifada, de la Revolució.»[242] L'article en qüestió, a més de blasmar l'actitud dels responsables, proposava unes mesures de seguretat als ciutadans.[243]

Simon, ha estat trobat mort a la collada de Parpers. Ja es sabia que dies abans uns desconeguts havien penetrat a plena nit al domicili del senyor Simon i se l'havien endut, però el desenllaç —temut des del primer moment— ningú volia creure'l per endavant. La nova, però, ha estat confirmada. Malgrat l'acció que els homes responsables de la ciutat han dut a terme per tal de mirar d'aturar el que es preveia, el fet ha esdevingut inevitable. I això no es pot tolerar. Perquè nosaltres volem creure que l'atemptat contra aquest senyor no ha estat altra cosa que l'epíleg d'alguna qüestió personal, puix que el senyor Simon en la política local ocupava un lloc tan secundari i quasi obscur que es fa difícil suposar que la seva mort sigui conseqüència —sempre lamentable— de la situació actual. I és de doldre que hi hagi qui s'aprofiti de les circumstàncies que vivim per a venjar-se de coses ja passades, com prometent d'aquesta manera el nou ordre que volem establir. En aquest cas, com en els altres, protestem i considerem com enemics de la situació tots aquells que la comprometen amb actes com el que ha costat la vida al senyor Simon.—K.», *Llibertat* 12, 5 d'agost de 1937.

242. Salicrú, *Crònica*, p. 37.

243. «Els assassins de professió no varen acabar-se tots el 19 de juliol, però estem disposats a acabar amb ells de la manera que sigui i com sigui, per sentiments d'humanitat i per necessitat. Els qui pretenen tacar la Revolució amb els crims que els ofereix la impunitat, són autèntics fills espirituals del feixisme i trobaran en mi i en els serveis a les meves ordres un enemic mortal que posarà fins a les darreres conseqüències, tota la seva força a exterminar-los. Procurem que el crim no caigui en la impunitat i prego a l'opinió pública de Mataró que secundi en el que pugui l'acció de la justícia. Davant del fet realitzat, una vegada més, demanem que ningú atengui a altres ordres i altres requeriments

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 158 18/9/19 14:10

Jaume Lladó feu seu un relat que corria a mitja veu entre la població de Mataró.[244] El dia 23 de febrer de 1939, abans que es complís un mes de l'entrada de les tropes franquistes, el tinent Rafael del Riego Orozco, jutge militar d'instrucció, dictava una providència que començava amb els termes següents: «Como entre los delitos cometidos durante la dominación roja en esta ciudad de Mataró aparece como el mas importante el triple asesinato cometido en los hermanos Antonio, Joaquín y Carlos Clavell y Coll sin que hasta este momento se tenga ninguna pista e indicio que permita descubrir sus autores...» Així s'inicià la instrucció d'un dels processos més importants sobre la violència a la rereguarda republicana a Mataró.

La justícia militar en feu una instrucció exhaustiva els fils de la qual menaven en la mateixa direcció indicada per Jaume Lladó. D'aquí en sorgí un relat bastit de desavinences conjugals, enemistats entre famílies de la burgesia local, negocis fallits i odis profunds que se serviren de la convulsa situació política i social del país per a resoldre els greuges que els afectaven. El més colpidor del relat podria ser el constatar l'existència d'uns odis que no s'aturaren davant dels imperatius ètics o morals més elementals, la manipulació grollera dels executors amb arguments polítics o socials i la banalització absoluta del valor de la vida humana.

El dia 10 de juny de 1939, el Consell de Guerra Permanent núm. 2 de Barcelona condemnà a mort Jaume Cabrera Omella i Vicenç Cañameras Colomer com a autors materials de les morts. Foren executats el dia 12 de juliol de 1939. Josep Cardús Caramany fou condemnat a mort pel mateix motiu el dia 25 d'agost de 1939 pel Consell de Guerra Permanent núm. 1 de Barcelona. (Vegeu Joan Lluís Ubiñana, Annex.)

El dia 20 de setembre de 1939, Joan Lluís Ubiñana i Antoni Sanfeliu foren jutjats pel Consell de Guerra Permanent núm. 2 de Barcelona, pre-

---

que els que fan directament el personal, sobrerament conegut, dels serveis d'Ordre Públic i d'Investigació Antifeixista, i sobretot en hores de nit», *Llibertat* 170, 6 de febrer de 1937.

244. «Els motius d'aquest crim? Antoni Clavell era emmaridat amb una filla d'un conegut industrial de Mataró. Un comerciant de robes i teixits situat el seu establiment al darrera de l'escola de Santa Anna, per raons òbvies demanà al seu cosí, en Lluís el pistoler de la FAI, de fer desaparèixer el marit. El cosí no va dubtar en fer-ho. Només que per tal de fer que els autors del crim no fossin identificats, la tasca calia que fos portada a terme per gent forastera. I fou un escamot d'Arenys de Munt que la va portar a terme, acompanyats per un altre sinistre personatge, en Domingo, que va ésser identificat després», Lladó, *Dues viles*, p. 55.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 159 18/9/19 14:10

sidit pel comandant José María Ruiz Cartes. El fiscal fou Mamerto Cerezo i la defensa anà a càrrec de Francisco Sierra Valverde. Després d'interrogar els encausats i un bon nombre de testimonis, el fiscal sol·licità «la pena de muerte». La defensa proposà al tribunal que «les sean impuestas a los mismos penas menos graves a las solicitadas por el digno representante del Ministerio Fiscal».

La sentència es dictà el mateix dia i considerava provat «que ambos procesados indujeron al triple asesinato de los hermanos Clavell». Joan Lluís Ubiñana fou condemnat a mort i Antoni Sanfeliu Gassol a reclusió perpètua.

La sentència fou recorreguda al Consell Suprem de Justícia Militar, que condemnà Ubiñana a la pena de quinze anys de «reclusión temporal, hoy reclusión menor» i a Antoni Sanfeliu a dotze anys i un dia, ambdós per un delicte «de auxilio a la rebelión militar». Tanmateix, el 19 d'agost de 1940, el Ministerio del Ejército acceptà la proposta de commutació que li formulà la mateixa sala del Consell Suprem de Justícia Militar, de manera que la pena d'Ubiñana restà en sis anys de presó menor i la de Sanfeliu en tres anys, també de presó menor (Joan Lluís Ubiñana, Annex). És l'únic cas documentat en aquesta recerca d'una sentència que tingués recorregut fins a tan altes instàncies.

Esteve Albert, coetani d'aquests fets, escrigué l'any 1987:

> Hauria estat facilíssim esbrinar el que havia passat els primers mesos de 1939, però no es va fer perquè hi havia implicades persones que no tenien res d'esquerres, de comunistes ni d'anarquistes. Això ho sabia moltíssima gent i si es revisa el sumari que s'obrí, perquè els familiars d'aquells tres germans intentaren el procés, es veurà fins on és de monstruós el cas i improcedent que es vagi culpant les autoritats del període revolucionari.[245]

II.7. El paper de la dona

Una de les conseqüències de l'esclat revolucionari del juliol de 1936 fou que feu aflorar la dona com a protagonista política de la nova situació que s'havia generat. Per primera vegada a la història local, les dones apareixen organitzades posicionant-se davant dels fets polítics, econòmics i socials que la realitat els havia posat al davant.

245. ALBERT, *El clima*, p. 50.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 160 18/9/19 14:10

Malgrat trobar-se situacions perfectament ancorades en el passat,[246] a Mataró era possible convocar mítings antifeixistes dedicats a la dona amb presència d'oradores de totes les sensibilitats polítiques.[247] I aquest cas no fou pas l'únic, en seguiren d'altres.[248] Una de les tasques que les dones emprengueren d'una manera col·lectiva fou la d'elaborar peces de roba destinades als homes que eren al front.[249] Però prompte es perdé

246. «Dida. S'ofereix per criar criatura dona que ha deslliurat recentment. Adreçar-se a Cristina Pou, llevadora.— Dosrius», *Llibertat* 178, 16 de febrer de 1937. «Amb l'entrada d'estiu ens ve altra vegada la moda de les cames nues. No pas com a interessats en el consum d'un article de tanta producció a Mataró com són les mitges, sinó més aviat per una invencible inclinació envers les coses belles, no podem veure sense pena el triomf d'una moda que considerem un greuge a l'estètica i al bon gust en la indumentària femenina. Francament, no sabem trobar cap gràcia en l'exhibició de cames peludes o mal afaitades que hom ha de presenciar pels carrers. I no parlem de les que no es distingeixen precisament per la seva impecable netedat (…).—P.», *Llibertat* 277, 12 de juny de 1937.

247. «A la dona antifeixista! Salut. A vosaltres, dones, ens dirigim amb més deler que mai, ja que en aquests moments de lluita no és de raó que ens quedem a casa. Cal sortir d'ella amb esperit de lluita, amb empenta i braó, disposades a esclafar l'odiós feixisme que tanta sang ha fet vessar arreu de la República. En nom de l'humaníssim ideal que defensem, cal posar-nos en peu de guerra contra l'inhumà sistema que ens volia engrapar i envilir-nos. Les dones, a l'igual que els nostres germans que lluiten, hem d'ésser muralla que aturi les folles pretensions dels opressors del poble. Us convidem al Grandiós Míting Antifeixista que tindrà lloc el divendres dia 4 de setembre, a les deu de la vetlla, al Teatre Clavé Palace, en el qual hi parlaran Amèlia Sunoy P.S.U.C.; Paquita Reniu P.O.U.M.; Pepeta Boira P.S.U.C.; Consol Nogueres E.R.C. (Conseller Regidor de l'Ajuntament de la nostra Ciutat); Dolors Canyameras P.O.U.M.; Gavina Viana P.S.U.C.; Dolors Bargalló E.R.C. Presidirà: M. Abril. Dones Antifeixistes! Presteu la vostra col·laboració a aquest Míting. Demostrem ésser dignes dels moments que vivim i diem al món enter que el feixisme no passarà!!», *Llibertat* 36, 3 de setembre de 1936.

248. «La dona a la reraguarda. (Departament del Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya).— Demà diumenge, a les deu del matí, al Cinema Modern, tindrà lloc un míting en el qual hi prendran part: Pilar Casaliu; Francesca Riera, de J.S.U.C.; Josefina Bofarull, d'E.R.C.; Dolors Bargalló, d'E.R.C. A la vegada es projectaran les següents pel·lícules: "La Defensa de Madrid", "La Defensa del Camp", "La Festa dels Esports" (russa)», *Llibertat* 212, 27 de març de 1937.

249. «Una nota del P.S.U.C. (Grup femení). Se'ns prega la publicació de la nota següent: Continuant les companyes del Grup Femení del Partit Socialista Unificat de Catalunya (Radi Mataró) amb el desenvolupament de la seva tasca humanitària a la reraguarda amb més entusiasme i abnegació que mai, el taller de confecció cada dia es veu curull de companyes i obrers sastres que, després del treball, dediquen unes hores confeccionant roba pels nostres milicians que lluiten als diferents camps de batalla, sense una queixa ni una exclamació, treballant fins tard de la nit per a poder ajudar a vestir els

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 161 18/9/19 14:10

la unitat d'acció política per les diferències internes entre els diversos partits ja estudiades.[250]

A més de les organitzacions femenines indicades, s'ha pogut documentar el Grup de Dones Lliures.[251]

Ens cal destacar la conferència que donà a la ciutat Caritat Mercader,[252] mare de Ramon Mercader, executor de Lev Trotski. Caritat

---

nostres companys per així poder suportar millor les inclemències del temps hivernal. També han nomenat una Comissió, que junt amb altres grups femenins antifeixistes d'aquesta ciutat, s'estan portant a terme uns treballs d'organització per a l'obertura d'una Tómbola a profit de les Milícies Antifeixistes. Aquestes voluntarioses camarades, que cada dia són més nombre, esperen que les nostres ciutadanes s'aproparan al Grup Femení per a portar el seu petit esforç a la causa que a tots ens és comú per a així aixafar definitivament el feixisme internacional», *Llibertat* 129, 21 de desembre de 1936.

250. «La Secció Femenina del Centre Republicà Federal, amb l'esperit de contribuir a les tasques i a les necessitats que la guerra ens imposa, va patrocinar la iniciativa d'organitzar una tómbola de caràcter benèfic. A aquest efecte va convocar les organitzacions femenines de tots els sectors antifeixistes i en tots va trobar bona disposició per tal de portar-la a cap (...). En tornar a emprendre els treballs i després de varis dies de treball de conjunt, vàrem restar sorpresos davant la manifestació de les seccions femenines del P.S.U.C. i de la J.S.U. de Catalunya que es declaraven incompatibles amb la representació de la secció del P.O.U.M. per una qüestió de caràcter general. Lamentem molt la actitud intransigent de les nostres companyes, que no respon pas a un criteri col·lectiu (...) estem disposades a fer tot el que calgui fins aconseguir que les qüestions de partit, de sector o de matís restin ofegades sempre pel gran ideal de la Unió Antifeixista que és la consigna de l'hora actual. Mataró, 11 de febrer de 1937», *Llibertat* 175, 12 de febrer de 1937.

251. «El Grup de Dones Lliures. A totes les dones de Mataró. Havent-se constituït aquest grup a Mataró i quasi per ignorar-lo la meitat de les nostres companyes per estar sempre sota l'esclavitud en què ha estat la dona, encara que la dona és la branca ubèrrima, abnegada i la que està disposada a donar-ho tot. És per això que es dirigeix a totes les que siguin amants d'una cultura sana i no d'una política bruta perquè fem un conjunt digne del temps que vivim. A treballar totes per tal que aquesta infància tan volguda per tots i principalment per la dona perquè ella és la que sent els dolors de posar un ésser en aquesta terra tan incompresa i tan ultratjada (...) ingressareu a les nostres files per tal que en l'esdevenidor es pugui sentir la immensa alegria que sentirem nosaltres en saber que hem fet el possible perquè aquest món sigui més útil i tingui una llibertat que tot i costar milers de vides no ha tingut mai (...) heus ací el nostre programa: 1.er Capacitar totalment la dona. 2.on Ensenyar a ésser homes a aquesta infància, però homes de veritat, fer-los forts a base d'una cultura lliure i un tractament sa i clar (...). El Comitè de Dones Lliures us espera al local social Rambla», *Llibertat* 415, 17 de novembre de 1937.

252. «Conferència. — La Secció Femenina del Partit Socialista Unificat (Radi de Mataró), ha organitzat una conferència pública a càrrec de la constant propagandista del

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 162 18/9/19 14:10

ACM. Fons Fotografia Carreras (Ajuntament de Mataró) Autor: Santi Carreras

Mercader fou anomenada «la Pasionaria catalana»[253] i es convertí en un paradigma de l'estalinisme assumit fins a la radicalitat més absoluta.[254]

Margarida Colomer ha estudiat el paper de la dona a Mataró durant el conflicte civil.[255] En el present estudi s'han localitzat vint-i-cinc dones, entre processades i investigades, un 5% del total. D'aquestes, onze foren mestres, obligades a presentar la «Declaración Jurada». Pel que fa a les altres catorze, els motius del seu processament foren diversos.

Hi ha casos en els quals es pot deduir una activa militància per part d'algunes d'aquestes dones. Se n'esmenta que es vestien amb peces de roba d'home, fet que les feia aparèixer, als ulls dels seus coetanis, com a milicianes.

P.S.U. camarada Caritat Mercader, la qual desenrotllarà l'interessant tema "Els deures de la dona en els moments actuals". Tindrà lloc demà dissabte a la sala d'actes de la Casa del Poble i d'una manera preferent hi són convidades totes les companyes de la nostra Ciutat per ésser un tema a complir per totes les dones de la rereguarda», *Llibertat* 259, 21 de maig de 1937.

253. Luri, *Una mujer*.

254. https://www.ara.cat/premium/suplements/ara_tu/Caritat-Mercader-revolucionaria-sabates-serp_0_896910305.html

255. Colomer, *La Guerra Civil*, p. 147.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 163 18/9/19 14:10

En aquesta situació es trobà Maria Jubany León (Annex). Reconegué haver estat membre de les Joventuts Llibertàries. Fou acusada d'haver estat «exhortando a las masas durante los primeros días del movimiento vestida con un mono».

Teresa Voltas Portas (Annex) també fou acusada de ser membre de la secció femenina del POUM. S'indicà que havia participat en escorcolls i saqueigs i, segons referències, portava arma curta, «ejercitándose en el tiro en el colegio de Valldemia».

A Francesca Pena Roldán (Annex) se li feren les imputacions següents: «Estar afiliada a la UGT desde 1936. Marchó al frente vestida de miliciana, fue propagandista del movimiento rojo e iba armada de pistola, formó parte según informes en el asalto e incendio de conventos sin que ello se haya podido probar, la inculpada confesó su marcha al frente pero solo a los efectos de cuidar a su marido sin usar arma y que no tomó parte en asaltos a conventos.»

Leocàdia Bellavista Gibernau (Annex) també fou un cas significatiu. Interrogada el 21 de març de 1939 pel cap de la Policia Municipal Màxim Gutiérrez de Carvajal, respongué que treballava a la fàbrica del senyor Asensio i que, durant uns quants diumenges, participà —juntament amb altres dones— en exercicis d'instrucció militar al parc municipal de la ciutat. Reconegué que pocs mesos abans de la fi de la guerra fou nomenada membre del comitè del «Grupo Femenino del Partido Socialista». No anà al front. L'autor de l'informe conclogué: «Como se ve por las manifestaciones de la misma interesada, a más de ser una gran propagandista de los rojos, vestía uniforme de miliciana, con pantalón y correaje y con pistola, por cuyo motivo es detenida.» Cal fer constar que l'expressió «vestida con pantalones» apareix, també, en un altre moment de l'informe.

Francesca Oró Farré (Annex), segons les denúncies que se li formularen, juntament amb altres dones feia guàrdies a l'estació de ferrocarril i tenia per missió «registrar las viajeras que se suponía podían extraer de esta ciudad productos de primera necesidad; que actuaban a la llegada y salida de los trenes».

Sobre l'impacte social que podia tenir la figura d'aquestes dones milicianes en determinats sectors de la població, s'ha constatat una referència indirecta. Joan Vives Martori (Annex) en una una ocasió retornà a casa seva acompanyat d'«una mujer vestida de miliciana armada de correaje y pistola». La mare de l'encausat no l'admeté a casa seva.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 164 18/9/19 14:10

Número de Carnet

Nom d. María Restituta Casellas Professió fabril

Edat 30 Estat

LOCALITAT Mataró

COMARCA Maresme

Cos en què ha servit

484

REGLAMENT

1.r S'estableix un ordre revolucionari per al manteniment del qual es comprometen totes les organitzacions que integren el Comitè Central.

2.n Per tal de reclutar elements per a les Milícies Antifeixistes, les organitzacions que constitueixen el Comitè queden autoritzades per a obrir els corresponents centres d'allistament.

3.r A aquest objecte els milicians portaran el carnet corresponent que acrediti llur personalitat.

4.t L'organització militar de les Milícies Antifeixistes s'estructura per grups de 10 milicians i un cap. Cada deu grups formen la centúria, comanada per un centurió.

Arxiu Comarcal del Maresme, FET y de las JONS, Delegació de Mataró, U. D. 176.

Carme García Sánchez (Annex) fou detinguda per un altercat amb militars en el qual havia dit «palabras groseras y despectivas tanto para el Oficial como para el Ejército en General». Un cop a la comissaria, se li havia recriminat que fumés. En una altra ocasió es disposaren dos guàrdies municipals per tal que observessin l'actitud de Carme García quan desfilaven les formacions de Falange. I, efectivament, «comprobaron que al pasar las Banderas por frente de ella no la saludó a pesar de estar presenciando el desfile desde detrás de los cristales del balcón de su domicilio».

Concepció Gomis Moreu (Annex) fou processada per les seves manifestacions públiques i per haver denunciat una veïna que tenia una imatge religiosa a casa seva. Mossèn Josep M. Andreu l'avalà.

Francesca Alsina Mora, «Baldíria» (Annex), fou acusada d'escandalitzar el veïnat dient que «los Rojos volverán otra vez y la moneda Roja tendrá valor y que los billetes rojos que ella tiene no los entrega; que los Nacionales son unos asesinos que matan por matar».

Palmira Sánchez Ruiz (Annex) fou detinguda i processada arran d'un escorcoll que es feu en el seu domicili, on es trobaren determinats elements comprometedors. A Dolors Rimundi Font (Annex), que havia estat «Maestra racionalista del Ateneo Libertario», també se li feu un escorcoll domiciliari

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 165 18/9/19 14:10

que donà com a resultat la troballa d'una arma. Carme Riera Suriñach (Annex) fou processada per tenir una persona fugitiva a casa seva.

Algunes vegades, les denúncies semblen tenir més a veure amb males relacions de veïnatge que amb cap altra cosa, per exemple el cas de Mercè Nogué Raimí (Annex).

Malgrat que el nombre de testimonis documentats de militància femenina és limitat, és prou significatiu com per constatar que en l'univers femení local hi havia hagut canvis substancials respecte de la ideologia dominant durant segles. En aquesta etapa històrica es manifestaren noves pautes de conducta i noves visions sobre el paper i l'actuació de les dones en la societat i, més concretament, sobre la seva implicació en el procés revolucionari que s'albirava.

II.8. La dissidència amb el moviment revolucionari

> No ser partidario de una revolución no quiere decir ser opuesto o enemigo sistemático de la revolución. Me guardaré de decir que la mayoría de burgueses o pequeño burgueses que conviven con la presente revolución, son partidarios de la misma. ¿Y por qué habían de serlo? Es suficiente que no hagan nada en contra de la misma, y de ello han de tener un gran cuidado los revolucionarios, pero los revolucionarios de buena fe, aquellos que sean capaces de juzgar al adversario con la misma serena ecuanimidad con que nosotros, trocados los papeles, quisiéramos ser juzgados. Sé de muchos hombres que se encuentran en presidio, porque alguien, dejado llevar de un odio sectario, así lo ha querido. Sé de otros que están desde hace muchos meses por el solo hecho de ser sacerdotes, y eso me aterra cuando pienso que el propio Mosén Jacinto Verdaguer pudo pasarle, de haber vivido en nuestros días.
>
> Joan Peiró, *Los presos gubernativos*, 26 de juny de 1937,
> Biblioteca Popular Mataró, 81.817.

El resultat dels fets de juliol de 1936 condicionà absolutament —com no podia ser de cap altra manera— la vida dels homes i les dones que es trobaren en aquella contingència.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 166 18/9/19 14:10

És evident que, des dels fets de 1909 fins al 1936 —per prendre dues dates simbòliques—, la societat mataronina estava immersa en un procés de polarització social. La memòria popular n'ha preservat alguns elements, anecdòtics, però que testimonien la percepció d'una societat amb una potent fractura en el seu si. Hom parlava a la Riera de «la vorera on passejaven els rics i la vorera on passejaven els pobres», i, evidentment, els uns amb espardenyes i els altres amb sabates. Es tenia molt clar que els obrers «portaven gorra i el barret era cosa de senyors». Hi havia establiments públics on mai cap obrer posaria els peus i, a la contra, llocs obrers que, per a les classes més benestants, mereixien el qualificatiu de cataus. Hi havia industrials que deien que els obrers «amb pa i ceba» en tenien prou per sobreviure. Un obrerisme radicalitzat parlava de «fer la repartidora»...

Aquesta visió, molt i molt anecdòtica, era, però, el reflex d'una percepció mental, d'un marc ideològic que definia tots els homes i les dones d'una manera molt primària: «nosaltres sols» en un bàndol i «els altres» enfront.

El resultat dels fets del juliol de 1936 aportà una nova categoria, un nou criteri per a definir —si calia amb noms i cognoms— qui era en un bàndol i qui en l'altre. Propietaris, «gent de missa», tradicionalistes, grups polítics vinculats a la dreta política es convertiren, als ulls dels sectors més radicalitzats de la CNT-FAI, en còmplices del sollevament feixista i, per tant, havien d'ésser neutralitzats —en el millor dels casos— o, senzillament, eliminats.

La fractura social esdevingué un abisme insondable i intransitable i el precipici que es creà entre les dues bandes engolí el destí de moltes vides i, fins i tot, la vida mateixa de moltes persones, abans i després de 1939.

La segona quinzena de juliol de 1936, una vegada esclafat l'intent colpista del oficials del 7è Regiment d'Artilleria Lleugera de Mataró, s'endegà una recerca intensíssima d'armes amb nombrosos escorcolls i també un seguit de detencions de persones que, teòricament, podien estar a favor del sollevament militar. Apareix en aquest context el concepte «desafectes al règim».

Caldria fer avinent en aquest punt que un sector important de la població —que no necessàriament havia de donar suport al moviment facciós— es trobà en els dies següents davant d'una veritable persecució religiosa i iconoclasta que anava en contra dels seus sentiments.[256]

256. «El dia tres fou el dia de la gran crema de llibres, sants i objectes religiosos. A

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 167 18/9/19 14:10

Aquestes persones, que inicialment podien tenir una actitud tèbia o fins i tot favorable cap a la República, després de la segona meitat de l'any 1936, passaren a considerar-se «raves»[257] i, per tant, susceptibles de ser investigats, detinguts o captats per les xarxes quintacolumnistes.

Els escorcolls domiciliaris per part dels servei d'ordre públic, amb presència de milicians, a entitats o persones de caire dretà foren constants durant tot el període bèl·lic i, sovint, acabaven amb detencions.

Així, a tall d'exemple, el 30 de juliol foren detinguts Joan Rodon Major, Francesc Cobo, Enric Correa, Joaquim Capell i Vidal, Joaquim Boix Rossell, Domènec Ribero Laplana, Ramon Tenas Bellalta, l'exalcalde Josep M. Fradera Pujol i, més endavant, els capellans mossèn Samsó i mossèn Plandolit. El dia 2 d'agost detingueren nou persones més,[258] i el dia 4, encara vuit d'altres.[259] I, així, sense solució de continuïtat.[260] Algunes d'aquestes detencions es resolien, segons alguns testimonis, amb el pagament d'importants quantitats econòmiques.[261]

---

les 2 de la tarda, obeint les consignes manades, sota pena de presó o d'afusellament a qui retingués res que fes "pudor de cera o de missa" cada casa havia de fer un foc davant del seu portal amb els llibres, quadres, imatges, estampes, rosaris, etc. Tot allò de caire religiós que tinguessin. El de casa (a la Riera 70) començà a les dues i al vespre, cap a mitja nit, els bombers varen haver de venir a apagar el caliu. Al nostre foc s'hi cremà tot allò de Can Soler i de Can Viada, que tragueren molts pilons de llibres macos antics i molt ben relligats, que foren la causa de mantenir el caliu (...). El que em dolia era cremar la Mare de Déu del Roser de l'escaparata negra. Vàrem tenir la idea de desmuntar-la a peces, que fou fàcil. Amagàrem en llocs diferents i escampats les cames, els braços, el tronc que amb una serra vàrem partir. Un dia en Josep petit en passejava un tros», Busquets, *Records*, pp. 40-41.

257. Busquets, *Records*, pp. 75-76.

258. Joan Vila i Agustí, Josep Català i Carbonell, Joan Soler i Farrerons, Josep Rosset Masafret, Joaquim Font i Alsina, Emili Albó Franquesa, Josep Vives i Pàmies, Josep Valls i Arabia, Francesc Comes i Figueres.

259. Joan Xaudaró i Fullerosa, Joaquim Brau i Navarro, Artur Galí Vergés, Josep Ximenes i Castellà, Francesc Majó i Coll, Emili Barnada i Castellà, Pere Peradejordi i Pujol, Antoni Clavell, Salicrú, Crònica, pp. 18-20.

260. Persones que declararen haver estat empresonades entre els anys 1936 i 1939: Jesús Segura Martínez, M. Dolors Casabella Sala, Josep Català Carbonell, Josep Rovira Aymà, Josep Maltas Escorsa, Josep Manté Rovira, Antoni Nonell Bransuela, Josep Vives i Pàmies, Antoni Boter de Palau, Pere Xena, Rafael Riudor Paula, Emili Albó Franquesa, Josep M. Cabré, Joan Guixà Esteve i Joan Vives Lleonart.

261. Vegeu el procés de Joaquim Castells Ros (Annex).

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 168 18/9/19 14:10

DIA 22 DE GENER DE 1937.

IMFORME D'AQUESTA CONSELLERIA D'INVESTIGACIO I ORDRE PUBLIC.

Amb data d'avui, s'efectuat el trasllat de la Conselleria d'Investigació i Ordre Públic, quedant ficsa-de a la plante baixe d'aquest Ajuntament.

Per dos Agents de la brigada efectes el Rondi d'els serveis del Cap superior de la Comissaria General D'Ordre Públic de Catalunya, DIONIS EROLES, junt - amb l'Agent Angel Escalé d'Ordre Públic de Mataró, han efectuat un registre a la Casa de Joan Brufau, del Carrer de Snt, Agusti, Nº 52. donant el resultat la trovalle d'une quantitat de Medallas, i emblemas religiosas, Cartes i documents de Falánge.

Fou traslladat el seu domicili, un ciutadá el qual caigué pel carrer d'un atác d'isteri cerebral.

Mataró 22 de Gener de 1937.
Cap D'Ordre Públic.

Jaume Lluis

Arxiu Parroquial de Sant Josep de Mataró, Fons Joan Brufau, 22 de gener de 1937.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 169 18/9/19 14:10

Es feu famós i temut a parts iguals l'automòbil Lancia matrícula M-31041, confiscat a Josep Majó i Nonell, conegut popularment com «el cotxe fantasma»[262] en el qual eren desplaçades les persones detingudes.

Davant d'aquesta onada de repressió revolucionària, els grups potencialment susceptibles de patir-la començaren a assajar estratègies per fer front a la situació que se'ls plantejava.

Una de les primeres respostes possibles era la fugida. Hi hagué diverses opcions. En teoria, la més factible era assolir el territori francès o bé les valls d'Andorra. Aquesta fou l'estratègia en què participà Esteve Albert i Corp (Annex). Fou el que en el llenguatge de l'època s'anomenava un passador. Ell mateix declarà haver situat fora del territori espanyol un gran nombre de persones aprofitant el seu càrrec com a conductor en una patrulla de muntanya d'Estat Català. Moltes d'aquestes persones li reconegueren la gestió durant el procés militar a què fou sotmès.

Un mecanisme més complex es descriu en la causa contra Joan Lluís Ubiñana (Annex). Segons ell, a través d'Isidre Sanfeliu, director del Banco Hispano Colonial de Mataró, havia contactat amb un capità d'aviació que s'havia ofert a passar «gente por la frontera». Entre les persones a les quals s'hauria ofert aquesta possibilitat i/o l'haurien dut a terme cità Montserrat Cuadrada, Enric Arañó, alguns exalcaldes, etc. Reconegué que el capità d'aviació cobrava 2.000 pessetes per persona «por adelantado». L'esmentat capità disposava de cotxes i salconduits per facilitar les fugides. Un testimoni considerava que aquestes «expediciones» eren conegudes del cap de la policia local, Jaume Lluís, «tolerándolas».

Una altra opció de fugida, prou arriscada, fou la que emprengueren Jaume Comas Pujol (Annex) i els seus companys. En la causa que se li incoà, Comas reconegué pertànyer a la Federació de Joves Cristians i a les congregacions marianes i adduí com a motiu per a la seva fugida el fet de ser perseguit per haver recaptat fons per als eclesiàstics empresonats després del 18 de juliol. S'embarcà en un bot a motor a la platja del Masnou a les 3 de la matinada del dia 12 d'agost de 1938 i arribà a la badia d'Alcúdia dos dies després.

Que aquestes fugides degueren ésser molt habituals i reeixides ho demostra el bon nombre de mataronins que ha estat possible documentar a les zones del territori espanyol dominades per l'exèrcit franquista abans de la finalització de la guerra.

262. Salicrú, *Crònica*, p. 20.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 170 18/9/19 14:10

Així, el 16 de gener de 1939, a la ciutat basca de Sant Sebastià, hi residien Josep Floriach Antadell, Josep M. Fradera Pujol, Gerard Maristany Font, Antoni Masgoret Cantó i Antoni M. Spà Tuñí.[263] També hi ha mataronins documentats a Mallorca, a més de l'esmentat Jaume Comas, com Trinitat Cruzate Espiell, Josep Carol o Vicenç Delòs (Annex). Jaume Recoder Esquerra i Lluís Cabanyes Barba eren a Logronyo.[264] Joaquim Capell Vidal, industrial dedicat a l'«alfarería», fou inicialment empresonat a Mataró i, posteriorment, marxà a València.[265] Lluís Clavell Borràs era a Burgos l'any 1938. Miquel Esquerra Tuñí havia fugit el 14 de setembre de 1937.[266] De ben segur que n'hi hagué molts d'altres.

Una segona opció per fer front a les amenaces que moltes persones patien a la rereguarda republicana a Mataró fou la d'amagar-se en algun lloc, més o menys segur, mentre durés la situació de perill. Aquesta opció fou escollida per molts dels homes que eren cridats al front quan els corresponia per la seva lleva. A aquest col·lectiu se'ls denominà «els emboscats». Margarida Colomer publicà diferents testimonis d'aquesta pràctica.[267]

L'exemple més paradigmàtic fou el de l'industrial i futur alcalde Joan Brufau Cusidó. A més de la seva posició de fabricant, era el president d'Acció Popular Catalana del Maresme. Després de la fracàs del sollevament militar a Mataró optà per recloure's en un amagatall al seu propi domicili fins al dia de l'entrada de les tropes franquistes. Malgrat els diversos escorcolls mai no fou localitzat.[268]

Antoni Agustí Marfà s'amagà en una data indeterminada. Fou declarat «desafecto al Régimen», detingut el 28 d'agost de 1938 i portat a un batalló disciplinari on, segons el seu germà Josep M., fou assassinat.[269] També declararen haver-se amagat Josep Català Carbonell,[270] Lluís Pons,[271] Pasqual Lladó[272] i Josep Recoder Esquerra.[273]

263. Tribunal Militar Territorial Tercer, NL 1660/223.
264. Tribunal Militar Territorial Tercer, NL 6769/425.
265. Tribunal Militar Territorial Tercer, NL 7036/435.
266. Tribunal Militar Territorial Tercer, causa 26149.
267. Colomer, *La Guerra Civil*, pp. 242 i seg.
268. Brufau, *De xerric*, p. 161 i seg.
269. Tribunal Militar Territorial Tercer, causa 007769.
270. Tribunal Militar Territorial Tercer, NL 1933/235.
271. Tribunal Militar Territorial Tercer, NL 6206/223.
272. Tribunal Militar Territorial Tercer, NL 26149/1408.
273. Tribunal Militar Territorial Tercer, NL 45.623/2490.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 171 18/9/19 14:10

6

El original lo proporcionó
Rafael Palacios Palacios
c/. San José nº 60 = tintorería

C.N.T.- F.A.I.
J.J.L.L.

Secretaria Militar
= MATARO=

Para la salud publica te comunicamos que los instructores se ésta Ciudad que estan en tu campo: JUAN CLAVELL COLL, JUAN CRUZATE ESPIELL, JOSE VIVES PAMIES, ANTONIO AGUSTI MARFA RAFAEL PALACIOS JOSE Mª PRATDEPADUA GASSU y MANUEL CORREDOR CARDOÑER; son todos de antecedentes pésimos y facciosos aunque constan voluntarios fueron coacionados a enseñar la instrucción para que así dieran rendimiento y por tanto enemigos de la causa de la Libertad.

Salud y Republica.
Mataró 3 de Marzo de 1938.

El Secretario.

Jaime Roig
(Rubricado)

Tomé nota y se dió cuenta al S.I.M.

Canet 9-3-38
EL COMISARIO.

Joaquin Valero.

(Rubricado)

AL COMISARIO DEL CAMPO DE INSTRUCCION DE CANET DE MAR.

138

Arxiu Comarcal del Maresme, FET y de las JONS, Delegació de Mataró, carpetes 1-3, 3 de març de 1938.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 172 18/9/19 14:10

Algunes persones que s'havien allistat com a voluntàries per impartir instrucció militar als reclutes i així evitar ser enviades al front foren denunciades per faccioses.

Alhora que s'incrementava el nombre de presos, també ho feren els grups de persones que els assistien d'alguna manera o d'una altra. Una persona que s'hi distingí fou Encarnació Roig i Caballé, esposa de Joan Guixà i Esteve. Se la denominà «la mare dels presos».[274] Tant ella com el seu marit també foren empresonats.[275] (Vegeu Nicolau Verdaguer Claus, Annex.)

Més enllà d'aquestes manifestacions —de base humanitària i espontània—, progressivament s'anà creant, d'una manera difusa, un cercle de persones que, per les seves actuacions, foren definides com a Socors Blanc i que foren objecte de persecució i repressió per part de les autoritats republicanes.

El 14 d'agost de 1938 foren detinguts a Mataró per les forces del Servei d'Informació Militar i posats a disposició del «Tribunal de Espionaje número tres», Josep M. Cabré, Joaquim Carbonell, Rafael Soler, Josep Diamant, Bonaventura Carbonell i Josep Boada. Foren conduïts a la «casa Busutil», a la via Laietana de Barcelona, i interrogats.[276]

De les declaracions entrecreuades dels uns i dels altres es podria deduir la presència d'un grup de Falange a Mataró a partir del mes de novembre de 1936.

Es feu càrrec de la instrucció del procés el jutge Mariano Giménez Huerta, que ho era del «Juzgado Especial núm. 3» del Tribunal d'Espionatge i Alta Traïció de Catalunya.

Margarida Colomer ha estudiat parcialment l'acte de processament dels detinguts a Mataró l'estiu de 1938.[277] Segons aquest document, el

274. «La Sra. Guixà era anomenada així perquè durant las guerra portà una gran activitat i empenta treballant per als presos. Sempre que podia i la deixaven entrar visitava les presons, la de Mataró, la Model, l'Uruguay i acceptava els encàrrecs que a tot arreu li feien. Ella els complimentava amb tot el que podia. Els portava fustetes, pinyols, i els comprava els encàrrecs que li feien», Busquets, *Records*, p. 78. Els pinyols servien per a confeccionar rosaris.

275. Nicolau Verdaguer Claus (Annex).

276. Per la seva actitud i els seus comportaments, Maria Dolors Casabella Sala (Annex) i Eduard Domènech Vilagran (Annex) foren considerats delators pels seus companys de captiveri.

277. Colomer, *La Guerra Civil*, p. 242 i seg.; Tribunal Militar Territorial Tercer, NL 47234/2574.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 173 18/9/19 14:10

falangista, Francisco Olmedo havia contactat amb el mataroní Eduard Domènech per tal d'organitzar diferents «escuadras» del mateix partit a Mataró. Hi estaven implicats Dolors Casabella i el soldat Valerio Rodríguez. Domènech havia contactat amb Rafael Soler Moreu i Eliseo Rey Sans. Olmedo i Domènech comptaven amb la col·laboració de les telefonistes Carme i Maria Olmedo «para el momento en que la 5ª columna tuviera que actuar […] interrumpiendo las comunicaciones con el Gobierno de la República y facilitando todas las que pudieran favorecer a los designios de los falangistas». La mateixa resolució judicial expressava que altres persones de Mataró tenien «hojas subversivas en las que se ensalzaban a los ejércitos del cabecilla Franco e injuriaban gravemente al Gobierno de la República». Entre els posseïdors d'aquests pamflets, el jutge assenyalava Salvador Riera Salvà, Antoni Comas Xirau i Josep M. Cabré Freixas. Un altre element que destacava el jutge era la presència de persones que es dedicaven «a negociar y especular con los billetes que según las radios facciosas serían válidos el día del triunfo». En aquestes circumstàncies, el jutge hi implicava Rafael Soler, Dolors Casabella, Dolors Fernández Fors, Josep Ballester Brunet, Josep Rey Sans, Emília Nonell Salomó, Dolors Ruipérez i Frederic Porté.

A més de tots aquests fets, el jutge Mariano Giménez Huerta assenyalà l'existència a la ciutat de persones «desenvolviéndose en un ambiente de acusada simpatía para los llamados nacionalistas del Socorro Blanco» organitzat per Pilar Pascual. Segons la interlocutòria, l'organització s'estructurava «con la apariencia de madrinazgos, noviazgos y normas de humanidad […] para auxiliar a los presos fascistas que en el Correccional de dicho pueblo cumplían condena».[278] El jutge conclogué que tots aquests actes constituïen delictes de traïció, atès que «tienden a perjudicar gravemente la defensa de la República o el normal funcionamiento de los servicios de guerra y civiles y quebrantan gravemente la disci-

278. Les persones implicades en «dichas actividades clandestinas», segons el jutge Giménez, eren Maria Teresa Beltran Safont, Dolors i Josepa Fernández Fors, Maria Gorgues Botargues, Antoni Comas Xirau, Josep Cabot Cabot, Josep Diamant Llovet, Josep Gázquez Segura, Dolors Casabella, Maria Cabot Sala, Llúcia Cabot Sala, Teresa Cabot Sala, Francesca Roure Jané, Magdalena Roure, Francesca Sivilla Llinàs, Josepa Rosselló, Gertrudis Puig Arnau, Àngela Ginabreda Garriga, Carme Puig Arnau, Antoni Boter Arnau, Montserrat Spà, Teresa Blanch, Josep Martín Pascual, Esperança d'Ocon, Lola d'Ocon, Teresa Clavell, Joaquima Martín Pineda, Jacinta Dalmau, Jaume Brutau, Carme Cantallops, Francesca Cebrià i Victòria Torné.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 174 18/9/19 14:10

plina social debilitando la autoridad del Gobierno comprometiendo los intereses y el prestigio de la República». Per tots aquests fets, els imposà presó incondicional i una fiança de 100.000 pessetes el dia 12 d'octubre de 1938.

A posteriori, Joaquim Martí de Pineda, segons pròpia declaració, havia estat el delegat de Renovacion Española a Mataró i també el fundador del Socorro Blanco «en esta ciudad».[279]

Joan Martorell Fuster (Annex) declarà que formava part de la Falange a Mataró des de l'any 1932 a les ordres del seu cap, Josep Vives Pàmies. Un altre testimoni declarà que, juntament amb Martorell, s'havien posat a les ordres de Vives «para la organización secreta de la Falange Española Tradicionalista» el mes de gener de 1937. Josep Vives havia estat «Alférez del Real Cuerpo de Guardias Alabarderos» i l'any 1939 era el «Jefe Local de la Milicia de la F.E.T y de las J.O.N.S.».

Antoni Simon Caldas, fill de l'assassinat Josep Simon, i Victòria Rovira Bassols s'autodefinien com a «enlace en Mataró de los grupos Y.M.M. (Santa Marina) enlace Joaquín Fernández, "CÓRDOBA" (Luis López Moreno)».[280] Victòria Rovira Bassols, que l'any 1939 es presentava com a «Jefe local femenina de la Falange en Mataró»,[281] s'hauria desplaçat a peu a Vilassar de Mar el 27 de gener de 1939 per sol·licitar l'entrada de les tropes franquistes a Mataró. S'hauria identificat davant dels militars amb un codi xifrat.[282]

La presència dels quintacolumnistes fou denunciada a les pàgines de *Llibertat*, des d'on s'exigí una dura repressió contra ells.[283]

279. Tribunal Militar Territorial Tercer, NL 41684/2250.

280. Tribunal Militar Territorial Tercer, causa 34.506.

281. Tribunal Militar Territorial Tercer, causa 9053.

282. BARRERA, «La cinquena columna», p. 70. Aquest mateix autor ha identificat altres elements assenyalats com a quintacolumnistes.

283. «I és indiscutible que la "cinquena columna" té les seves ramificacions a la nostra ciutat, dintre mateix de Mataró, al costat mateix de casa nostra. Fixeu-vos com els infundis que circulen per Barcelona són els mateixos que campegen per Mataró. Fixeu-vos en la relació que tenen determinades persones fàcilment catalogables. Fixeu-vos, a voltes, amb la mitja rialla burleta que apareix als llavis de certa gent. I fixeu-vos amb l'interès que té segons qui a fer córrer les notícies falses llançades des de Sevilla o Burgos. I bé: hi ha una raó —la tragèdia de la guerra— que ens obliga a acabar això de la manera que sigui. No ens podem equivocar de gaire a Mataró si ens posem a fer tria de feixistes. Ens coneixem tots prou bé i un error no és gaire fàcil. Va haver-hi uns dies, unes setmanes, que per fer callar els reaccionaris mataronins n'hi va haver prou amb omplir la presó. Per la nostra

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 175 18/9/19 14:10

generositat vàrem buidar-la. Ara els enemics del poble ens ho paguen fent causa comuna amb els sediciosos, propagant i fomentant l'alarma i la intranquil·litat a la ciutat. Està molt bé. Ells ho volen i ens veurem obligats a actuar d'altra manera. Caldrà obrar enèrgicament contra la "cinquena columna" i obrir altra volta les portes de la presó per a ficar-hi tots els nostres enemics. Hem estat generosos i se'ns ha correspost amb la vilesa. Hem estat humans i hi ha qui treballa perquè la guerra s'eternitzi. No sabríem què dir-hi. Obrirem la presó i descarregarem damunt les espatlles de tots els desagraïts el pes de la nostra justícia. Estem en plena guerra i farem la guerra. Estem en plena revolució i farem la revolució. Hi ha masses germans nostres immolats, sacrificats per la demència criminal dels feixistes, perquè a aquestes altures ens pugui tremolar el pols. La guerra és a mort. O Llibertat o feixisme. Doncs bé. Sense contemplacions; ja que ells ho volen, el feixisme ha d'ésser esclafat. I amb ell, els feixistes, o els que en fan», *Llibertat* 77, 21 d'octubre de 1936.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 176 18/9/19 14:10

Venceréis, pero no convenceréis. Venceréis porque tenéis en vuestras manos sobrada fuerza bruta, pero no convenceréis porque convencer significa persuadir. Y para persuadir necesitáis lo que no tenéis —la razón y el derecho en la lucha.

Miguel de Unamuno

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 177 18/9/19 14:10

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 178 18/9/19 14:10

III. LA FI DEL PROCÉS REVOLUCIONARI

III.1. Mataró 27 de gener de 1939[1]

Miquel Vila Palomar feu un relat periodístic de les darreres hores de l'etapa republicana a Mataró. Segons aquest periodista, el dia 26 de gener a mitja tarda, a través de Ràdio Associació de Catalunya, es donà la notícia de l'entrada de les tropes franquistes a Barcelona. Mentrestant, a Mataró, ell descrivia el paisatge humà que discorria per la carretera en direcció a França: «una multitud abigarrada informe, formando el retrato más vivo de la miseria, llevando a cuestas el modesto ajuar».[2]

Sebastià Català Clement (Annex), tinent d'artilleria retirat, declararia posteriorment, que era a Mataró el gener de 1939 treballant juntament amb Lluís Anglès i a les ordres del capità Rodolfo Robles Rovira —definit com a «Agente Nacionalista»— fent tasques «en favor de España». Per al dia 27 de gener disposaren que Català havia d'ocupar

1. Aquest període històric ha estat a bastament estudiat, entre d'altres, per Joaquim Llovet (LLOVET, *Mataró*) i Margarida Colomer (COLOMER, *La Guerra Civil*, i COLOMER, *La postguerra*). En aquest treball s'aporten noves dades obtingudes en el decurs de la present recerca.

2. «A veces, alguno, impelido por el hambre, clamaba a una puerta; se le preguntaba: ¿A dónde váis? No lo sabemos. Nadie sabía nada de nada; andar, huir siempre adelante, sin querer pensar en el final de la ruta, que era demasiado negro y terrible; mientras se andaba, tenían la ilusión de perseguir un objetivo; después... Grupos de soldados, rotos, deshechos, famélicos, algunos de ellos heridos, que se detenían a cada paso con la angustia del que se sabe enfermo y solo (...). Al paso de un camión todos los brazos se alzaban y todas las bocas se abrían pidiendo la limosna de recogerlos. En algunos momentos el desfile de la derrota parecía detenerse obligado por el cansancio; una detonación, un ruido alarmante animaba momentáneamente aquellos infelices, corridas, gritos, imprecaciones y, en seguida, el paso lento, fatigoso», VILA, «Así fue».

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 179 18/9/19 14:10

l'Ajuntament i que Robles es faria responsable de l'alliberament dels presos.[3] En aquestes actuacions hi havien d'intervenir els «paisanos» Blai Serena Bas i Francesc Mínguez García, que estaven a les ordres de Robles. També hi participà el tinent de complement d'artilleria Màxim Gutiérrez de Carvajal. Alliberaren els presos i se'ls emportaren en grups per les muntanyes «por no haber seguridad en la plaza pues seguían constantemente pasando en huida fuerzas del ejército rojo». En aquesta fugida, Gutiérrez hauria desarmat soldats fugitius i les seves armes haurien passat a mans dels expresos. Mentrestant, Català ocupà l'Ajuntament, on hissaren una bandera blanca mentre continuaven fugint tropes de la República «por distintas calles». Segons el seu relat, abans de l'entrada de les tropes franquistes, hissaren «la Bandera Rojo Y Gualda [...] a los acordes de la Marcha Real [...] rindiéndole honores con gran júbilo y grandes vítores de la población congregada ante el Ayuntamiento».

Emili Albó Franquesa, secretari de Falange a Mataró, el 6 de febrer de 1939 certificava que diversos militars que eren a la caserna de Mataró reberen el dia 25 l'ordre d'anar cap a Girona. En lloc de fer-ho, es presentaren el mateix dia 25 al matí al carrer Beat Oriol, núm. 25, domicili del falangista Salvador Altimira, i allí es posaren a les ordres d'Albó. El dia 27 al matí contribuïren a alliberar els presos «trasladándose con ellos al monte denominado Turó de Serdañola, en el cual fueron hostilizados por fuerzas que huían ante el avance Nacional». El mateix dia 27 «a las dos y media de la tarde» es traslladà un grup d'aquests homes a l'Ajuntament i feren tasques de patrulla i vigilància a la població «hasta el momento, cinco y media de la tarde, en que entraron las fuerzas Nacionales».[4]

Ramon Gallifa (Català Clement, Annex) declarà que el 27 de gener de 1939, hores abans de l'entrada de les tropes franquistes, «el pueblo hambriento se desbordó, asaltó almacenes de víveres y entre ellos quería asaltar el de aceites, propiedad de D. José de Gerona, que contenía almacenados 25.000 kilos de aceite, viéndose obligado a pedir auxilio al

3. Un altre testimoni, Germán Cardo de la Vega (Annex), testificà que Rodolfo Robles Rovira, «única autoridad militar que se encontró en dicho Ayuntamiento con otras personas conocidas, Secretario de la Ayudantía de Marina Don Leandro Arrufat, Celador de Pesca Señor Badalona, tres horas antes de la llegada de las fuerzas Nacionales».

4. Tribunal Militar Territorial Tercer, causa 2553.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 180 18/9/19 14:10

Teniente D. Sebastián Catalá, que anteriormente se había hecho cargo del Ayuntamiento, el cual me mandó cuatro hombres armados de los que tenía a sus órdenes, pudiendo contener por su intervención, que se salvaran, gracias a ellos los aceites almacenados».

El mateix dia 27 al matí, un grup de persones es dirigí a Vilassar de Mar, on ja hi havia les primeres tropes franquistes. També al matí un tanc de l'exèrcit republicà es desplaçà des del carrer d'Argentona fins a la Rambla a l'hora del migdia. Més tard, una important detonació feu saber que s'havia destruït el pont de la riera d'Argentona. Els militars assentats a Vilassar no semblaven tenir interès a entrar a Mataró fins al dia 28. La insistència dels mataronins que s'hi desplaçaren els feren decidir. Començaren a aparèixer en algun balcó les primeres banderes monàrquiques i alguna encara fou retirada per milicians dues hores abans de l'entrada de les tropes italianes.

Segons el testimoni de M. Antònia Llobet, després de l'hora de dinar, corregué la veu que les tropes franquistes arribaven a Mataró. Al carrer de Sant Agustí, en Carbó, membre de la banda de música municipal, s'apressava per anar, uniformat amb els seus companys, a rebre les forces que entraven a la ciutat pel carrer de la Mercè fins a arribar a la Rambla i a la plaça de Santa Anna, i enfilaven després la Riera cap a l'Ajuntament. Joan Brufau, amb una bandera espanyola i acompanyat de dos dels seus fills, s'afegí al seguici de les tanquetes italianes i feu un primer discurs des del balcó de l'Ajuntament. Els soldats italians portaven flors de mimosa a la boca del canó dels seus fusells.

Un document redactat aquell mateix dia deixa constància de com el general italià Olmi nomenà el primer comitè que s'hauria de fer càrrec del Govern local.[5]

Cal destacar, a tall anecdòtic, que ho feu en un imprès redactat en català i que fou modificat d'acord amb les circumstàncies. Un element més interessant és que permet identificar el cos d'exèrcit que entrà a Mataró en aquells moments. Fou el «Raggruppamento carristi Ferrea Mole Ferreo Cuore», que formava part del Corpo Truppe Volontarie, força tramesa per Mussolini per lluitar al costat dels militars colpistes.

El Raggruppamento, el gener de 1939, el comandava el general Roberto Olmi. Estava integrat per dos batallons de carros de combat, un

5. Existeix un reportatge d'època d'aquesta unitat entrant a Castelldans el gener de 1939. https://www.youtube.com/watch?v=Xq1PZQhW3_A 21.5.2018

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 181 18/9/19 14:10

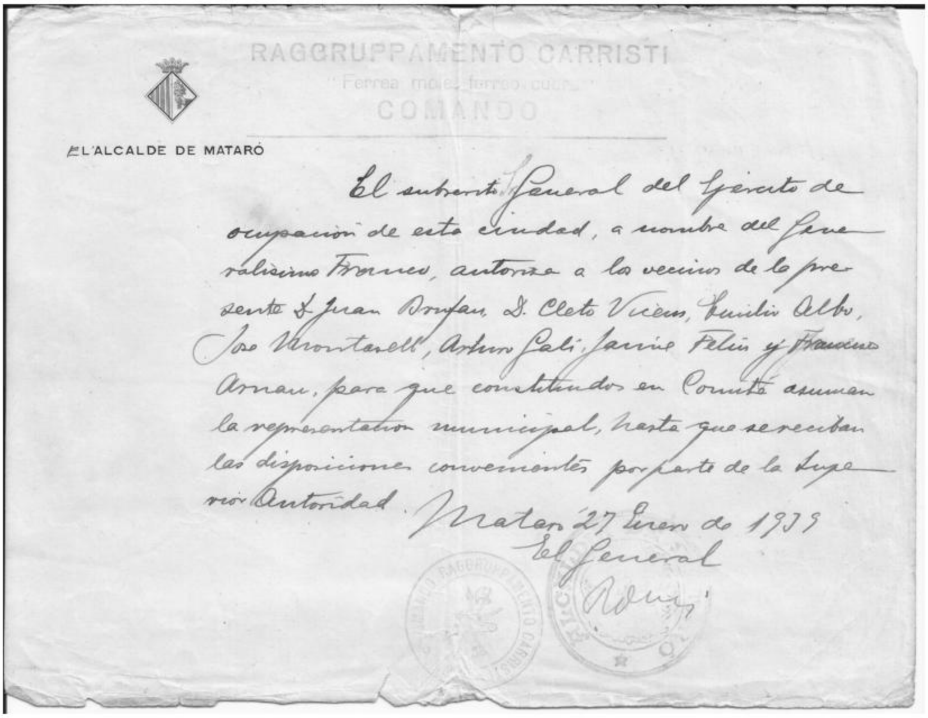
RAGGRUPPAMENTO CARRISTI
"Ferrea mole, ferreo cuore"
COMANDO

EL ALCALDE DE MATARÓ

El subinte. General del Ejército de ocupación de esta ciudad, a nombre del Generalísimo Franco, autoriza a los vecinos de la presente D. Juan Brufau, D. Cleto Vicens, Emilio Albo, José Montanell, Arturo Galí, Jaime Feliu y Francisco Arnau, para que constituidos en Comité asuman la representación municipal, hasta que se reciban las disposiciones convenientes por parte de la Superior Autoridad.

Mataró 27 Enero de 1939
El General

Arxiu Parroquial de Sant Josep de Mataró, Fons Joan Brufau.

batalló «motomeccanizzato» i un altre de mixt integrat per llançaflames, metralladores, anticarros i bateries del 65/17.[6]

Aquella mateixa nit es feu un ball a la plaça de Santa Anna i, segons fonts orals femenines, els italians, «guapots», anaven darrere les noies. De fet, altres fonts confirmen que, com a mínim, deixaren dos fills de mares mataronines.

Els oficials d'aquesta unitat s'allotjaren a les cases benestants. Pel que fa a la tropa, un escamot s'instal·là al camp del Club Atlètic Laietània, que era al camí de la Geganta. Algunes persones consultades expliquen que la canalla hi anava a netejar les peroles on els militars feien el menjar i, a canvi, rebien plats de macarrons sobrants que eren molt ben acollits per famílies que passaven per situacions d'una forta penúria. També esmenten la presència de formatges de les dimensions de «rodes de cotxe».[7]

6. BELFORTE, *La Guerra Civile.*
7. Testimoni de Salvador Giménez López.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 182 18/9/19 14:10

Una altra unitat s'instal·là al carrer de la Cooperativa i s'allotjà en diverses naus allí existents, entre les quals la nau Gaudí. Jordi Juvé hi vivia al davant. Recorda que un dia uns oficials italians preguntaren a la seva mare si els podia deixar una màquina de cosir i que, a canvi, li donarien diners. La mare respongué que de diners no en volia, que el que volia era menjar. Li donaren un plat d'alumini dels soldats i una cullera de fusta i Juvé cada dia feia cua a cadascuna de les tres bateries que feien el menjar de la tropa i, així, portava tres plats de macarrons diaris a casa.

El dia 31 de gener de 1939, l'«Auditoria de Guerra del Ejército de Ocupación» nomenava «Alcalde Presidente» de Mataró Joan Brufau Cusidó i també es designaren els regidors municipals.[8]

III.2. La implantació del *Nuevo Orden*

Liquidar les estructures polítiques, associatives i econòmiques de l'etapa republicana no fou una tasca fàcil. Les dificultats no vingueren pas de l'oposició de les persones que havien endegat la gestió pública a l'etapa precedent, atès que o bé s'havien exiliat o estaven empresonades. L'articulació d'un nou model econòmic i social comportava les dificultats pròpies de trencar amb les inèrcies precedents. Però s'hi afegí una oposició, potser soterrada, però ben evident, per part de determinats sectors dels qui havien guanyat la guerra i que no veien prou reconeguts els seus mèrits.

Malgrat els esforços de la retòrica oficial —«no debe quedar un hombre en su casa, ni un hombre en la calle separado de la manifestación», deia la convocatòria a un acte en homenatge a l'exèrcit a l'any 1940—, ni la teatralitat feixista aconseguí obviar les dificultats de tota mena que es plantejaren ni diluir la lluita interna que s'originà pel control de la nova realitat que s'havia esdevingut a la població.

Un dels primers temes que calgué atendre fou la normalització de la vida laboral a la ciutat. El dia 18 de febrer de 1939 es publicà un edicte de l'alcaldia en el qual es donaren les pautes per a l'inici del treball a

8. Clet Vicens Rossell, Josep Montasell Casellas, Emili Albó Franquesa, Antoni Galí Vergés, Francesc Arnau Gomà, Lluís Briansó Anglès, Josep Antich Mateu, Antoni Cabot Puig, Rogeli Ovejero Rodríguez, Casimir Labori Arqué, Nicolau Guañabens Bonamusa, Trinitat Cruzate Grenzner i Rafael Soler Moreu.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 183 18/9/19 14:10

MATARONESES;

Al celebrar la ciudad de Mataró el homenaje a nuestro Glorioso Ejército, con la presencia de las primeras Autoridades Militares, Civiles, Eclesiásticas y Jerarquías de F. E. T. y de las J. O. N. S. de esta provincia, que tan agradablemente han prometido su asistencia en tan memorable dia, es deber de todos demostrar nuestra gratitud al mismo, por lo que no debe quedar ni un hombre en su casa, ni un hombre en la calle separado de la manifestación, todos debemos unirnos a la misma para mostrar nuestra indisoluble compenetración ante las Autoridades que se situarán en las Casas Consistoriales.

Esta Alcaldía que no ignora los sufrimientos padecidos por los mataroneses durante el terror del período rojo-separatista, no puede abrigar la más pequeña duda de que, rescatada la ciudad y con ella el sosiego y la confianza en el respeto a la vida de cada uno de sus moradores y a los derechos que la civilización secular les tiene reconocidos, acudirán gozosos a prestar su reconocimiento y gratitud, sentimientos que serán lazos que consolidarán y acrecentarán, si cabe, el espíritu de sacrificio del Ejército que acaudilla el invicto Generalísimo Jefe del Estado Español, para asegurar con firmeza el resurgimiento del bienestar general.

El Alcalde,
JUAN BRUFAU

EDITOGRAF H. ABADAL-MATARÓ

Arxiu Parroquial de Sant Josep de Mataró, Fons Joan Brufau.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 184 18/9/19 14:10

ACM. Fons Fotografia Carreras (Ajuntament de Mataró) Autor: Santi Carreras

fàbriques i tallers. En primer lloc, s'autoritzava els patrons i fabricants «que estén en situación de poner en funcionamiento, en todo o en parte, sus fábricas y talleres, que podrán hacerlo con todo el personal que no haya cometido faltas graves y que haya sido por ellos aceptado». Es fixava l'horari laboral de les 8 del matí a les 5 de la tarda «como máximo», amb una pausa entre les 12 i les 2 de la tarda. Es fixaren els salaris segons els que «estaban en vigor el 18 de julio de 1936» dins d'una setmana de 48 hores. Finalment, es recomanava als empresaris «la mejor buena voluntad en todo lo que su existencia de materias primas les permita».[9]

Aquest document ja plantejava algunes de les característiques del període que s'acabava d'encetar. En primer lloc, es transferien als empresaris instruments repressius contra els treballadors que els poguessin ser incòmodes, fet que significava condemnar les seves famílies a una situació d'una dificultat extrema.

Existeix un esborrany sobre els criteris que calia emprar a l'hora de

9. Arxiu Parroquial de Sant Josep de Mataró, Fons Joan Brufau, 18 de febrer de 1939.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 185 18/9/19 14:10

determinar quins operaris calia denunciar.[10] A tall d'exemple, es podria aportar com a testimoni d'aquesta pràctica el nom i les circumstàncies dels acomiadats de l'empresa J. Brufau Cusidó.[11] En una expressió molt gràfica, emprada habitualment a l'època, això significava condemnar les famílies al «pacte de la fam».

El segon problema que plantejava l'edicte d'alcaldia esmentat era el derivat de l'existència de matèries primeres per a les indústries tèxtils. Considerant que la matèria base per a la indústria mataronina era el cotó i que havia d'ésser importat en un context previ a la Guerra Mundial, es fan evidents les dificultats que es derivaven de la seva consecució.

El dia 28 d'agost de 1939, l'alcalde de Mataró s'adreçava a la superioritat i explicava que, per part dels fabricants locals, se l'havia informat «de la grave situación en que se encontrarán la mayoría de ellos, dentro de un plazo muy corto, por la falta de hilados de algodón, que acarreará el cierre de sus fábricas y en consecuencia el paro de tres mil doscientos ochenta y nueve obreros». En un document annex es detallava

10. «Todos los empleados y operarios de ambos sexos, que durante la dominación marxista, han actuado en las fábricas o talleres, como delegados de Sindicatos, Consejo de Empresa, comités obreros de control o que hayan comparecido al trabajo con armas y que se hayan distinguido por su actuación marxista tanto dentro de las fabricas, talleres y en la calle, pueden ser suspendidos teniendo la ineludible obligación los patronos de enviar al Sr. Delegado de Trabajo en Barcelona, Vía Layetana 16, una relación detallando nombre y apellidos, cargos desempeñados y actuación. Se exceptuan a todos aquellos que si bien desempeñaron cargos marxistas se hicieron o estuvieron de acuerdo con los patronos con el fin de evitar males mayores», Arxiu Parroquial de Sant Josep de Mataró, Fons Joan Brufau, esborrany manuscrit sense data escrit en un imprès encapçalat pel text «Ajuntament Constitucional de Mataró».

11. Antoni Cantó, processat per la Jurisdicció Militar. Josep Saleta, processat per la Jurisdicció Militar. Josep Soler, processat per la Jurisdicció Militar. Manuel Cabrespina, processat per la Jurisdicció Militar. Isidre Morral, desaparegut. Pilar Serra, «netamente desafecta». Josep Bonany, en camp de concentració. Llorenç Roig, processat per la Jurisdicció Militar. Maria Balasch, «impuesta por la CNT». Rosa Montasell, «desafecta». Maria Valle, «desafecta (Peligrosa)». Àngela Carbó, «muy desafecta y traidora». Helena Ramos, «impuesta por la CNT». Encarnació Mora, «impuesta por la CNT». Pepita Malet, «impuesta por la CNT». Elvira Casas, «muy peligrosa distinguiéndose por su actuación marxista». Joana Ramos, «impuesta por la CNT». Amàlia Ramírez, «impuesta por la CNT con amenaza de huelga el 17 de julio de 1936». Aurèlia Pedró. Maria Rovira, «netamente marxista, impuesta por la CNT». Joaquima Coll, «peligrosa, impuesta por la CNT». Angelina Zabala, «impuesta por la CNT y desaparecida». Amàlia Pedró, «impuesta por la CNT», Arxiu Parroquial de Sant Josep de Mataró, Fons Joan Brufau, 20 de febrer de 1939.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 186 18/9/19 14:10

la titularitat de cinquanta-quatre empreses tèxtils locals amb un total de 5.484 treballadors, 2.195 dels quals ho eren d'empreses amb filatura pròpia i 3.289 s'ocupaven del teixit pròpiament dit. L'esmentat document avaluava en 432.610 quilos el consum mensual de cotó per part de les indústries mataronines.[12]

Un tema cabdal que no podien deixar pendent les autoritats del nou règim era el món de les relacions laborals.

La creació de la Central Nacional-Sindicalista es dugué a terme, segons els seus responsables, per tal de «procurar que desaparezcan para siempre las luchas de clase y los egoismos y las tensiones que tan funestos efectos han tenido para nuestra vida política y social». Així, s'argumentava «ha dispuesto nuestro Caudillo el encuadramiento de todos los productores en los Sindicatos Verticales de la C.N.S. en los cuales habrán de encontrar eco favorable todos sus anhelos y cauces legales sus aspiraciones».[13] Aquest fou el nou marc per a la gestió del món del treball.

L'interlocutor a Mataró per a autoritats i empresaris era la delegació local de la Central Nacional-Sindicalista. L'any 1940, el seu responsable era Josep Pons Montanari. El 10 d'abril de 1940 s'adreçava a les autoritats municipals en demanda d'informació exhaustiva sobre les condicions salarials del treballadors del gènere de punt abans de l'aixecament militar. També demanava una proposta sobre l'augment dels salaris mínims «para darle una solución rapidísima a este problema [...] para evitar incurrir en errores que podrían ser de lamentables para la industria».[14]

Un document detallava els salaris setmanals de les diferents categories laborals essent els «tejedores de piernas» el grup salarial més elevat, amb 142,80 pessetes, i el més baix, el de les «confeccionistas aprendizas», amb 20 pessetes de setmanada. Les «repasadoras a destajo» podien arribar a les 75 pessetes. El salari més habitual era de 45 pessetes. El dia 13 de juny de 1940 es prengué l'acord d'incrementar els salaris en un 10 % respecte de les quantitats que es cobraven l'any 1936 i a aquesta quantitat s'hi afegí una sisena part del seu import en

12. Arxiu Parroquial de Sant Josep de Mataró, Fons Joan Brufau, 28 d'agost de 1939.

13. Arxiu Parroquial de Sant Josep de Mataró, Fons Joan Brufau, abril 1940.

14. Arxiu Parroquial de Sant Josep de Mataró, Fons Joan Brufau, 10 d'abril de 1940.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 187 18/9/19 14:10

concepte del sou del diumenge, que no s'havia de treballar, però sí pagar.[15]

Les institucions del nou règim plantejaren un atac frontal contra aquelles organitzacions obreres de caràcter cooperatiu de les quals Mataró havia estat una ciutat capdavantera. L'òrgan responsable d'aquesta tasca fou la Comisión Central de Incautaciones de Barcelona. A partir de l'abril de 1940 començà a inquirir sobre la naturalesa d'aquestes institucions existents a la ciutat.

La primera en ésser investigada fou l'Asociación Fabril de Obreros de Géneros de Punto de Mataró. Segons les autoritats municipals mataronines, aquesta entitat havia estat inicialment vinculada a la CNT. Posteriorment s'havia decantat cap al «grupo de los "Treinta"» i, a l'inici de la guerra, s'havia unificat de nou. Havia publicat un setmanari titulat *Albada.*[16] Com bé es pot deduir del nom que portava l'organisme franquista que encarregava aquesta informació, el seu objectiu fonamental era el control dels béns immobles pertanyents a les entitats cooperativistes. En el punt de mira, a més de l'Asociación Fabril, hi havia «Cooperativas de consumo La Estrella, la Cooperativa Española de Casas Baratas Pablo Iglesias, la Unión de Cooperativas de Mataró» i la «Casa del Pueblo». El decomís dels diferents edificis es degué fer sense gaires dificultats, a excepció de la Casa del Poble, «por haberse resistido la representación de las Milicias de FET y de las JONS que la ocupaban a desprenderse de ellos ni abandonar el local».[17] Al local de la Unió de Cooperatives, ubicat a la part alta de la Riera, s'hi instal·là l'Auxilio Social. Sobre aquesta mateixa entitat, l'informe municipal afirmava que, malgrat que segons els seus estatuts havia de ser apolítica, en realitat «venía siendo totalmente todo lo contrario, puesto que a la práctica sindicalmente todos sus componentes estaban con la UGT y CNT FAY siendo uno de los locales que se incubó al Frente Popular».[18] Amb anterioritat, l'Ajuntament havia lliurat les dades dels immobles pertanyents a aquestes entitats.[19]

Un primer problema per als responsables de la Comisión Administrati-

15. «...dicho aumento representa el 28,33 % sobre los salarios de 1936», Arxiu Parroquial de Sant Josep de Mataró, Fons Joan Brufau, 13 de juny de 1940.

16. Arxiu Comarcal del Maresme, AMM, Gob. 524-1, 13 d'abril de 1940.

17. Arxiu Comarcal del Maresme, AMM, Gob. 524-1, 29 d'abril de 1940.

18. Arxiu Comarcal del Maresme, AMM, Gob. 524-1, 13 d'abril de 1940.

19. Arxiu Comarcal del Maresme, AMM, Gob. 524-1, 20 de setembre de 1939.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 188 18/9/19 14:10

va Municipal fou la depuració dels funcionaris del Govern local. Hi hagué casos que es resolgueren amb una facilitat relativa.[20] D'altres, però, generaren confrontacions enverinades en el si de la nova corporació local.

Una de les seves primeres decisions en assolir la gestió municipal fou destituir el responsable dels serveis sanitaris de l'Ajuntament i director de l'hospital de Mataró, el metge Lluís Viladevall Mateu, i nomenar en el seu lloc el també metge Joaquim Castellsaguer Castellsaguer. Aquesta decisió de l'alcalde Brufau li fou obertament qüestionada[21] i, al cap de vint-i-tres dies, la revocà i nomenà de bell nou Viladevall. Això donà origen a un seguit de reclamacions i denúncies per part de Castellsaguer. Una situació similar s'esdevingué pel que fa al càrrec de secretari municipal. En els primers moments hi accedí Josep Solà Sanfeliu, però aviat aparegué un pretendent, l'antic secretari Nicasio Sánchez de Boado, que tenia el suport d'un sector dels regidors.[22] Segons Joan Brufau, aquest mateix grup de regidors «fueron los portavoces en la campaña para que cesaran los empleados municipales que había en el Ayuntamiento». Els detractors de Sanfeliu l'acusaven d'«haber gozado de todo el favor del comité rojo durante el ominoso tiempo de tan triste recuerdo». Afegien que procedia del «campo republicano separatista» i que s'havia negat a afiliar-se a Unión Patriótica.[23] Sanfeliu fou cessat el 7 de febrer de 1940.

20. «Al estornudar una Srta. en la oficina, la empleada mecanógrafa Srta. D'Ocón, se dijo "Jesús" y otro empleado llamado Lagunas terció manifestando que se tenía que decir "salud" y entre los dos hubo discusión, cuya discusión fue denunciada al Jefe de Policía Municipal y este me lo comunicó acto seguido y al momento esta Alcaldía ordenó la detención del Sr. Lagunas y pasé el sumario al Sr. Juez Auditor», Arxiu Parroquial de Sant Josep de Mataró, Fons Joan Brufau.

21. «En ocasión de encontrarnos en los bajos del Ayuntamiento el Alferez Sr. Viladevall (sobrino del Dtor.) me afeó porque habia suspendido a su tío y terció en la discusión el Sargento Sr. Jaime Recoder», Arxiu Parroquial de Sant Josep de Mataró, Fons Joan Brufau.

22. «...el Sargento Sr. Jaime Recoder fue el portavoz juntos con los Sres. Carrau, Fábregas, Patuel y Manté y algún otro que llevaron la campaña contra el Ayuntamiento porque no se dio entrada al ex-secretario jubilado que pretendía la plaza que le fue denegada por la Delegación de Administración Local y sí se le confirmó en el cargo de jubilado (...) he de hacer constar que los Sres. Fábregas y Carrau son familiares del ex secretario Nicasio Sánchez de Boado», Arxiu Parroquial de Sant Josep de Mataró, Fons Joan Brufau.

23. Arxiu Parroquial de Sant Josep de Mataró, Fons Joan Brufau, Instància de Joaquim Castellsaguer Castellsaguer.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 189 18/9/19 14:10

I és que, efectivament, la provisió dels càrrecs municipals fou un preuat botí de guerra que es disputaren els diferents grups que formaven part de les forces vencedores del conflicte civil.

Dins de l'entramat de famílies que constituïen l'estructura orgànica del nou règim a Mataró, hi havia el col·lectiu de la «Hermandad de Cautivos por España» i la corresponent als «Ex Combatientes». Els primers reivindicaven el seu protagonisme: «Nosotros, los que sufrimos prisión por las turbas Marxistas, única y exclusivamente por nuestros ideales de amor a la Patria demostrados ya *antes de estallar* [subratllat a l'original] el Glorioso Movimiento.»[24] Els greuges dels excaptius foren d'una magnitud tal que es cregueren obligats a posar en coneixement de la seva superioritat «la situación general política de esta ciudad».[25]

Segons el delegat dels excaptius, Emili Albó, abans de les dissensions internes, tingué una reunió amb el responsable dels excombatents «exponiéndole mi intención de marchar unidos ya que el Caudillo consideraba a los dos grupos, como las primeras columnas del nuevo régimen». En reunions posteriors, «se estudiaron listas para el cambio del Ayuntamiento que era el problema espinoso». Fins i tot, una delegació conjunta de les dues entitats lliurà una llista al governador civil encapçalada per Josep Martí Pascual. Segons l'autor del document, en aquells moments, «el Ayuntamiento estaba completamente divorciado de la FET».[26] Seguint el relat d'Albó, quan fou nomenat cap local de la Falange Josep Martí Pascual, es feu una nova llista per intentar la renovació del Govern municipal «de acuerdo exclusivamente con los excombatientes y escluyendo de consultar su opinión a los excautivos. Los excombatientes faltaron al pac-

24. «...o sea los que en la época pre-roja habíamos sido ya señalados como valladar de la Anti-España, los que fuimos encarcelados durante todo el tiempo de la dominación infame y que, una vez puestos en libertad estuvimos estrechamente vigilados e infamados como esclavos modernos y no nos fue possible huir de aquel infierno para reintegranos a la España auténtica...», Museu Arxiu de Santa Maria, Mataró, Ex-Cautivos, Secretaría Salidas, 10 de juny de 1939.

25. Museu Arxiu de Santa Maria, Mataró, Ex-Cautivos, Secretaría Salidas, 14 de juny de 1940.

26. «...incluso el firmante estaba ejerciendo el cargo de Teniente de Alcalde, pero del cual también estaba separado, a raíz del incidente de una votación recomendada por el Jefe Local en contra de la opinión del Alcalde que se oponía al ingreso del Secretario, persona completamente afecta...», Museu Arxiu de Santa Maria, Mataró, Ex-Cautivos, Secretaría Salidas, 14 de juny de 1940.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 190 18/9/19 14:10

to y el Jefe lo permitió. [...] Estas mismas faltas de tacto y delicadeza se suceden constantemente».

A partir d'aquest punt, les crítiques d'Albó als excombatents foren furibundes. En deia que, la majoria, havien passat la frontera per entrar a l'Espanya nacional «facilitándolo el ser anónimos en su lucha contra el comunismo, y otros en complicidad con elementos sospechosos y como esto no podía suceder con los que habíamos dado la cara que somos los primeros combatientes que caímos prisioneros [...]. Continuava afirmant que els excombatents «han lavado sus culpas luchando en las trincheras, pero no parece mucha lógica que puedan ostentar cargos de tal responsabilidad [...] y por eso se da el caso de que ocupen cargos retribuidos, hombres que lucharon contra nosotros en las elecciones de febrero que tienen actualmente cargos retribuidos, con carnet de militante y ha más, de Estat Catalá y ex-combatientes que no han visto las trincheras ni en fotografía».[27] La valoració que feu Albó de la situació de la Falange a Mataró en aquell moment mereix ser reproduïda.[28]

Si la distribució dels càrrecs funcionarials fou discutida, també ho va ser la gestió de les finances municipals i la problemàtica derivada del racionament dels aliments.

Així, quan la primera comissió gestora del municipi fou cessada, l'alcalde sortint —Brufau— s'adreçà al seu successor fent-li avinent algunes de les consideracions que, públicament, feia una persona de la seva família, amb referència a la gestió econòmica del municipi de la corporació anterior.[29]

27. «Muchos eran de partidos que se concede el carnet de Militante; no eran tantos como los que hoy son y los que lo eran, pagaban la simple cuota y se quedaban en casa; no militaban y hoy todo son méritos; trabajo hubo para encontrar interventores en la fatídicas elecciones del febrero», Museu Arxiu de Santa Maria, Mataró, Ex-Cautivos, Secretaría Salidas, 14 de juny de 1940.

28. «No existe la FET ni su espíriritu en esta, porque no existe la milicia de partido; existía y llegaron los ex-combatientes, la disolvieron para reorganizarla y no se ha hecho. Si lo que pasa aquí pasara por aquí fuera general, pobre España. Hay personas que decepcionadas, se retiran lentamente porque intentar encauzar es tarea ingrata y aporta antipatías, y por todo lo indicado te ruego lo estudies y me digas lo que tengo que hacer. Necesito francamente tu consejo. Por Dios, España y su Revolución Nacional-Socialista. Te saluda brazo en alto», Museu Arxiu de Santa Maria, Mataró, Ex-Cautivos, Secretaría Salidas, 14 de juny de 1940.

29. «Se están diciendo tantas cosas vejatorias para el que suscribe y demás compañeros que no es possible dejar de pedir que se esclarezcan, por haber entre tantas

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 191 18/9/19 14:10

En un altre ordre de coses, la política de racionament també es convertí en un camp de batalla entre les distintes famílies del franquisme que lluitaven pel poder local i per aconseguir col·locar els seus membres a l'Administració pública.

Fou el cas de Joaquim Morera, que s'adreçà a l'alcalde Brufau comunicant-li el seu malestar pel fet que «el Delegado de Abastos» hagués fet un repartiment de 150 grams d'arròs als membres de la societat Sport Mataronés en un moment que aquest producte estava estrictament racionat. Brufau respongué a les acusacions indicant que el sac que s'havia repartit procedia del destinat a la venda lliure. Tanmateix, no desaprofità l'ocasió per a criticar, amb acritud, Joaquim Morera.[30]

Emili Albó, segon tinent d'alcalde de la primera junta gestora, ja havia denunciat abusos en el pes del pa.[31] Més endavant, fent ús de la vehemència que el caracteritzava, redactà un seguit de consideracions sobre l'abastament d'aliments a la ciutat que feu arribar al governador civil. Una de les seves frases és, si més no, paradigmàtica per a comprendre la mentalitat d'alguns membres de la nova classe dirigent «Que el rico adquiera vestidos de lujo y perfumes caros si quiere, pero en lo estrictamente necesario para la vida en tiempos de escasez y de sacrificio, solo a mi criterio, existe una solución: REPARTO EQUITATIVO COMO HERMANOS.»[32]

Albó tingué la gosadia de plantejar la incongruència que significava

---

calumnias algunas de gran bulto como la de que el ayuntamiento saliente ha dejado una deuda por ellos contraída en la caja de ahorros de trescientas mil pesetas, y la de que los concejales salientes se sacrificaban por la patria (acompañada la palabra con la acción de que se lo metían en el bolsillo, y mayormente cuando esto último y otras cosas por el estilo lo viene diciendo D. Antonio Martí Pascual, hermano de V. E. en pleno café y pleno público», Arxiu Parroquial de Sant Josep de Mataró, Fons Joan Brufau, 17 de juny de 1940.

30. «…he de decirle bien francamente que estoy convencido de que Vd. no me supera en españolismo ni en la adhesión y colaboración con nuestra España de Franco y me permito recordarle el momento de la verdad el día 19 de julio de 1936 que yo estuve en mi sitio defendiendo nuestra España y en cambio Vd. no se recuerda que se le viera donde todos los que se sentían españoles debían estar», Arxiu Parroquial de Sant Josep de Mataró, Fons Joan Brufau, 15 de gener de 1940.

31. «...y otro en el que me opuse a la venta del pan sin pesarlo y que en vez de 80 gramos se daban 45…», Museu Arxiu de Santa Maria, Mataró, Ex-Cautivos, Secretaría Salidas, 14 de juny de 1940.

32. Museu Arxiu de Santa Maria, Mataró, Ex-Cautivos, Secretaría Relaciones 1-25, 2 de novembre de 1940.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 192 18/9/19 14:10

el fet que a Mataró mancaven els aliments més bàsics, «mientras en los Hoteles y Restaurantes con dinero, se puede comer de todo y dos veces si se quiere».[33]

Una de les tasques a què es veié abocat el nou Govern municipal fou a respondre a l'allau de peticions d'avals que feien els nombrosos presos en camps de concentració o a les presons per tal de poder-ne sortir.[34] Caldria fer un esment especial a una petició que vingué de mataronins presos al camp de concentració de Sant Cebrià de Rosselló, França.[35]

33. «El asunto de abastecimientos en esta Ciudad, está pesimamente mal (…). Hace ya dos meses o más que no se reparte aceite; y garbanzos y judías muchísimo más tiempo; café una sola vez desde la liberación. La gente ve con tristeza el anuncio semanal de los periódicos de repartos regulares de estos artículos en Barcelona. Aquí también se trabaja, se labora por España y se gastan calorías y quilográmetros para el esfuerzo que se desarrolla y no es que la que la gente se queja por sistema que, en verdad, si lo hace es siseando; pero les queda el sentimiento de que no es justo lo que pasa y para su sustento debe vivir mayormente de hortalizsas, pobres en vitaminas, en grasas, en calor y, sinceramente, cuando veo esto defiendo al sistema diciendo que lo que pasa es la inercia, que aún sufrimos las consecuencias de aquel alud de destrucción material y desenfreno moral de la época roja y si no me contradicen es por miedo a que los tome por desafectos y veo que no les convenzo y es sencillamente, que no seré muy bueno para defender lo que no es muy defendible. Mientras en los Hoteles y Restaurantes con dinero, se puede comer de todo y dos veces si se quiere…», Museu Arxiu de Santa Maria, Mataró, Ex-Cautivos, Secretaría Relaciones 1-25, 2 de novembre de 1940.

34. «Sr. D. Juan Brufau. Muy respetable señor. De nuevo vuelvo a dirigirme a V. aunque sea inútil, pero sí quiero decirle que lo que se me hace a mi, hes una injusticia, toda vez que la primera vez que fui puesto en libertad después de alcanzar todos los documentos legales para obtenerla y haora debido a odios personales vuelvo a estar encarcelado. Yo no comprendo como V. haya permitido todo esto y me pregunto ¿No hay bastante con los tres primeros meses? ¿Todavía no hestá bastante arrastrada a la miseria mi familia? Sr. Juan, suplico apostrado a sus pies, haga un paso en bien mío, mis hijos son pequeños, son muchos los días que no tienen un pedazo de pan, ban diez meses que en mi casa no entran ni cinco céntimos. No permita que se me persiga tan villanamente. (…) No soy lo que algunos traidores le acen creer, al contrario, he sufrido persiguiéndome, maltratándome, y por fin separado del cuerpo por las (autoridades rojas) por no inspirarles confianza. Tan solo le pido me sea concedida la libertad provisional, para que yo en mi casa pueda trabajar y poder aliviar la precaria situación en que se encuentran. De su recto proceder espera y confía este su affmo. s.s. F. Bargalló. Año de la Victoria. Mataró 3 de noviembre de 1939», Arxiu Parroquial de Sant Josep de Mataró, Fons Joan Brufau, 3 de novembre de 1939.

35. «Exmo. Señor. Alcalde Constitucional. Mataró (Barcelona). Exmo. Sr; Los abajo firmantes vecinos de esa Ciudad encontrándose por circunstancias de la Guerra, en el Campo de Concentración Nacionalista n°. 18 de Saint Cyprien (Pirineos Orientales)

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 193 18/9/19 14:10

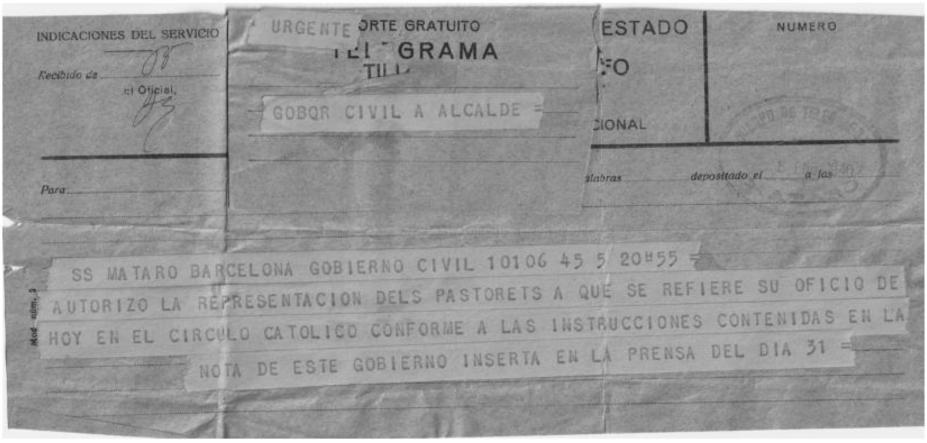
INDICACIONES DEL SERVICIO
Recibido de
el Oficial
URGENTE ORTE GRATUITO
TEL GRAMA
GOBOR CIVIL A ALCALDE =
ESTADO
NUMERO
Para
SS MATARO BARCELONA GOBIERNO CIVIL 10106 45 5 20H55 =
AUTORIZO LA REPRESENTACION DELS PASTORETS A QUE SE REFIERE SU OFICIO DE
HOY EN EL CIRCULO CATOLICO CONFORME A LAS INSTRUCCIONES CONTENIDAS EN LA
NOTA DE ESTE GOBIERNO INSERTA EN LA PRENSA DEL DIA 31 =

Arxiu Parroquial de Sant Josep de Mataró, Fons Joan Brufau.

Menció a part mereixen els informes que es redactaren a petició de les autoritats militars sobre totes les persones que foren objecte de processos judicials. Aquesta problemàtica serà abordada àmpliament en analitzar la repressió sistèmica que es dugué a terme a la població.

Un aspecte a tenir en compte de la gestió de les autoritats municipals en els primers moments de la instauració del règim franquista fou una certa tolerància cap a algunes manifestacions tradicionals catalanes. Així, està documentada una ballada de sardanes per les Santes de l'any 1939 i també unes gestions davant del Govern Civil —que fructificaren— sol·licitant permís per a la representació dels Pastorets el gener de 1940. Cal destacar que aquestes concessions foren utilitzades com a arma llan-

Francia; suplican a V.E. que en uso de sus atribuciones, se digne reclamarlos oficialmente para poder regresar lo antes posible a esa Ciudad. Favor que esperan alcanzar de V.E. para el bien de todos y consuelo de sus familias. Dios guarde a V.E. muchos años, para bien de la Patria. Saint Cyprien a 26 de marzo de 1939». La carta va signada per Josep Baqué Viñas, Antoni Quer Floriach, Josep Quer Floriach, Ricard Navarro Fargas, Enric Riu Belcos, Josep Padilla Seco, Davi Abril Catarineu, Emili Mora Guilaya, Enric Ballesteros Alcalde, Miquel Virto Garcia, Josep Muyor Morant, Antoni Panadero Fort, Joan Soria Sala, Joaquim Cantó Font i Ramon Pastor Pastor. D'alguns d'aquest noms s'escrigueren comentaris amb llapis en la carta original. Així, de Josep Baqué, «...cabo somatent y hacia registros y comisario en Tiana». Enric Riu, «Ex juez municipal». José Padilla, «esquerra». David Abril, «muy rojo y consejero». Emili Mora, «Ex consejero». Enric Ballesteros, «Jefe sindicato». Antoni Panadero, «Voluntario columna Rojo Negro», Arxiu Parroquial de Sant Josep de Mataró, Fons Joan Brufau, 26 de març de 1939.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 194 18/9/19 14:10

cívola per l'oposició a l'alcalde Brufau, que arribà a ser titllat de «catalanista» pels seus detractors.

Margarida Colomer ha documentat a bastament la intensa conflictivitat entre els membres de les diferents famílies que conformaven el nou règim a Mataró.[36]

És molt revelador analitzar-ne alguns detalls per constatar la ferocitat dels atacs i les dinàmiques que es generaren en el si dels guanyadors de la guerra. Un document procedent de l'arxiu de la Falange i datat el 19 d'abril de 1940,[37] amb referència a la condició d'empresari de Brufau, indicava que «ha sido uno de los industriales locales que, sin poseer hilatura propia, ha trabajado con más intensidad (es de suponer que, gracias a su calidad de Alcalde de esta ciudad habrá obtenido preferencia y habrá sido favorecido en los repartos de materias)». El mateix escrit xifrava en 500.000 pessetes els guanys obtinguts gràcies a l'estraperlo i citava els seus principals col·laboradors en aquestes activitats. En un altre punt, l'informe recollia el viatge que Brufau feu a Alemanya. Segons l'autor, hi hauria adquirit una quantitat important d'agulles Cotton que hauria venut amb «sobreprecio del 500 % sobre su valor real». Sobre el trasllat a Salamanca de la fàbrica que Brufau tenia a Mataró, incidia en el rumor que l'operació es faria «con un yerno del Sr. Gobernador de Barcelona, si bien se dice que es con el mismo Sr. Gobernador». Un altre element acusatori era la pertinença de Brufau a la maçoneria. L'anònim autor del document es referia a una suposada denúncia del rector Samsó i veia confirmada la seva afirmació amb el fet que Brufau havia fabricat «calcetines marca "ROTARY" cuya marca ha retirado del mercado en el momento de la liberación de la plaza».

Un altre document, també de Falange de l'any 1939, feia un altre retrat demolidor de Brufau.[38] El resultat més pregon d'aquesta ofensiva

36. COLOMER, *La Guerra Civil*, p. 47 i seg.

37. Arxiu Comarcal del Maresme, FET y de las JONS, Delegació de Mataró, U. D. 116.

38. «Su actuación como presidende de la C.E.D.A., muy floja y excesivamente contemporanizadora. Su gestión actual, a todas luces desastrosa y arbitraria. Se ha rodeado de una camarilla de Sres. que no representan lo mejor (ni acaso lo bueno). Se erige en santón, definidor infalible: Como a tal se atreve a las mayores y más contradictorias audacias: Otorga patentes de españolismo a muchos que nada o poquísimo hicieron por merecerlas; Arremete y las niega a otros (…). Su incultura es enciclopédica (no hace mucho al despedir el duelo en el entierro del malogrado comandante Caubot, rezó en

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 195 18/9/19 14:10

fou el cessament de la primera comissió gestora i la creació d'una altra el 13 de juny de 1940 que fou presidida per Josep Martí Pascual, tal com, en un principi, havien acordat excombatents i excaptius.

L'enfrontament arribà a tal grau que l'alcalde cessant, Brufau, fou sancionat pel governador civil amb arrest i una multa.[39] Emili Albó ocupà l'alcaldia local entre els anys 1952 i 1955. Tot i això, no era pas el candidat ideal de la Falange local, que el 8 de febrer de 1952 advertia que, en cas que es confirmés el nomenament, se'n seguiria «el total divorcio del Ayuntamiento […] con tal Alcalde y en cuanto al Partido la casi segura dimisión a pasividad en el cargo de muchas Jerarquias Locales, como también la oposición abierta de la Centuria Local de la Guardia de Franco».[40]

Els problemes en el si de la Falange no es trobaven únicament en les jerarquies, és a dir, en el vèrtex de la piràmide. A la base també hi hagué dificultats i enfrontaments d'un altre nivell.

El 30 d'octubre de 1943, Josep Travessa Quintana, «Delegado Local y Comarcal Accidental del Frente de Juventudes» de Mataró, elevava un informe a la superioritat en el qual feia saber que el dia anterior a les 8 del vespre s'hi havien concentrat «los diferentes Aprendices encuadrados en la Sección de Centros de Trabajo al objeto de asistir al acto que tuvo lugar en la Sala de Actos con motivo de celebrarse la Fiesta de los Caídos y día de la FE». Els aprenents, un cop dins la sala, «empezaron a amotinarse […]. Mientras se estaba realizando el acto, en la Sala de Recreo un Grupo de Aprendices, se hizo fuerte no queriendo entrar en la Sala dando lugar a que tuviera que intervenir el Jefe de la Sección que

---

voz alta un Padrenuestro, que comenzó en castellano y hubo de terminar en catalán). Pero tiene vocación y marrullería de cacique. Alguien que le conocía a fondo decía de él no hace mucho: "El Sr. Brufau odia a Negrín; respeta al Caudillo, y venera a Gil Robles», Arxiu Comarcal del Maresme, FET y de las JONS, Delegació de Mataró, U. D. 113.

39. «Vista la información instruida por la Guardia Civil en la que parece que Vd. se ha producido al hablar de mi Autoridad con ligereza irrespetuosa y confianzuda, alardeando de una intimidad inexistente y, lo que es peor, invocando esta pretendida intimidad como bastante a quebrantar en beneficio de V. preceptos y ordenaciones legales, además de los ocho días de arresto ya cumplidos he resuelto imponerle una multa de cinco mil pesetas que deberá hacer efectivas en el plazo de ocho días (…). Barcelona, 20 de julio de 1940. El Gobernador Civil. (Signatura il·legible) Sr. Don Juan Brufau Cusidó», Arxiu Parroquial de Sant Josep de Mataró, Fons Joan Brufau, 20 de juliol de 1940.

40. Arxiu Comarcal del Maresme, FET y y de las JONS, Delegació de Mataró, U. D. 130-132.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 196 18/9/19 14:10

ayudado por un grupo de camaradas de las F.J.F. logró hacer entrar dichos Aprendices en la Sala». Acabat l'acte, «los camaradas de las F.J.F. viéronse obligados a sacar de una manera bastante brusca a los Aprendices dando lugar a que se formara un grupo en la calle insultando a los Cadetes». Segons un altre informe, quan la centúria sortí en formació, amb les banderes nacional i del partit al capdavant, en direcció a la «Plaza de los Caídos» per tal de fer el ritual de cremar les corones que hi havien estat ofertes, «fueron proferidos contra la referida formación, algunos silbidos y les fue arrojado un pollo muerto encontrado en la calle profiriendo alguien la voz de "ahí va otro caído" a la vista de lo cual reaccionaron inmediatamente dichos cadetes y persiguieron al grupo de referencia castigando de obra a los que pudieron».[41]

L'endemà es practicaren un seguit de detencions i es tancà el cafè «Ateneo» perquè s'hi havien refugiat alguns dels «alborotadores». Les autoritats de Falange tingueren clar que es tractava d'un acte organitzat sota la influència de «propagandistas y agitadores». Les investigacions posteriors permeteren constatar que els provocadors eren aprenents del «Grupo Cristalerías Mataró».[42]

En un primer moment, les autoritats es plantejaren la possibilitat de clausurar l'«Ateneo», però es rebutjà la idea en considerar que «los elementos dudosos que concurrían habitualmente a dicho local se hallan ahora dispersos lo que para las autoridades localdes resulta un gran trabajo el poder vigilarles convenientemente en caso necesario».

Aquesta anècdota il·lustra com, malgrat la intensa pressió social que exercien les autoritats franquistes a través de la vigilància suara esmentada, podien aparèixer manifestacions més o menys espontànies de grups que rebutjaven la retòrica que se'ls intentava imposar.

L'any 1943 saltà una nova situació de tensió que tingué com a epicentre la Falange. El 19 de novembre. el cap de la Policia Municipal, Lluís Briansó, informava que «unos chicos que vestian uniforme de Falange» havien repartit uns fulls «por diferentes Cafés y Bares, exigiendo a los propietarios de los mismos las dejaran en sitio bien visible, bajo amenaza que en caso de retirarlas no respondían de lo que pudiera su-

41. Arxiu Comarcal del Maresme, FET y de las JONS, Delegació de Mataró, U. D. 220.

42. Els detinguts foren Joan Martorell Recto, Cebrià Santiago, Ignasi Batchesteva, Jaume Casallas Macià, Joan Claus Gomis, Ricard Farrera Fernández, Joaquim Martí Riembau, Joaquim Vinadé Terrades, Eduard Pubill Comas i Ramon Juncosa Castelló, Arxiu Comarcal del Maresme, FET y de las JONS, Delegació de Mataró, U. D. 220.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 197 18/9/19 14:10

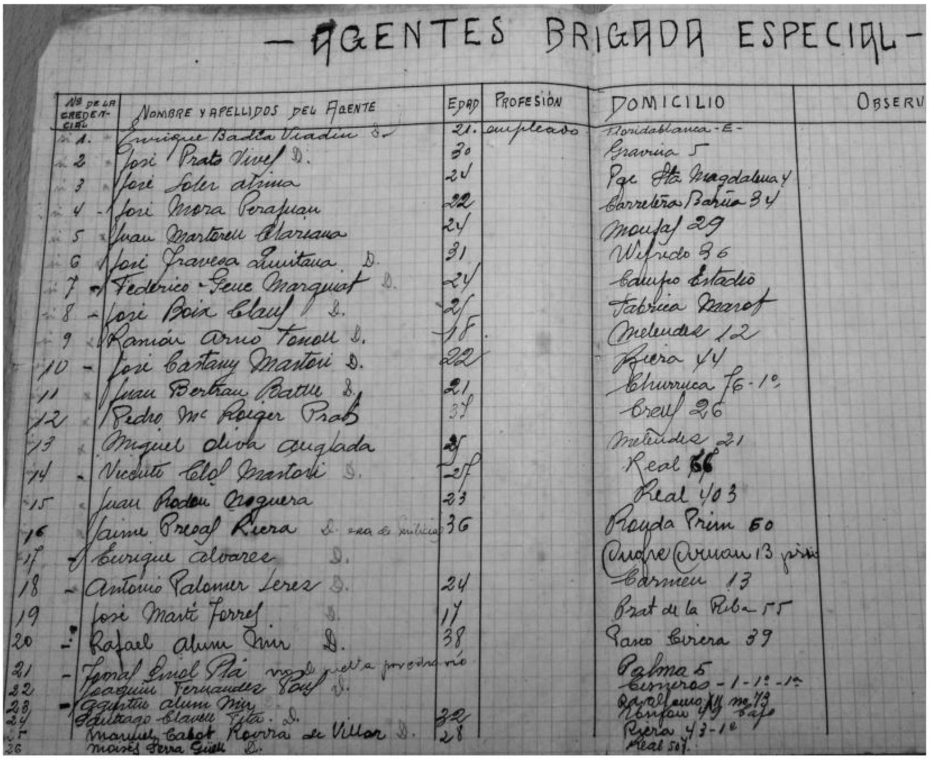

– AGENTES BRIGADA ESPECIAL –

Nº de la credencial	Nombre y apellidos del agente	Edad	Profesión	Domicilio	Observ
1	Enrique Badia Viadiu D.	21	empleado	Floridablanca - E -	
2	José Prats Vives D.	30		Gravina 5	
3	José Soler Atzina	25		Pge Sta Magdalena 4	
4	José Mora Perapuan	22		Carretera Barña 34	
5	Juan Martorell [illegible]	24		[illegible] 29	
6	José Travesa [illegible] D.	31		Wifredo 36	
7	Federico Gene Marquiat D.	24		Campo Estadio	
8	José Boix Clau D.	25		Fabrica Marot	
9	Ramón Arnó Tonell D.	18		Melendez 12	
10	José Castany Martori D.	22		Riera 44	
11	Juan Bertran Batlle D.	21		Churruca 76-1º	
12	Pedro Mc Roger Prat	37		Creu 26	
13	Miguel Oliva Auglada	25		Melendez 21	
14	Vicente Clol Martori D.	27		Real 66	
15	Juan Rodon Roquera	23		Real 403	
16	Jaime Presas Riera D. [illegible]	36		Ronda Prim 50	
17	Enrique Alvarez D.			Cuatre Camins 13 [illegible]	
18	Antonio Palomer Perez D.	24		Carmen 13	
19	José Martí Ferres D.	17		Prat de la Riba 55	
20	Rafael Alum Mir D.	38		Paseo Cirera 39	
21	[illegible] Plá [illegible]			Palma 5	
22	Joaquín Fernandez Pou D.			Cisneros - 1-1º-1ª	
23	Agustín Alum Mir			[illegible]	
24	Santiago Claveu [illegible] D.	32		[illegible]	
25	Manuel Cabot Rovira de Villar D.	28		Riera 43-1º	
26	Moisés Serra Guell D.			Real 50	

Arxiu Comarcal del Maresme, FET y de las JONS,
Delegació de Mataró, U. D. 188.

ceder». La crítica ferotge que en aquests pamflets es feia a la situació general del país, incidint en la forta corrupció, arribà fins a la crítica de la justícia militar,[43] que processà el responsable de Falange, Lluís Fernández Carbó, i el de la impressió i antic cap de la Policia Municipal, Màxim Gutiérrez de Carvajal.[44]

La tasca de vigilància que s'imposava la Falange feia necessària la presència de col·laboradors per dur-la a terme. Se'ls anomenà «Agentes

43. «...que no hay rigor en la aplicación de las penas severísimas decretadas contra especuladores y estraperlistas; que la Justicia Militar deja sin castigo a quiene hacen de la sangre de un millón de muertos baluarte de sus ambiciones, que impera el mayor arbitrismo para conceder "libertades provisionales" a precios exorbitantes, mientras miles de infelices, indultados por la magnanimidad del Caudillo, purgan sus "doce años y un día" con agua turbia y nabos, cultivando un odio rencoroso que les consume si antes la tuberculosis no acaba con ellos». Vegeu Lluís Fernández Carbó (Annex).

44. Vegeu-ne els processos respectius a l'Annex.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 198 18/9/19 14:10

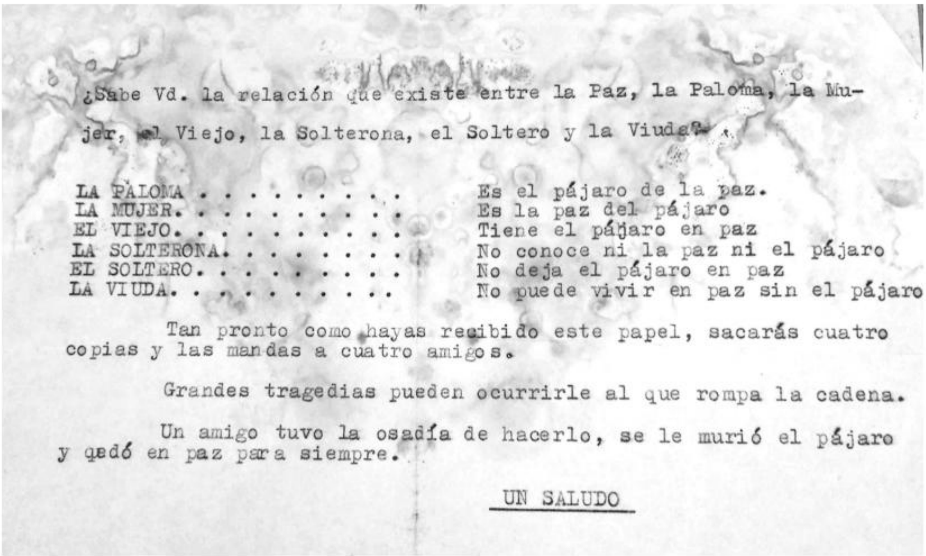
¿Sabe Vd. la relación que existe entre la Paz, la Paloma, la Mujer, el Viejo, la Solterona, el Soltero y la Viuda?

LA PALOMA	Es el pájaro de la paz.
LA MUJER.	Es la paz del pájaro
EL VIEJO.	Tiene el pájaro en paz
LA SOLTERONA.	No conoce ni la paz ni el pájaro
EL SOLTERO.	No deja el pájaro en paz
LA VIUDA.	No puede vivir en paz sin el pájaro

Tan pronto como hayas recibido este papel, sacarás cuatro copias y las mandas a cuatro amigos.

Grandes tragedias pueden ocurrirle al que rompa la cadena.

Un amigo tuvo la osadía de hacerlo, se le murió el pájaro y qedó en paz para siempre.

UN SALUDO

Arxiu Comarcal del Maresme, FET y de las JONS,
Delegació de Mataró, U. D. 218.

de Información». El 3 de febrer de 1941 foren nomenats oficialment nou persones que ja se citaran en estudiar les denúncies en els processos judicials. Tanmateix, n'existí una relació més àmplia —en la qual també s'hi trobaven integrats alguns dels anteriors— que rebé el nom de Brigada Especial.

La Falange exercia un control exhaustiu sobre persones i entitats, principalment a la recerca de qualsevol manifestació que pogués ser titllada de política o de crítica al sistema. Però també recollia fulls volanders —com el que reproduïm— difícils de qualificar políticament tot i que, segurament, subversius del «Nuevo Orden» en algun sentit.

Aquest document permet entrar a considerar com el nou règim, a més d'aquesta dinàmica de moviments estratègics entre les capes dirigents, sotmeté la població a un intens control social que derivà en un meticulós seguiment de múltiples manifestacions quotidianes.

Un testimoni, més que sorprenent, però il·lustratiu, ja ha estat esmentat en comentar el cessament del funcionari que havia qüestionat el fet de respondre «Jesús» a un esternut. Però hi hagué altres testimonis en situacions molt diverses.

En alguns casos, podien ser comentaris de carrer. El mes d'agost de 1939, Antoni Caminada (Annex) fou requerit a donar trenta cèntims en

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 199 18/9/19 14:10

un acapte que feien els joves de Falange per tal de finançar els menjadors de l'Auxili Social. S'hi negà i respongué que «habian muchas personas que tenían que dejar el pan en la panadería por falta de dinero». Afegí que, quan ell era responsable dels Menjadors Populars, s'alimentava més de mil persones sense haver de recórrer a la població. Fou denunciat, jutjat i sentenciat a tres anys de presó correccional.

Agustí Valls (Annex), en un dinar amb una colla, el primer de maig de 1939, fou denunciat per un company de taula per haver dit «palabras muy groseras que afectaban la dignidad de nuestro Caudillo y desbarró por completo de nuestro régimen». Altres comensals testificaren sobre el seu estat d'embriaguesa i les autoritats militars li imposaren una sanció econòmica.

Carme García Sánchez (Annex) era una persona no gaire ben conceptuada per les noves autoritats. Vivia a la Riera, on, en aquells moments, es feien desfilades «patriòtiques» amb una freqüència relativa. El novembre de 1939, Ginés García, cap de l'OJE, disposà dos guàrdies municipals per tal que observessin l'actitud de la Carme durant la desfilada. I, efectivament, «comprovaron que al pasar las Banderas por frente de ella no la saludó a pesar de estar presenciando el desfile desde detrás de los cristales del balcón de su domicilio». Un oportú informe mèdic la salvà de complicacions més grans.

Manuel Martínez Serrano (Annex), dependent de l'Administració municipal, fou denunciat per un company per haver dit que «el actual Ayuntamiento eran unos "hijos de puta"». En una altra ocasió havia manifestat que els alemanys no guanyarien la guerra a França «porque eran unos maricones, y por otra parte no ganaron la guerra los Generales Españoles porque fuesen patrióticos, sino por afán de subir al Poder y hacerse ricos». La falta de consens entre els testimonis el deslliurà d'una condemna.

La censura militar sobre la correspondència fou un altre mecanisme de control social. A Pelegrí Carrau (Annex) se li demanaren explicacions per haver escrit «Escapé de las bombas del hambre pues vivo de milagro» als seus familiars. Jaume Puig (Annex) hauria escrit a una filla seva que vivia a l'Argentina, entre altres coses, «si bien se vive dentro de una enervante modorra a causa de haber quedado completamente mojada la ropa que tenemos puesta cuya mojadura se refleja en un reumatismo colectivo que casi nadie puede moverse». La carta no arribà mai a la destinatària, atès que la censura la interceptà i l'acusà per haver escrit

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 200 18/9/19 14:10

ACM. Fons Fotografia Carreras (Ajuntament de Mataró) Autor: Santi Carreras

«en términos derrotistas». Puig hagué de respondre de les seves paraules davant la justícia militar.

Existeix un document excepcional que permet copsar la visió dels qui guanyaren la contesa civil a Mataró. Es tracta de la pel·lícula *Fiestas de las Santas en el año de la Victoria*,[45] dipositada al Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró i que ha estat estudiada per M. Encarnació Soler.[46] Produïda per Iluro Film el mes de juliol de 1939, narra d'una manera exaltada els fastos de la celebració patronal local quan es comptaven sis mesos exactes de l'entrada de les tropes italianes a Mataró. Soler es plantejà qui hi podia haver al darrere del finançament del film i proposà, com a hipòtesi, els titulars de les empreses o establiments que hi apareixen referenciats i algun membre del clergat local com a impulsor de la idea. Les imatges —interessantíssimes com a document històric— són altament il·lustratives del relat que imposà la dictadura feixista. S'hi fa una exaltació d'una ciutat abocada al treball, amb la presència de pulcres treballadores i treballadors tèxtils ocupats en les seves tasques, d'una manera ordenada i disciplinada, en espais amplis i lluminosos. S'exal-

45. Es pot consultar a https://www.youtube.com/watch?v=33Cl9lCZynI&t=50s
46. SOLER, *Fiestas*.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 201 18/9/19 14:10

cen de forma hiperbòlica el culte a les Santes i, en menor grau, les tradicions populars com els gegants i els nans. No hi manquen les desfilades dels militars de la caserna mataronina per la Rambla i la Riera, així com un missa de campanya i unes concorregudes processons —marítima inclosa—, així com l'exaltació de la Falange a través de la desfilada dels seus membres de totes edats —homes i dones— per les vies públiques o fent exhibicions gimnàstiques. El món del treball sota control, la religiositat com a embolcall, l'exèrcit com a garantia d'ordre i el partit únic com a via de participació en la nova realitat que s'imposà.

En aquest context d'instauració del «nou ordre» franquista es visqué la repressió política, econòmica i social més ferotge que ha estat possible documentar en la història de Mataró.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 202 18/9/19 14:10

Silent leges inter arma.[47]

CICERÓ, *Pro Milone*, IV, 11.

47. Enmig de les armes, callen les lleis.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 203 18/9/19 14:10

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 204 18/9/19 14:10

IV. EL PROCÉS REPRESSIU

Els darrers anys, diversos historiadors han reflexionat sobre les característiques i l'abast de la repressió franquista. Entre molts altres treballs, un dels més suggerents és el d'Ángela Cenarro.

Aquesta autora ha descrit com els guanyadors de la guerra volgueren reblar la seva victòria eliminant els seus oponents amb l'enfrontament militar, òbviament, però també amb tota una sèrie d'actuacions que van des de «las sacas» i els afusellaments massius —en els moments inicials del conflicte— fins a l'estructuració d'un elaborat aparell repressiu un cop finalitzat el conflicte. L'autora ha anomenat aquestes estratègies «terror caliente y terror frío».

El primer hauria estat la massacre «imprescindible» en els primers moments a l'hora de crear la «Nueva España». Una vegada guanyada la guerra, per afirmar la seva legitimitat i poder, els vencedors es dotaren d'uns mecanismes coercitius legals per castigar els vençuts i, no sols per les seves intervencions en els fets d'armes, sinó també per la seva filiació política o ideologia. Fou el «terror frío».

Així, als anys quaranta, es mantingueren les detencions, les execucions en mans dels tribunals militars que jutjaven tota mena de delictes —sotmesos ara a la seva jurisdicció des de la proclamació del «Bando de Guerra»—, però s'hi afegiren altres elements repressius contra els «elementos incómodos» que havien «degenerado» la «Patria» que els militars pretenien haver salvat.[1]

Es crearen dues noves jurisdiccions per castigar els delictes polítics: la Ley de Responsabilidades Políticas i la Ley de Represión contra la Masonería y el Comunismo, amb la particularitat que aquestes dues lleis anaven dirigides a perseguir ideologies i actituds contràries al règim, però «con efecto retroactivo».

1. CENARRO, «Matar», p. 65.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 205 18/9/19 14:10

En aquests mateixos anys, hi havia persones que es podien sentir agreujades per fets esdevinguts durant l'etapa republicana, fets d'una etiologia molt diversa: econòmics, polítics, laborals, personals; o bé causats per l'actuació de les milícies, comitès revolucionaris o tribunals populars durant l'esfondrament de l'autoritat a l'etapa republicana. Moltes d'aquestes persones trobaren en les delacions un conducte fàcil per a vehicular les seves queixes.

Així, a més de la repressió estructurada de dalt a baix, n'aparegué una altra d'exercida «desde abajo» a partir de les delacions. D'aquesta manera, la repressió «freda» s'orquestrà en un doble sentit. Els tribunals militars, assistits per la Guàrdia Civil, la Falange i els confidents «professionals», formaven un alçaprem de la tenalla, la repressió «des de dalt». Les delacions de les persones agreujades esdevenien la repressió «des de baix». Tot això emparat per un estat de guerra que ho fomentava i emetia un discurs que, per justificar-ho i donar legitimitat a l'ordre imposat per les armes el juliol de 1936, excloïa absolutament els vençuts de qualsevol consideració cívica.[2] Aquesta doble conjunció d'elements explica el profund impacte que la repressió franquista deixà en les generacions que la patiren.

Per encaminar d'una manera orgànica i legal la pràctica de la delació, les autoritats franquistes crearen l'any 1940 la «Causa General Informativa de los hechos delictivos y otros aspectos de la vida en la zona roja desde el 18 de julio de 1936 hasta la liberación». Per tal d'assolir aquests objectius, una xarxa de fiscals elaborà, població per població, un relat exhaustiu dels fets esdevinguts durant la guerra a partir de les denúncies obtingudes.

A Mataró, fins ara, no hi ha constància de la pràctica de la repressió calenta en els moments que seguiren l'entrada de les tropes franquistes. Tanmateix, el terror fred s'activà d'una manera immediata els dies posteriors a l'entrada de les tanquetes de la Divisió Littorio a la capital del Maresme.

De fet, el primer de febrer de 1939, els funcionaris locals començaven a signar uns documents encapçalats pels mots «Declaración Jurada» en els quals havien de fer constar les dades de la seva activitat funcionarial i la seva actuació durant el període de guerra, i on també se'ls encoratjava a denunciar persones que haguessin col·laborat amb les autori-

2. CENARRO, «Matar», p. 69.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 206 18/9/19 14:10

tats republicanes. Aquesta declaració, juntament amb els informes de l'Ajuntament o de Falange, es remetien al consell de guerra corresponent, que determinava si calia incoar alguna mena de causa o sobreseure les investigacions.

Dues setmanes després, el dia 15, el Jutjat Militar de Mataró, ubicat al carrer de Sant Agustí, núm. 25 —on amb anterioritat hi havia instal·lada la «checa» local—, feia públic un escrit en el qual es recordava l'obligatorietat de «coadyuvar a la acción de la Justicia» denunciant els «culpables de toda clase de delitos, saqueos, profanaciones...», a la vegada que es publicaven les llistes de «los individuos encartados [...] en los sitios públicos de costumbre».[3]

IV.1. La *Causa General* a Mataró

El 2 de desembre de 1940, a Barcelona, es designava com a secretari per a la instrucció de la Causa General a Mataró Ramon Grau Badia.[4]

Tot just l'endemà, l'alcalde de Mataró signava un document en el qual es consignaven els immobles que havien estat saquejats o ocupats durant l'etapa del conflicte civil.[5] S'hi ressenyaren els dos temples parroquials, els monestirs de les benetes, les caputxines i les carmelites descalces i el convent de la Divina Providència. Les escoles dels escolapis, els maristes, els salesians, les franciscanes, les concepcionistes i les france-

3. «Se recuerda y encarece a todas las personas la obligación de coadyuvar a la acción de la Justicia, en su labor de deputación y sancionar los verdaderos culpables de toda clase de delitos, saqueos, profanaciones e incendios de Conventos e Iglesias, etc. y asesinatos cometidos en las personas en que los rojos saciaron sus inhumanos y crueles instintos. Se requiere para ello a todos aquellos, que teniendo conocimiento de tales delitos, puedan dar razón de los verdaderos culpables, en los diversos conceptos autores, cómplices, encubridores, formulando las denuncias y cargos correspondientes, pasando al efecto por las oficinas del Juzgado Militar, calle de San Agustín, 25. Para mejor conocimiento del público, y a los fines indicados, se fijarán las listas de los individuos encartados, y a disposición de este Juzgado Militar, en los sitios públicos de costumbre, publicándose las mismas además en la prensa local. Por Dios, por España y su Revolución Nacional Sindicalista. Mataró, 15 de febrero de 1939 – Tercer Año Triunfal. El Juez Militar, Rafael del Riego». SALICRÚ, *Crònica*, p. 108.

4. Archivo Histórico Nacional, FC-CAUSA GENERAL,1595, Exp.-13.

5. Archivo Histórico Nacional, FC-CAUSA GENERAL,1595, Exp.-13-21.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 207 18/9/19 14:10

ses. El «restaurante S. Joaquín» i el convent de «las Siervas de María». Les esglésies de l'Hospital i del Cementiri. Les ermites de Sant Simó i Santa Rita. Les capelles de Sant Sebastià, del Sant Crist, a la carretera de Barcelona, i la creu de terme. De les capelles privades que foren saquejades es citaren les pertanyents a la vídua d'E. Miracle; la de de casa Palau, a la Riera; la de Joaquim Boter, al carrer Palau, i la de Manuel Cuyàs.

En el mateix document es detallaren les seus d'entitats que foren «saqueadas». En primer lloc, s'esmentà el Centro Tradicionalista, la seu de la Lliga Catalana, la de la CEDA, el Centro Radical, l'Sport Mataronés, el Casino Mataronés, el Círculo España, el Cercle Catòlic d'Obrers i el Foment.

De les cases particulars que foren saquejades i «algunas de ellas ocupadas por instituciones marxistas», es poden citar, entre d'altres, les de Nicasio Sánchez de Boado, a la Riera, que fou ocupada per la SIA; la de N. Clavell Planas, al mateix carrer, ocupada per les Joventuts Socialistes Unificades; la d'Antoni Carrau Trias, al carrer de Sant Josep, ocupada per Joan Peiró Belis; la de Carme Trias, vídua Carrau, a la Riera, ocupada pel conseller de defensa Joan Roig; la rectoria de Santa Maria, ocupada pel Sindicato de Seguros; la casa de Salvador Viladevall Coll, al carrer Sant Agustí, número 25, que fou destinada a «Checa local»; la de Francisco Álvarez-Buhilla, al carrer de Lepant, que fou ocupada «por el comunista Enrique Dalmau Domenich». La casa Cusachs a Valleix, la masia coneguda com a Casa de la Por, a la carretera de Barcelona, i la propietat de can Verdaguer de Mata foren ocupades per refugiats. L'alcalde Ramon Molist s'havia instal·lat a la casa de Manuel Cuadrada, al carrer d'Argentona, i la casa de Ramon Fontdevila, al mateix carrer, havia estat destinada a Museo del Mueble.

El 8 de gener de 1941, l'alcalde de Mataró remetia un ofici a la fiscalia en el qual feia una llista dels individus que «aparte de haber intervenido directamente en la ejecución de crímenes, se supone que intervinieron además en el asesinato de otras personas».[6]

6. De Josep Brunet Sala, Raül Costa Pagès, Domènec Geremias Aubanell, Joaquim Montserrat Comerma, Pere Soriano Sanz, Tomàs Gascón Garcia, Domènec Mata Roca, Jacint Pons Valls i Joan Freginet Casany s'indicava «Se ignora su paradero». A Jaume Lluís Mas se l'ubicava a França; a Carles Calls Silvestre, a Mèxic. De Cristòbal López Caparrós s'indicava que «se jactaba de haber asesinado a 33 de sus víctimas en la cárcel de Lérida». Sobre Joan Bruguera Tramunt s'anotà que se'l considerava còmplice

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 208 18/9/19 14:10

El dia 6 de febrer de 1941, l'Ajuntament de Mataró enviava a la fiscalia la «relación de personas en este término municipal que durante la dominación roja fueron muertas violentamente o desaparecieron y se cree fueron asesinadas». La llista començava amb els militars de la caserna mataronina que foren afusellats a Montjuïc el 4 de novembre de 1936 per la seva participació en el cop d'estat del 18 de juliol.[7] Seguien els preveres i religiosos assassinats a diferents indrets de Catalunya durant la persecució religiosa que s'originà a partir d'aquestes mateixes dates.[8]

També s'hi inclogueren homes morts fora de Mataró en diverses circumstàncies. Així, als industrials Antoni Agustí Marfà i Joan Clavell Coll, l'estudiant Joan Cruzate Espiell, l'obrer Ramon Guilà Ximénez i el comerciant Josep M. Pratdepadua se'ls atribuí com a causa de la mort haver estat en un «Batallón Disciplinario». Com a «Desaparecido en checa» es feren constar Joaquim Castany Trias i Jaume Font Bigay, ambdós comerciants, i Antoni Martí Navarro, empleat. L'advocat Joan Pons Montanari fou mort al Coll, a Llinars del Vallès. Guadalupe de la Fuente López, excap de la Policia Municipal, fou mort a Madrid. D'altres morts no se'n indicà ni la causa ni el lloc.[9]

No es podien deixar de ressenyar els assassinats que s'havien comès a Mataró. El primer fou el de l'odontòleg Miquel Spà Tuñí, esdevingut el 27 de juliol de 1936. El 2 d'agost moria el guàrdia rural Manuel Carbó Gimpera, la mort del qual fou atribuïda pels autors de l'informe a Jaume Lluís Mas. Josep Simon Ibern, forner, fou assassinat a Parpers l'endemà i se'n responsabilitzà Josep Brunet Sala. El 28 d'agost de 1936 fou trobat

---

de l'assassinat del rector Samsó «pues lo presenció e intervino en la quema de conventos». D'un tal «Ventura alias "Peso"» se sabia que es trobava al districte V de Barcelona, Archivo Histórico Nacional, FC-CAUSA GENERAL, 1595, Exp.-13-18.

7. Julio Dufoo Borrego, coronel; Francisco Álvarez-Buhilla, comandant; Luis Caubot Rubio, comandant; Luis Rodríguez Almeida, capità; José Rivera Cebrián, capità; Santiago Herrero Méndez, capità; Fernando López Viladecabo, capità, i Abundio Ayestarán Domezain, tinent, Archivo Histórico Nacional, FC-CAUSA GENERAL, 1595, Exp.-13-16.

8. Daniel Altabella Garcia, Josep Blanch Roca, Carles Berengarel Pujol, Pau Giordia Hernández, i Francesc Redondo Infausti, germans maristes. Marcel·lí Forcada Blanch, Gregori González Hernández, Josep Calasanz Marquès, Antoni Pareta Mas, Joan Pelfort Planell, Miquel Soy Pladevega i Joan Vallverdú Falguera, escolapis. Emilià M. Guilà Ximénez, benedictí. Jeroni Messeguer Rivera, religiós. Josep Lluís Miquel, Joaquim Masuet Subirà i Segimon Palacios Palacios, preveres.

9. Rogelio Lázaro, cuiner; Jaume Jané Cabot, industrial, o Pere Centellas Ballada.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 209 18/9/19 14:10

AYUNTAMIENTO DE MATARO 000126 Relación nº 5

60 se ignora en que Registro Civil fué registrada su defunión.

Don JOSE HERRERO DE LA CRUZ + Los familiares viven en Guadalajara, ignorándose la calle y número.

Don JOSE Mª PUNTAS CONELLAS + Era natural de Granollers, y vivia en dicho pueblo en la calle de Sta. Elisabet nº 20 su defunción fué inscrita en el Registro Civil de esta Ciudad.

Relación de la cuantia de los daños y perjuicios ocasionados en los saqueos, incendios y sustracciones que en el estado nº 3 se consignan, y referente a las entidades y particulares que se detallan:

Basilica Parroquial de Sta. Maria.	1.000,000'00	Ptas.
Hospital de San Jaime y Sta. Magdalena. . .	50.000'00	"
Restaurant de San Joaquin	20.116'40	"
Convento de Religiosas Capuchinas	379.457'00	"
Convento de la Divina Providencia	1.000.000'00	"
Convento de Religiosas Benedictinas. . . .	700.000'00	"
Madres Concepcionistas.	20.000'00	"
Siervas de Maria.	52.008'00	"
Carmelitas Descalzas.	800.000'00	"
Colegio del Inmaculado Corazón de Maria . .	30.000'00	"
Colegio de Padres Escolapios	534.000'00	"
Parroquia de San Juan y San José	500.000'00	"
Colegio de Hermanos Maristas del S. Corazón	2.200'00	"
Colegio de S. Antonio de P. (Salesianos). .	239.300'00	"
Colegio de Valldemia (Maristas)	285.415'00	"
Colegio de Ntra. Sra de Lourdes	41.123'00	"
Capilla de San Simon	3.000'00	"
Capilla de San Sebastian	10.000'00	"
Capilla del Cementerio Católico	5.000'00	"
Capilla de Sta. Rita	6.000'00	"
Capilla del Sto. Cristo	3.000'00	"
Cruz de Término	8.500'00	"
Capilla particular Vda. E. Miracle.	10.000'00	"
Capilla particular Vda. de J. de Palau. . .	49.000'00	"
Capilla particular de D. J. Boter	11.000'00	"
Capilla particular de D. Manuel Cuyás . . .	5.000'00	"
Iglesia de S. Miguel de Mata	75.000'00	"
Iglesia de S. Martin de Mata	5.000'00	"
Todas la Capillas y hornacinas públicas instaladas en las fachadas de las casas particulares que existian en esta Ciudad	6.000'00	"

Relación de entidades que fueron saqueadas.

Centro Tradicionalista.	3.600'00	"
Lliga Catalana.	6.000'00	"
C.E.D.A.	4.000'00	"
Centro Radical.	5.000'00	"
Sport Mataronés	6.000'00	"
Casino Mataronés.	25.000'00	"
Circulo España.		
Circulo Catolico de Obreros	42.810'00	"
Fomento Mataronés	7.000'00	"
Capilla y Colegio de las Hermanas Terciarias Franciscanas.	42.692'00	"
Cuartel del 8º Rgto. Ligero de Artilleria .		

Archivo Histórico Nacional, FC-CAUSA GENERAL, 1595, Exp. 13-126.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 210 18/9/19 14:10

AYUNTAMIENTO DE MATARO 000127 Relación num 6

86

Relación de casas particulares.

D. Nicasio Sanchez de Boado.	510.040'00	ptas.
D. N. Clavell Planas	144.875'00	"
D. Antonio Carrau Trias	45.000'00	"
Dª Carmen Trias Vda. Carrau	175.000'00	"
D. Joaquin Marti de Pineda.	5.000'00	"
Reverendo Dr. D. José Samsó Elias; Los daños ocasionados están incluidos en la Parroquia de Sta. Maria		
D. Ignacio L. Tuñi	5.000'00	"
D. Juan Pons Montanari	2.000'00	"
D. Antonio Guilá Escapa	2.500'00	"
D. Salvador Viladevall Coll	60.000'00	"
D. Francisco Recoder Borrás	6.000'00	"
Vda. de Antonio Martori	34.100'00	"
D. José Recoder.	6.000'00	"
D. Joaquin Illa Martori	1.900'00	"
D. Joaquin Bartra Laborda	70.885'oo	"
D. Francisco Alvarez-Buhilla Perez.	6.000'00	"
D. Juan Gonzalez Mora	50.000'00	"
Sres. Cusachs Vº Batlleix		
D. Juan Bosch Pujadas	40.000'00	"
D. José Ballester Brunet	40.000'00	"
D. Francisco de P. Coma Borrell.	700'00	"
Casa de Campo "la Po"	5.000'00	"
D. Manuel Cuadras Herederos.		recuperado
D. Juan Buscá Ester	11.890'00	ptas.
D. Antonio Coll Gasau	122.800'00	"
D. Antonio Fontdevila		
Sindicato Agricola		
Colegio de Abogados		nada
Casa de Campo "Can Verdaguer de Mata" . . .		
Casa de Campo "Los Rosales".		
D. José Marcó Banchs		
D. Juan Puig Mauri.	38.800'00	ptas.
Colegio Inmaculada Concepción	45.000'00	"
Son en total	7.420.811'40	pesetas.

Los datos que se solicitan y que figuran en blanco del 8º Ligero de Artilleria, no se han podido obtener ya que el Presidente de la Comisión Liquidadora del mismo D. Carlos Sanchez Garcia, Teniente Coronel, está ausente de esta Ciudad.

Los de los Res. Cusachs, se ignoran los mismos por haber vendido la finca a otro propietario.

En la finca de "Los Rosales", se encuentra en las mismas condiciones que el anterior.

Los ocasionados en la casa de camp de "Can Verdaguer de Mata" los Sres. residen en Barcelona ignorándose su domicilio.

El Sindicato Agrícola del Litoral, al madarlo cerrar por orden de la Generalidad de Cataluña, los socios se repartieron los enseres y del metálico que quedaba en Caja, hicieron un donativo en el Hospital Civil de esta ciudad.

Los Herederos de D. Manuel Cuadras, las sustracciones de que fueron objeto dichos Sres, lo recuperaron todo.

Según manifiestan los Sres. del Colegio de Abogados, no fueron perjudicados en nada.

Los Sres. Fontdevila y Torres, manifiestan que no fueron perjudicados.

Archivo Histórico Nacional, FC-CAUSA GENERAL, 1595, Exp. 13-127.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 211 18/9/19 14:10

mort per arma de foc, a la carretera de Mata, el militar José Herrero de la Cruz.

L'arxipreste i rector de Santa Maria, Josep Samsó Elias, fou assassinat el primer de setembre de 1936. Les autoritats franquistes n'atribuïren l'autoria a Carles Calls Silvestre i Pere Soriano Sanz. El 5 de febrer de 1937 foren trobats morts a la zona de Can Garí, al veïnat del Cros, els germans Antoni Clavell Coll, comerciant, Carles Clavell Coll, arquitecte, i Joaquim Clavell Coll, metge. El 25 d'octubre del mateix any fou assassinat a Parpers el prevere Ramon Fornells Serra, la mort del qual fou atribuïda a Joaquim Montserrat Comerma.

El dia 20 de febrer de 1941, l'alcalde de Mataró, Josep Martí Pascual, remetia al fiscal instructor de la Causa General de Barcelona —que tenia la seva seu al «Palacio de la Ciudadela»— un seguit d'informes que li havien estat sol·licitats d'acord amb un formulari que prèviament s'havia tramès.

Al primer d'aquests documents s'informava que, d'ençà el 18 de juliol de 1936, «detentaba la Autoridad Gubernativa local el denominado Comité de Salud Pública cuyos acuerdos eran ejecutados sin norma jurídica de ninguna clase y disponiendo de los bienes y personas de esta Ciudad».[10] L'informe indica, però, que els regidors de l'Ajuntament mantenien les seves atribucions «sujetándose a los dictados del referido Comité». Durant aquest període es saquejaren i enderrocaren alguns convents i esglésies i els atacs a centres «de tendencias derechistas». L'autor de l'informe afirmava que, malgrat el domini absolut del Comitè de Salut Pública, algunes vegades hi havia «algunas resistencias por la dualidad de mando», si bé, externament, es podia apreciar una coincidència entre els membres del Comitè i els de l'Ajuntament. Es concloïa que «toda la vida de la Ciudad estaba por completo separada de toda norma jurídica y de derecho».[11]

El dia 16 d'octubre de 1936 hi hagué una reestructuració del Govern municipal d'acord amb les directrius emanades del Govern de la Generalitat. El Comitè fou dissolt i en el seu lloc es reorganitzà el govern amb els representants dels partits del Front Popular i de les organitzacions sindicals.[12] Aleshores es constituïren diverses comissions municipals. Segons

10. Archivo Histórico Nacional, FC-CAUSA GENERAL, 1595, Exp.-13-110.
11. Archivo Histórico Nacional, FC-CAUSA GENERAL, 1595, Exp.-13-111.
12. Llovet, Mataró, p. 550.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 212 18/9/19 14:10

l'informe elaborat l'any 1941, foren: Economia i Treball,[13] Foment,[14] Assistència Municipal,[15] Cultura,[16] Abastaments,[17] Agricultura,[18] Governació,[19] Sanitat,[20] Hisenda[21] i Defensa.[22] L'esmentat document, lliurat a la fiscalia de la Causa General, destacava que, arran d'aquesta reforma del Govern local, «cesó, cuando menos en forma aparente la preponderancia y absolutismo del Comité de Salud Pública que detentaba desde el 18 de julio de 1936, la Autoridad en Mataró».

L'informe en qüestió continuava assenyalant els noms de les persones que formaren el Servicio de Orden Público,[23] els responsables del control de la caserna militar o els qui es constituïren en director i redactors de l'antic *Diario de Mataró* reconvertit en *Llibertat, Órgano del Comité Local Antifascista,*[24] a més d'una llarga llista de col·laboradors entre els quals destaquen Francesc Rosetti, Joaquim Casas Busquets, Jaume Comas Jo i Valerià Pujol Duran de Vilassar de Dalt.

En un altre ordre de coses, es ressenyà el fet que el 16 de març de 1937 es procedí al «tiraje» de 100.000 bitllets de «curso interior» d'una pesseta i la mateixa quantitat de bitllets de 0,50 pessetes.[25] Popularment, hom es referia a aquests bitllets amb la denominació genèrica de «molists», atès que anaven signats per l'alcalde d'aquest cognom.

L'exhaustiu informe de l'alcaldia mataronina continuava responent al qüestionari que li havia estat tramès per la fiscalia exposant que, a partir

13. Ramon Molist, Ernest Mora, Ladislau Bellavista, Francesc Anglas i Josep Busqué.

14. Artur Puigvert, Pere Torres, Enric Dalmau, Pere Gallardo i Pere Mandil.

15. Josep Serra, Consol Nogueras, Lluís Pedemonte, Ramon Jubinyà i Joan Macià.

16. Albert Puig, Ernest Mora, Enric Ballesteros, Ramon Jubinyà i Joan Macià.

17. Josep Rabat, Ramon Bilbeny, Narcís Tristany, Pere Gallardo, Josep Busqué i Pere Mandil.

18. Llorenç Anglada, Ramon Bilbeny, Ladislau Bellavista, Lluís Balcells i Pau Bellatriu.

19. Pasqual Leal, Darwin Abril, Jaume Lluís i Lluís Balcells.

20. Josep Calvet, Josep Ribas, Enric Ballesteros, Francesc Anglas i Mateu Pou.

21. Emili Oller, Josep Ribas, Enric Ballesteros, Francesc Anglas i Mateu Pou.

22. Jaume Roig, Pere Torres, Enric Dalmau, Mateu Pou i Albert Oleart. Totes les dades precedents procedeixen de de l'Archivo Histórico Nacional, FC-CAUSA GENERAL, 1595, Exp.-13-113.

23. Archivo Histórico Nacional, FC-CAUSA GENERAL, 1595, Exp.-13-114.

24. Director, Pelegrí Carrau; Redactors: Julià Gual Masoller, Joan Compte Casas, Lluís Pedemonte Comas, Pasqual Carniago, Joan Peiró Belis i Vicenç Casals Bosch. Archivo Histórico Nacional, FC-CAUSA GENERAL, 1595, Exp.-13-115.

25. Archivo Histórico Nacional, FC-CAUSA GENERAL, 1595, Exp.-13-116.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 213 18/9/19 14:10

de novembre de 1936, començaren a ser perceptibles alguns canvis a la vida pública de la ciutat.[26] Tanmateix, s'advertia que hi havia continuat havent assassinats «de forma aislada» i escorcolls domiciliaris i detencions de les persones considerades «simpatizantes» del cop militar. Assenyalava el fet concret de la persecució dels joves que es negaven a ser incorporats a l'exèrcit en ésser cridada la seva lleva. Segons l'autor del text, aquests joves, en cas de ser localitzats, eren portats «a la "checa" local» i d'allí passaven a batallons disciplinaris o a unitats de primera línia de combat, on molts moriren.

En paral·lel a aquests fets, les autoritats mataronines franquistes denunciaven que, des de la «prensa local», s'atacava «las personas de orden» i se n'ordenava una persecució que solia concloure amb l'empresonament. L'informe destacava la figura de Pasqual Carniago, membre del PSUC, com un dels instigadors. El document concloïa que aquesta pressió s'accentuà en els moments finals de la guerra —«incrementaron su acción persecutoria»— fins que, a la fi, els presos foren alliberats amb l'entrada de les tropes franquistes. El document també feia esment al fet que, a començament de 1937, s'instal·là a Mataró una «Delegación de policia del Estado» dirigida pel comissari de policia Francesc Detrell Martí, de qui depenien «de quince a veinte Agentes de Policia». Segons el relat que es feu el 1941, la funció d'aquesta policia era la de fer escorcolls amb relació «a los numerosos jóvenes de la localidad que se hallaban escondidos esperando la oportunidad de evadirse con intento de pasarse a la zona Nacional». També actuaven contra les persones «que se procuraban directamente productos alimenticios de los que tan escasa estaba la población civil». Afegiren no tenir coneixement de maltractaments als detinguts d'aquesta comissaria, si bé els presos eren tramesos «con singular rapidez» a les «checas de la Capital, en donde se les sometía a un trato inhumano del que muchos no pudieron sobrevivir». Amb referència a l'ordre públic local, «habilitaron los sótanos de una gruta» de l'església de Sant Josep com a «calabozo, el cual no reunía ninguna condiciones de permanencia o habitabilidad».[27]

26. «Canalizada la actuación de libertinaje que inició el Comité de Salud Pública (Noviembre de 1936) fue en cierto modo reprimida oficialmente la actuación incontrolada de los elementos que actuaban en forma directa sobre las personas y los bienes de este término municipal», Archivo Histórico Nacional, FC-CAUSA GENERAL, 1595, Exp.-13-117.

27. Archivo Histórico Nacional, FC-CAUSA GENERAL, 1595, Exp.-13-120.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 214 18/9/19 14:10

Archivo Histórico Nacional, FC-CAUSA GENERAL, 1595, Exp. 13-200.

Amb tot aquest gavadal d'informació, la fiscalia de la Causa General inicià els seus tràmits, que consistien, bàsicament, a cercar tota la informació possible sobre les persones assassinades així com els noms dels testimonis o responsables d'aquests actes i dels responsables de detencions, escorcolls, saqueigs, etc. La Guàrdia Civil i les autoritats municipals i judicials de cada població foren els col·laboradors necessaris en aquesta ingent tasca de recerca que tenia com a finalitat última portar davant dels tribunals militars els responsables de tots els actes delictius que es poguessin detenir.

L'èxit de la Causa General radicà en el fet que unia en un sol instrument legal la repressió institucional, el «dalt», amb la col·laboració de les delacions que les persones agreujades feien a cada població des de «baix».[28] Aquest mecanisme conjunt oferí als fiscals militars i als Tribunals de Responsabilitats Polítiques una ingent informació que els permeté procedir a la seva tasca repressora durant més d'una dècada.

28. «Lo más llamativo es que en ningún otro régimen fascista, ni en ningún otro estado europeo que salía de una guerra civil existió un sistema organizado de denuncias. Ni siquiera en la Alemania de Hitler, donde por mucho que la Gestapo actuase a partir de la información que aportaban las denuncias, jamás llegó a crearse una entidad semejante a la Causa General», CENARRO, «Matar», p. 81.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 215 18/9/19 14:10

IV.2. Els processos estudiats

Els militars sollevats el juliol de 1936 no sols tingueren bon compte de preveure els seus suports econòmics, logístics, armamentístics i internacionals, sinó que —ben prompte— manipularen l'ordenament jurídic per tal de fer front a les contingències de la seva actuació en contra de la legalitat representada a la República a la qual s'enfrontaren.

El primer element d'aquest entrellat jurídic fou la proclamació del «Bando de Estado de Guerra» feta a Santa Cruz de Tenerife pel general Franco el 18 de juliol de 1936. Concretament, l'article 8è explicitava: «Quedan sometidos a la jurisdicción de Guerra y juzgados en procedimiento sumarísimo, todos los autores, cómplices o encubridores de cuantos delitos se previenen contra el orden público en los Códigos Penal Ordinario de Justicia Militar y Ley de Julio de 1933».[29] Deu dies després, el 28 de juliol de 1936, es dictà a Burgos el «Bando» de la Junta de Defensa Nacional en el qual es feia extensiu l'estat de guerra a tot el territori de l'Estat i, d'altra banda, es decretava l'«enjuiciamiento de todos los delitos comprendidos en el Titulo VI del Tratado segundo del Código de Justicia Militar, es decir: rebelión, sedición e insulto a centinela, salvaguardia o fuerza armada».[30]

És prou conegut que, manipulant l'ordenament jurídic, els militars colpistes convertiren les persones que defensaven la legalitat republicana en culpables del delicte d'«auxilio a la rebelión». Fins i tot una persona tan poc dubtosa dels seus plantejaments ideològics com Ramón Serrano Suñer considerà aquest fet com un exemple de «justicia al revés»[31] del qual assenyalà les conseqüències i les contradiccions jurídiques.[32]

29. https://es.wikisource.org/wiki/ (Ban d'estat de guerra del 18 de juliol de 1936, Santa Cruz de Tenerife).

30. SERRANO, *Memorias*, p. 4.

31. «Se estableció que los "rebeldes" eran los frente-populistas, olvidando que la rebeldía contra una situación que se estimaba injusta —rebeldía santa en la idea de muchos— estaba jurídicamente en el Alzamiento Nacional. Razón de la que resulta que los rebeldes contra el Gobierno del Estado constituido —republicano— eran, a tenor del Código de Justicia Militar, los que se alzaron y todos los que les asistimos y colaboramos, y que no podían ser jurídicamente tales quienes estaban con el Gobierno "constituido", por mucho que en nuestra conciencia ante los excesos y el proceso de disolución seguido por el Gobierno del "Frente Popular" se justificara la rebelión», SERRANO, *Memorias*, p. 4.

32. «Sobre esta base de la "justicia al revés" —sistema insólito en la historia de las convulsiones político-sociales—, comenzaron a funcionar los Consejos de Guerra para

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 216 18/9/19 14:10

Qualsevol actuació que pogués ser considerada en contra de l'ordre públic es convertia en objecte d'un consell de guerra sumaríssim, situació que implicava que s'obviaven el tràmits burocràtics habituals i se cercava una resolució immediata de la causa per la gravetat o al caràcter flagrant del fet que es jutjava.

No fou fins a l'any 1945 que Franco, amb un decret del 9 d'octubre de 1945, concedia «indulto total de la pena impuesta o que procediera imponer a los responsables de los delitos de rebelión militar, contra la seguridad interior del Estado o el orden público cometidos hasta el primero de abril de mil novecientos treinta y nueve [...] siempre que no conste que los referidos delincuentes hubieran tomado parte en actos de crueldad, muertes, violaciones, profanaciones, latrocinios u otros hechos que por su índole repugnen a todo hombre honrado». [33]

Cal tenir present, a més, que, a més de la justícia militar, s'orquestrà una estructura paral·lela, endegada abans de la fi de la guerra, amb el nom de Tribunal de Responsabilidades Políticas. Òbviament, l'actuació d'aquests dos instruments repressius està àmpliament representada en la realitat mataronina de postguerra.

Els processos estudiats en aquest treball procedeixen, d'una part, del Tribunal Militar Territorial Tercero, òrgan de la jurisdicció militar espanyola, que té la seva seu a l'edifici del Govern Militar a Barcelona. D'aquest fons han estat seleccionats els expedients de les persones que tingueren una relació directa amb els esdeveniments que s'esdevingueren a la ciutat de Mataró.[34]

La segona font de documentació procedeix de la que generà el Tribunal de Responsabilidades Políticas. Aquesta jurisdicció fou creada el 9

---

juzgar y condenar —a muerte, en muchos casos, y a penas de privación de libertad en otros más— con el carácter de rebeldes en armas, a quienes se oponían al Alzamiento militar y defendían al Gobierno del "Frente Popular", y, por extensión, a quienes habían pertenecido, como dirigentes o meros afiliados, a partidos políticos o agrupaciones sindicales, frente-populistas; a quienes habían tenido una actuación al lado de los mismos —como la de haber sido interventor o apoderado de ellos en las elecciones de 1936—, o simplemente a quienes se estimaba de ideología izquierdista. En todos estos supuestos la condena era, generalmente, por rebelión, adhesión, auxilio, excitación o provocación a la rebelión, sin que existiera, en los inculpados, actitud de rebeldía, sino simplemente una conducta política contraria», SERRANO, *Memorias*, p. 4.

33. BOE 293, pp. 2430-2431, 20 d'octubre de 1945.

34. A aquests processos s'hi ha afegit el de Joan Peiró Belis, que es troba a l'Archivo General e Histórico de Defensa, a Madrid.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 217 18/9/19 14:10

de febrer de 1939[35] i fou la segona gran eina de la repressió franquista. L'esperit de la llei era superar «los conceptos estrictos de una disposición penal encajada dentro de moldes que ya han caducado». Es tractava, però, d'una estratègia clarament recaptatòria, atès que les principals sancions que s'aplicaven eren les econòmiques, si bé es considerava la possibilitat d'aplicar inhabilitacions, desterraments o la pèrdua de la nacionalitat. Els tribunals encarregats de dur a terme la repressió estaven integrats per «representantes del Ejército, de la Magistratura y de la Falange Española Tradicionalista».

Un dels aspectes més flagrants i il·lustradors de la vesània venjativa dels qui l'inspiraren és el seu caràcter retroactiu o el fet que s'hi inclogués la «pasividad grave» com a delicte a sancionar.[36]

El Tribunal de Responsabilidades Políticas fou suprimit l'any 1945, el mateix any que es dictaren els indults per als condemnats per la justícia militar i, «casualment», el mateix any en què Europa tancava una de les pàgines més dramàtiques de la seva història. Calia adaptar-se a un nou context internacional i algú ho tingué en compte.

En aquesta recerca han estat consultats els expedients del Tribunal de Responsabilitats Polítiques que es custodien a l'Arxiu Central del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya i de l'Audiència Provincial de Barcelona.

La base documental d'aquest treball són 487 processos, 65 dels quals foren incoats pel Tribunal de Responsabilitats Polítiques (TRRP) i la resta, per la justícia militar.

La notable diferència entre la quantitat de processos instruïts per una

35. «Próxima la total liberación de España, el Gobierno, consciente de los deberes que le incumben respecto a la reconstrucción espiritual y material de nuestra Patria, considera llegado el momento de dictar una Ley de Responsabilidades Políticas, que sirva para liquidar las culpas de este orden contraídas por quienes contribuyeron con actos u omisiones graves a forjar la subversión roja, a mantenerla viva durante más de dos años y a entorpecer el triunfo, providencial e históricamente ineludible, del Movimiento Nacional», BOE 44, p. 824, 13 de febrer de 1939.

36. «Artículo 1°.— Se declara la responsabilidad política de las personas, tanto jurídicas como físicas, que desde primero de octubre de mil novecientos treinta y cuatro y antes de dieciocho de julio de mil novecientos treinta y seis, contribuyeron a crear o a agravar la subversión de todo orden de que se hizo víctima a España y de aquellas otras que, a partir de la segunda de dichas fechas, se hayan opuesto o se opongan al Movimiento Nacional con actos concretos o con pasividad grave», BOE 44, p. 825, 13 de febrer de 1939.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 218 18/9/19 14:10

TIPOLOGIA DELS PROCESSOS ESTUDIATS

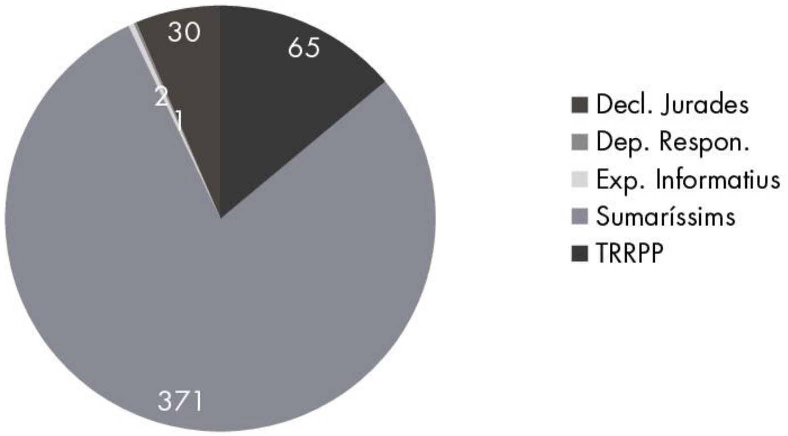

institució i l'altra, probablement, es deu a la pèrdua o incapacitat de localitzar els expedients del Tribunal de Responsabilitats. Avalaria aquesta suposició el fet que l'abast d'aquest tribunal afectava d'una manera automàtica tots els processats per la justícia militar, com s'ha pogut documentar en un bon nombre de casos. Potser el més emblemàtic és el de l'alcalde Josep Abril Argemí.[37]

Com és prou conegut, l'alcalde mataroní fou jutjat, condemnat i executat el 16 de març de 1939. El 25 d'octubre d'aquest mateix any, el Tribunal de Responsabilitats n'incoava l'expedient sancionador. El 23 d'abril de 1941 es tancava davant la manca de béns executables. D'altra banda, es coneixen actuacions de l'esmentat tribunal contra persones que, en principi, no foren investigades per la justícia militar. Un exemple il·lustrador n'és el d'un bon nombre de membres de la Cooperativa del Forn del Vidre —una trentena—, que sí que foren investigats pel Tribunal de Responsabilitats, però que, en canvi, no foren processats per la justícia militar. Això vindria a confirmar la possibilitat de la pèrdua dels expedients de responsabilitats polítiques que s'haurien d'haver incoat a tots els processats per aquesta darrera instància.

Atès que l'objectiu fonamental del Tribunal de Responsabilitats Polítiques era recaptatori, les actuacions s'iniciaven sol·licitant a les autoritats locals informes sobre la situació econòmica dels encausats.

37. Tots els processos referenciats a partir d'aquest punt poden ser consultats a l'annex d'aquest treball.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 219 18/9/19 14:10

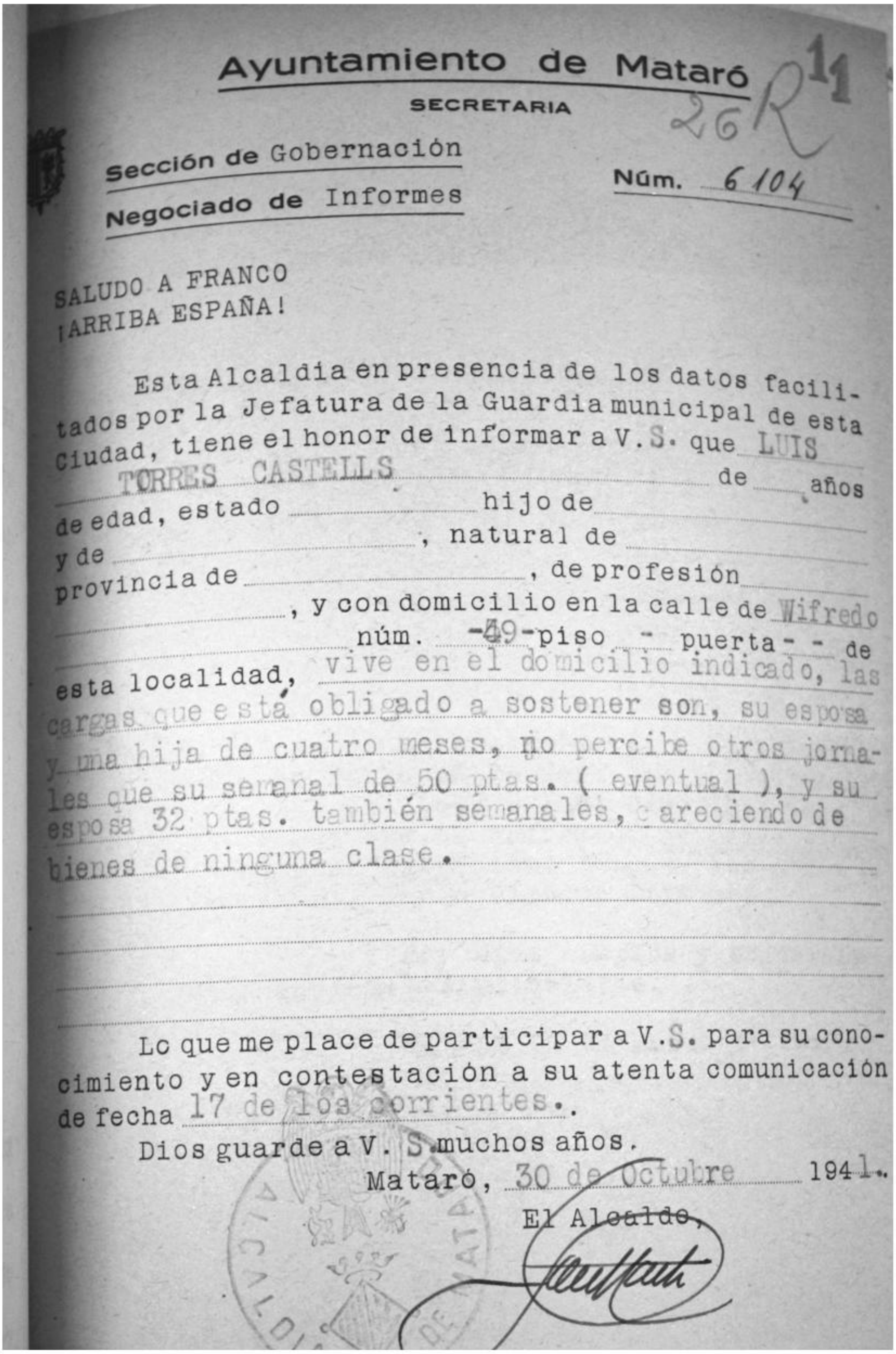

Ayuntamiento de Mataró

SECRETARIA

11

26 R

Sección de Gobernación

Negociado de Informes

Núm. 6104

SALUDO A FRANCO
¡ARRIBA ESPAÑA!

Esta Alcaldía en presencia de los datos facilitados por la Jefatura de la Guardia municipal de esta Ciudad, tiene el honor de informar a V.S. que LUIS TORRES CASTELLS de años de edad, estado hijo de y de , natural de provincia de , de profesión , y con domicilio en la calle de Wifredo núm. -49- piso - puerta - - de esta localidad, vive en el domicilio indicado, las cargas que está obligado a sostener son, su esposa y una hija de cuatro meses, no percibe otros jornales que su semanal de 50 ptas. (eventual), y su esposa 32 ptas. también semanales, careciendo de bienes de ninguna clase.

Lo que me place de participar a V.S. para su conocimiento y en contestación a su atenta comunicación de fecha 17 de los corrientes.

Dios guarde a V. S. muchos años.

Mataró, 30 de Octubre 1941.

El Alcalde,

TRP 1940/26

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 220 18/9/19 14:10

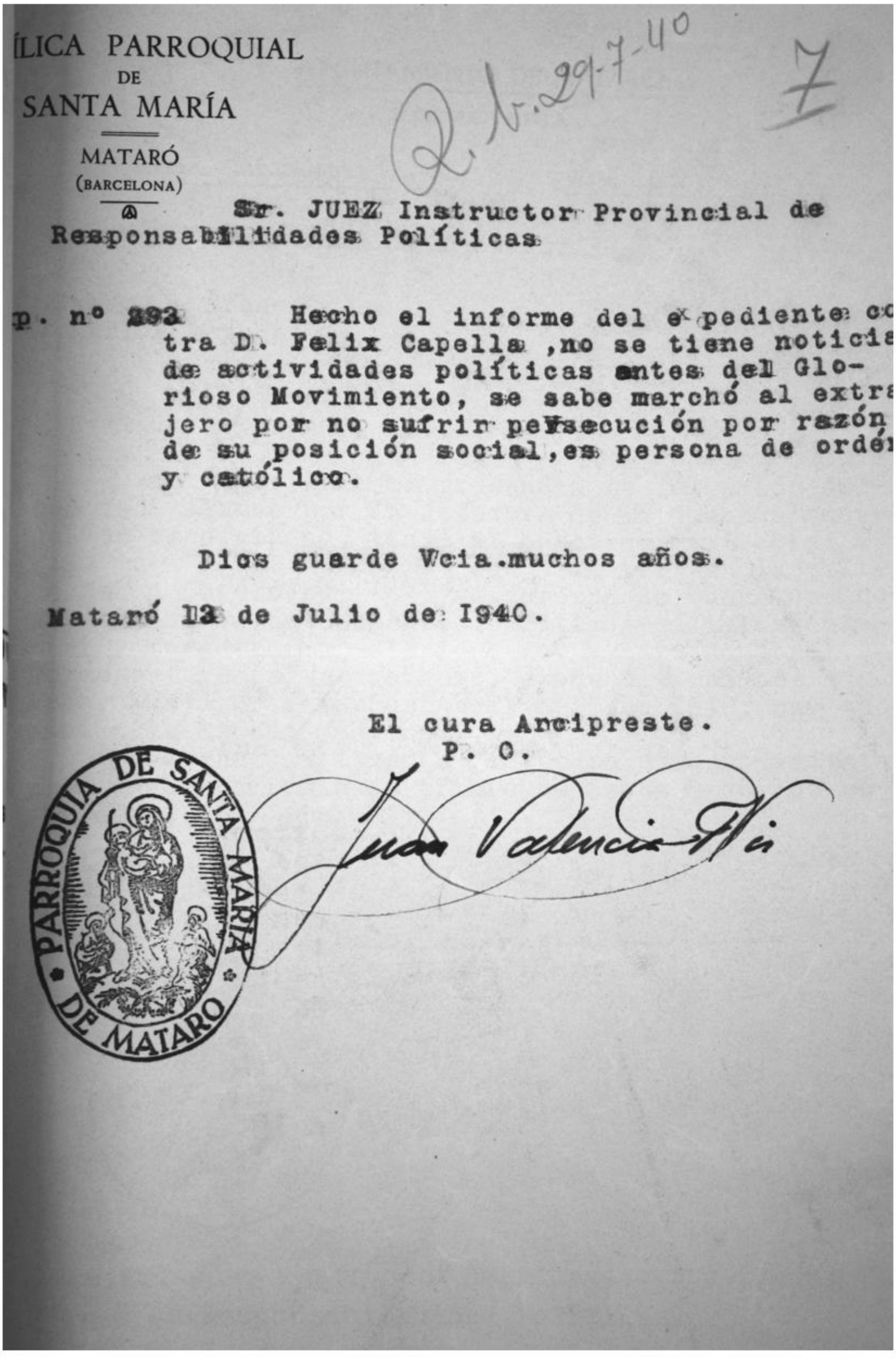

ÍLICA PARROQUIAL
DE
SANTA MARÍA

MATARÓ
(BARCELONA)

R. b. 29-7-40

7

Sr. JUEZ Instructor Provincial de Responsabilidades Políticas

p. nº 293 Hecho el informe del expediente co tra D. Felix Capella ,no se tiene noticia de actividades políticas antes del Glorioso Movimiento, se sabe marchó al extra jero por no sufrir persecución por razón de su posición social,es persona de ordén y católico.

Dios guarde Vcia.muchos años.

Mataró 13 de Julio de 1940.

El cura Arcipreste.
P. O.

Juan Valencia Pi

PARROQUIA DE SANTA MARIA DE MATARO

TRP 1940/26

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 221 18/9/19 14:10

L'Ajuntament de Mataró trameté un bon nombre d'informes personals a instància de l'esmentat tribunal. Una prova de la seva intencionalitat depredadora és el fet que l'Ajuntament de Mataró confeccionà una llista de persones susceptibles de ser processades amb indicació expressa de la seva situació econòmica.

Cal dir que les responsabilitats no s'extingien amb la mort de les persones processades. Ja s'ha esmentat el cas de l'alcalde Abril, però se'n podrien adduir d'altres. Pere Soriano fou executat el 28 de març de 1939 i el 16 de juliol de 1941 el Tribunal de Responsabilitats Polítiques inicià les actuacions. L'informe sol·licitat a la Guàrdia Civil indicava que «el difunto carece por completo de bienes de fortuna en esta localidad» i continuava assenyalant que la seva vídua treballava en una fàbrica i els seus fills «imploran la caridad en esta población». L'expedient es clogué el dia 22 d'abril de 1942 «por falta de capacidad económica».

Atesa la condició social de molts dels processats, la major part dels expedients es clogueren de la mateixa manera. Si, excepcionalment, es trobava un encausat amb una situació econòmica benestant, el tribunal furgava exhaustivament entre els béns i les propietats que se li podien atribuir. Aquest fou el cas del també alcalde Salvador Cruxent Rovira. Es feu un estudi de les seves propietats que inclogué un elaborat informe sobre la rendibilitat d'una destil·leria d'alcohol que posseïa a Mataró, coneguda popularment com La Brisa. A la fi, tots els seus béns foren embargats, i sols en pogué tornar a disposar lliurement, satisfent una sanció de 50.000 pessetes, l'any 1949.

Les persones multades per aquest tribunal foren, a més de l'esmentat Salvador Cruxent, el joier Vicenç Esteve, amb una multa de 10.000 pessetes, i l'odontòleg Albert Guix, que hagué de satisfer 500 pessetes. Hi hagué dues absolucions, les de Manuel Torres i Joan Solé, i vint-i-dos casos sobreseguts, el motiu més habitual dels quals fou «por ser totalment insolvente». A vegades s'indicà com a causa de l'absolució que el patrimoni era inferior a 25.000 pessetes; fou el cas del diputat i dirigent socialista Jaume Comas Jo. Eduard Domènech, decorador, fou absolt perquè la pena que li imposà el tribunal militar fou inferior als sis anys. De la resta de processos, se'n desconeix la resolució.

La justícia militar administrava la seva gestió a partir d'un conjunt de tràmits ben diferenciats: depuració de responsabilitats, expedients informatius o declaracions jurades que, segons el resultat que oferissin, el

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 222 18/9/19 14:10

Relación nominal del personal que ha desempeñado cargos de Alcaldes, Concejales, Jueces Municipales, Iterventores electorales de partidos declarados fuera de la Ley y demás cargos politicos ó administrativos en esta Ciudad desde el Primero de Octubre de 1934 hasta el seis del mismo mes y año.

CARGOS	NOMBRES Y APELLIDOS	PARTIDOS A QUE PERTENECIAN	SITUACION ECONOMICA	PARADERO ACTUAL DE LOS MISMOS	OBSERVACIONES
Alcalde	Salvador Cruixen Rovira	E.R.C.	Buena	huido	
1Tte.id.	José Abril Argemí	E.R.C.	id	detenido	
id. id.	Arturo Puigbert Fabré	P.S.U.C.	Mala	huido	
id. id.	Alberto Puig Márques	P.O.U.M.	id	id	
id. id.	Onofre Vidal Rossell	E.R.C.	id	detenido	
Concejal	Pedro Torres Folch	E.R.C.	Buena	huido	
id.	Francisco Anglas Sarlat	P.S.U.C.	Mala	id	
id.	Tomás Vives Rossell	E.R.C.	id	id	
id.	Ramón Freixas Castellá	E.R.C.	Buena	id	
id.	Ramón Jubinya Bové	P.S.U.C.	Mala	id	
id.	Antonio Duxans Gri	P.S.U.C.	id	detenido	
id.	Consuelo Nogueras Seda	E.R.C.	Buena	huido	
id.	Ernesto Mora Parera	E.R.C.	Mala	id	
id.	Salvador Romagosa Estrada	P.S.U.C.	id	"	
id.	Luis Fors Mateu	E.R.C.	id	En libertad	
id.	Enrique Aromi Jover	E.R.C.	id	" "	
Secretario	José Enrique Sansegundo	P.S.U.C.	id	huido	
Diputado	Jaime Comas Jó	P.S.U.C.	id	id	
Concejal / Diputado Generalidad	Ramón Bilbeny Robert	E.R.C.	id	id	
1r Diputado	Joaquim Bilbeny Robert	E.R.C.			

Mataró 20 de Septiembre de 1939
Año de la Victoria
El Jefe de Vigilancia Municipal
Mariano Gutiérrez

POLICIA MUNICIPAL AYUNTAMIENTO DE MATARÓ

Arxiu Comarcal del Maresme, Arxiu Municipal de Mataró, GOB, 0524/2.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 223 18/9/19 14:10

jutge podia arxivar o bé iniciar el processament per la via del judici sumaríssim.

La depuració de responsabilitats fou el procés que afectà Josep Herruzo García. Havia estat alferes a la caserna mataronina abans del sollevament militar, es presentà a les autoritats franquistes a Burgos el febrer de 1939 i hagué de justificar el seu periple vital durant la guerra per tal que el jutge militar d'instrucció declarés el maig de 1939 que se'l podia considerar «lealmente afecto».

Els expedients informatius tenien una funció similar a l'anterior. Els dos que han estat localitzats s'obriren a Miquel Boter de Palau i Jaume Mayol Roca, persones d'un cert relleu social a l'àmbit local, que tenien en comú que havien estat vinculades com a oficials de complement a la caserna mataronina. Per altres casos estudiats, sembla que fou una pràctica habitual que el fills de les famílies de la burgesia local fessin el servei militar obligatori com a oficials de complement al quarter de Mataró. Boter i Mayol hagueren de justificar no haver-se incorporat a les tropes faccioses en el moment del cop d'estat. Les seves explicacions degueren ser prou convincents com perquè la tramitació judicial no passés avant.

Les declaracions jurades constituïren un altre graó de les investigacions fetes a les persones proclius a haver col·laborat amb les autoritats republicanes. Aquest tràmit fou obligat per a tots els funcionaris.

Destaca l'àmbit de l'ensenyament, amb un catedràtic d'institut i setze mestres, deu dels quals dones. En els militars s'hi ha inclòs un guàrdia

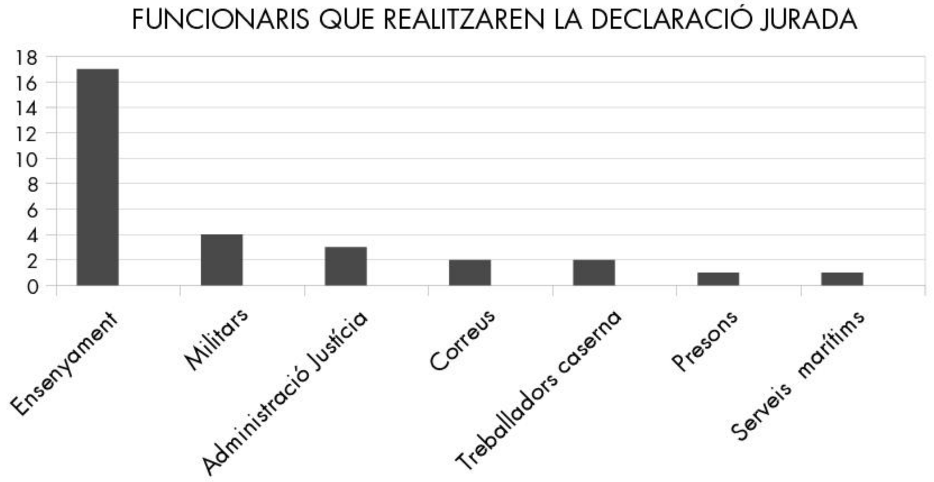

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 224 18/9/19 14:10

civil i un carrabiner. L'Administració de Justícia està representada per un jutge, un secretari judicial i un metge forense. Les declaracions jurades solien dur-se a terme sobre un formulari imprès en el qual, entre altres coses, es demanava al declarant que donés els noms de companys de feina que s'haguessin distingit per la seva identificació amb les autoritats republicanes. Aquesta documentació anava tramesa al Juzgado Militar Especial de Depuración de Funcionarios Civiles. Aquests documents acostumaven a anar avalats per les autoritats municipals o per la Falange. Cap dels casos documentats passà avant.

Finalment, el gruix dels expedients generats per la justícia militar es convertiren en judicis sumaríssims.[38]

El primer judici documentat en aquesta mostra, sorprenentment, tingué lloc el mateix dia de l'entrada de les tropes franquistes a Mataró. Se sentencià a Valladolid contra Francesc d' A. Arenas Gualba, farmacèutic i capità de complement d'artilleria, que havia fugit de l'Espanya republicana l'any 1938 i s'havia lliurat a les autoritats sollevades després de passar per França. El més tardà, cronològicament, fou contra Josep Ventura Font, treballador tèxtil. Tot i que s'inicià l'any 1939, l'any 1942 fou declarat en rebel·lia. Fet pres, l'any 1955 se li seguí la causa.

Les causes acostumaven a obrir-se per una denúncia davant del jutjat militar de Mataró. Està documentat un «Juzgado Militar de Badalona, Mataró y Arenys de Mar» que tingué seu i el corresponent jutge instructor a cadascuna d'aquestes poblacions. En el cas de Mataró, estigueren al seu capdavant —durant l'any 1939 i com a jutges instructors— els tinents del cos jurídic militar Rafael del Riego Orozco i Antonio Bravo Frías, que instruïren la major part de les causes d'aquest any.

Si la denúncia es prenia en consideració, acte seguit es nomenava un secretari per al procediment, que solia ser un soldat del quarter local. La primera providència judicial era fer saber que, havent rebut instruccions de l'auditor de guerra de la Província Militar de procedir contra les persones que presentessin «indicios de responsabilidad», s'iniciava l'atestat. Per aquest efecte s'havien de citar les compareixences de l'acusat i dels testimonis i s'havien de sol·licitar informes de l'encausat. Si l'acusat era a la presó, s'havia d'estendre un manament «para que retenga en ella al inculpado».

38. La referència arxivística dels documents que es reprodueixen a continuació es troba a l'annex d'aquest treball a l'apartat corresponent a cada processat.

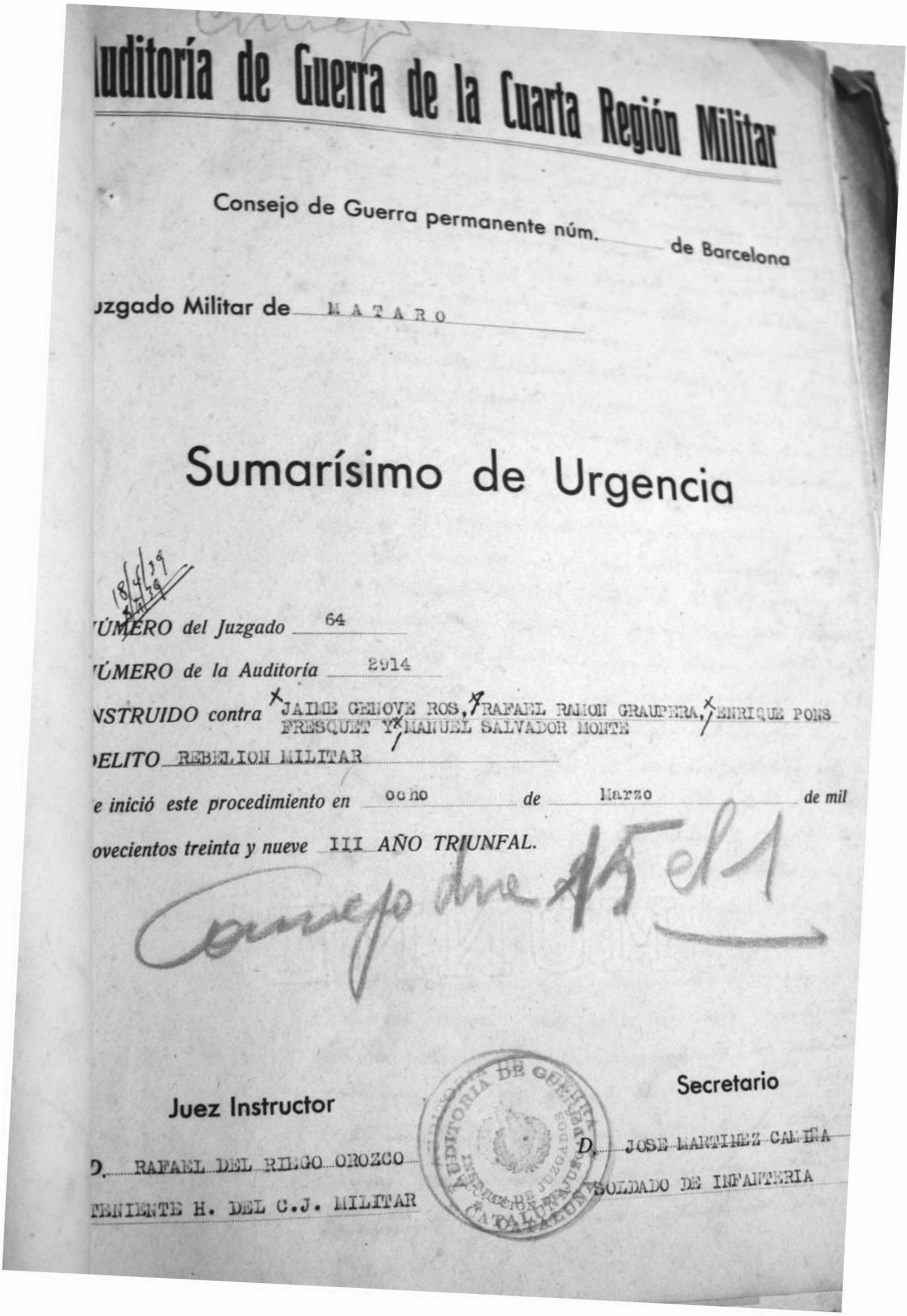
Auditoría de Guerra de la Cuarta Región Militar

Consejo de Guerra permanente núm. ______ de Barcelona

Juzgado Militar de M A T A R O

Sumarísimo de Urgencia

18/4/39

NÚMERO del Juzgado 64

NÚMERO de la Auditoria 2914

INSTRUIDO contra JAIME GENOVE ROS, RAFAEL RAMON GRAUPERA, ENRIQUE PONS FRESQUET Y MANUEL SALVADOR MONTE

DELITO REBELION MILITAR

Se inició este procedimiento en ocho de Marzo de mil novecientos treinta y nueve III AÑO TRIUNFAL.

Consejo dia 15 el 1

Juez Instructor

D. RAFAEL DEL RIEGO OROZCO

TENIENTE H. DEL C.J. MILITAR

AUDITORIA DE GUERRA
INSTRUCCION DE JUZGADOS
CATALUÑA

Secretario

D. JOSE MARTINEZ CAMIÑA

SOLDADO DE INFANTERIA

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 226

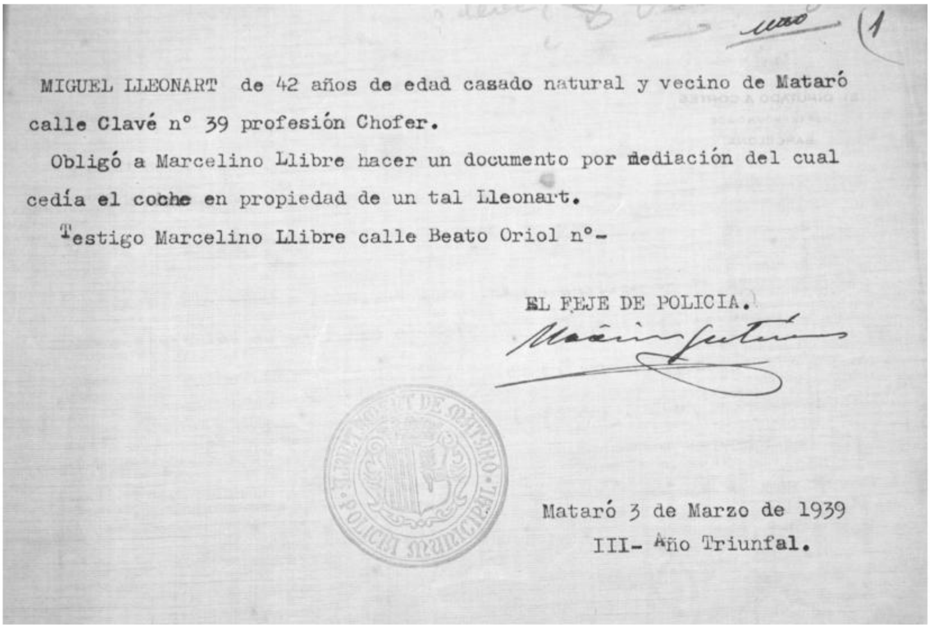
MIGUEL LLEONART de 42 años de edad casado natural y vecino de Mataró calle Clavé nº 39 profesión Chofer.

Obligó a Marcelino Llibre hacer un documento por mediación del cual cedía el coche en propiedad de un tal Lleonart.

Testigo Marcelino Llibre calle Beato Oriol nº-

EL FEJE DE POLICIA.

Mataró 3 de Marzo de 1939
III- Año Triunfal.

Un cop fetes les compareixences i la «declaración indagatoria del procesado» i estudiats els informes, el jutge podia decidir si mantenia l'acusat en presó o prenia una mesura alternativa, com podia ser la «prisión atenuada», sovint «en su domicilio». També podia posar-lo en llibertat o continuar amb la causa per haver trobat indicis de delicte. Això es plasmava en un document anomenat «Auto Resumen», en el qual justificava la seva posició. Si la causa passava avant, s'elevava a un dels diferents consells de guerra permanents que hi havia a Barcelona. Algunes vegades, poques, el judici se celebrà a Mataró mateix.[39]

Aquests consells sovint veien diferents causes en un dia, fet que en el llenguatge de l'època s'anomenava «causas acumuladas». Així, a tall d'exemple, el 15 de maig de 1931, el Consell de Guerra Permanent número 1 de Barcelona jutjà quinze persones. El preàmbul de la sentència pretenia assentar les bases jurídiques de l'acte «resultando: que contra los legítimos poderes del Estado, asumidos por el Ejército, a partir del 17 de julio de 1936 en cumplimiento de su función constitutiva, se desarrolló un alzamiento en armas y una tenaz resistencia, cometiéndose a su

39. Fou el cas de Celestí Boyer Juncadella, Josep Calva Gatell, Salvador Codony Parera, Eduard Domènech Vilagran i Santiago Lleonart Itxart, entre d'altres.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 227 18/9/19 14:10

96

SENTENCIA

En la plaza de ~~Barcelona~~ Mataro, a veintidos de febrero mil novecientos ~~treinta y nueve~~ Cuarenta. AÑO DE LA VICTORIA.

SEÑORES

Pte.: Tte. Crnel.
D. Felipe Azcona
Vocales:

Capitan ". Mariano Martin
" D. Manuel Pardo "il
" D. Cosme Casas

VOCAL PONENTE
Alferez D. Ernesto Paramo

Reunido el Consejo de Guerra Permanente n.º de esta Plaza, para ver y fallar la causa seguida por el procedimiento sumarísimo de urgencia contra el procesado SANTIAGO LLEONART ITXART mayor de edad penal, cuyas circunstancias constan, por el supuesto delito de rebelión militar.

Dada cuenta de las actuaciones, oídas la acusación Fiscal y la Defensa, y,

RESULTANDO: Que el procesado SANTIAGO LLEONART ITXART de ideas izquierdistas presto servicios como voluntario en los primeros dias, marchando luego por algun tiempo a una columna alpina, recogiendo por dicha columna diversos equipos de excursiones a varios particulares de derechas. Publico en un diario rojo numerosos articulos de ferviente sabor marxista y contra el Movimiento Nacional.

HECHOS PROBADOS

CONSIDERANDO: Que los hechos que se relatan anteriormente y que el Consejo declara probados, constituyen un delito de exitación para cometer la rebelión militar, previsto y penado en el párrafo 2.º del artículo 240 del Código de Justicia Militar, del que, en concepto de autor, es responsable el procesado

CONSIDERANDO: Que el Consejo, haciendo uso de la facultad que le confieren los artículos 172 y 173 del Código Castrense, estima justa imponer la pena al procesado Santiago lleonart Itxart en la extensión que se señala en la parte dispositiva.

CONSIDERANDO: Que toda persona responsable criminalmente de un delito lo es también civilmente.

VISTOS: los artículos citados y demás de general aplicación.

FALLAMOS: Que debemos condenar y condenamos al procesado SANTIAGO LLEONART ITXART a la pena de SEIS AÑOS Y UN DIA DE PRISION MAYOR con las accesorias correspondientes y abono de la totalidad de la prisión preventiva

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 228 18/9/19 14:10

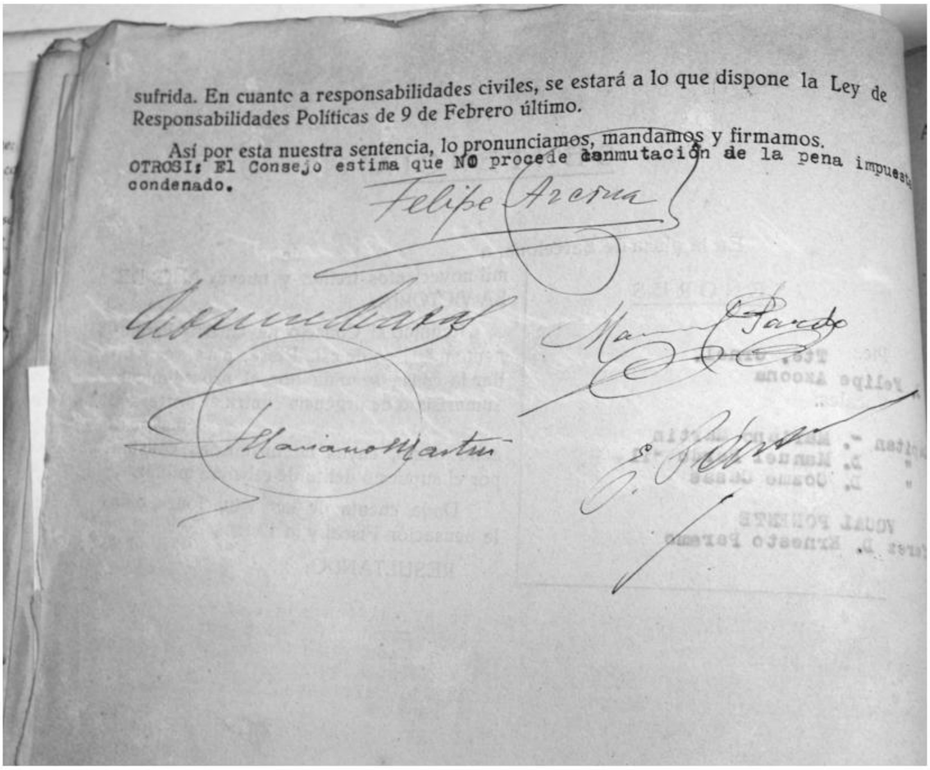

sufrida. En cuanto a responsabilidades civiles, se estará a lo que dispone la Ley de Responsabilidades Políticas de 9 de Febrero último.

Así por esta nuestra sentencia, lo pronunciamos, mandamos y firmamos.

OTROSI: El Consejo estima que NO procede conmutación de la pena impuesta condenado.

amparo toda suerte de violencias, hechos en los que participaron los procesados en esta causa...».[40]

Les sentències havien de ser aprovades per l'auditor de guerra de la regió militar. El capità general signava la fi de tot el procés. En el cas de les penes de mort, la sentència havia de rebre, preceptivament, l'«enterado» del dictador.

Sobre aquest punt, Serrano Suñer escriví: «Dictadas sentencias por los Consejos de Guerra, el Auditor del Cuartel General —Martínez Fuset— se presentaba, corrientemente a la hora del café, después del almuerzo, con una relación siniestra para el "enterado" de las penas de muerte por el Jefe del Estado.»[41]

Posteriorment, es llegia la sentència als condemnats, que, sovint, es

40. En aquest cas concret es dictaren quatre penes de mort i tres absolucions; la resta foren penes de presó de diversa consideració. Quatre dels processats eren mataronins, Tribunal Militar Territorial Tercer, NL 296-63.

41. Serrano, *Memorias*, p. 4.

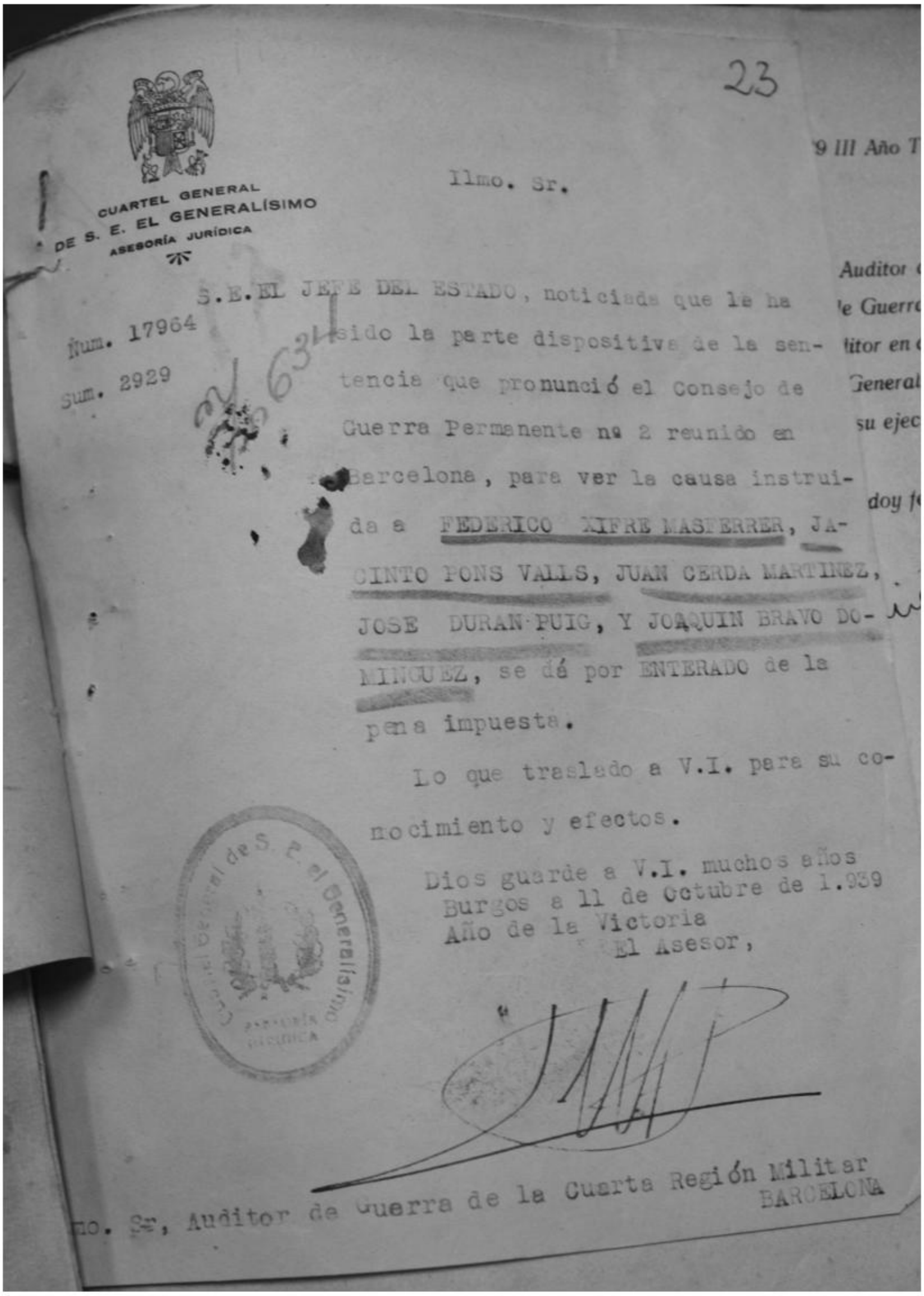
23

CUARTEL GENERAL
DE S. E. EL GENERALÍSIMO
ASESORÍA JURÍDICA

Ilmo. Sr.

Num. 17964
Sum. 2929

S.E. EL JEFE DEL ESTADO, noticiada que le ha sido la parte dispositiva de la sentencia que pronunció el Consejo de Guerra Permanente nº 2 reunido en Barcelona, para ver la causa instruida a FEDERICO XIFRE MASFERRER, JACINTO PONS VALLS, JUAN CERDA MARTINEZ, JOSE DURAN PUIG, Y JOAQUIN BRAVO DOMINGUEZ, se dá por ENTERADO de la pena impuesta.

Lo que traslado a V.I. para su conocimiento y efectos.

Dios guarde a V.I. muchos años
Burgos a 11 de Octubre de 1.939
Año de la Victoria
El Asesor,

Cuartel General de S. E. el Generalísimo — Asesoría Jurídica

Ilmo. Sr. Auditor de Guerra de la Cuarta Región Militar
BARCELONA

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 230 18/9/19 14:10

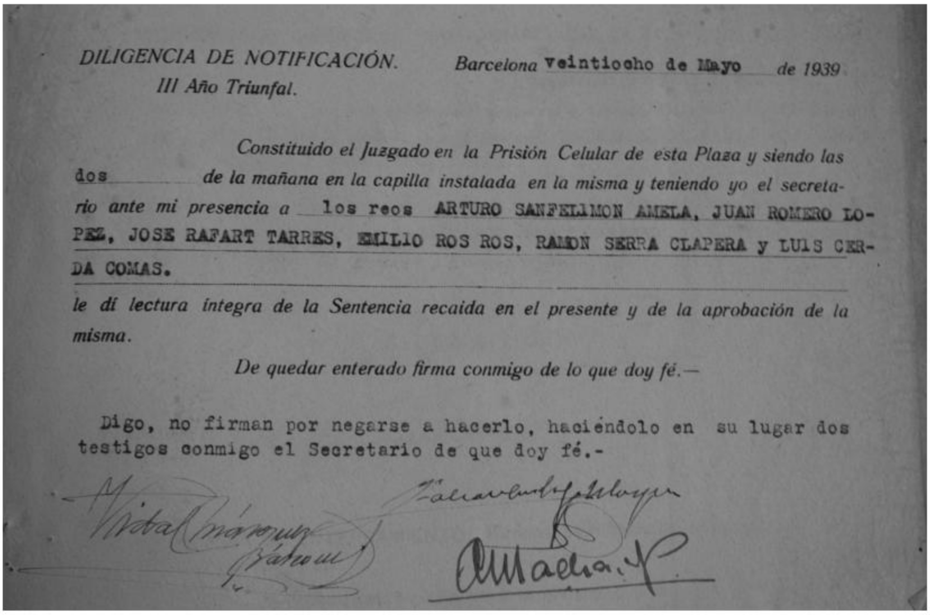

DILIGENCIA DE NOTIFICACIÓN. Barcelona veintiocho de Mayo de 1939
III Año Triunfal.

Constituido el Juzgado en la Prisión Celular de esta Plaza y siendo las dos de la mañana en la capilla instalada en la misma y teniendo yo el secretario ante mi presencia a los reos ARTURO SANFELIMON AMELA, JUAN ROMERO LOPEZ, JOSE RAFART TARRES, EMILIO ROS ROS, RAMON SERRA CLAPERA y LUIS CERDA COMAS.

le dí lectura integra de la Sentencia recaida en el presente y de la aprobación de la misma.

De quedar enterado firma conmigo de lo que doy fé.—

Digo, no firman por negarse a hacerlo, haciéndolo en su lugar dos testigos conmigo el Secretario de que doy fé.-

negaven a signar-la i eren lliurats al piquet d'execució al Camp de la Bota. Un metge militar certificava la mort, sovint amb un eufemisme —«fallecieron a consecuencia de hemorragia interna»—, i els cossos eren lliurats a l'enterramorts per ser sebollits «con su media filiación, a la fosa común» del cementiri municipal de Barcelona.

IV.3. Els processats

IV.3.1. *Orígens*

Una primera manera d'aproximar-se al drama dels processats és conèixer-ne l'origen geogràfic. Obviant la majoria nascuda a Catalunya, es pot comprovar la presència d'una activa immigració procedent de l'arc mediterrani peninsular i de l'Aragó. La província d'Alacant té tretze representants a la mostra; Castelló, onze, i València, set. La regió de Múrcia té dinou persones representades i la província de Saragossa, vuit. Aquestes xifres, a grans trets, confirmen els corrents migratoris interns a l'Estat espanyol a començament del segle XX.

Els processats estrictament catalans de naixement eren 282, segons

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 231 18/9/19 14:10

PROCEDÈNCIA DELS PROCESSATS PER COMUNITAT AUTÒNOMA

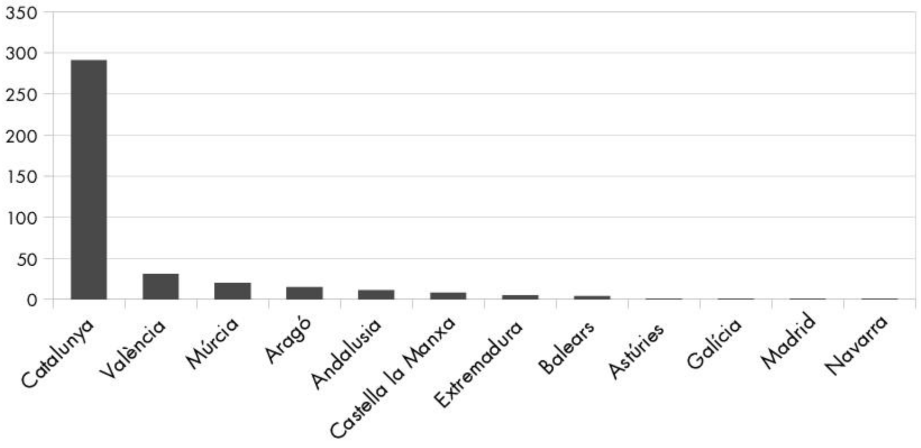

la distribució provincial que il·lustra el gràfic, el que representaria un 57,9 % del total. Per tant, el 42,1 % dels processats de la mostra havien nascut fora de l'àmbit català. Si, a més, es té en compte que de les 282 persones nascudes a Catalunya sols 151 ho havien fet a Mataró, això permet percebre que Mataró es convertí, pel seu nivell d'industrialització, en un important pol d'atracció de corrents migratoris procedents tant de Catalunya com de la resta de l'Estat. I, d'altra banda, permet copsar com aquestes persones tingueren un paper destacat en els fets que foren perseguits i jutjats.

ORIGEN DELS PROCESSATS DE L'ÀMBIT CATALÀ

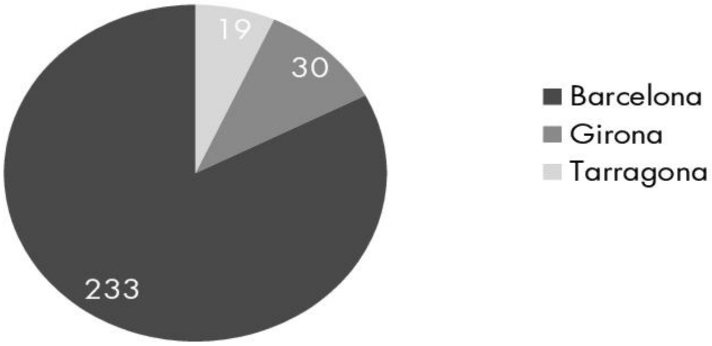

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 232 18/9/19 14:10

IV.3.2. *Tipologia professional*

Les persones processades objecte d'aquest estudi es poden classificar, segons la seva activitat econòmica, d'acord amb el quadre següent. Prop de la meitat, el 45,7 %, estaven ocupats en l'activitat industrial de la ciutat. Pràcticament un terç, el 32,6 %, es dedicaven a les activitats terciàries o de serveis. Finalment, el sector primari donà feina a menys d'un 10 % de les persones objecte d'aquest treball.

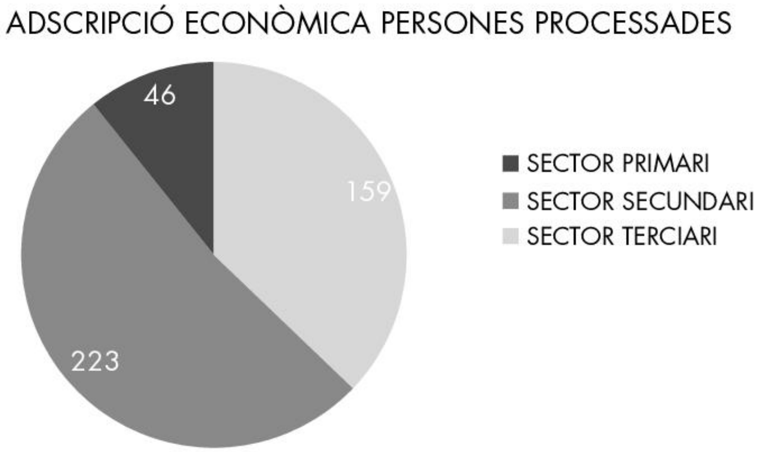

Dins d'aquest sector primari, les fonts distingeixen, sense gaire precisió, els jornalers, els pagesos i els treballadors de la terra. Sense poder-ho afirmar categòricament, a partir de les poques contextualitzacions que els documents permeten, es pot interpretar que els jornalers eren les persones que treballaven, d'una manera no fixa, en una explotació agrícola o en diverses. Els treballadors potser estaven més vinculats a una explotació concreta, d'una manera més o menys indefinida, i els pagesos eren tinents o propietaris d'una explotació. Els pescadors formaven part d'una vella tradició extractiva local, residual en aquells moments, i vaquers i llenyataires tenien una presència també residual en una societat que encara depenia, moltes vegades, de la llenya i el carbó com a combustible, i de calefacció i de les vaqueries —incardinades en el teixit urbà— per al subministrament de la llet.

En el potent sector industrial, havia de tenir un protagonisme indiscutible l'activitat tèxtil, capdavantera indiscutible en la realitat econòmica

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 233 18/9/19 14:10

OFICIS DOCUMENTATS EN EL SECTOR PRIMARI

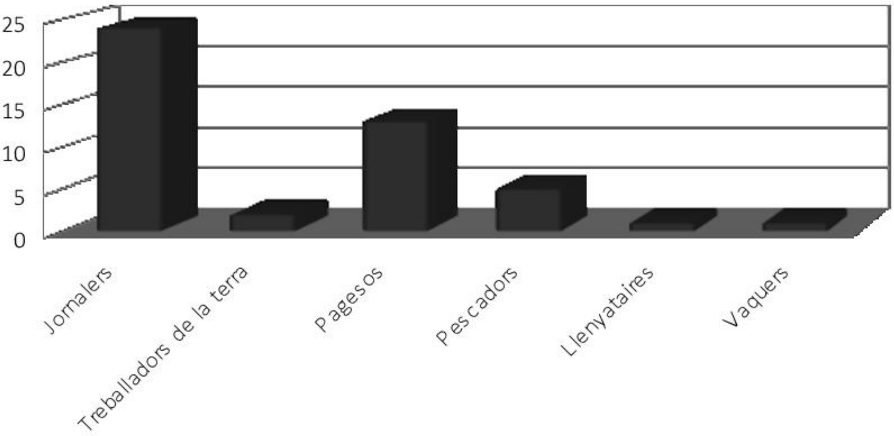

mataronina, seguida per les activitats constructives en una societat que estava experimentant un discret creixement urbanístic a les rondes i al camí de la Geganta. La important presència dels vidriers té més a veure amb l'afany repressiu contra els membres de la cooperativa Cristalleries de Mataró —coneguda localment com el Forn del Vidre—, considerada, literalment, un «niu d'anarquistes» per les autoritats franquistes, que no pas amb el pes específic d'aquesta activitat dins el marc local.

ACTIVITATS DOCUMENTADES EN EL SECTOR SECUNDARI

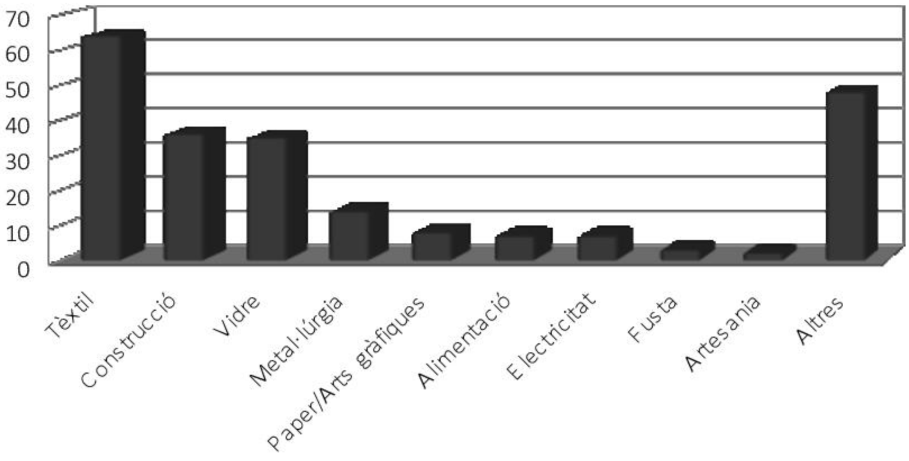

La indústria metal·lúrgica s'havia desenvolupat d'una manera subsidiària a l'activitat tèxtil, per a la qual oferia diferents tipus de maquinà-

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 234 18/9/19 14:10

ria. A les arts gràfiques i indústria del paper s'hi troben comptabilitzats impressors, tipògrafs o treballadors de les diverses fàbriques d'aquest ram. A l'alimentació s'hi ha documentat la presència de set forners, probablement relacionats amb la creació d'una cooperativa en aquest sector durant l'etapa precedent. El treball de la fusta el representa la presència de tres ebenistes i, el de l'artesania, la d'un cisteller i un espardenyer. A l'apartat «altres», s'hi han inclòs des de jornalers, que treballaven en algunes fàbriques, fins a industrials, passant per escrivents, comptables o oficinistes.

Pel que fa al tercer sector, hi ha una presència abassegadora de les persones que, d'alguna manera, depenien o estaven vinculades a les estructures estatals. Fou aquest el cas de militars, guàrdies civils, carrabiners i policies que es troben agrupats a l'apartat «cossos de seguretat». Semblantment s'esdevé amb el bloc de funcionaris, encapçalat per mestres, empleats de correus, dels serveis judicials, etc. Els «empleats» ho eren de banca, municipals, o bé treballadors civils de la caserna mataronina. El món dels transports estava representat per una varietat de possibilitats, des de carreters fins a xòfers, passant per ferroviaris o transportistes. A l'àmbit dels serveis s'hi troben cuiners, barbers i cambrers. Entre les professions liberals, metges, un advocat i un periodista. I, finalment, a l'apartat «altres», un músic, un decorador, un estudiant i una infermera.

ACTIVITATS DOCUMENTADES EN EL SECTOR TERCIARI

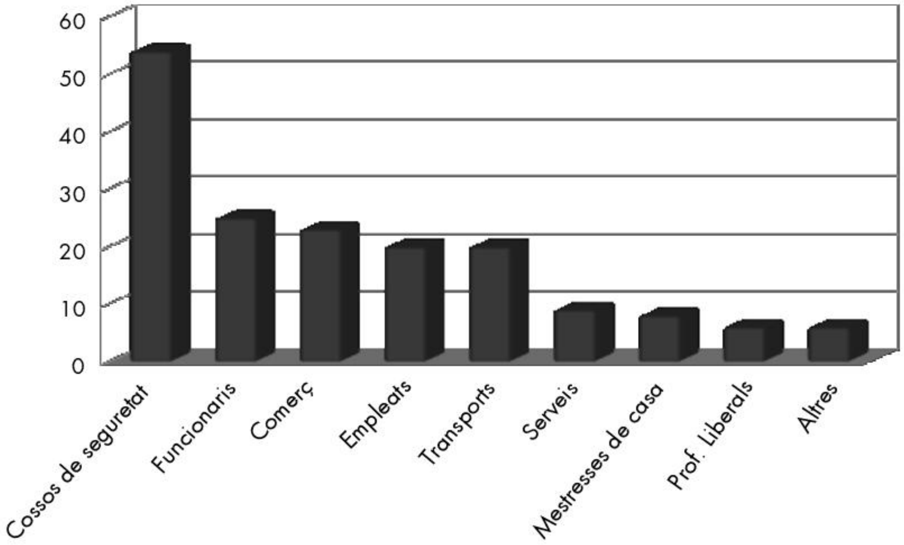

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 235
18/9/19 14:10

IV.3.3. *Filiació política*

Els responsables de la repressió no diferenciaven excessivament la pertinença a una organització sindical o a un partit polític. Qualsevol d'aquests elements, indistintament, sumava a l'hora d'establir responsabilitats. Si a aquest fet s'hi afegeix que, d'ençà d'un moment determinat, a l'àmbit republicà la sindicació de les persones esdevingué obligatòria, encara és més difícil efectuar-ne una clara concreció. En aquest sentit, cal interpretar que l'afiliació a la CNT sigui la xifra més alta de la mostra. El que no obsta que aquestes mateixes persones poguessin o no estar afiliades a algun partit polític. De la mateixa manera, les persones processades de tarannà més conservador optaven per la filiació a la UGT.

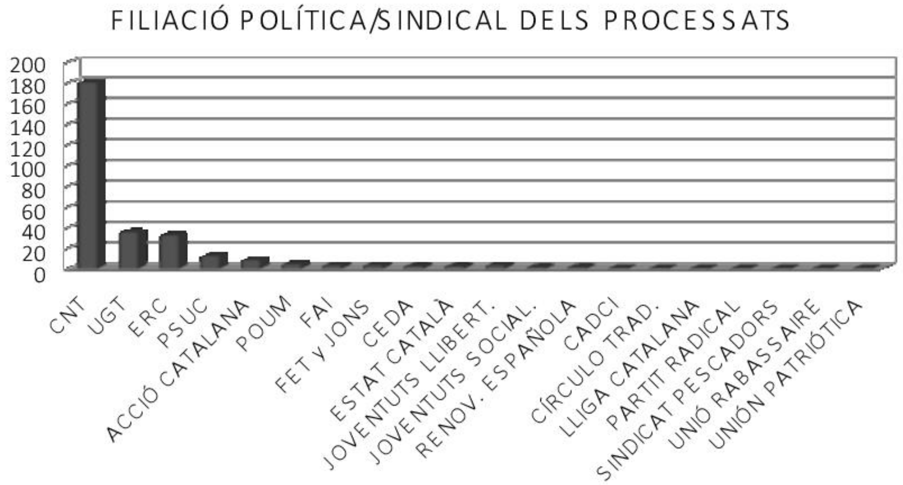

Que al gràfic hi puguin aparèixer persones de clara filiació dretana es deu al fet que hagueren de justificar la seva actuació durant l'etapa republicana i per això foren objecte d'investigació, però no necessàriament de judici sumaríssim.

IV.3.4. *Denúncies*

La pràctica totalitat dels processos que finalitzaren com a sumaríssims s'havien iniciat en base a denúncies. El diagrama següent il·lustra, percentualment, l'origen de les delacions o denúncies.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 236 18/9/19 14:10

Les dades fan bones les afirmacions fetes a les pàgines anteriors quan s'indicava que la repressió que seguí el conflicte civil tingué dos vectors clars que es complementaren. D'una banda, la presència dels òrgans repressius del nou règim i, de l'altra, la col·laboració de les persones que, per motivacions molt diferents, delataren companys de feina, veïns, a vegades fins i tot membres de la pròpia família, i, tots ells, conciutadans.

ORIGEN DE LES DENÚNCIES (%)

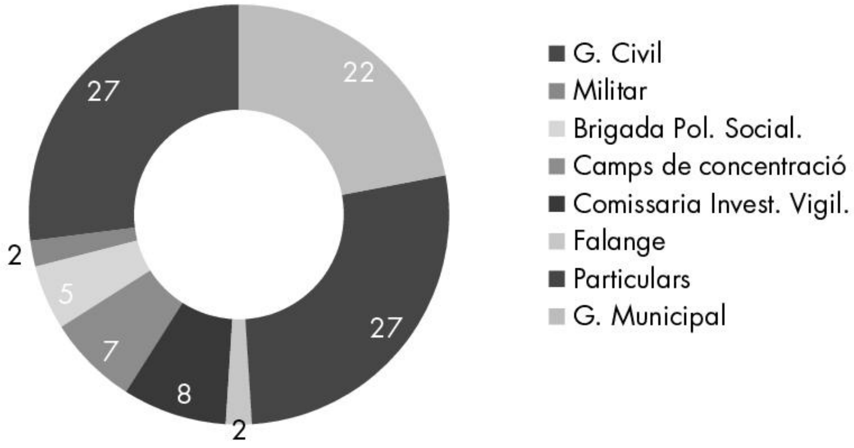

Així, l'anomenada repressió «freda» s'orquestrà a Mataró, colze a colze, entre els ciutadans particulars i la Guàrdia Civil, que formulà el mateix percentatge de denúncies. El tercer vector, que complementa l'estructura repressiva, fou la Falange, que actuava a través del seu propi servei d'informació basat en confidents reclutats entre la població.

El 3 de febrer de 1941 es feu un nomenament d'«Agentes de Información» que recaigué en els «camaradas» Josep Castells Coderch, Manuel Cruzate Espiell, Miquel Oliva Anglada, Rafael Alum Mir, Pere Xena Tapias, Manuel Cabot Rovira de Villar, Antoni Calvo Pla i Dolores Fernández Pons.[42] El mes de juliol s'hi afegí Josep Castany Martori.

El servei d'informació de la Falange emprava uns impresos en els seus informes en els quals en el lateral esquerre del document hi anaven impreses les paraules *afecto indiferente desafecto enemigo* que podien

42. Arxiu Comarcal del Maresme, FET y de las JONS, Delegació de Mataró, U. D. 190.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 237 18/9/19 14:10

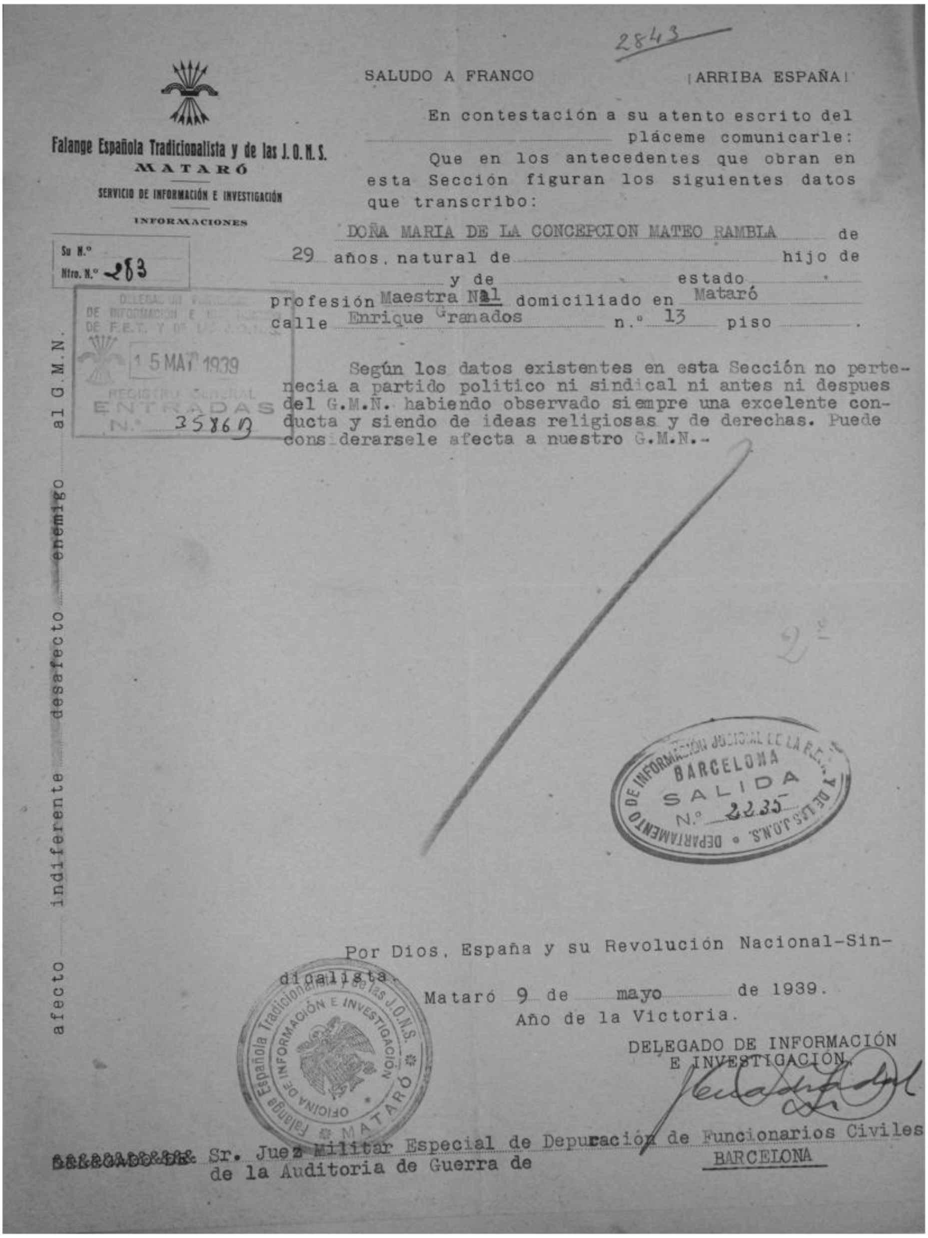
2843

Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N.S.
MATARÓ
SERVICIO DE INFORMACIÓN E INVESTIGACIÓN
INFORMACIONES

Su N.º
Ntro. N.º 283

SALUDO A FRANCO ¡ARRIBA ESPAÑA!

En contestación a su atento escrito del .... pláceme comunicarle:

Que en los antecedentes que obran en esta Sección figuran los siguientes datos que transcribo:

DOÑA MARIA DE LA CONCEPCION MATEO RAMBLA de 29 años, natural de .... hijo de .... y de .... estado .... profesión Maestra Nal domiciliado en Mataró calle Enrique Granados n.º 13 piso ....

DELEGADO DE INFORMACIÓN E INVESTIGACIÓN DE F.E.T. Y DE LAS J.O.N.S. 15 MAY 1939 REGISTRO GENERAL ENTRADAS N.º 35861

Según los datos existentes en esta Sección no pertenecia a partido politico ni sindical ni antes ni despues del G.M.N. habiendo observado siempre una excelente conducta y siendo de ideas religiosas y de derechas. Puede considerarsele afecta a nuestro G.M.N.-

afecto .... indiferente .... desafecto .... enemigo .... al G.M.N.

2ª

DEPARTAMENTO DE INFORMACIÓN JUDICIAL DE LA F.E.T. Y DE LAS J.O.N.S. BARCELONA SALIDA N.º 2235

Por Dios, España y su Revolución Nacional-Sindicalista.

Mataró 9 de mayo de 1939.
Año de la Victoria.

DELEGADO DE INFORMACIÓN E INVESTIGACIÓN,

Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N.S. OFICINA DE INFORMACIÓN E INVESTIGACIÓN MATARÓ

Sr. Juez Militar Especial de Depuración de Funcionarios Civiles de la Auditoria de Guerra de BARCELONA

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 238 18/9/19 14:10

ser remarcades amb un llapis de color i facilitaven la valoració de l'informe a cop d'ull.

Existeix un document que permet ponderar l'abast, la importància i els àmbits d'actuació dels serveis d'informació de Falange i la seva incidència com a instrument repressiu. El 5 de juliol de 1941, el delegat d'informació i investigació local elaborà un informe sobre l'activitat d'aquest organisme, circumscrita a l'àmbit del partit judicial de Mataró. Després de queixar-se per les condicions econòmiques i de personal amb què havia de «contraer su actividad de investigación»,[43] assenyalava que en els sis primers mesos de l'any havia despatxat 922 informes tramesos a jutjats militars, civils, responsables de camps de concentració, ajuntaments i caixes de reclutes. A més d'aquestes tasques, havia «completado el fichero general» i n'estaven organitzant un altre «por calles». S'havia col·laborat amb la Guàrdia Civil «en la práctica de numerosos servicios». També s'havien fet informes sobre les persones ateses per l'Auxilio Social i les Cocinas de Hermandad i s'havia intervingut en la «Comisión Clasificadora del Tribunal Depurador Provincial nº 1 en los trabajos de depuración Militar».

La Guàrdia Municipal també tingué un paper destacat en la repressió, sobretot perquè al seu capdavant hi hagué persones políticament molt compromeses amb el nou règim pel fet d'haver estat perseguides a l'etapa precedent.

Els diferents camps de concentració, esparsos per tot l'Estat, on estaven reclosos els soldats republicans ara vençuts també trametien denúncies a partir de les informacions que obtenien en els interrogatoris fets als presoners.

Els restants òrgans repressius, com la Brigada Político-Social i la Comisaría de Investigación y Vigilancia, exerciren les seves funcions, però amb una intensitat molt menor, comparativament, amb la repressió que s'originava des de baix, és a dir, des de la població mateixa.

Evidentment, després de les denúncies venien els interrogatoris. És un acte de reparació moral vers els centenars de persones interrogades —tan sols a Mataró— reproduir en detall com podien ser aquests interro-

43. «Este servicio, handicapado por las restricciones de carácter económico a que se ve precisado, por la menguada asignación que percibe, la cual únicamente permite contar con dos empleados para el total trabajo de la oficina», Arxiu Comarcal del Maresme, FET y de las JONS, Delegació de Mataró, U. D. 194.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 239 18/9/19 14:10

gatoris. Per això oferim el testimoni d'un dels processats sobre el qual el silenci és l'únic comentari possible.

Lluís Terricabres, després de la seva estada a diversos camps de presoners, arribà a Mataró a finals de juny de 1939. Al cap de quinze dies, un membre de la Guàrdia Civil es presentà al seu lloc de treball:

> —«Es Vd. Luis Terricabres». —«Sí, señor». «Cuando finalice el trabajo venga al cuartel, es por un par de preguntas». Sabia la mecànica i m'hi vaig fer acompanyar per una amiga meva, així sabrien on portar-me màrfega, coixí i manta. Em vaig presentar i em van dir com si demanés el W.C.: —«Al fondo, a la derecha». Hi vaig trobar fàcilment. Dintre se sentien gemecs i cops. Vaig trucar la porta. —«Adelante». L'espectacle era ben nou per a mi, encara que imaginat fil per randa. Tres guàrdies i el «comandante de puesto» pegaven al «Candro», de valent. —«Lo conoces?» —em varen preguntar, com si m'esperessin. —«Sí» —Vaig respondre. El pobre Candro, un anarquista pur, un cenetista actiu, em va mirar amb ràbia. —«¿De dónde lo conoces, de la FAI, verdad?»—«»No, no, de la calle, a este hombre lo he visto siempre por Mataró». —«Pero tú y él eráis de la FAI, vamos, di, de dónde le conoces?» —«De la calle». El Candro va somriure, no així el Comandante, que em va dir: —«Vete». Jo, imagineu, vaig afegir: —«¿A casa?» —«No, aquí afuera. Ya te llamaremos». Encara vaig sentir cridar. Treien en Candro mig mort i entrava jo. No sé què em varen dir. Tenia més por que a la guerra, m'amenaçaven i em van donar, a la cara, quatre plantofades que em feren trontollar. Tenia ràbia, però, pobre de mi, era impotent, eren quatre contra un home sol. No sabria dir si vaig plorar, no de mal, de ràbia. Em llegien un paper, era la denúncia; de mica en mica em vaig asserenar i escoltava més tranquil tot el que em deien; que havia escrit al diari, que havia fet una cançó, que era comissari, i que jo, amb tres més, havíem redactat una denúncia contra cinc oficials de complement per feixistes i que havien estat afusellats. En arribar ací la cosa es va posar més seriosa i em varen fer dir el què i el com d'una cosa de la qual no tenia ni idea ni esment [...]. Jo deia, i era ben veritat, que no en sabia res, ells reien i deien: —«Mira con el niño» (tenia escassos 21 anys), i em rebotien de l'un a l'altre com una pilota. El «comandante de puesto» que era de tots, el més petit, va despenjar un vit de bou i em va dir: —«¿Sabes pa qué sirve esto?» I, en dir que no, digué: —«Para hacer cantar.» I em vaig sentir a mitja esquena una fiblada que em va fer redreçar amb una coïssor que m'encenia. Després, una altra de més forta. Jo deia que no sabia res i era veritat. —«Ya cantarás», deia rient, i va clavar-me'n una altra arran del cul. M'hauria gratat i no podia, era una coïssor que m'hauria fet cridar. [...] i em deien: —«¿Dónde están tus

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 240 18/9/19 14:10

compañeros?» Però no em deixaven dir res, només reien. Un de gros, que més tard vaig veure retirat, era el qui diria que li feia llàstima i potser em creia, però els altres es divertien. —«Mañana, por la mañana, haremos el atestado, ahora, ¡fuera!» A fora, m'esperava amb els ulls mig clucs, en Candro. —«T'han pegat molt?», em va dir amb pena. —«No, no gaire. A tu molt, oi?».[44]

Després d'això fou portat a l'església del convent de les monges caputxines —convertida en presó—, atès que l'edifici d'Elies Rogent de la Riera no podia aplegar tots els presos que en aquell moment hi havia a Mataró. Els companys de reclusió li aconsellaren que signés l'atestat digués el que digués. A les deu del matí el tornaren de nou a la caserna de la Guàrdia Civil. «En Candro va tornar a rebre, jo no.» Va signar i demanà ser traslladat a la presó, a la Riera. L'autor del relat anomenava aquest edifici la «mitja taronja» perquè el seu disseny panòptic permetia observar tots els reclusos des d'un punt determinat.

Al cap d'uns dies s'hi feu present el jutge militar d'instrucció acompanyat d'una secretària.

> Una tarda cridaren: —«¡Jueces!» Entrava en una dependència fosca, el senyor Jutge i l'Inés Hugas m'esperaven. El Jutge, un home gran, em va preguntar què sé jo què. Tornava a tenir por. Però ara les preguntes eren més com aquelles del cinema i anava agafant confiança. La «Inés» vinga escriure, va sortir tot allò dels cinc morts sense massa insistència. De seguida ho va deixar per fer més preguntes. L'home només preguntava. Crec que en menys de mitja horeta vàrem enllestir-ho. Em va quedar un rau-rau... què em passaria?[45]

A primers d'octubre de 1939, Terricabres i set presoners més foren emmanillats i anaren a peu fins a l'estació de Mataró: «Pel camí vaig veure antics amics als quals, al ser a prop meu, els prenia de sobte el desig de mirar cap al cel o fixar els ulls en un aparador. D'altres, menys pudorosos, van saludar-me i em dirigien paraules de conhort.»[46] En tren arribaren a Barcelona i allí, en una furgoneta, foren portats al Palau de les Missions, a Montjuïc.

44. Terricabres, *Desgavell*, pp. 51-52.
45. Terricabres, *Desgavell*, p. 53.
46. Cuyàs, *El manyà*, p. 176.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 241 18/9/19 14:10

> La visió que em ferí els ulls va anar tan plena de continguts sinistres, que en la meva memòria no sabé trobar ni en el record dels camps de presoners ni de les presons que havia visitat una imatge que pogués aparellar-s'hi […] amb aquell edifici que reunia cinc mil homes estampits com en una cort […]. Els presos semblaven afectats per un mal de nervis que els impedia de restar quiets ni un moment […]. Sota el nas se'm va arrapar una ferum de suor i orins de bèsties engabiades […]. Vaig passar dos dies creien que no podria suportar-ho, que el meu cos diria prou com un sac abans d'habituar-me a aquella mena de vida que bufetejava tota dignitat humana.[47]

IV.3.5. *Els judicis*

Alguns dels processos seguits per la jurisdicció militar foren jutjats a Mataró,[48] però, majoritàriament, les causes se sentenciaren a Barcelona.

Una altra vegada és imprescindible retrobar-se amb Terricabres per tal de conèixer la percepció que podien tenir els encausats d'aquests actes, més enllà del que documenten els expedients judicials.

El judici de Lluís Terricabres tingué lloc el 4 de desembre de 1939. Hes ací el seu relat:

> El dia 4 , de matinada, jo i uns quants presos més vam ser conduïts al Palau de Justícia. Als calabossos tètrics vaig trobar molta altre gent de Mataró i el Maresme. Em van explicar que aquells dies els judicis se celebraven per zones geogràfiques i que aquell matí tocava la nostra comarca. Pels calabossos vaig veure la por pintada en altres cares i la vaig sentir en el tremolor d'altres dents. A mig matí, trenta-un presos, tots de diferents pobles del Maresme, entràvem a la sala del judici. Hi havia molt de públic. Vaig reconèixer-hi amics i algun familiar. La mare no hi era perquè la mare no hauria pogut suportar la visió del seu fill amb manilles als canells. Enmig de la sala, davant del Tribunal, hi havia tres taulons de fusta perquè hi cabéssim els trenta-un homes. […] Em va tocar estar-me a la punta més extrema […]. Va entrar el tribunal, l'advocat el qual ni coneixíem ni teníem dret a triar i el fiscal. El fiscal es va asseure a la seva tribuna, que era situada ben bé sobre el meu cap. Si hagués allargat la mà li hauria pogut tocar la toga. Jo tenia tanta por d'ésser condemnat a mort, un pànic tan terrible,

47. CUYÀS, *El manyà*, p. 177.

48. Vegeu, a l'Annex: Domènec Ferrer Vilamala, Francesc Font Gomis, Joaquim Girvés Mandri, Restitut Gómez Expósito i Miquel Mauri Masjuan, entre d'altres.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 242 18/9/19 14:10

que si llavors mateix algú m'hagués donat a firmar un document segons el qual jo era condemnat a passar trenta anys en la pitjor presó de l'Estat, hauria signat a ulls clucs. El relator ens va treure sospirs alleugerits quan va dir: «Anem a jutjar trenta-un acusats de la comarca de Mataró, una comarca que s'ha caracteritzat per la seva poca violència.» Sentint aquestes paraules vam entendre que el judici era considerat menor i que, per tant les condemnes no serien pas de gran tonatge. El fiscal va cridar dos noms, el d'en Matamala, un xicot de Mataró, i el d'en Teixidor, de Vilassar de Dalt. Els van enumerar els càrrecs. El fiscal, que jo gairebé sentia respirar, es va alçar i els va demanar «la pena de muerte». Quan vaig sentir «la pena de muerte» vaig estar segur de sobte, que jo no deixaria la pell en aquell judici. Vaig intuir que el procés es desenvoluparia a base d'anar citant els acusats per ordre de gravetat de pena [...]. Les meves impressions es varen confirmar quan el fiscal va demanar «treinta años» als següents presos que van ser cridats a posar-se drets [...]. I en un moment donat, els meus ulls i els del fiscal es trobaren. Ell llegia, jo l'observava des de baix, i quan enretirà el paper em trobà. Vam mantenir-nos un instant la mirada [...] en l'instant que les nostres mirades es creuaren jo vaig veure en els ulls del fiscal una guspira d'humanitat. El relator va cridar el nom d'un home vell del Masnou i el meu. Ens vam posar drets. L'àngel devia situar-se al meu costat, perquè en aquell moment es produí un miracle. El fiscal va agafar un paper, el va llegir i em va mirar. El va tornar a llegir, de nou em va mirar, i llavors va començar a dir que jo, l'inculpat, era un home jove i dúctil, que segurament havia estat enverinat per la propaganda de l'època. Va dir que no veia en el meu cas cap delicte greu fora d'haver estat prou ingenu com per fer cabal als separatistes i rojos.[49]

49. «No van sortir els cinc morts per enlloc i amb prou feines el fet d'haver estat jo comissari polític. Aquell home més que un fiscal semblava un advocat a qui jo hagués pagat una forta minuta perquè em defensés. Tant fou aquest el cas, que quan tocà el torn al defensor, l'advocat va afirmar que no tenia res a dir i que es remetia a les paraules del ministeri fiscal. Em van ser demanats vuit anys (...). Em vaig mirar el fiscal amb uns ulls plens d'agraïment, amb una pau i un alleugeriment interiors immensos. Aquell home havia sabut entendre que aquell xicot jove i inexpert que jo era no podia haver comès de cap manera les morts que se li imputaven. Vaig agrair llavors les paraules i el capteniment del fiscal i els agraeixo encara al cap de quaranta-tres anys (...). Al cap d'uns dies, quan ja era a la Model, va arribar la confirmació de la sentència. El "concejillo", que normalment rebaixava les penes, devia trobar tan inusual la manera com el meu cas s'havia dut, que em va augmentar els vuit anys a dotze», CUYÀS, *El manyà*, pp. 178-182. Lluís Terricabres no conegué mai el nom del fiscal. Es deia Reguero i no era fill de Goded com suposà l'encausat, Tribunal Militar Territorial Tercer, causa 5120.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 243 18/9/19 14:10

IV.3.6. *Les condemnes*

Com ja ha estat indicat, la documentació estudiada del Tribunal de Responsabilitats Polítiques ha estat més aviat escassa, comparativament amb els processos militars. A més, d'un gran nombre d'expedients, no se n'ha localitzat la resolució, bé per pèrdua dels documents, bé perquè mai no es van arribar a cloure.

PROCESSOS DEL TRIBUNAL DE RESPONSABILITATS POLITIQUES

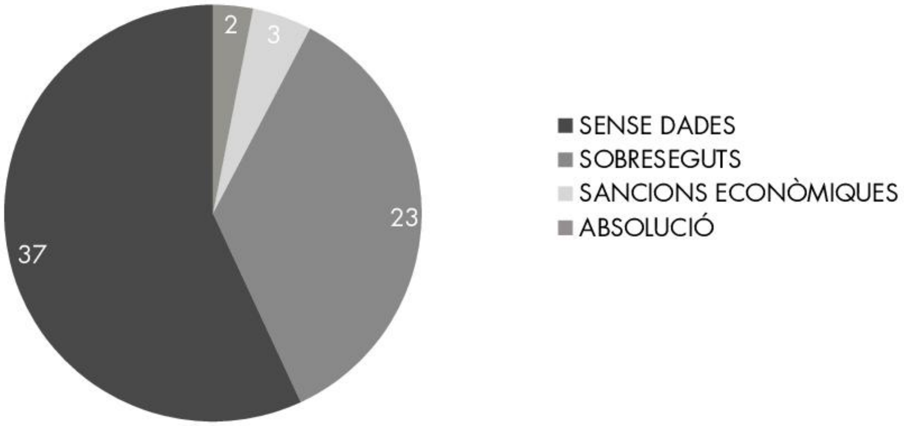

Si s'hi afegeix l'objectiu recaptatori del tribunal i la situació econòmica de la gran majoria dels processats, el resultat és el gran nombre de processos sobreseguts per la impossibilitat més absoluta de poder-ne cobrar cap quantitat. Per tant, a escala mataronina, l'actuació d'aquest tribunal tingué una incidència molt baixa per causa de la situació socioeconòmica de la major part de les persones que perseguia.

Molt diferent fou el resultat de l'actuació de la justícia militar. En aquest àmbit, els processos difícilment restaven sense concloure i, malgrat el pas del temps, els jutges militars continuaven les seves causes fins a portar-les a judici. Probablement, l'estructura jeràrquica de l'exèrcit i una millor dotació de mitjans humans i materials feren possible aquests resultats respecte dels del Tribunal de Responsabilitats Polítiques.

Un primer problema a abordar és el del marc jurídic en el qual es dictaven les sentències. El marc legal, com ja ha estat indicat, havia estat manipulat fins a arribar a crear la ja descrita «justicia al revés». El codi

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 244 18/9/19 14:10

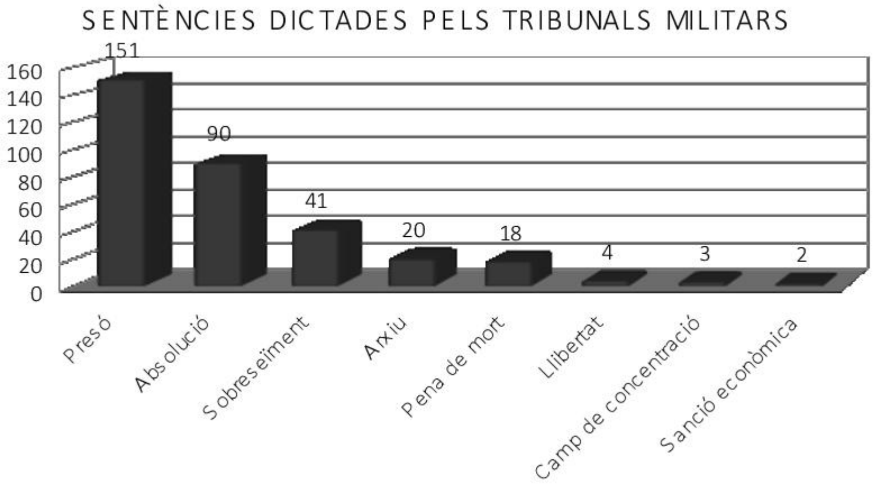

de justícia militar que s'aplicava era el de 1890. Tanmateix, a l'hora de conjugar-lo amb els diferents bans i disposicions promulgats pels colpistes, les dificultats i les contradiccions es feren tan evidents que «el resultado era una amalgama legislativa de difícil articulación. Así, cada auditor establecía sus propios criterios, generando una enorme disparidad tanto en los tipos de delitos —lo que en un lugar podía suponer un delito de Rebelión, en otro se calificaba Inducción—, como en las sentencias —un delito podía suponer la pena de muerte en una Auditoría, mientras en otra una condena de 12 años y un día».[50] Aquest mateix autor detalla les penes que establia el codi militar vigent aleshores.[51]

50. Aróstegui, *Franco*, p. 204.

51. «En el artículo 238 y 239 se establecen las penas para el delito de rebelión, que serían las siguientes: a. Pena de muerte para el jefe de la rebelión y el de mayor rango militar o el más antiguo, si hubiere varios del mismo, de cada uno de los Cuerpos, compañías, escuadrones, baterías, fracciones o grupos de estas unidades que se sublevaran. b. De Reclusión perpetua (30 años) a pena de muerte a aquellos que no comprendan la anterior, pero que se adhirieran a la rebelión en cualquier forma. 206 c. Quedan exentos de pena los meros ejecutores de la rebelión que se sometan a las Autoridades legítimas antes de ejecutar actos de violencia, y en la forma y tiempo que manden los bandos publicados. Los que hallándose comprometidos a realizar el acto de rebelión, la denuncien antes de empezar a ejecutarse y a tiempo de evitar sus consecuencias. A continuación, el Código de Justicia Militar, en sus artículos 240 y 241, establece otros delitos menores relacionados con la rebelión: a. Seduccción o Auxilio, castigado con la reclusión temporal (de 20 a 30 años en caso de reclusión mayor, o 12 años y un día a 20 años, en caso de reclusión menor) b. Provocación, inducción y excitación a la rebelión, castigado con

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 245 18/9/19 14:10

De les 329 sentències documentades, 174, és a dir, un 52,8 %, foren condemnatòries, mentre que 155 absolgueren els processats, el 47,2 %. Aquest fet implica, necessàriament, que aquest mateix percentatge de les denúncies fetes pels conciutadans dels encausats, o pels òrgans repressius locals, fou desestimat pels tribunals castrenses. Un altre element a tenir en compte per a valorar l'impacte de la repressió «freda». Cal tenir present que les sentències condemnatòries podien ser revisades i commutades per unes altres de menor grau. Això fou especialment significatiu en les penes de privació de llibertat. Però també en la pena capital. Se sentenciaren divuit penes de mort[52] i en foren executades deu, que seran estudiades amb més profunditat.

PENES DE MORT SENTENCIADES SEGONS FILIACIÓ POLÍTICA/SINDICAL

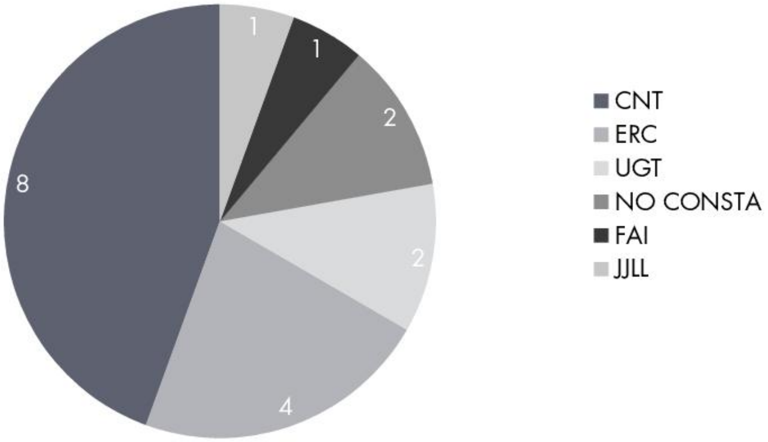

Com es percep perfectament al gràfic, l'àmbit de pensament anarquista, format per la CNT, la FAI i les Joventuts Llibertàries, representa el 55 % de les sentències a la pena capital. Esquerra Republicana, poc més

prisión mayor (de 6 años y 1 día a 12 años) c. La conspiración, castigando con penas inmediatamente inferiores a las anteriores», Aróstegui, *Franco*, p. 204.

52. Foren condemnats a mort en primera instància: Josep Abril Argemí, Joaquim Bravo Domínguez, Salvador Bellalta Illa, Josep Brunet Sala, Joaquim Casanovas Valladolid, Lluís Cerdà Comas, Josep Eroles Escolar, Francesc Font Gomis, Manuel López Requena, Pasqual Leal Terol, Joan Lluís Ubiñana, Alonso Martínez Martínez, Marià Mateo Arroyo, Miquel Mauri Masjuan, Joan Peiró Belis, Jacint Pons Valls, Francesc Sánchez Navarrete i Pere Soriano Sanz.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 246 18/9/19 14:10

d'un 22 % i la UGT, un 11%. Aquestes xifres estan condicionades per la implantació social d'aquestes entitats.

De tipus testimonial es podrien considerar, per la seva baixa representativitat, els casos en els quals els encausats foren tramesos a camps de concentració[53] o se'ls imposaren sancions pecuniàries.[54]

Les penes de presó imposades, tal com es pot veure a la taula següent, pivotaren entorn dels dotze anys de privació de llibertat que fixava el codi de justícia militar per als delictes menors lligats a la rebel·lia o a la sedició, definits a l'article 240 del codi de 1890.[55]

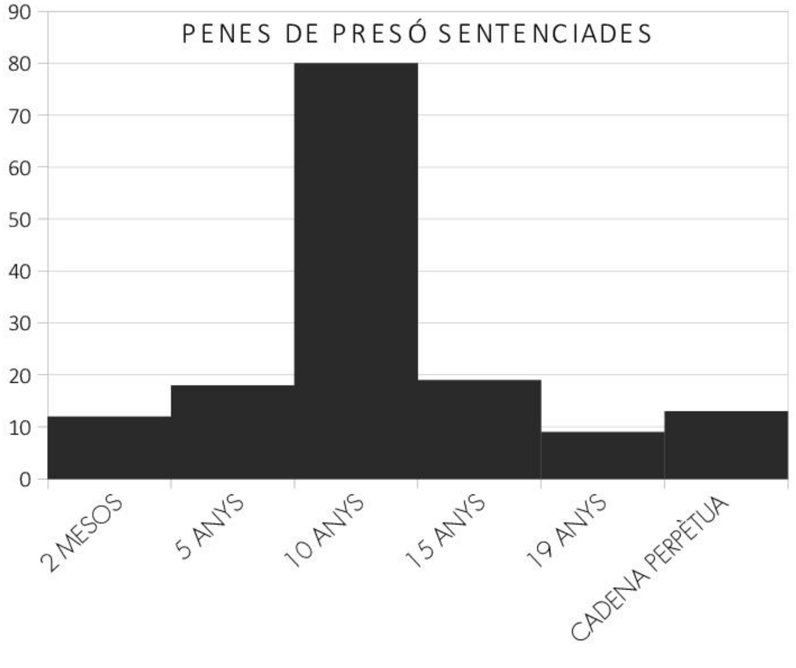

53. Joan Valls Masó, condemnat a un mínim de cinc mesos en un camp de treball. Josep Salomó Estapé amb la mateixa condemna, però per una durada no superior a un any.

54. Pantaleó Gamundi Felorio, 250 pessetes; Joan Lagunas Verde, 250 pessetes.

55. «Art. 240. La seducción y auxilio para cometer la rebelión militar, cualquiera que sea el medio empleado para conseguirlo, se castigará con la pena de reclusión temporal. La provocación, inducción y excitación para cometer el mismo delito, cualquiera que sea el medio empleado para conseguirlo, se castigará con prisión mayor», *Gaceta de Madrid* 279, 6 d'octubre de 1870.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 247 18/9/19 14:10

Als extrems oposats de la taula, penes lleus, com en el cas de Cebrià Sabé Trunas, membre de la Creu Roja local, condemnat a dos mesos de presó, o bé les condemnes a cadena perpètua.

D'aquesta pena màxima de privació de llibertat, a la mostra estudiada se n'han documentat tretze sentències,[56] la majoria de les quals varen ser progressivament reduïdes per la via dels indults.

Un cas il·lustratiu és el de Domènec Mata Roca, xòfer. El 12 de febrer de 1942 reconegué que havia estat condemnat a mort i que li havia estat commutada la pena per la de trenta anys de presó, que era l'equivalent a la cadena perpètua. El mes d'agost de 1942 li fou concedida la llibertat condicional «con destierro». El 19 de maig de 1943, la cadena perpètua li fou commutada per la pena de vint anys i un dia de «reclusión mayor». L'abril de 1944 reingressà a la presó «con el fin de seguir extinguiendo la condena impuesta». El 23 d'octubre de 1945 se li concedí la llibertat condicional.

Nicolau Verdaguer Claus, barber, és un altre testimoni d'aquest encadenament d'indults que arribarien fins als anys seixanta del segle XX. Havia estat condemnat a dotze anys i un dia el 13 de juny de 1939. Va sortir en llibertat el 24 d'octubre de 1940. El 22 de febrer de 1947 signà un document sol·licitant l'indult, que li fou concedit el 15 de març del mateix any. El 19 d'agost de 1960 se li concedí la «libertad definitiva».

Tanmateix, hi havia casos en què els indults o les commutacions de penes no es resolien a favor de l'encausat. A tall d'exemple, Lluís Terricabres recorregué la seva condemna de dotze anys, però la «Comisión Central de Examen de Penas» resolgué que la pena inicial havia de ser mantinguda «por estimar el caso comprendido en el nº 9 del Grupo V de las normas anteriormente citadas» (vegeu l'Annex). Aquesta resolució se signà el 5 d'octubre de 1943.

Terricabres mateix transmeté un relat vívid de la seva estada a la presó, que fou compartida per tants i tants homes.

> El dia 4 de desembre de 1939 i a les 8 dels vespre amb una condemna de 8 anys, entrava a la presó Model de Barcelona. [...] aquests anys que jo hi era, al Correccional érem 11 i 12 homes a cada cel·la, que era per un, i

56. Joaquim Ametller Fàbregas, Francesc Bargalló Pou, Jesús Benages Serres, Joaquim Casas Busquets, Domènec Codosal Expósito, Josep Gargallo Pérez, Salvador Latorre Pérez, Domènec Mata Roca, Enric Nicolau Arnau, Jaume Oleart Pladevall, Agustí Pulido Robles, Manuel Salvador Monte i Antoni Sanfeliu Gassol.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 248 18/9/19 14:10

com que a la nit tots no hi cabíem, doncs, ben estrets n'hi dormíem només set, la resta treia la màrfega al passadís i allà somiava tota la nit. Tot el que abans de la instauració franquista eren menjadors i tallers eren habilitats. Ara tot eren passadissos de màrfegues, laberints on es menjava, es discutia a la nit, es dormia, més o menys com a les Missions que estaven capicuats [...]. Els dos anys de la Model em vaig dutxar, si fa no fa, cada tres mesos, menys a l'hivern que vaig preferir anar brut a la pulmonia assegurada [...]. El «ranxo» del migdia era [...] xusco petit, groc, pesat i dolent, i per dinar com allà: moniatos i cigrons crus, amb escata i espina de peix [...]. Veritablement no podies menjar res, els cigrons eren com rocs i els moniatos plens d'escata. L'espina no m'agradava i el suc era com xocolata clara (de color) però dolent com l'aigua de bacallà. [...] Aquelles nits al Correccional de la Model, i crec que a totes les presons del món, eren diferents del dia. En el silenci més greu i penós senties com un plorava, un altre, tot sol, gaudia amb sospirs que fins i tot t'excitaven. Allà la imaginació tenia camp abonat, també endevinaves com dues persones feien l'amor a la seva manera.[57]

La dificultat de mantenir a les presons una població reclusa tan ingent com la que provocà la repressió franquista degué afavorir la pràctica d'aquests indults i commutacions de penes. Però també, com ja ha estat indicat, els nous aires polítics que es respiraven per Europa degueren condicionar la imatge que es volia oferir a les potències vencedores de la II Guerra Mundial de l'Espanya que intentava desmarcar-se de les seves arrels i vinculacions feixistes.

Les penes de mort foren, sense cap mena de dubte, la manifestació més cruel i flagrant de la repressió exercida vers els vençuts. Si, en qualsevol context, la privació del dret a la vida d'un ésser humà és un atemptat al més primari i inalienable del dret de gents, la pena capital imposada pels tribunals franquistes, en un context de «justicia al revés», dictada pels responsables d'haver comès exactament el mateix delicte que ells sentenciaven a les seves víctimes, hauria esdevingut una farsa grotesca si no hagués arrabassat la vida als condemnats i la dignitat als botxins.

A les pàgines anteriors s'han detallat les penes de mort sentenciades. En virtut dels mecanismes de commutació acabats d'esmentar, les divuit penes de mort dictades es convertiren en onze execucions de la pena capital.[58]

57. Terricabres, *Desgavell*, pp. 79-82.

58. No s'han inclòs en aquesta relació les execucions de Julio Becerra Bermúdez i

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 249 18/9/19 14:10

Els executats foren: Josep Abril Argemí, Joaquim Bravo Domínguez, Joaquim Casanovas Valladolid, Lluís Cerdà Comas, Josep Eroles Escolar, Alonso Martínez Martínez, Marià Mateo Arroyo, Miquel Mauri Masjuan, Joan Peiró Belis, Jacint Pons Valls i Pere Soriano Sanz. A Joan Peiró se l'executà a Paterna. La resta foren executats al Camp de la Bota de Barcelona.

PENES DE MORT EXECUTADES

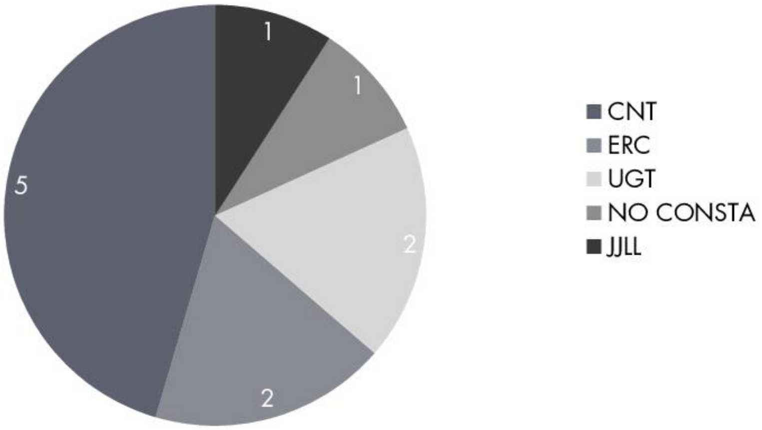

Qualsevol comentari sobre aquestes execucions en el context que es dugueren a terme és, probablement, sobrer. Potser, per poder ponderar el nivell de perversió fins on es portà el concepte de justícia, cal destacar que Miquel Mauri Masjuan fou condemnat a dues penes de mort. Les peticions de capellans, l'informe favorable del secretari de l'Ajuntament o la petició de clemència de l'alcalde franquista de Mataró, Josep Martí Pasqual, no foren ateses. Esteve Albert escrigué sobre aquest cas:

> Al pobre Miquel l'havien destrossat a pallisses i li havien trencat una barra, de faisó que duia lligat un mocador del coll al cap per mantenir la cara bé. Vaig trobar dos juristes de l'exèrcit disposats a tramitar el cas i varen fer l'informe jo sol, perquè ni el rector nou de Santa Maria, Dr. Masó, ni els dirigents nous d'Acció Catòlica i altres companys d'ell i meus del fejocisme volgueren comprometre's a avalar ni signar res. Miquel Mauri es com-

Manuel Cordón Estévez atès que, tot i que foren dictades per un tribunal militar, la causa jutjada fou l'assassinat d'un guàrdia municipal el 27 de febrer de 1941.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 250 18/9/19 14:10

portà sempre com un patriota exemplar i com un cristià modèlic. Li devem un carrer.[59]

Semblantment, pel que fa a l'alcalde Josep Abril, és important tenir presents les afirmacions que en el seu dia feu Esteve Albert, observador directe dels fets analitzats. L'any 1987, escrigué:

> La prova que es va cometre un greu error en les represàlies del règim franquista, sobretot en els primers mesos, la tenim en què a l'anarquista Leal no se'l va condemnar a mort quan se'l va jutjar més tard, tot i que se sabia que era qui havia sortit al balcó de l'ajuntament a fer saber que el doctor Samsó acabava de ser afusellat... I, malauradament, s'havia executat l'Abril precisament acusant-lo d'això, quan aquest s'hi havia oposat rodonament.[60]

Finalment, per tal de tenir una visió global del procés repressiu en el decurs del primer franquisme, s'ha elaborat la taula que ofereix l'evolució de les diferents causes endegades pels tribunals militars i pel Tribunal de Responsabilitats Polítiques. És realment impressionant l'impacte repressiu l'any 1939, i més si es té en compte que sols tingueren onze mesos —d'ençà de l'entrada de les tropes colpistes a Mataró— per dur a terme aquestes 250 actuacions. Els anys successius, les xifres es reduïren a un nivell gaire-

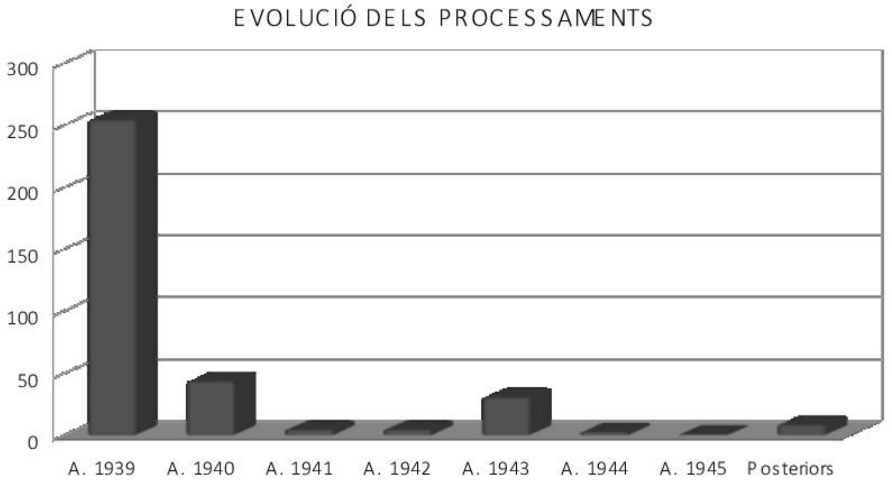

59. Albert, *El clima*, p. 50.
60. Albert, *El clima*, p. 49.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 251 18/9/19 14:10

bé testimonial. En aquestes ocasions, sovint es tractava de persones que havien fugit a França i que, en retornar, eren processades.

L'impacte repressiu de 1939 tingué efectes molt clars per a la dictadura franquista. La generació que la patí en restà profundament marcada. Però no sols ella, els homes i les dones nascuts els decennis posteriors a la guerra tinguérem molt clar que les opinions i les actituds polítiques mai no es podien ventilar en espais públics ni davant de persones que no fossin de la més absoluta confiança. Sens dubte, aquesta pesada llosa permeté sedimentar i sostenir, durant decennis, un franquisme sociològic bastit, en darrera instància, sobre la por.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 252 18/9/19 14:10

La dimensió aclaparadora de la violència d'aquells esdeveniments cal que sigui recordada en tota la seva dimensió i en totes les seves facetes. Cal que sigui recordada per tothom, fossin on fossin els avantpassats en aquell moment tràgic. El criteri de veritat moral va més enllà dels casos particulars dels uns i dels altres; inevitablement, ja que es tractà d'una guerra entre germans, d'una Guerra Civil.

FRADERA, *La pàtria*, p. 29.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 253 18/9/19 14:10

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 254 18/9/19 14:10

CONCLUSIONS

> Violència criminal, repressió, presó, txeques, camps de treball, emboscats i fugitius durant la guerra. Per raons de les suposadament més nobles fins a les més miserables. De voler construir un món nou, a la venjança més sòrdida per deutes, ambició econòmica, enemistat personal o gelosia malaltissa que anava des de baixos sentiments fins a baixes passions. [...]
>
> Una època on les armes no escupen foc als fronts i camps de batalla, però són la raó última de poder i repressió d'uns sobre els altres. Dels vencedors sobre els vençuts. Repressió en l'afusellament pels dictàmens dels consell de guerra, en els camps de concentració, en les presons, en els batallons de treballadors, batallons disciplinaris de soldats, en els anys de més servei militar, en la inculpació pels tribunals de Responsabilitats Polítiques i en l'extens abast de depuracions.
>
> SOLÉ, «Pròleg» a DUEÑAS, *La violència*, pp. 6-7.

Fa trenta anys que Josep M. Fradera va escriure com a pròleg a un treball de M. Salicrú sobre la Guerra Civil a Mataró: «Cinquanta anys són una distància suficient perquè la reflexió s'imposi amb les exigències que la fan productiva. Si no som capaços d'engegar-la entre tots, haurem perdut de nou l'oportunitat de fer el passat més intel·ligible i la nostra consciència històrica més sòlida.»[1]

Les pàgines precedents s'haurien d'inscriure en aquest intent d'aprofundir i fer més intel·ligible, a partir de les noves fonts disponibles, un dels drames més acarnissats que ha pogut documentar la història de Mataró,

1. SALICRÚ, *Crònica*, p. 10.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 255 18/9/19 14:10

una ciutat que inicià, d'una manera molt primerenca, la seva revolució industrial i amb ella les contradiccions que li eren pròpies: una burgesia progressivament enriquida gràcies a una important i capdavantera indústria tèxtil en general i del gènere de punt en particular. Juntament amb activitats col·laterals: filatures, tints, mecànica, paper, química... Una burgesia que defensava els seus interessos de classe a través de diverses patronals capaces de decretar durs locauts contra els seus treballadors.

I un proletariat que, senzillament, a l'inici del segle XX, vivia en unes condicions pròpies del capitalisme manxesterià. Això comportà una progressiva implantació d'un ampli ventall de plantejaments obreristes. Des del sindicats vinculats al Cercle Catòlic d'Obrers —seguint la línia de la *Rerum novarum*— fins a les posicions més radicalitzades de l'anarcosindicalisme —amb la seva vessant anticlerical— passant pel sindicalisme socialitzant i una molt forta presència del moviment cooperativista.

Aquest microcosmos de poc més de 20.000 habitants no podia de cap manera viure al marge dels grans problemes internacionals i del país. El crac de 1929 tingué a escala local les seves seqüeles en forma d'atur i portà més dificultats per a la classe obrera. El desenvolupament del feixisme no es podria pas obviar i resta ben palès en els documents següents, que pertanyen a la secció local de les Juventudes de Acción Popular.

Especialment significatius són els epítets dedicats a Gil Robles, l'any 1935, en el primer document i el contingut del primer paràgraf del segon text, estranyament premonitori, havent estat escrit el novembre del mateix any.

La proclamació de la República obrí un ventall de perspectives de canvi, de transformació social i de millores en les condicions de vida de la majoria de la població. A partir del juliol de 1931, la Federació de Sindicats de Mataró plantejà com a exigències la jornada de 44 hores, el jornal íntegre en casos de malaltia o accident laboral, subsidi de vellesa, prohibició del treball als menors de catorze anys, repartiment del treball en cas de crisi, etcètera.[2]

El pas del temps feu massa lents alguns dels canvis per als qui més n'esperaven. Per contra, l'extrema dreta tenia uns referents ben clars en què emmirallar-se, bé a Itàlia, bé a Alemanya.

El fracàs del cop d'estat militar a bona part de l'Estat validà els auguris expressats per Acció Popular Catalana i menà a la Guerra Civil.

2. MANTÉ, *La problemática*, pp. 224-225.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 256 18/9/19 14:10

J.A.P.

ORGANO NACIONAL DE LAS JUVENTUDES DE ACCION POPULAR DE ESPAÑA

Año II | Redacción y Administración: Serrano, 6 | Madrid, 1 julio 1935 | Precio del ejemplar: 15 céntimos | N.° 23

¡Castilla, Castilla, por la Reina Isabel la Católica!

Frente al Castillo de la Mota, donde dictó su testamento inmortal, las Juventudes de Acción Popular aclaman al JEFE como al salvador de España y continuador de su historia

Arxiu Parroquial de Sant Josep de Mataró, Fons Joan Brufau.

A Mataró, un cop reduït el sollevament militar, per part dels sectors més radicalitzats es passà a l'acció revolucionària directa. Això es manifestà en accions ben concretes: creació d'unes milícies populars que, després de prendre el control de la caserna del 8è Regiment d'Artilleria Lleugera, iniciaren un seguit d'accions com els controls a les carreteres i

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 257 18/9/19 14:10

Acció Popular Catalana
RIERA, 23 - TELÈFON 441
Oficines: de 7 a 9 del vespre
MATARÓ

Novembre del 1935.

Sr. ....

Molt distingit senyor nostre:

Moments d'immensa trascendència social i política està vivint Catalunya i Espanya tota.

En l'horitzó apareixen indicis clars d'una propera lluita civil, que anirà a càrrec de dos exèrcits representatius, l'un de la Espanya autèntica, de l'Espanya catòlica, d'aquella Espanya tradicional, salvaguardadora dels principis fonamentals de la civilització, i l'altre, representatiu de l'anti-Espanya, de la revolta, dels homicidis il·luminats amb flames incendiàries, de l'Espanya retrògada.

També apareixen petits nuclis de combatents, que incapaços de construir un formidable exèrcit, s'entretenen en fer guerra de «guerrilles», per tal d'obstaculitzar la marxa i la victòria, de la primera massa, quin comanament indiscutible, Déu, l'ha posat a les mans d'aquest home providencial amb que té la sort de comptar Espanya; el nostre Cap Nacional, el gran Gil Robles.

Acció Popular Catalana, el vinent diumenge dia 24, amb l'ajuda de Déu, celebrarà en la plaça de braus La Monumental de Barcelona, i a les 11 del matí, un gran acte polític en el que hi parlaran Gil Robles, Lucia i Cirera i Voltà, i del qual s'espera haurà d'influir d'una manera decisiva en el resultat d'aquesta lluita que es preveu, puix que l'experiència ha demostrat que tots els moviments afortunats o desafortunats han nascut i partit de Catalunya. Seran pocs els esforços que els nostres amics i simpatitzants facin per tal de que l'èxit que assoleixi l'acte del dia 24, superi tots els càlculs.

Es amb aquest motiu que demanem a vostè, que capacitant-se de la importància d'aquesta magna reunió, vulgui ajudar la mateixa, assistint-hi personalment i fer tot el que estigui a la seva mà per tal de que tots els seus familiars i amics sentin també el desig de col·laborar-hi, ja que històricament tindrà el valor d'haver constituït el primer pas que el nostre partit dona a Catalunya, per a barrar el pas a la barbàrie i desenfrè.

Aprofitant aquesta ocasio, tenim molt interès en recordar-li que el 30 d'aquest mes acaba el termini per l'adquisició del Carnet Electoral, es precís que ningú deixi de proporcionar-se aquest document que serà l'únic que podrà autoritzar el vot, de cada ciutadà. Només cal recordar els fets criminals que com una malèfica malura patírem tot just fa un any, per a redreçar-se enèrgicament i fer el que calgui per a que jamai ens haguem de tirar en cara que per mandra, o manca de sentit comù, tinguem que plorar com a dones el que no sabérem defensar com a homes.

Que ningú quedi sense Carnet, cal que d'aquest propòsit en fem un emblema, i que per tot arreu convencem i lluitem per a aconseguir-lo realitzat.

I per a acabar, tot donant-li les gràcies per la seva atenció, li oferim la nostra oficina que solucionarà qualsevol dubte que pugui presentar-se en la qüestió electoral i del Carnet, així mateix que li proporcionarà les dades que precisin pel Míting esmentat.

Amb el pensament enlairat cap a Déu i a l'Espanya estimada, coralment el saluda

ACCIÓ POPULAR CATALANA

Arxiu Parroquial de Sant Josep de Mataró, Fons Joan Brufau.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 258 18/9/19 14:10

els escorcolls i les detencions a les cases de persones suspectes de donar suport al cop d'estat.

Al mateix temps s'assaltaren dels edificis religiosos. Els revolucionaris distingiren entre esglésies i convents o monestirs de monges. Les esglésies foren buidades de tot el que fes referència a la pràctica litúrgica i els espais foren reutilitzats amb finalitats no religioses. Els convents femenins —carmelites, benetes, caputxines, Divina Providència— foren assaltats, saquejats, incendiats i, alguns, destruïts totalment. Això caldria relacionar-ho amb la propaganda anticlerical que considerava aquestes institucions antinaturals i llocs on es practicaven tota mena d'abominacions.

La creació del Comitè de Salut Pública o Comitè Antifeixista buidà de contingut i de poder les institucions municipals i deixà sense efecte les disposicions que poguessin venir de la Generalitat durant mesos, una Generalitat capidisminuïda pel poder real de la revolució, en paraules de Josep M. Solé Sabaté. Cada població esdevingué una mena de compartiment estanc en el qual el comitè i les patrulles corresponents dictaven l'ordre i la llei. Amb més o menys intensitat, aquesta situació es mantingué fins a l'any 1937.

En paral·lel a aquesta efervescència revolucionària es formaren diverses columnes de milicians que partiren cap al front per lluitar contra la insurrecció feixista. Progressivament, s'anà temptejant un nou plantejament econòmic a partir de les col·lectivitzacions de les empreses.

Aquesta conjuntura profundament convulsa comportà actes de violència contra les persones absolutament injustificables. L'assassinat del rector Samsó se l'intentà justificar a partir d'una suposada «justícia revolucionària», si s'ha de fer cas de la proclama que es llançà des de l'Ajuntament per notificar-ne la mort. Quant a la resta d'assassinats, fora difícil trobar una altra raó per entendre'ls que no fos la manifestació dels instints més execrables de les persones que els protagonitzaren o els instigaren, emparats en el buit de poder i en la manca absoluta de respecte vers els drets de les persones.

La documentació treballada permet detectar la presumpta existència d'exaccions econòmiques fetes amb violència, robatoris... També apareixen en el relat presumptes agressions sexuals o contra els infants. Manifestacions, altra vegada, de la vilesa humana enfront dels més febles.

Malgrat tot —i sense voler rebaixar o diluir el valor d'aquests actes—, cal dir que, comparativament amb molts altres indrets dels país o de l'Estat, la conflictivitat a Mataró durant aquest període fou relativament bai-

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 259 18/9/19 14:10

xa. Tan baixa, que un observador ben directe i molt posicionat ideològicament com mossèn Salvador Nonell i Bru, Requeté del Tercio de Requetés de Nuestra Señora de Montserrat, parlà de Mataró com d'una mena de «paraíso».[3] I és que una bona part dels eclesiàstics mataronins que moriren durant el conflicte no ho feren a la ciutat on residien habitualment, sinó en d'altres indrets on havien buscat refugi.[4] Segons Margarida Colomer, quan alguns escolapis eren perseguits a les seves poblacions, venien a Mataró a refugiar-se amb famílies mataronines. Si el perill persistia per la presència de membres de comitès d'altres poblacions, eren portats a la presó perquè «era el lloc més segur i no els passava res».[5]

En els nombrosos documents redactats per les autoritats franquistes sobre persones assassinades a la rereguarda republicana vinculades a Mataró mai no s'inclogué cap presència femenina. Avui es pot documentar el cas de Maria del Carme Fradera i Ferragutcasas, monja al Cor de Maria de Mataró. El 19 de juliol deixà la seva comunitat i marxà a casa d'una família coneguda. Posteriorment anà a Riudarenes, a la casa familiar, on es retrobà amb dues germanes religioses de la mateixa congregació. El 26 de setembre, uns milicians s'endugueren de la casa les tres germanes i la mare, que no se'n volgué separar. Foren violades i assassinades.[6] No hi ha constància que cap de les monges que restaren a Mataró fos molestada.

Aquest relatiu paradís per a les persones d'Església, emprant l'expressió de Salvador Nonell, podria atribuir-se bé al moderantisme de

3. En aquest punt, Nonell es referia a la suposada exigència dels milicians de la columna Malatesta de no marxar fins que no fossin executades les persones que es trobaven a la presó de la ciutat quan diu: «La negativa de las autoridades locales a la primera exigencia —en aquellos momentos había en la cárcel 33 detenidos— así como el que Mataró haya sido considerado después, como una especie de "paraíso" durante aquel período de cruenta irreligiosidad, en comparación con otros muchos lugares de la "zona «roja española", estimamos que cabe buscarlas en determinados valores de tipo "moral natural" que debemos noblemente reconocer y proclamar, en algunos de los responsables del momento en el gobierno de la ciudad; que si consintieron, o no pudieron controlar a las masas revolucionarias, en su labor destructiva de conventos y en la media docena de asesinatos, les repugnaba en cambio esa "justicia popular" del asesinato por antagonismos ideològicos», Nonell, *El Dr. José Samsó*, p. 325.

4. Colomer, *La Guerra Civil*, p. 90 i seg.

5. Colomer, *La Guerra Civil*, p. 93.

6. http://dbe.rah.es/biografias/120201/beata-maria-del-carmen-fradera

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 260 18/9/19 14:10

personalitats com Joan Peiró o, com apunta Ramon Reixac, a la presència d'un actiu catolicisme social —d'una llarga tradició a la ciutat— representat per institucions com el Patronat Escolar Obrer o el Cercle Catòlic d'Obres, que contribuïren a frenar l'anticlericalisme de determinats sectors del món obrer.

En els fets del juliol de 1936, a través de la documentació estudiada, es perceben dues sensibilitats molt clares. Per a uns grups, es tractava de salvar la República d'una agressió feixista i restablir una normalitat basada en els valors d'un estat de dret republicà. Altres sectors proposaren obertament abatre el feixisme, però la seva alternativa no era la republicana. Era un nou model social que s'havia de construir liquidant el precedent i tot el que el pogués justificar, com el pensament conservador o qualsevol referència religiosa. També hi hagué veritables actuacions d'oportunisme delictiu com els que blasmava Joan Peiró.[7]

Josep M. Fradera, en analitzar aquesta situació, distingia una violència genèrica amb diversos components. Aquest autor parlava d'una violència preventiva —de la repressió que es desfermaria contra els sectors obrers i populars en cas de guanyar el colpisme—, d'una violència feta a partir dels ressentiments personals i d'una violència que pretenia escarmentar els elements dretans per evitar la desfeta de les esperances que havia suscitat la proclamació de la República. Conclou, en parlar d'una violència legítima, «dels qui intentaren de fer pesar l'esclat popular, impossible d'aturar, del cantó dels objectius polítics de les forces republicanes».[8]

A partir del 27 de gener de 1939, la contrarevolució s'instal·là a la ciutat. Els qui tingueren ocasió i mitjans s'exiliaren. Per a la resta, que

7. «A Mataró, per exemple, ningú no ignora que a pocs quilòmetres de la nostra ciutat hi ha un poblet i, com a tots, un Comitè antifeixista, un dels caps del qual ha pogut cremar tot el mobiliari de casa seva per substituir-lo per un altre de sumptuós, producte de robatoris. Aquest "revolucionari", que es vana d'haver "liquidat" a Déu i a Maria Santíssima, no sols ha fet la seva "revolució" per a fer-se amb un mobiliari propi d'un príncep, sinó també per arrambar robes, catifes, obres d'art i un joiell fantàstic. I tothom que coneix aquest fet escandalós i descarat, el relaciona amb la Revolució, i és tothom qui es pregunta si per arribar a aquestes vergonyes, valia la pena fer una revolució la finalitat de la qual, si més no, és oposar-se al triomf dels lladres i assassins que componen els rengles del feixisme», Peiró, *Perill*, pp. 131-132.

8. Salicrú, *Crònica*, p. 10.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 261 18/9/19 14:10

havien cregut en un projecte republicà o que havien lluitat per una societat igualitària, s'iniciava una llarga i penosa etapa repressiva.

A diferència del que havia succeït el 1936, la repressió que s'inicià no fou fruit d'una situació turbulenta, desordenada i caòtica en un context de buit de poder efectiu o per manca d'una autoritat amb capacitat suficient per a imposar-la.

D'ençà del 1939, la repressió fou sistèmica, planificada, perfectament estructurada i de llarga durada. No se circumscriví a un període puntual, sinó que es perllongà amb intensitat, com a mínim, fins a l'any 1945,[9] en el qual el canvi de paradigma internacional atenuà la intensitat repressiva, però no l'eliminà en absolut. Les noves autoritats, amb la força que els donava la victòria militar, imposaren a la població vençuda un marc jurídic específic, una estructura jurídica repressiva a partir de dues vies: la justícia militar i el Tribunal de Responsabilitats Polítiques.

A més de la presència de les forces repressives del sistema, policia i Guàrdia Civil, hi col·laboraren intensament les autoritats locals escollides entre les persones més addictes als postulats del Nou Règim, reciclant vells polítics de dretes com Brufau i Albó. Fou molt important i intensa la col·laboració dels serveis d'informació de la Falange i, ocasionalment, de l'Església.

Tot plegat creà una xarxa d'estreta malla i orquestrà un eficient sistema de delacions que permeté a les autoritats franquistes exercir una repressió que venia «de baix» i que complementava l'orquestrada des «de dalt».

Els veïns, el que poguessin dir o explicar les persones properes o conegudes —mogudes per ressentiments personals de qualsevol mena o pel dolor viscut en l'etapa precedent—, sovint es convertiren en el motor d'aquesta fase de «terror blanc». Les autoritats feixistes es valgueren dels mitjans de comunicació per a estimular les denúncies i delacions.[10]

9. L'estudi de l'Arxiu Nacional de Catalunya constata que el 90,57 % dels processos que incoà el Tribunal Territorial Militar Tercer de Barcelona ho foren en el període 1939-1945, Terradelles, *La sèrie*, p. 36.

10. «Para que la Justicia de Franco sea igual para todos, necesita y pide la colaboración de los buenos españoles. A la tarea complicada de hacer justicia en Barcelona y Cataluña, después de más de 30 meses de dominación anarcocomunista, deben cooperar todos los ciudadanos. Aquellos que tengan referencias exactas de injusticias cometidas por los hombres que durante todo el periodo de Companys han dispuesto a su capricho de las vidas y haciendas de las personas que no pudieron escapar del terror rojo, deben ponerlas en conocimiento de las autoridades competentes, puesto que de esta

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 262 18/9/19 14:10

ACM. Fons Fotografia Carreras (Ajuntament de Mataró) Autor: Santi Carreras

Els tribunals militars eren un dels cims del sistema repressiu. Hi havia dues vies per accedir-hi. La primera era des dels camps de concentració on s'empresonava els soldats republicans capturats o que es lliuraven voluntàriament a les tropes faccioses. En aquests camps es feien interrogatoris i se sol·licitaven informes a les poblacions d'origen. Segons els resultats que s'obtinguessin, els presos podien ser alliberats, retinguts o posats a disposició de la justícia militar. Per la seva banda, els presos podien cercar avals —del capellà del poble, dels alcaldes, de membres de Falange, de persones de reconeguda posició econòmica...— que fossin prou consistents als ulls dels responsables dels camps.

Els judicis tingueren d'aquest nom tota una escenografia i una rutina burocràtica. Però, en base a quina legalitat podien jutjar i sentenciar uns tribunals la legitimitat dels quals procedia d'haver derrocat per la violència de les armes una República votada pels ciutadans?

---

manera colaborarán eficazmente en la obra de justicia tan necesaria que actualmente se realiza en Cataluña. (...) Es necesario que todos cooperemos en la labor depuradora con el fin que la Justicia de Franco continúe siendo una de las bases principales del Nuevo Estado.» «La Justicia de Franco necesita y pide la cooperación de todos los españoles», *La Vanguardia Española*, 8 de febrer de 1939, p. 7.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 263 18/9/19 14:10

La majoria de les seves sentències foren dictades a persones acusades d'«auxilio a la rebelión». Fins i tot les condemnes a mort. Alguna doctrina moral podria suportar una impostura d'aquestes dimensions?

En el cas d'obtenir-se la llibertat, el retorn a la població d'origen podia complicar les coses. Delacions, denúncies, les investigacions de la Guàrdia Civil... eren la segona via per acabar davant d'un tribunal militar que tenia competència, fins i tot, per jutjar els fets ocorreguts l'octubre de 1934. Com ha restat documentat, les condemnes més habituals foren les d'empresonament en institucions penitenciàries. Una forma «lleu» de sanció era posar els encausats a disposició dels camps de treball.

Si després de tot aquest periple de possibilitats s'arribava a la llibertat, restava encara una altra condemna. Un estigma social: ser «roig». I ser «roig» o d'una família «roja» implicava dificultats tan evidents i bàsiques com ésser admès, o no, a qualsevol lloc de treball, per insignificant que fos.[11] Haver participat en la gestió d'una empresa col·lectivitzada podia comportar automàticament ser acomiadat i denunciat.

El Maresme fou una de les comarques on tingueren més incidència els processos sumaríssims endegats per la justícia militar. Segons les dades extretes de la publicació de l'Arxiu Històric Nacional,[12] al Maresme foren represaliades 2.124 persones, el que representa el 2,70 % del total. Darrere del Barcelonès amb un 4,84 %, el Vallès Occidental amb un 4,04 %, el Baix Llobregat amb un 3,11 % i el Bages amb el 3,10 %. Tanmateix, si aquestes dades es correlacionen amb la població, al Maresme les persones processades representen un 2,11 % del cens de 1936 i al Barcelonès, el 2,32 %.

Els represaliats a Mataró, únicament per la justícia militar i prescindint del Tribunal de Responsabilitats Polítiques, foren 512 persones. Mataró se situaria en la setena posició de Catalunya, després de Barcelona (25.121), Sabadell (1.021), Badalona (989), Terrassa (879), Manresa (848) i l'Hospitalet de Llobregat (799).

Malgrat que la tasca frenètica dels tribunals militars frenà, sobtadament, el seu ritme a partir de 1945, en paraules de Cenarro, «la sociedad española salió del conflicto profundamene dividida, y la dictadura

11. Ser de família "roja" podia impedir, per exemple, fer d'aprenent de farmàcia. Testimoni oral de Salvador Giménez López.

12. Terradelles, *La sèrie.*

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 264 18/9/19 14:10

se encargó de mantenerla así hasta el final. Nunca abrió posibilidades para la reconciliación».[13]

Evidentment que el règim no obrí cap possibilitat a la reconciliació. Això creà a la societat una atmosfera de temor i de prevenció davant d'una repressió que s'intuïa omnipresent, que podia parèixer a qualsevol moment i que condicionà àmbits de la vida social i familiar durant, gairebé, les tres dècades següents.

Fins a la fi de la dictadura persistí en el conjunt de la societat la sensació generalitzada de poder ser denunciat, detingut, «fitxat», no solament per participar en activitats de tipus sindical o polític, sinó pel simple fet d'un comentari, d'una frase que pogués arribar a orelles inadequades o per assistir al concert de determinat cantautor. Un testimoni relatà que, en passar davant de determinat establiment de la Riera mataronina, els seus pares li indicaven que no parlés en català...

Davant l'evidència incontestable d'aquest terror repressiu de les més elementals llibertats aplicat a la societat mataronina durant dècades, redescobrir el relat de les persones processades, empresonades o, més i tot, condemnades a mort per la dictadura feixista esdevé no sols una recerca històrica imprescindible, sinó un deure cívic.

El relat de les seves vivències i vicissituds es converteix en el paisatge humà imprescindible per a comprendre el terrible drama d'una guerra civil que mai no hauria hagut d'esdevenir.

13. Cenarro, «Matar», p. 77.

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 265 18/9/19 14:10

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 266 18/9/19 14:10

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 267 18/9/19 14:10

001 Mataro 1939-1945 (2019) Text.indd 268 18/9/19 14:10